

KTMÜ.S.B.E. ULUSLARARASI ANABİLİM DALI	KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI GÜVENLİK AÇISINDAN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ: 2002-2018 (YÜKSEK LİSANS TEZİ) Ertuğrul Gazi AKSOY BİŞKEK 2020		
GÜVENLİK AÇISINDAN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ: 2002-2018			
Ertuğrul Gazi AKSOY			
BİŞKEK 2020			

KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

GÜVENLİK AÇISINDAN
TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ:
2002-2018

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ertuğrul Gazi AKSOY

Danışman

Doç. Dr. Süleyman ELİK

BİŞKEK 2020

ETİK BEYAN

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim Tez Hazırlama ve Yazma Yönergesine uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı ve bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

29.05.2020

Ertuğrul Gazi Aksoy

ЭТИКАЛЫК ТАЛАПТАР

Диссертациялык иш Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин Коомдук илимдер институтунун «Магистрдик жана доктордук диссертация жазуу эрежелерине» ылайык жазылып, диссертацияда берилген маалыматтар, эмгектер жана документтер академиялык жана этикалык эрежелерди сактоо менен пайдаланылды. Ар кандай булактардан, отчеттордон алынган маалыматтар илимий жана моралдык эрежелерге ылайык берилди. Диссертацияда колдонулган бардык адабияттарга жана булактарга шилтеме жасалды. Диссертациянын оригиналдуулугуна ынандырып кете алам. Эгерде, эрежелердин бузулгандыгы аныкталса, мага каршы колдонула турган укуктук жоопкерчиликти тартууга даярмын.

29.05.2020

Эртугрул Гази Аксой

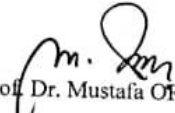
TEZ ONAY SAYFASI

TEZ ONAYI

Ertuğrul Gazi AKSOY tarafından hazırlanan "Güvenlik Açısından Türkiye-Rusya İlişkileri: 2002-2018" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/ OY ÇOKLUĞU ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Unvanı, Adı ve Soyadı	Çalıştığı Kurum	Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum / onaylamıyorum	İmza
Başkan	Doç. Dr. Emil CURAYEV	AGİT Akademisi	Bişkek	<i>Onaylıyorum</i>
Üye	Doç. Dr. Süleyman ELİK	KTMÜ		<i>Onaylıyorum</i>
Üye	Yrd. Doç. Dr. Murat Bürkan SERBEST	KTMÜ		<i>Onaylıyorum</i>
Üye	Yrd. Doç. Dr. Mustafa Cüneyt ÖZŞAHİN	KTMÜ		<i>Onaylıyorum</i>
Üye	Dr. Altınbek COLDOŞOV	KTMÜ		<i>Onaylıyorum</i>
Üye	Doç. Dr. Mustafa BIYIKLI	KTMÜ		<i>Onaylıyorum</i>
Üye	Yrd. Doç. Dr. Mehmet ULUTAŞ	KTMÜ		<i>Onaylıyorum</i>
Tez Savunma Tarihi:		30 / 06 / 2020		

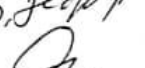
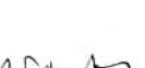
Jüri tarafından oy birliğiyle/ oy çokluğuyla kabul edilen bu tez Enstitü Yönetim Kurulu 2020.3A.23..... sayılı ve 09/07/2020..... tarihli kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mustafa ORÇAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü ✓

ПРОТОКОЛ

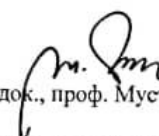
ПРОТОКОЛ

Эргутрул Гази Аксой даярдаган “Россия жана Түркиянын коопсуздук багытындагы мамилелери: 2002-2018 жылдар” аттуу диссертациясы төмөндө көрсөтүлгөн жюри тарабынан бир добуштан / көпчүлүк добуш менен Кыргыз-Түрк “Манас” университети Коомдук илимдер институтунун Эл Аралык Мамилелер багытында магистрдик диссертациясы катары кабыл алынды.

Жюри	Академиялык даражасы, аты-жөнү	Иштеген жери	Диссертациянын мазмуну жана сапаты боюнча магистрдик диссертация деп тастыктайм/ тастыктабайм	Колу
Төрага	Доц., PhD, Эмиль Жураев	(ЕКЖКУнун Бишкектеги Академиясы)	Тастыктайм	
Мүчө	Доц., PhD, Сүлейман Элик	(КТМУ)	Оңойдогон	
Мүчө	Доц.М.А., PhD, Мурат Бүркан Сербест	(КТМУ)	Оңойдогон	
Мүчө	Доц.М.А., PhD, Мустафа Жүнейт Өзшахин	(КТМУ)	Оңойдогон	
Мүчө	PhD, Алтынбек Жолдошов	(КТМУ)	Тастыктайм	
Мүчө	Доц., PhD, Мустафа Быйыкы	(КТМУ)	Оңойдогон	
Мүчө	Доц.М.А., PhD, Мехмет Улуташ	(КТМУ)	Оңойдогон	

Диссертацияны коргогон күнү: 30 / 06 / 2020

Жюри тарабынан бир добуштан / көпчүлүк добуш менен кабыл алынган диссертация Институттун башкаруу кеңешинин 10.06.2020 номердүү жана 30/06/2020 күнкү чечими менен бекитилди.

Ф.и.док., проф. Мустафа Орчан

Коомдук илимдер институтунун мүдүрү *М.А.*

ÖZ

Yazar	: Ertuğrul Gazi AKSOY
Üniversite	: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Bilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XVIII + 230
Mezuniyet Tarihi	: 30.06.2020
Tez Danışman(lar)ı	: Doç. Dr. Süleyman ELİK

TEZ BAŞLIĞI

GÜVENLİK AÇISINDAN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ: 2002-2018

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun yüz yıla yakın bir geçmişi vardır. Bu geniş dönem içerisinde, ülkelerin birbirlerine karşı uygulamış oldukları politikalar, ilişkilerin seyrinin iyi ya da kötü bir seviyede olmasına neden olmuştur. Ancak genel anlamda “savaş hali” ilişkiler sürdürülmüştür. 2002’den sonra, Türkiye ve Rusya ilişkileri farklı bir döneme girmiş, “dost ülke” veya “stratejik ortak” tarzında ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Bundan ötürü Türkiye ve Rusya, son dönem gelişen ilişkiler bağlamında Orta Doğu’da, özellikle Suriye’de yaşanan gelişmelerden dolayı, dirsek temasında olmuştur. İki ülkenin yakın ilişkisi, Avrupa ve ABD tarafından olumlu karşılanmamış, Türkiye-Rusya ilişkilerinin dönüşmesi ya da değişmesi yönünde çağrılar/tepkiler var olmuştur. Ancak Başbakan/Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başbakan/Başkan Putin’in yakın ilişkisi vesilesiyle Türkiye-Rusya ilişkileri, Türkiye’yi tahakküm altında tutmaya çalışan ABD/Avrupa’ya karşı daha da yakın olmuştur.

Türkiye, 2002 sonrasında, Batı ile ilişkilerini daha da geliştirmenin yanı sıra Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu ve Afrika’ya dönük politikalar da üretmeye başlamıştır. Bu geniş dış politika yelpazesi ise bazı büyük güçlerle çakışan/çatışan politikalara neden olmuştur. Çakışan/çatışan dış politikalar, her devletin kendi güvenlik algısına göre şekil almıştır. Dolayısıyla bu tutum, Türkiye’nin güvenlik algısı için de geçerli olmuştur. Bu nedenle bu çalışma, Türk-Rus siyasi ilişkilerini güvenlik bağlamında değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Bir devletin ürettiği politikaların başarılı olup olmadığı, bunun gerek yönetsel gerekse de halkta güvensizliğin oluşmasına neden olduğu ve bu algının da nasıl değerlendirilmesi gerektiğini anlamlandırmak gerekmektedir. Bu çalışmanın güvenlik perspektifinden Türk-Rus ilişkilerini dış politika analizi bağlamında değerlendirmeyi amaç edinmesi, Türk-Rus ilişkilerinin mevcut durumunu anlama ve dış politika analizinde başarılı bir dış politikanın ne/nasıl olduğu sorusunun cevabı ile analiz etme açısından önemlidir.

Çalışmada, SU-24 Uçak Krizi, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, Fırat Kalkanı Harekâtı, Rus Büyükelçisine karşı düzenlenen suikast, Zeytin Dalı Harekâtı, S-400 hava savunma sistemlerinin satımı/alımı ve Suriye meselesi gibi temel konular analiz edilerek

gelişen/değişen/dönüşen Türk-Rus ilişkileri, güvenlik bağlamında değerlendirilecektir. Bu temel konulardan elde edeceğimiz çıkarımların daha anlaşılır olması için Türkiye ve Rusya'nın tarihsel ilişkisi, her iki ülkenin dış politikasını etkileyen dış ve iç etkenlerin tespiti ve tüm bu konuların dış politika analizi bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'nin hedefleri ve Rusya'nın talepleri doğrultusunda gelişen son dönem ilişkilerinin/konularının güvenlik açısından değerlendirilmesi, bu çalışmanın ana odağıdır. Son olarak bu çalışma, Rusya'nın "sıcak denizlere inme, boğazlara hâkim olma ve büyük Rus imparatorluğu kurma" amacıyla üretmiş olduğu politikaların Türkiye açısından güvenlik sorunu oluşturup oluşturmayacağı sorusunu, kıstasının ne olduğunu da göz önüne alarak cevap üretme amacındadır.

Anahtar Sözcükler: Güvenlik, Türk-Rus ilişkileri, Dış politika analizi, Suriye krizi, SU-24 uçak krizi, S-400 savunma füze meselesi.

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Даярдаган	: Эртугрул Гази Аксой
Университет	: Кыргыз-Түрк “Манас” Университети
Багыты	: Эл Аралык Мамилелер
Иштин сыпаты	: Магистрдик Диссертация
Беттердин саны	: XVIII + 230
Бутуру датасы	: 30.06.2020
Илими Жетекчи	: Доц. Др. Сулейман ЭЛИК

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ

Россия жана Түркиянын коопсуздук багытындагы мамилелери: 2002-2018 жылдар

Түркия Республикасы жана Россия Федерациясы тарыхынын дээрлик жүз жыл. Бул кеңири мезгил аралыгында өлкөлөр бири-бирине карата колдонгон саясат мамилелер, албетте, жакшы же жаман алып келген. Бирок, жалпы мааниде, “согуш абалы” мамилелер колдоого алынган. 2002-жылдан кийин, Түркия жана россия мамилелери стилде “достук өлкө” жана “стратегиялык өнөктөш” мамилелерди түзүүгө аракет кылып, башка доордо кирди. Ушул себептен улам, Түркия менен Рорусия, жакынкы чыгыш, айрыкча, Сирия, улам акыркы өнүгүп жаткан мамилелердин контекстинде чыканак тема болгон. Эки өлкөнүн тыгыз мамилеси Европа менен АКШ тарабынан оң кабыл алынган эмес, Түркия менен Россиянын ортосундагы мамилелерди өзгөртүү же трансформациялоого чакырыктар/реакция болгон эмес. Бирок, премьер-министр/президент Эрдогандын жана Премьер-министр/Путиндин өз ара тыгыз мамилелерине байланыштуу Түркия менен Россиянын ортосундагы мамилелер үстөмдүк кылып турган АКШ/Европага караганда жакыныраак болуп калды.

2002-жылдан кийин Түркия ошондой эле Батыш, Балкан, Кавказ, Борбордук Азия, Жакынкы Чыгыш жана Африкага багытталган саясатты жүргүзө баштаган. Тышкы саясаттын бул кеңири спектри айрым ири державалар менен чыр-чатакташкан саясатка алып келди. Конфликттик тышкы саясат ар бир мамлекеттин коопсуздугун жеке кабыл алуусуна ылайык калыптанган. Демек, бул мамиле, ошондой эле Түркиянын коопсуздук кабыл билдирет. Ошентип, бул изилдөө коопсуздук контекстинде түрк жана орус саясий мамилелердин баа багытталган.

Мамлекет тарабынан түзүлгөн саясат ийгиликтүү экендигин, администрацияга да, коомчулукка да ишенбестигин жана бул кабыл алуу баалана тургандыгын түшүнүү зарыл. Бул изилдөө тышкы саясий анализдин алкагында коопсуздук түрк жана орус мамилелердин азыркы абалы боюнча бир түрк баа берүү жана талдоо маанилүү болуп саналат деген суроого жооп менен жооп катары тышкы саясат боюнча

тышкы саясат менен тыгыз байланышта.маалымат талдоо жана талдоо жүргүзүү системаларынын түрлүү маалыматтардын натыйжалуулугун жогорулатат.

Түрк жана орус мамилелери бул изилдөө менен, коопсуздук контекстинен боюнча соттолот. Бул негизги маселелер боюнча жыйынтыктар түшүнүктүү кылуу үчүн, Түркия менен Россиянын тарыхый карым-эки өлкөнүн тышкы саясатына таасир тышкы жана ички себептерин аныктоого багытталган, жана тышкы саясий талдоо контекстинде ушул маселелер боюнча бардык баа берүү. Акыркы мамилелерди/маселелерди баа берүү Түркия максаттары жана коопсуздук боюнча орус талаптарына ылайык иштеп чыгуу, бул изилдөөнүн негизги багыты болуп саналат. Түркиянын көз карашынан коопсуздук маселесин чечүү, анын критерийлери эмне берген жооп берүүгө багытталган.

Негизги сөздөр: Коопсуздук, Түркия-Россия мамилелери, тышкы саясатты талдоо, сириялык кризис, Су-24 учагынын кризиси, коргонуу ракетасы С-400 көйгөйү.

АБСТРАКТ

Автор : Эртугрул Гази Аксой
Университет : Кыргызско-Турецкий университет “Манас”
Направление : Международные отношения
Тип диссертации : Магистерская диссертация
Количество страниц : XVIII + 230
Дата выпуска : 30.06.2020
Научный руководитель(и) : Доц. Др. Сулейман ЭЛИК

ТЕМА ДИССЕРТАЦИИ

Отношения Турции и России в области безопасности: 2002-2018 годы

История Турецкой Республики и Российской Федерации насчитывает почти сто лет. Политика, которую страны проводили в отношении друг друга в течение этого широкого периода, привела к тому, что их отношения были на хорошем или плохом уровне. Однако в целом отношения “военного положения” сохранялись. После 2002 года отношения между Турцией и Россией вступили в другой период, и была предпринята попытка установить стиль “дружественной страны” или “стратегического партнера”. Поэтому Турция и Россия находятся в локтевом контакте в контексте последних событий на Ближнем Востоке, особенно в Сирии. Тесные отношения между двумя странами не были положительно восприняты Европой и Соединенными Штатами, и были высказаны призывы/реакция на трансформацию или изменение турецко-российских отношений. Однако из-за тесных отношений между премьер-министром/президентом Эрдоганом и премьер-министром/президентом Путиным турецко-российские отношения стали еще более тесными по отношению к США/Европе, которая пытается удержать Турцию под доминированием.

После 2002 года Турция начала развивать дальнейшие отношения с Западом, а также проводить политику в отношении Балкан, Кавказа, Центральной Азии, Ближнего Востока и Африки. Этот широкий спектр внешней политики привел к конфликту политики с некоторыми крупными державами. Противоречивая внешняя политика формировалась в соответствии с собственными представлениями каждого государства о безопасности. Поэтому такое отношение относится и к восприятию Турцией безопасности. Поэтому данное исследование было направлено на оценку турецко-российских политических отношений в контексте безопасности.

Необходимо понять, насколько успешна политика, проводимая государством, что это вызывает недоверие как у администрации, так и у общественности, и как это восприятие должно оцениваться. Целью данного исследования является оценка турецко-российских отношений с точки зрения безопасности в контексте

внешнеполитического анализа, понимание современного состояния турецко-российских отношений и анализ с ответом на вопрос о том, что/как является успешной внешней политикой во внешнеполитическом анализе.

В исследовании будут рассмотрены кризисные ситуации с самолетами Су-24, попытка государственного переворота 15 июля 2016 года, операция щит евфрата, убийство российского посла, операция оливковая ветвь, продажа/покупка систем С-400 и отношения между Турцией и Россией, которые развивались/изменились/трансформировались после гражданской войны в Сирии. Для того чтобы понять значение этих основных вопросов, ставятся исторические взаимоотношения Турции и России, определение внешних и внутренних факторов, влияющих на внешнюю политику обеих стран, и оценка всех этих вопросов в контексте внешнеполитического анализа. Основное внимание в данном исследовании уделяется оценке последних отношений/вопросов, разработанных в соответствии с целями Турции и требованиями России в области безопасности. Наконец, это исследование направлено на то, чтобы дать ответ, рассматривая, будет ли политика, которую Россия проводила, чтобы “достичь горячих морей, доминировать в проливах и создать великую Российскую Империю”, представлять проблему безопасности для Турции и каковы ее критерии.

Ключевые слова: Безопасность, Турецко-Российские отношения, Анализ внешней политики, Сирийский кризис, Авиационный кризис Су-24, Выпуск оборонительной ракеты С-400.

ABSTRACT

Author : Ertugrul Gazi AKSOY
University : Kyrgyzstan-Turkey Manas University
Department : International Relations
Quality of Thesis : Master Thesis
Number of pages : XVIII + 230
Date of graduation : 30.06.2020
Thesis Advisor(s) : Asst. Prof. Suleyman ELIK

THESIS TITLE

TURKEY-RUSSIA RELATIONS FROM THE SECURITY PERSPECTIVE: 2002-2018 YEARS

The Republic of Turkey and the Russian Federation have a history of close to one hundred years. The policies that countries have implemented against each other during this broad period have caused the course of relations to be at a level of good or bad. However, in general terms, “state of war” relations were maintained. After 2002, the relations between Turkey and Russia entered a different period and the “friendly country” or “strategic partner” style was attempted to establish relations. Therefore, Turkey and Russia have been at elbow contact in the context of recent developments in the Middle East, especially in Syria. The close relationship between the two countries has not been received positively by Europe and the United States, and there have been calls/reactions for the transformation or change of Turkish-Russian relations. However, due to the close relationship between Prime Minister/President Erdogan and Prime Minister/President Putin, Turkey-Russia relations have become even closer against the USA/Europe, which is trying to keep Turkey under domination.

After 2002, Turkey began to develop further relations with the West, as well as producing policies towards the Balkans, the Caucasus, Central Asia, the Middle East, and Africa. This broad range of foreign policies has resulted in conflicting policies with some major powers. Conflicting foreign policies have taken shape according to each state’s own perception of security. Therefore, this attitude also applies to Turkey’s security perception. Therefore, this study aimed to evaluate Turkish-Russian political relations in the context of security.

It is necessary to understand whether the policies produced by a state are successful, that this causes distrust both in the administration and in the public, and how this perception should be evaluated. The aim of this study is to evaluate Turkish-Russian relations from a security perspective in the context of foreign policy analysis, to understand the current state of Turkish-Russian relations and to analyze with the answer to the question of what/how is a successful foreign policy in Foreign Policy Analysis.

In the study, the SU-24 aircraft crisis, the July 15, 2016 coup attempt, Operation Euphrates Shield, assassination against Russian Ambassador, Operation Olive Branch, the sale/purchase of S-400 air defense systems and the relations between Turkey and Russia that developed/changed/transformed after the Syrian civil war will be evaluated in the context of security. In order to understand the implications of these basic issues, the historical relationship between Turkey and Russia, the determination of the external and internal factors affecting the foreign policy of both countries and the evaluation of all these issues in the context of foreign policy analysis are aimed. The main focus of this study is the evaluation of the recent relations/issues developed in line with Turkey's goals and Russia's demands in terms of security. Finally, this study aims to produce an answer by considering whether the policies that Russia has produced to "reaching the hot seas, dominate the straits and establish a great Russian Empire" will pose a security problem for Turkey and what its criteria are.

Keywords: Security, Turkish-Russian relations, Foreign policy analysis, Syrian crisis, SU-24 aircraft crisis, S-400 defense missile issue.

ÖNSÖZ

Çalışmanın kaleme alınacağı ve alındığı günden itibaren bana destek veren kıymetli aileme çok teşekkür ediyorum. Her zaman için bana vermiş oldukları maddi ve manevi destek, çalışma esnasında yaşadığım olumsuzlukları aşmamda ve dolayısıyla çalışmayı bitirmemde büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın içeriğinin hazırlanmasında dahi katkısı olan, yönlendiren, tecrübelerini bir öğrenciye aktarmaktan ziyade özel ilgi gösteren ve çalışmanın “çalışma” olmasını sağlayan kıymetli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Süleyman ELİK’e, yine çalışmanın eksikliklerini kontrol edip metnin sıkıcılığından sıyrılıp daha akıcı olmasını sağlayan kardeşim Av. Muhammed Emre AKSOY’a ve arkadaşım Tuğçe’ye teşekkür ediyorum.

Bir insanın hayatına dokunmak ve bu değerın kıymetini bilmek sanıldığıının aksine o kadar zor değildir. Bunu anlamlandırmak için hayata olan bakış açınızda yanınızda olan ve destekleyen birinin varlığını bilmeniz bile yeterlidir. Dolayısıyla ben bu çalışmayı küçük yaşlardayken çok uzaklarda okuyan bir kişi olarak tanıdığım, uzun saçlı, zayıf ve bir o kadar da zarif olan, lisans hayatım boyunca hayalini kurduğum akademi yolunda bana her türlü desteği veren, yüksek lisans çalışmalarımı yürüttüğüm dönemlerde de aynı desteği sağlayan ve hayatımın şekillenmesinde büyük katkısı olan ve olacağına inandığım kıymetli hocam Prof. Dr. METİN AKSOY’a ithaf ediyorum.

Bişkek 2020

Ertuğrul Gazi AKSOY

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	ii
TEZ ONAY SAYFASI	iii
ПРОТОКОЛ.....	iv
ÖZ.....	v
КЫСКАЧА МАЗМУНУ.....	vii
АБСТРАКТ	ix
ABSTRACT.....	xi
ÖNSÖZ	xiii
İÇİNDEKİLER.....	xiv
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM DIŞ POLİTİKA ANALİZİ

1.1. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE ARAÇ KAVRAMLAR.....	7
1.1.1. <i>Dış Politika</i>	7
1.1.2. <i>Dış Politika Davranışları</i>	9
1.1.3. <i>Dış Politika Analizi</i>	9
1.1.3.1. Klasik Dış Politika Analizi	10
1.1.3.2. İkinci Kuşak Dış Politika Analizi	12
1.1.3.3. Yeni Yaklaşımlar ve Çağdaş Dış Politika Analizi.....	17

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI

2.1. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE.....	22
2.2. TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN DIŞ FAKTÖRLER.....	66
2.3. TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN İÇ FAKTÖRLER	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM RUSYA FEDERASYONU’NUN DIŞ POLİTİKASI

3.1. TARİHSEL SÜREÇTE RUSYA FEDERASYONU	74
3.2. RUSYA FEDERASYONU’NUN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN DIŞ FAKTÖRLER	86
3.3. RUSYA FEDERASYONU’NUN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN İÇ FAKTÖRLER	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE VE RUSYA’NIN TEMEL KONULARA GÖRE İLİŞKİLERİ

4.1. SİYASİ-DİPLOMATİK İLİŞKİLER	91
4.2. EKONOMİK İLİŞKİLER	121
4.3. SOSYO-KÜLTÜREL İLİŞKİLER	128

BEŞİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE GÜVENLİK KONULARI

5.1. SU-24 UÇAK KRİZİ	133
5.2. 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ VE İLİŞKİLERİN BOYUTU	137
5.3. FIRAT KALKANI OPERASYONU	140
5.4. RUS BÜYÜK ELÇİSİNE SUİKAST.....	143
5.5. ZEYTİN DALI HAREKÂTI	144
5.6. S-400 HAVA SAVUNMA SİSTEMLERİNİN SATIMI/ALIMI	145

5.7. SURİYE MESELESİ	147
SONUÇ	174
ДИССЕРТАЦИЯНЫН КЫСКАЧА МАЗМУНУ	179
KAYNAKLAR	198
ÖZGEÇMİŞ	230

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AGSP	: Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikası
Ak Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
ASALA	: Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
AWACS	: Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Sistemi
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum
CAATSA	: ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası
CDU	: Hristiyan Demokrat Birliği
CENTCOM	: ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CHS	: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi
CICA	: Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı
ÇDP	: Çağdaş Dış Politika
DAEŞ	: Ed-Devletu'l-İslâmiyye fi'l-Irak ve's-Şâm (İŞİD)
DP	: Demokrat Parti
DPA	: Dış Politika Analizi
DPD	: Dış Politika Davranışları

DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokrat Türkiye Partisi
EOKA	: Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
FKH	: Kırat Kalkanı Harekâtı
FSB	: Rusya Federal Güvenlik Servisi (Федеральная служба безопасности)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IKBY	: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEİB	: Karadeniz Ekonomik İş Birliği Bölgesi
KEK	: Karma Ekonomik Komisyonu
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Millî İstihbarat Teşkilâtı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OHAL	: Olağanüstü Hal
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OSD	: Ortak Savunma Doktrini
OSPG	: Ortak Stratejik Planlama Grubu
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistanê)
PYD	: Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat)
SEİA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması
SMDK	: Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları

SUK	: Suriye Ulusal Koalisyonu
SVR	: Rusya Dış İstihbarat Servisi (Служба внешней разведки)
TAK	: Kürdistan Özgürlük Şahinleri (Teyrêbazên Azadiya Kurdistan)
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDB	: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TRTF	: Türk-Rus Toplumsal Forumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
Uİ	: Uluslararası İlişkiler
ÜDİK	: Üst Düzey İşbirliği Konseyi
YDKS	: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi
ZDH	: Zeytin Dalı Harekâtı

GİRİŞ

Türkler ile Ruslar arasındaki ilişkiler müzakereden ziyade genellikle mücadele temelli olmuştur. Rus tarafının tutumu daha çok alt etme ve üstünlük kurmaya yönelik planların icrası şeklinde olurken Türkler (Osmanlı ve Türkiye) nazarında eylemler daha çok anlık tepkilerden ibaret olmuştur. Çünkü Rusların düşüncesine göre Üçüncü Roma olan Moskova, özelde Ortodoksları genelde ise tüm Hristiyanları içine alan ve merkezi İstanbul olan bir imparatorluk olarak tarih sahnesine çıkmalıydı. Bu hayali göz önünde bulundurduğumuzda ilişkilerin pek de dostane olması beklenemezdi. Nitekim tarihsel süreç içerisinde Knezlik'ten Devlete, oradan Federasyona uzanan Rus devlet tarihi, kurulan planların neredeyse hepsinin merkezinde bulunan Osmanlı'yı (günümüzde Türkiye'yi) hep bir sorun olarak görmüş ya tamamen çözülmesi ya da engel olamayacak bir duruma getirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Ayrıca Asya'nın steplerinde binlerce yıldır var olan Türk boyları da bu plan dâhilinde değerlendirilmiş ve Rusların doğrudan hedefi halinde gelmiştir.

Rusların sahip olduğu bu mefkûre yalnızca bir yöneticiyle sınırlı kalmayıp her idareci döneminde bir adım daha öteye götürülmeye çabalanmıştır. Yani bu planları bir devlet politikasına dönüştürülmüş ve sürekliliğinin sağlanması arzulanmıştır. Fakat Türkiye açısından ise ne böyle bir çaba ortaya konmuş ne de bir yöneticinin planladığını kendinden sonra gelen yöneticiler sürdürmüştür. Politikalar padişah veya Başbakan/Cumhurbaşkanı'nın görev süreleriyle sınırlı kalmış ve akamete uğramıştır. Tarafların birbirlerine olan bu karmaşık tutumları ikili ilişkilerin gelişimine olanak sağlamamıştır. Karşılıklı güvensizlik ve iletişimsizlik ilişkilerin hep sınırlı olmasına ve temel düzeyde kalmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda Rusya bizlerin nazarında hem uzaktaki soğuk güç hem de yakın tehlike olarak görülmüştür.

İkili ilişkiler Osmanlı döneminde sürekli savaş halinde ilerlediği için herhangi bir yakınlık kurulamamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Çarlık Rusya'nın yerini Sovyet Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini Türkiye Cumhuriyeti almıştır. Yaşanan bu gelişmeler yeni kurulmuş ve önceki rejimin politikalarını (kısmi) reddetmiş olan bu

iki yönetim arasında azami ve hatta zaruri diyebileceğimiz bir yakınlık oluşturmuş, fakat bu yakınlık Rusya'nın boğazlar, Akdeniz ve komünizm rejiminin genç Türkiye yönetimine hâkim olması gibi planları sebebiyle fazla uzun sürmemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir imparatorluğun üzerine inşa edilmeye çalışılan cumhuriyet, ilk yıllarında kendi gücünün farkındalığıyla hareket etmiş ve kendisine tehdit olabilecek her türlü konu ve bölgeden uzak kalmaya yahut bu konularda kendine birtakım müttefikler bularak hareket etmeye gayret göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerini ilk duyan ülkelerden biri olan Türkiye, söz konusu politikalar ile Doğu-Batı ekseninde hemen herkese olumlu izlenimler vermeye, olabildiğince çok devletle müttefiklik kurmaya gayret göstermiştir. Nitekim ilk yılların dış politikasına hâkim olan “yurtta barış dünyada barış” ilkesi, Türkiye'yi birçok uluslararası örgüte katılmaya veya kendi bölgesinde Bağdat Paktı ve Balkan Antantı gibi örgütlerin kurulmasına da önayak olmaya itmiştir.

İki savaş arasında kurulma ve kalkınma safhalarını tamamlamaya gayret eden Türkiye, bu aşamaları finanse edebilecek ekonomik güçte değildi. Topyekûn savaş stratejisi ile kurtuluş mücadelesi vermiş ve elindeki son imkanları burada sarf etmiştir. Barış anlaşmaları ve cumhuriyetin ilanından sonra toplumun ihyası, sanayi atılımlarının yapılması, iç ve dış ticaretin canlandırılması gibi sorunlarla boğuşurken dış yardım tek çare olarak öne çıkıyordu. Bu aşamada Sovyet Rusya diğer ülkelere nazaran daha yakın gözükiyordu. Zira daha birkaç yıl önce savaş halinde olduğu batılı devletlerden böyle bir yardım ve yatırımın gelmesi de beklenemezdi. İlk aşamada olumlu seyreden ve ağır sanayii alanında önemli merhalelerin kat edildiği bu süreç İkinci Dünya Savaşı ile tamamen altüst olmuş ve dönemin Cumhurbaşkanı İnönü'nün anlaşılması güç isteğiyle sonlandırılmış, savaş sonrasına bırakılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin takındığı savaş dışı tutum müttefik devletlerce sert şekilde eleştirilmiş ve savaşa dahil edilmesi için birçok görüşme yapılmıştır. Savaş sonu kurulacak olan Birleşmiş Milletler'e katılabilmek adına yapılan göstermelik savaş ilanı da pek inandırıcı olmamış ve özellikle Batılı devletlerce hoş karşılanmamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde başlayan Soğuk Savaş'ta

Türkiye'nin Sovyetlere yönelmemesi adına bir dizi yardım planları devreye sokulmuştur. Türk ekonomisinin daimî suretle dış yardımla kurulma gayreti ise pek olumlu bir sonuç doğurmamış ve sürekli dış yardıma muhtaç halde kalakalmıştır. Sonradan kurulan hükümetler her ne kadar bunu değiştirmek adına çabalasalar da sonuç hep aynı olmuş ve ekonomik bağımlılık çoğu zaman politik bağımlılığı da beraberinde getirmiştir.

Tüm bu yaşananlar karşısında Rusya'nın Stalin sonrası dönemde Türkiye'ye toprak ve boğazlarda üs gibi taleplerinden vazgeçtiğini bildirmesi önemli bir köşe taşı olmuştur. İki ülke arasındaki mesafeli ilişkiler zamanla diplomatik kanalların kurulmasıyla yakınlaştırılmaya çalışılmış fakat bu seferde ABD engeliyle karşılaşmıştır. Ne zaman Türkiye ABD'den bağımsız kararlar almaya, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye kalkışsa Türkiye'de askeri veya siyasi birtakım sorunlarla hükümetler değişmiş, yeniden ABD yanlısı yöneticiler işbaşına geçmiş ve bu doğrultuda kararlar alınmıştır. Kıbrıs sorununda ABD'den, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) sorununda Rusya'dan istediği desteği göremeyen Türkiye ise anlık kararlarla dış politika tayinine kalkışmış, dış politika ve onunla beraber iç politikada tutarsız ve dalgalı bir siyaset izlemiştir. Sonuç olarak, Türkiye bu iki güç arasında denge politikası uygulayım derken Türk dış politikası, ABD ve Rusya arasında mekik dokumaktan öteye varamamıştır.

Türkiye'nin dış etmenlerin yanında iç faktörlerden kaynaklı sorunları da dış politika üzerinde rol oynamıştır. Parlamenter sistemin Türkiye'de istenmeyen çocuğu koalisyonların oluşturduğu karmaşada sadece iç sorunlara eğilen Türkiye, yalnızca tek parti iktidarlarında dış politikada aktif olabilmıştır. Bu dönemlerde partilerden çok genel başkanlar ekseninde ilerlemiş ve ekseriyetle onların isimleriyle adlandırılmıştır. Dolayısıyla yürütülen ikili ilişkiler liderlerden bağımsız olmamış, liderin karakteri ve dünya görüşü ekseninde ilerlemiştir. İşte bu çalışma, Türkiye'de bir partinin iktidarda olduğu yıllar olan 2002-2018 yılları arasında Türkiye-Rusya ilişkilerinin tarihini, gelişimini ve bugününü güvenlik bağlamında değerlendirip bir öz halinde sunma gayretiyle hazırlanmıştır.

2002-2018 yılları gibi bir kısıtlamaya gidilmesi, Ak Parti'nin 2002'de başlayan iktidarında hem ABD hem de Rusya ile ilişkilerini analiz edebilme imkanımızın

olmasıdır. Bu zaman dilimindeki değişim/dönüşüm, devletin ya da hükümetin dış politikayı nasıl yürüttüğü/kurguladığı, değişen uluslararası şartlara göre nasıl bir bakış açısı geliştirdiği ve bu şartlarda korumaya çalıştığı ulusal çıkarına karşı bir güvensizlik hissiyatına kapılması halinde nasıl bir dış politika üretimine girdiği sorularının cevabını kısıtlı/sınırlı zaman diliminde ele almamız gerekmektedir. Yani bir partinin bu yıllar arasında izlemiş olduğu politikalarında varsa değişimini/dönüşümünü/sürekliliği ele almak veya zaman sınırlandırmasına gitmek, başından beri güdülen politikadaki değişimi/dönüşümü anlamamız/anlatmamız açısından elzemdir.

Bu çalışma Türk-Rus ilişkilerini, daha önce bu konuyla ilgili gelişmeleri ele alan ve komünizm, Sovyet tehdidi, eksen kayması, sıcak denizlere inme gibi söylemlere büyük Rus imparatorluğu kurma girişiminde olduğu söylemini de ekleyerek dış politika analizi bağlamında Türk-Rus ilişkilerinin güvenliğini sorularla cevaplama gayretindedir. Yani Türkiye'nin dış politikasında yaşanan gelişmelerin siyasal, ekonomik ve sosyal bağlamda güvenlik algısına cevap üretmek istemektedir. Bu anlamda çalışmanın *birinci bölümünde* dış politika, dış politika davranışları gibi temel kavramların ne olduğu sorusuna cevap verilmiş, ardından dış politika analizinin gelişimi/değişimi aktarılmıştır. Bu bölüm içerisinde sunulan dış politika analizinin tarihsel gelişim, diğer bölümde ele alınan Türkiye-Rusya tarihsel gelişimini son bölümde bir araya getirerek, çalışmanın temel sorusuna cevap bulmak açısından gerekli olan soruları sormamıza temel oluşturmuştur.

İkinci ve üçüncü bölüm, klasik siyasi tarih ya da dış politika çalışmalarında göreceğiniz tarihsel/kronolojik bir geçmiş sunmaktadır. Bunlara ek olarak bu tarihsel/kronolojik gelişme içerinden çıkarımlar sonucunda elde edilen ve ülkelerin dış politikasını etkileyen iç ve dış faktörlerin belirtilmesi, ülkelerin birbirlerinin güvenlik algısına olan yaklaşımını değerlendirmemiz açısından gerekli olduğu için ayrı başlıklarda değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Aslında böyle bir yaklaşım çalışmanın sonuç kısmında yer verdiğimiz kirpi ikilemindeki okların tespit edilmesidir. Yani bir devletin dış politikasını etkileyen dış faktörler, diğer devlet açısından bir kirpi dikenini olup olmadığının tespitinde kolaylık sağlamaktadır. Bunun uygulamalı anlatımı için verilen örnek ise ABD ve Rusya kıyaslamasıyla anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde ise, Türkiye ve Rusya'nın siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkileri incelenmiştir. Sadece siyasi ve ekonomik anlamda değerlendirmeye tabi tutulan ikili ilişkilerde, sosyo-kültürel ilişkilerinde kısa bir değerlendirmeye alınması halkların birbirleri ile olan etkileşimini anlamamız açısından gereklidir. Halkların tutumunu ve birbirlerini katmış olduğu değerlerin incelenmesi ise sosyal güvenlik açısından kısacık değerlendirme niyetiyle/girişimiyle belirtilmiştir. Ancak *beşinci bölümde* ele alınan ve aslında çalışmada da cevabı aranan sorunun kapsamını çizen somut olaylardır/eylemlerdir. Cereyan eden bu eylemler kısa veya uzun bir şekilde açıklanmış ve güvenlik refleksleri bağlamında ortaya konan tavrın açıklanması gayretini yansıtmıştır.

Beş bölüm içerisinde anlatılmaya çalışılan şey; birinci bölümde kısaca gelişimini/değişimini sunduğumuz dış politika analizi ve dış politika çalışmalarının soruları insicamında, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde ele aldığımız tarihsel gelişmeler ışığında, güvenliğin dış politik gelişmeler ya da algılar üzerinden Türk-Rus ilişkilerindeki yansıması/algılanması nedir/nasıldır sorularının cevabıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA ANALİZİ

Bir devletin yönetilmesi için hükümet oluşumunun şart olduğu ve devletler arası ilişkileri sürdürmeden hiçbir devletin yaşayamayacağı bilinen bir gerçektir. Bu amaçla her hükümet bir dış politika oluşturmaktadır. Sanayi, tarım, savunma, eğitim ve çalışma politikası gibi politikalar yine devletin gündeminde yer alan politikalarlardır. Fakat bir devlet, dış politikasının dikkatli bir şekilde oluşturulmasına ve başarılı bir şekilde yürütülmesine özel önem vermektedir. Zira başarılı bir dış politika, uluslararası alanda ülkenin gücünü ve prestijini artırmaktadır. Dış politika kazanımları aynı zamanda halkın da ülke içinde ve dışında itibarını artırmaktadır. İşte burada dış politikanın ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Dış Politika Analizi (DPA), iki veya daha fazla devletin arasındaki ilişkiyi analiz etmemize yardımcı olan Uluslararası İlişkiler'in (UI) bir alt dalıdır. DPA'nın temelinde hükümetlerin yürütmüş olduğu politikaların değerlendirilmesi yatmaktadır. Analizin gerçekçi ve genellenebilir olması açısından da bu alanda çalışanlar, devletlerin sahip olduğu donanımları, uluslararası sistemin yapısını ve karar alıcıların kimler olduğunu göz önünde bulundurmaktadır.

Bir devletin güç artırımına gitmesi ve ulusal güvenliğini koruması, karar vericiler tarafından ilk amaç olarak dile getirilmiştir. Karar vericilerin politika belirlemede öncelikle ve kısaca, bir devletin “ne zaman ne yapacağını” sağlıklı bir şekilde cevaplandırması gerekmektedir. DPA çalışmalarında devlet birincil faktör olarak var olsa da 20. yüzyılın son çeyreğine doğru küreselleşme ve ardından dekolonizasyon süreci, UI disiplinin gündemini zenginleştirmekle beraber DPA'nın kapsamında ve yönteminde değişikliklere neden olmuştur. Tüm bu süreçlerin anlaşılır kılınması için DPA'da kullanılan temel kavramlar tanımlanmalıdır. Bu tanımlama, kavramlar arası ayrımı sağlamakla birlikte kavramsal kargaşayı da ortadan kaldırmaktadır.

1.1. DIŞ POLİTİKA ANALİZİNDE ARAÇ KAVRAMLAR

1.1.1. Dış Politika

Dış politika, uluslararası politikanın mihenk taşlarından birisi olmakla beraber ulusal politikanın da bir parçasıdır. Dış politika diğer devletlerle olan iyi ilişkilerin artmasını ve ulusal çıkarların korunmasını hedeflemektedir. Sadece siyasi meseleler dış politikanın konusu değildir. Siyasi meselelerle beraber devletler arası ilişkilerdeki hemen hemen her konu dış politika gündeminde yer almaktadır. Bir devletin dış politikasını anlamlandırmak aslında dış politika ve Dış Politika Davranışları'nın (DPD) anlaşılmasıyla mümkündür. Dış politika davranışının oluşmasında etkisi olan süreçleri ya da faktörleri belirlemek ve belirlenen bu etmenleri teorik bir çerçevede analiz etmekte gerekmektedir.

UI, Dış Politika ve Uluslararası Politika'yı kapsayan bir bilim dalıdır. Uluslararası politika sistem odaklı bir analiz yaparken dış politika ise devletler üzerine odaklanmıştır (Tayfur, 2014). Bu çalışma içerisinde, dış politika ve DPA üzerinde durulacaktır. Dış politika, üzerinde uzlaşılmış bir tanım olmayan kavramdır. İlk tanımlamaları devletlerin başka devletler ile olan ilişkilerini idame ettirmek amaçlı almış olduğu kararlar şeklinde cevaplanan dış politikanın temel odağı devlet olmuştur (C. Hill, 2003:3). Küreselleşmenin hızlanması ve dekolonizasyon süreçlerinin yaşanması, dış politika tanımının farklılaşmasının, dış politikada etkili olan farklı ve yeni aktörlerin de ortaya çıkışının miladı olmuştur (Beasley ve Snarr, 2002:345).

Modelske'nin yapmış olduğu tanımlamaya göre dış politika, diğer devletlerin davranışlarını değiştirmek ve kendi faaliyetlerini uluslararası ortama uyarlamak için topluluklar tarafından geliştirilen faaliyetler sistemidir (Modelske, 1962:6-7). Mahendra Kumar, Modelske'nin tanımının kısmen doğru olduğunu belirterek bu tanıma bazı eklemeler yapmıştır. Kumar'a göre dış politika, sadece diğer devletlerin davranışlarını düzenlemeli veya değiştirmemelidir. Kumar, Modelske'nin dış politika tanımını, kendi menfaatine maksimum hizmet sağlamak için bir devletin diğer devletlerin davranışlarını değiştirmesi veya statüko yoluyla düzenlemek için tüm faaliyetlerini içerecek şekilde değiştirmesi olarak güncellemiştir. Ayrıca dış politikayı, ulusal çıkarlar ideolojisinin

belirlediği şekilde dış ilişkilerde amaçlara ulaşmak için düşünülmüş bir eylem tarzı olarak tanımlamaktadır (Kumar, 1972:269-272).

Padelford ve Lincoln'un yapmış olduğu tanımlamaya göre dış politika, bir devletin geniş kapsamlı hedeflerini ve çıkarlarını bu amaçlara ulaşmak ve çıkarlarını bastırmak için somut eylem planlarına dönüştürmesi sürecinde kilit unsurdur (Padelford, Lincoln vd., 1967:197). Rodee'nin yapmış olduğu tanımlamaya göre dış politika, bir devletin davranış modelini şekillendiren ve hayati çıkarlarını korumak veya daha da ileri bir seviyeye taşımak için diğer devletlerle müzakere ederken o devletin davranış biçimini şekillendiren bir ilkenin oluşturulmasını ve uygulanmasını içermektedir (Rodee, Anderson vd., 1976:570-571).

Hartmann'a göre ise dış politika, kasıtlı olarak seçilmiş ulusal çıkarların sistematik bir ifadesidir. Dış politika, daha büyük bir rasyonel prosedür ile bilinen ve tanımlanmış bir hedefe adım adım ilerlemeye dâhil olan bir tür planlama anlamına gelmekte olup mevcut dış koşullara nispeten rasyonel bir cevaptır (Hartmann, 1967:6). Schleicher'e göre ise, hükümet görevlilerinin insan davranışlarını kendi devletlerinin yetki alanlarının ötesinde etkileme eylemlerini (kelimeler dâhil) ifade eder. Bu nedenle, dış politika temel olarak bir hareket tarzı anlamına gelmektedir (Schleicher, 1963:130).

Dış politikanın tanımı, bu çalışma içerisinde devletin ağırlık merkezinde olduğu tanımlamalarla hareket etmektedir (C. F. Hermann, 1972:72; Kalevi J. Holsti, 1983:19; Modelski, 1962:6; Rosenau, 1976:16). Buradaki kastımız, devletin yanı sıra bölgesel veya küresel anlamda etkili olan diğer aktörlerin var olmadığı anlamına gelmemektedir. Uluslararası arenadaki aktörlerin sayısı her ne kadar artmış olsa da bu çalışma aktörlerin sayısı ile değil etkileri üzerine odaklanmıştır. Devlet, bünyesinde barındırdığı nüfus ve sahip olduğu coğrafyayla birlikte uluslararası sistemde var olan yegâne aktör olacaktır. Çünkü devlet dışı aktörler devletler üzerinde, özellikle büyük devletler üzerinde etki oluşturacak boyutta değildir. Bu açıklamalar ile birlikte dış politika, merkezinde resmiyetin ve devletin olduğu dış mecrada uygulanan ya da uygulanması planlanan etkinlik ve bağımsız devletlerin dış alanda yürütmüş oldukları politikadır (Aksoy, 2018a:6; Tayfur, 2014:78).

1.1.2. Dış Politika Davranışları

Dış politika ve DPD kavramları, birbirlerini anlam olarak çağrıştırıyor olsalar da ikisinin de kapsamında farklılıklar vardır. Örneğin, Hudson'un tanımlamasına göre dış politika, ulusal hükümetlerin dış varlıklarla ilişkilerindeki amaçlara ulaşmak için seçtikleri strateji ya da yaklaşım olup gözlenebilir unsurları içermektedir. Fakat Hudson'un deyimiyle DPD, dış politikadan farklı olarak rastlantısal ya da hükümetlerin öngörmedikleri davranışları da içermektedir (Hudson, 2012:14). Hakeza, Rosenau'un dış politika tanımı da Hudson'dan aktardığımız söylemleri destekler niteliktedir. Rosenau dış politikayı tanımlarken üç nokta üzerinde durmaktadır. Bu üç noktadan *birincisi*, siyasi iktidarın dış olarak tanımladığı ilişkilere olan bakış açısını anlatan bir kavram olduğudur. *İkinci* nokta ise birinci etmen ile bağlı olarak yine iktidarın dış olan aktörle ilişki kurarken ki öngörüsüdür. *Son olarak*, yine bu üç noktanın ortak paydası olan iktidarın dış olarak belirttikleri alanda olup bitenlere karşı takındıkları tutumdur (Rosenau, 1976:16).

Devletlerin DPD'si, DPA'daki aktör-yapı meselesiyle daha iyi bir kavranabilir. Aktör-yapı meselesi aktörlerin hareketlerini iç ve dış faktörler arasındaki ilişkiyle açıklamaktadır (Wendt, 1992). Dış politika, sadece aktör-yapı meselesi üzerinden değil devletlerin kendilerine etki eden iç ve dış tüm faktörlerin etkileri altında ortaya çıkan, dış politika karar verme süreci ve çıktılarının analizine ilave olarak, dış politika davranışları/uygulamaları ve geri besleme süreçlerinin bir bütün olarak analiziyle mümkündür. Nitekim dış politika ve DPD birbirleri ile tam olarak örtüşe(meye)bileceği gibi DPD'nin, devletlerin gözlenebilir davranışlarına ilave olarak, rastlantısal ya da hükümetlerin öngöremedikleri davranışları da kapsadığını ifade edebiliriz.

1.1.3. Dış Politika Analizi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dış politika çalışması, DPA olarak bilinen özel bir uzmanlık alanına dönüşmüştür. DPA, olaylar, süreçler, insanlar, devletler veya karar vericilerin kendi ulus-devletleri dışındaki diğer organlar üzerinde etkisi olan kararları açıklamaya veya anlamaya çalışır. Bu tür kararları açıklamak veya anlamak için DPA, karar almayı etkileyen faktörlere ve karar vericilere odaklanmaktadır. DPA'nın önde gelen akademisyenleri arasında *Graham Allison* (G. T. Allison, 1971; G. T. Allison ve

Halperin, 1972; G. T. Allison ve Zelikow, 1999), *Harold ve Margaret Sprout* (Sprout ve Sprout, 1965, 1969), *James Rosenau* (Rosenau, 1961, 1966, 1976, 1980a, 1980b, 1967; Rosenau ve Hoggard, 1974), *Valerie M. Hudson* (Hudson, 1997, 2002, 2005, 2012, 2014; Hudson ve Vore, 1995; Skidmore ve Hudson, 1993), *Richard Snyder* (Snyder, Bruck vd., 1961, 2002, 1963; Snyder ve Paige, 1961) ve *Irving L. Janis* (Janis, 1958, 1972) vb. yer almaktadır.

Dış politika çalışmaları, klasik realizm, neorealizm, liberal enternasyonalizm, feminizm ve sosyal yapılandırmacılık (İnşacılık) gibi Uİ teorilerinin bazı varyantlarını içermektedir. Örneğin, Uİ disiplininin kurulması sonrası disiplinde hâkim teori olan Realizmin dış politikaya yönelik analizlerine, DPA yaklaşımından eleştiriler gelmiştir. Bu bağlamda DPA, Realizmin rasyonel insan kavramını reddetmiş ve rasyonelliğin kısıtlı olduğunu aktarmıştır. DPA, dış politikayı karar vericiler tarafından alınan kararların tamamı olarak görmektedir. Nitekim DPA, birincil analiz odağı olarak devleti kabul etmekle birlikte aynı zamanda karar vericilerin sahip olduğu ideoloji, kişilik ve psikolojik süreçlerin de göz önünde bulundurulması ve analiz sürecine dâhil edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Clarke ve White, 1989:11-12).

1.1.3.1. Klasik Dış Politika Analizi

Uİ teorilerinden Klasik Realizm’de Hans Morgenthau, devletlerin dış politikasındaki davranışları anlamaya yönelik odağıyla birlikte DPA gibi bir yaklaşımın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebebiyet aslında DPA’nın ortaya çıktığı 1950’li yılların koşullarıdır. 1950’li yıllarla birlikte dekolonizasyon süreci yaşanmaya başlamıştır. Uluslararası sistemde gerçekleşen bu olaylar, Uİ teorilerinin dış politikayı analiz etmesinde yetersiz/eksik kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Uİ teorisyenlerinden bazı kimseler, DPA’nın Uİ’de yer edinmesini sağlayacak ve temel çalışmalar olarak kabul edilecek eserleri kaleme almışlardır.

DPA ile ilgili ilk ve temel çalışmalardan birisi “Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics” başlığıyla Richard C. Snyder, H. W. Bruck ve Burton Sapin tarafından 1954 yılında kalemi alınan eserdir. Bu çalışmada yazarlar, dış

politika çıktılarının yerine karar verme sürecinin kendisine odaklanması ve dış politikada ulus-devlet analiz düzeyinin alt oyuncularına bakılması gerektiğini belirtmişlerdir. Snyder ve meslektaşları, DPA’da devleti temel analiz düzeyi olarak kabul etmişlerdir. Fakat devleti metafizik bir soyutlama olarak değerlendirmemişlerdir. Yani yazarların odağında dış politika ile ilgili bir kararın nasıl alındığı vardır. Yazarlar karar verme sürecini bir sosyal yapı olarak değerlendirmiş ve yaşanan bir olayın tekrardan cereyan etmesinin zorluğuna/imkansızlığına vurgu yapmışlardır. Bunun sonucunda DPA’da karar verme sürecinin incelenmesinde genellemelerin yapılamayacağını belirtmişlerdir. Yine yazarlara göre, karar vericiler iki boyutlu bir ortamda etkin olmaktadır ki bundan dolayı da iç ve dış faktörler, karar vericilerin eylemleriyle bağlantılı hale gelmektedir (Snyder, Bruck vd., 1961:52-53).

DPA’da yapılan ilk çalışmalardan diğeri James N. Rosenau tarafından 1964’te kaleme alınan “Pre-Theories and Theories of Foreign Policy” adlı çalışmadır. Rosenau, dış politikada yapılan çalışmaların bilimsel olarak yerleşmemesinden yakınmış ve dünyanın karmaşık yapısı ile ilgili olarak orta erimli bir yaklaşım geliştirmeye çalışmıştır. Bu çalışmayla birlikte Rosenau, DPA alanına “aktör teorisi”ni geliştirmesiyle katkıda bulunmuştur. Ayrıca “ön kuram”ıyla farklı analiz seviyelerinin kullanılmasının dış politikanın anlaşılmasında etkisi olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda dış politikanın doğru bir şekilde analiz edilmesi için birçok farklı düzeyde elde edilen bilgilerin harmanlanması gerekmektedir. Rosenau’ya göre orta erimde teori üretmek bile oldukça zordur (Hudson, 2012:16; Rosenau, 1966:118).

DPA alanında yapılan ilk çalışmalardan bir diğeri ise Harold Sprout ve Margaret Sprout tarafından 1956’da kaleme alınan “Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics” adlı çalışmadır (Sprout ve Sprout, 1956). Bu çalışmayla birlikte Spruotlar, DPA’ya psiko-çevre’nin incelenmesi gerektiği katkısını sağlamışlardır. Buradan anlaşılması gereken ise dış politikanın anlaşılması için dış politikada karar verici olan kişilerin veya grupların, psikolojik olarak var oldukları ortamların incelemeye tabi tutulması gerektiğidir. Bu gereklilik ise liderlerin ya da grupların var oldukları psikolojik ortamla bağlantılı olarak uluslararası sistemin nasıl anlaşıldığını ve açıklandığını sağlamaktadır (Sprout ve Sprout, 1965:118).

1.1.3.2. İkinci Kuşak Dış Politika Analizi

Birinci Kuşak'ta yani klasik DPA'daki çalışmaların eleştirileri sonrası 1970'li yıllarla birlikte İkinci Kuşak DPA yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımları beş grup altında toplayabiliriz. Bunlar: Küçük gruplarda karar verme, örgütsel süreç ve bürokratik politika, karşılaştırmalı dış politika, dış politika karar verme süreçlerindeki psikolojik etkiler ve toplumsal çevredir. Bu yaklaşımlar yine yukarıda bahsi geçen kişilerin görüş ve çalışmaları üzerine inşa edilen yaklaşımlardır.

Küçük grupların karar verme yaklaşımı, Irving Janis'in 1972 tarihli "Victims of Groupthink" çalışmasıyla birlikte DPA alanında yer edinmiştir. Çalışmasında kişilerin grup içerisinden dışlanmadan veya grup uyumunu bozmamak adına eleştirel bir çizgide analiz etmeden karar alma eğiliminde olduğunu belirten Janis, bu durumu kendi ifadeleri ile şu şekilde aktarmaktadır: *"insanların birbirine yakından bağlı olduğu gruplar içerisinde, grup üyelerinin grupta kendileriyle ilgili uyumsuz bir algılama oluşturmamak amacıyla, alternatif hareket ve düşünceleri gerçekçi bir gözle değerlendirmeden karar aldıkları bir düşünce şeklidir"* (Janis, 1972:9). Hermann ise küçük grupları çeşitli faktörlere göre (liderin rolü, boyut vb.) sınıflandırmış ve bu grupların karar alma süreçlerinden nasıl bir sonuç ortaya çıkarabileceğini değerlendirmiştir (C. F. Hermann, 1978). İkinci dalga içerisinde yer alan grup düşüncesi Leana (Leana, 1985), Semmel (Semmel, 1982), Khong (Khong, 1992), Boynton (G. R. Boynton, 1991) ve Tetlock (Tetlock ve Breslauer, 1991) tarafından daha da ileri bir seviyeye taşınmıştır.

Boynton yapmış olduğu çalışmasında gruplardaki insanların nasıl davrandıklarını ve anlaştıklarını araştırmak üzere ABD Kongre komite tutanaklarını incelemiştir. Tutanaklardaki konuşmaları inceleyen Boynton, her üye için "anlamın" nasıl açıklığa kavuştuğu ve diğer üyeler ile anlamı nasıl paylaştığı üzerine bir tablo hazırlamıştır. Bu tablodan hareketle Boynton, gerçekler arasındaki ilintilerin hangi şekillerde kurulduğunu anlamak için "yorumlayıcı üçlü" kavramını üretmiştir (C. A. Boynton, 1971; G. R. Boynton, 1991). Hakeza Khong'un yapmış olduğu "Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bien Phu, and the Vietnam Decisions of 1965" adlı çalışmada aynı amacı gütmüş fakat dış politika yapıcılarının sorunları şekillendirmesine önyak olmak için

benzerlikleri kullanmıştır. Vietnam ve Kore benzetmelerini kullanarak Vietnam sorununda grup içerisindeki kişilerin makul olanı seçmesinde nasıl kavramsal olarak zorluk yaşadığını aktarmıştır (Hudson, 2012:20).

Klasik dönem içerisindeki ikinci kuşak tartışmalarında aynı zamanda örgütsel süreç ve bürokratik politika konusunda da çalışmalar olmuştur. Bu çalışmaların kökenini Max Weber'in "The Theory of Social and Economic Organization" adlı eserine kadar dayandırılabilirliğini söylemekte (Weber, 1947). Hudson'un aktarımıyla bu yaklaşıma göre kurumlar ve bürokrasiler, birincil öncelik olarak kendi kurum ve bürokrasilerinin varlığını öne koymaktadır. Dolayısıyla bu kurumlar güçlerini artırmak için çaba sarf edeceklerdir (Hudson, 2012:21).

Örgütsel süreçler ve bürokratik politika yaklaşımında ön plana çıkan çalışma Graham T. Allison tarafından kaleme alınan 1971 tarihli "Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis" adlı çalışmadır. Çalışmasında 1962 yılında ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında cereyan eden Küba Krizi'ni Rasyonel Aktör Modeli'nin açıklamakta yetersiz kaldığını belirtmiştir. Krizi anlamak için tek bir modelin yetersiz kalacağını belirten Allison, Rasyonel Aktör Modeli'ne ek olarak Örgütsel Süreç Modeli ve Bürokratik Politika Modelini öne sürmüştür. Rasyonel Aktör Modeli dış politikada karar alıcının tek olduğu ve bunun da hükümet olduğunu ifade etmiştir. Çünkü hükümetin en iyi olanı seçeceğini belirten modele karşı Örgütsel Süreç Modeli ise süreçlerin sadece hükümetler tarafından verilemeyeceğini, daha önceden devletin büyük kurumlarınca belirlenmiş olan kararların perspektifinde verildiğini ve her zamanda rasyonel olamayacağını öne sürmüştür. Bürokratik politika modelinde ön plana çıkan ise pazarlıktır. Bu modele göre kararlar alınırken önce farklı çıkarları temsil eden kişilerin fikir münakaşaları gerçekleşir ve sonrasında karar ortaya çıkar (G. T. Allison ve Zelikow, 1999:143).

DPA çalışmaları içerisinde davranışsal olarak kabul edilen diğer bir yaklaşım ise Karşılaştırmalı Dış Politika (KDP) yaklaşımıdır. KDP uluslararası ve çok düzeyli bir dış politika teorisi oluşturmak için çalışmalar yürüten Rosenau'nun çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. Rosenau, KDP'de devletler arasında gerçekleşen eylemlerin (savaş,

görüşmeler, anlaşmalar vb.) karşılaştırılması sonucunda çıkarımların yapılabileceği öne sürmektedir. Basitçe aktaracak olursak “kimin, neyi, nasıl, neden” gibi soruların cevapları karşılaştırılır ve sonucunda ortaya çıkanlar ile hareket edilir (Hudson, 2012:22).

KDP’de teori oluşturulması bakımından bağımlı değişkenin bu şekilde kavramsallaştırmaya tabi tutulması önemlidir. Olaylar kişiler tarafından devletleri veya dönemleri aşacak şekilde analiz edilmesinin mümkün olmayışı örnek olayın etkin bir yöntem olmadığını sergilemektedir. Ancak, sürecin kavramsallaştırması değişik faktörlerin ele alınmasında kolaylık sağlayabilir. Lakin KDP içerisinde vaka çalışmalarının farklı etmenlerle analizinin ya da çıktının doğruluğunun belirlenememesi nedeniyle “olay (vaka)” kavramı üzerinde durulmuştur. Buna bağlı olarak çeşitli açıklayıcı faktörler üzerinde veri toplamak, bağımsız değişkenlerin dış politika davranışlarındaki etkisini belirlemek olası olmuştur. Verilerin toplanması için bazı aşamalar geçilmiştir. Bu aşamalarda ilk olarak kronolojik veriler, gazeteler ve dış politika alanına ilişkin veriler toplanmıştır. Veriler toplandıktan, veri çalışmalarını yapan kişilerin ve verilerin zaman zaman kontrolü yapıldıktan sonra elde edilen kodlar bilgisayarlara işlenmiştir. Bu kodları yine aynı çalışma üzerinden aktararak örneklendirmek daha anlaşılır olacaktır. Örneğin, bu kodların verileri için “ABD Afganistan’ı işgal etti” şeklinde kodlama yapmak için gün, ay ve yıl olacak (tarih), ABD (aktör) ve Afganistan (konu) sıralaması izlenmektedir. Verinin aktarımı harfler üzerinden sağlanmıştır. Örneğin, bu meselede “317” kodu kullanılmıştır. “3” kodu olayın düşmanca gerçekleştirildiğini, “1” kodu askeri bir girişim olduğu ve “7” kodu ise spesifik bir işgal olduğunu aktarmak üzere kodlanmıştır (Hudson, 2012:22).

KDP’nin iki temel çalışma alanından bir diğeri ise bütüncül açıklamalardır. Bu alan üzerine yapılan çalışmalar içerisinde hatırı sayılır araştırma Brecher’in 1972 yılında yaptığı “The Foreign Policy System of Israel: Setting, Images, Process” adlı çalışmadır. Çalışmada dış politika davranışları ile analiz düzeyindeki bağımsız değişkenler, teorik varsayımlar ve matematiksel/istatistiksel veriler eşleştirilmiştir. Bu eşleştirmeler sonrasında hangi değişkenlerin dış politikada nasıl bir değişikliğe sebep olacağına dair teoriler geliştirilmiştir. Ancak, KDP alanında yapılan bu tarz çalışmalarda elde edilen verilerin

her zaman için doğru sonuçlar üretmediği ve dış politikayı anlamlandırmada yetersiz kaldığı ifade edilmiştir (Hudson, 2012:23).

İkinci kuşak DPA'daki diğer bir konu, karar vericilerin psikolojik durumlarının analiz edilmesi üzerine yapılan çalışmalardır (A. L. George, 1967; Jervis, 1970; Lasswell, 1936; J. D. Rivera, 1968). Yukarıda çalışmalarından bahsetmiş olduğumuz Harold Sprout ve Margaret Sprout, karar vericilerin psikolojik durumlarını ele almışlardır (Sprout ve Sprout, 1956, 1969). Bu çalışma ışığında Sproutlar, insan zihninin yazısız bir levha (tabula rasa) olmadığını, her birinin düşünsel açıdan kendi toplumundan izler taşıdığını, bu izlerin bireylerin karar verişlerinde etkili olduğunu ve alınan kararlar üzerinde toplum hafızasının önemini vurgulamıştır (Hudson, 2012:23). Aynı şekilde Brecher'in İsrail dış politikası üzerine yaptığı çalışmalar neticesinde İsraillilerin psiko-kültürel tutumlarının İsrail dış politikası üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur (Brecher, 1972). Fakat bu kapsamda yapılan çalışmalarda, bütünsel bir yaklaşımdan ziyade karar vericiler ile toplumun kültürel ve psikolojik açıdan tek tek ele alındığı gözlenmiştir.

Bu bağlamda analiz edilmesi gereken diğer etken ise liderin özellikleridir. Liderin karakterinin ülkenin iç ve dış politikasına yansıdığı, kriz anlarında ortaya çıkan yüksek stresle nasıl mücadele edildiği, bunun sonucunda verilen tepkilerin ve alınan kararların tutarlılığı DPA'da bir yöntem olarak kullanılmıştır. Karar vericilerin kişisel özellikleri üzerine yapılan ilk çalışma 1951 yılında Leites tarafından ortaya konmuştur. 1968 yılında Joseph Rivera'nın yapmış olduğu çalışma, sosyal ve psikolojik teoriyi dış politika teorilerine uygulayan önemli bir çalışmadır (J. Rivera, 1968).

Leites'in "operasyonel kod (faaliyet kodu)" çalışmalarının yanı sıra Holsti, George ve Walker'in çalışmaları bu kodu ileri taşımıştır (A. George, 1969; O. R. Holsti, 1977; Walker, 1983). Faaliyet kodu, liderin siyasi inancını, olaylardaki durumu değiştirme gücü ve hedeflere ulaşma konusunda tercih edilen araç ve stillerin araçların araştırılmasını öngörmektedir (Hudson, 2012:24). Bu çalışmalara ek olarak Psikolog Margaret G. Hermann, faaliyet kodu bağlamında liderlerin motivasyonlarını, karar almadaki tutumunu, şeklini ve iletişim stilini değerlendirmiştir (M. G. Hermann, 1974, 1977).

Klasik dönem içerisinde önemli bir konu olan algılama ve imajlar İkinci Kuşak DPA çalışmalarda yer edinmiştir. Robert Jervis ve Richard Cottam'ın yapmış olduğu çalışmalar, ikili ilişkilerdeki ya da çoklu ilişkilerdeki yanlış anlaşılma üzerine olmuştur (Cottam, 1977; Jervis, 1976). Kişilerin tavırları, olaylara yaklaşımı, anlık tepkiler ya da benzer şekilde duygudaşlık eksikliği ve olayları tek merkezli değerlendirme şekli yanlış algılamalara sebep vermektedir. Bu bağlamda UI'de sadece temel metinler ya da yaklaşımlar üzerinden değil de farklı disiplinlerden, örneğin, liderlerin mevcut ruh halini anlamak için Psikoloji/Sosyoloji bilimlerinden yardım alınması gerekmektedir. Bu minvalde kişilerin motivasyonları, olaylara olan yaklaşımları ve değerlendirmeleri üzerine bahsi geçen kişilerle birlikte birçok farklı alanda çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, bilişsel önyargılılık üzerine Heuer'in 1999 tarihli çalışması, sınırlandırılmış rasyonellik üzerine Herbert Simon'un 1985 tarihli çalışması, sezgisel hata bağlamında 1982 tarihli Kahneman'ın çalışması, liderlerin motivasyonları üzerine Barber ve Winter'in sırasıyla 1972 ve 1973 tarihli çalışmaları ve liderlerin hayat tecrübesi konuları üzerine çalışmalar yapılmıştır (Barber, 1972; Heuer, 1999; Kahneman, Tversky vd., 1982; Simon, 1985; Winter, 1973).

Klasik DPA'da çalışılan boyutlardan bir diğeri de karar vericinin ulusunun uluslararası alanda nasıl bir rolü olduğuna dair yapılan çalışmalardır. Bu anlamda Kal Holsti'nin 1970 yılında yapmış olduğu çalışma, bahsi geçen konuyu analiz eden bir çalışmadır. Uluslararası arenada bir ulusun kendisini ve rolünü nasıl algıladığı üzerine çalışma yapan Holsti, elitlerin algıları üzerine çalışmış ve bu algının DPA bağlamında diğerlerinin algılamalarına göre daha keskin olduğunu beyan etmiştir (Kal J. Holsti, 1970). Ulusal rolün algılanması, ulusun sosyalleşme sürecinin bir ürünü olan toplumsal karakterden de etkilenmektedir. Buradaki farklılıklar ulusal davranışlarda da farklılıklara yol açabilir (Hudson, 2012:25).

Toplumsal algılamanın yanı sıra kültür de dış politikada etkili bir faktördür. Bu alandaki çalışmalar 1960'lı yıllardaki çalışmalardan (Almond ve Verba, 1963) sonra 1980'li yıllarla birlikte yeniden çalışılmaya başlanmıştır. Kültür, biliş (anlama) üzerinde etkili olabileceği gibi bürokratik kurumların yapılandırılması için de sonuçlar ortaya çıkartabilir (Sampson, 1987). Çatışma çözme teknikleri, farklı kültürler için de farklı

olabileceği ve politika oluşturma süreçlerinin, kişinin kültürel mirası ve sosyalleşmesiyle belirlenebileceği aktarılmaktadır (Hudson, 2012:25).

1980'lerin sonunda, yeni bir düşünce dalgası, politika oluşturma sürecinde devlet özerkliğinin diğer toplumsal gruplarla ilişkili sınırlarını araştırmaya başlamıştır. DPA'daki ikinci kuşak ürünlerde demokrasilerin diğer rejimlere göre daha barışçıl olduğu ifade edilmiş ve bu bağlamda Demokratik Barış Teorisi ortaya çıkmıştır. Demokratik Barış Teorisi'ne göre devlet, siyasi ve ekonomik çoğulculuğa, bireysel haklara ve iş birliğine önem verecek ve diğer devletlerle olan ilişkilerinde de bu durumu koruyacaktır. Nitekim devlet bu koşullar ile devletlerarası/uluslararası hukuku dikkate alacak ve iş birliğinden yana ya da uzlaşmacı bir tavır sergileyecektir. Bu sava rağmen demokratik rejimler, demokratik olmayan rejimler gibi demokratik olmayan rejimler ile savaşmaktadır (Hudson, 2012:27). Aslında bu fikrin ortaya çıkması DPA çalışmalarından önce Immanuel Kant tarafından ortaya konulmuştur. Kant'a göre devletlerarası barışın temel koşulları açık piyasa ve cumhuriyettir. Ayrıca savaş ortamında oluşacak ekonomik yükün halklar tarafından yüklenilmemek istenmesi de savaşın çıkmasına engel olan bir diğer etken olarak belirtilmiştir (Kant, 1983:113).

1.1.3.3. Yeni Yaklaşımlar ve Çağdaş Dış Politika Analizi

Her geçen yıl DPA'nın gündemini ve kapsamını değiştirmiştir. Bu bağlamda SSCB'nin dağılmasıyla birlikte aktör-spesifik (aktör-özel) yaklaşımlardaki çalışmalarda artış yaşanmış ve aktörlerin özellikleri üzerine yoğunlaşan çalışmalar tezahür etmiştir. Ayrıca bir liderin sahip olduğu karakter, iç siyasi alanda yaşanan mücadele ve aktörlerin faaliyetleri gibi konular üzerine çalışmalarda da yükseliş olmuştur. Bu bağlamda Yeni Yaklaşımlar ve Çağdaş Dış Politika (ÇDP) başlığı altında inceleyeceğimiz birinci başlığımız Gruplar ve Karar Alma Süreçleri'nde yaşanan yeni gelişmelerdir.

Klasik dönemde ve İkinci Kuşakta, Gruplar ve Karar Alma Süreçleri üzerine çalışmalarda büyük ve küçük toplulukların davranışlarına açıklama getirilen yaklaşımlar yerine birtakım sorular sorularak üçüncü kuşak içerisinde bu yaklaşımların bilişsel yapısının çözümlenmesi üzerine odaklanılmıştır. Bu sorular: 1. Grup/lar tarafından

sorunlar nasıl tanınır? 2. Durumlar nasıl “çerçeveleir” ve “temsil edilir”? 3. Seçenekler nasıl geliştirilir? 4. Bir grup tarafından ortak bir yoruma nasıl varılır? 5. Bir grup sabit bir yorumu nasıl değiştirir? 6. Bir grup nasıl yenilik yapar ve öğrenir? 7. Grup belleği, grup işlemini nasıl etkiler? 8. Çeşitli lider kişilik tipleri, onlara hizmet veren grupların yapısını ve sürecini nasıl şekillendirir? 9. Grup yapısı ve süreci toplumsal kültürün işlevi nasıldır? (Hudson ve Vore, 1995:224-225).

Bu sorular üçüncü kuşak içerisindeki yapılan çalışmaların temelinde cevap aramış oldukları sorulardır. Hudson ve Vore’den aktaracağımız üzere Yuen Khong’un 1992 yılında yapmış olduğu çalışma üçüncü kuşak içerisinde önemine binaen örnek verebileceğimiz bir çalışmadır. Khong çalışmasında, Vietnam sorununa olan farklı algılanışların sorunun çözümüne yönelik seçeneklerin zorlaştırdığını üzerine çalışmıştır. Ancak, Vietnam sorununu açıklamak için Kore sorununun “özelliklerinin” kullanılması ve iki olay arasındaki farklılıkların gözetilmemesi, yanlış seçeneklerin oluşmasına neden olmuştur (Hudson ve Vore, 1995; Khong, 1992).

ÇDP’deki diğer bir gelişme KDP analizinde yaşanmıştır. Bu anlamda KDP içerisinde bazı sorulara cevap aranmış ve orta-kapsamlı kuramların oluşturulması nedeniyle nispeten yeni çalışmalar yapılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda şu sorular üzerine odaklanma olmuştur: 1. Olay verileri, çağdaş DPA için yararlı olacak şekilde yeniden algılanabilir mi? 2. DPA, karmaşık ve ölçülemeyen verileri elde etmek için insan karar verme mekanizmasını simüle etmek amacıyla oluşturulan yöntemleri kullanabilir mi? 3. Rasyonel seçim modelleri, fayda, seçim mekanizmaları ve zorunluluklarının belirlenmesinde aktöre özgü yapısal özellikleri içerecek şekilde değiştirilebilir mi? 4. Karşılaştırmalı siyaset geleneğinde çalışmalar yürüten ülke ve bölge uzmanların ürettiği aktör-spesifik bilgileri girdi olarak kullanabilecek modeller oluşturulabilir mi? 5. Aktör-spesifik detaylar ne zaman gereklidir ve aktör-genel teori dış politika seçimlerini açıklamak ve tahmin etmek için ne zaman yeterlidir? 6. Dış politika karar vermede gelişen anlayışın dinamiklerini incelemek için söylemsel analiz kullanılabilir mi? (Hudson ve Vore, 1995:223).

Bu sorularla birlikte Soğuk Savaş sonrası süreçte aktör-spesifik bilgileri stratejik seçim teorilerine dâhil etmenin yollarını bulma ilgisi artmıştır. Bu durum UI'deki aktör-genel teorinin ve DPA'dan aktör-spesifik teorinin bugün bir araya geldiği üç yerden biri olmuştur. Buradaki ana odak, bir aktör-genel teorinin soyut teoriden vazgeçmeden DPA'ya ne kadar yaklaşabileceğidir. Bununla birlikte, bu riski almaya ve pntilik (parsimony) ile karmaşıklık arasında teorik bir orta yol aramaya odaklanmış bilim adamı mevcuttur. Jack Levy'nin 1992 yılında aktardığı *beklenti teorisi* (Prospect Theory) çalışması bu teorik yönü göstermektedir. Seçimleri risk altında analiz eden ve uluslararası politikada hangi seçeneklerin yaygın olduğunu inceleyen beklenti teorisi, kayıpların önlenmesinin uluslararası aktörlere beklenen fayda teorisinin tahmin edebileceğinden çok daha yüksek bir çıkarım olduğunu öngörmemizi sağlayacaktır. Kayıptan kaçınma sağlıklı durumlarda ihtiyatlı davranır. Ancak, kötüleşen durumlarda aşırı riskli eylemi teşvik etmektedir. Kayıptan kaçınma nedeniyle aktörlerin pazarlık alanı rasyonel seçim veya caydırma modellerinin öngördüğünden çok daha kısıtlı olabilmektedir (Hudson ve Vore, 1995:224; Levy, 1992).

Dış politikanın psiko-sosyal bağlamının beş yönü, araştırmaların odak noktası olmuştur. Bunlar bireysel özellikler, algılar (algılamalar), toplum ve kültür, yönetim ve uluslararası sistemdir. Çalışmalar, bireysel farklılıkların ve belirli lider türlerinin danışma gruplarına ne kadar muhtemel olduğu koşulların geliştirilmesine odaklanmıştır. Son zamanlardaki bir yenilik, aynı lideri anlamak için uygulayan farklı açıklayıcı çerçevelerin açık bir şekilde karşılaştırılması ve denetim çerçevelerinin göreceli güçlü ve zayıf yönlerine izin verilmesi olmuştur. Liderlerin tutumlarındaki değişim, nispeten yeni bir araştırma alanıdır (Hudson ve Vore, 1995:226). Yeni dönem çalışmalarıyla birlikte liderlerin kişiliklerinin ölçülmesi için yeni bir boyut ortaya çıkmıştır. Bu noktada da sinirbilimi gündeme gelmiştir. Sinirbilimi ile DPA'da, kişinin ruh halinin analiz edilmesi önemli bir adım olmuştur (Stein, 2008).

Algı ve imgelerin analizi, özellikle savaş ve caydırıcılıkla ilgili olduğu için aktif bir araştırma alanı olmaya devam etmektedir. Algıların incelenmesi, tehdit ve caydırma durumlarında karar verme üzerindeki etkisi, Soğuk Savaş'ın son günlerinde özel bir ilgi odağı haline gelmiştir. Bazı araştırmacılar algıların form imgeleriyle nasıl bağlantılı hale

geldiğini belirlemek ve imge teorisi geliştirmek üzere harekete geçmiştir. Örneğin Herrmann, Sovyet algılarına atıfla stereotipik imgeler tipolojisi geliştirmiş ve analizini çağdaş Rus, İslami ve Amerikan imgelerine genişletmeye başlamıştır (M. G. Hermann ve Preston, 1994).

Ulusal rol teorisi, Holsti'nin 1970 yılındaki çalışmasından sonra DPA alanındaki çalışmalara konu olmaya başlamıştır (Kal J. Holsti, 1970). Ulusal rol anlayışı, toplumun ve kültürün bir ülkenin dış politikası için bir bağlam olarak nasıl işlev gördüğünü değerlendirilmiştir. Bu teori, toplumda tutulan genel inançlar ile dış politika karar vericilerinin inançları arasındaki kavramsal uçurumu kapatmaya olanak vermiştir. Örneğin Breuning'in "Culture, History, and Role: How the Past Shapes Foreign Policy Now" çalışması, iki benzer devlet arasındaki dış politika farklılıklarını, her ülkenin UI'de oynadığı rol kavramını tarihsel deneyimdeki büyük farklılıklardan kaynaklandığını göstermiştir (Breuning, 1995; Hudson ve Vore, 1995:227). Yani kültür, toplumda ve politika yapım sürecindeki farklılığa sebep olmaktadır.

Yerel siyasi zorunluluklar ve kısıtlamaların ulusal dış politikayı nasıl etkilediği, yeni dönem DPA çalışmalarında sorulan sorulardan birisi olmuştur. Bu bağlamda Putnam'ın 1988 yılındaki çalışmasında ortaya koyduğu üzere dış politika yapımı "iki seviyeli bir oyun"dur. Liderlerin hem ulusal alanda hem de uluslararası alanda yaptıkları her hareket, bir oyundur. Buradaki kasıt, liderin uluslararası alanda atmış olduğu stratejik adımların iç politikayı etkileyeceği, aynı şekilde iç politikada atacağı bir adımın dış politikada karşılık bulacağıdır. Bu yüzden yerel seçim politikaları, bir lidere uluslararası müzakerelerde fayda sağlayabileceği gibi zararda da verebilmektedir (Putnam, 1988).

Demokratik barış teorisi bu dönem içerisinde yeni çalışmalara konu olmuştur. İlk yıllarda demokrasilerin kural olarak birbirleriyle neden savaşmadığını anlamaya çalışan siyasi sistemlere ve savaş arasındaki ilişkiye odaklanılırken, ikinci dönemde ise ulusal rejimlerdeki değişikliklerin dış politikayı nasıl etkilediği incelenmiştir. Bu bağlamda Joe Hagan'ın çalışmaları siyasi rejimlerin kırılabilirliği ve yapısal olarak bölünmüşlüğüne dair önemli bir kaynak niteliğindedir. Hagan 1987 yılında muhalefet türlerinin dış politikaya etkisiyle ilgili bir çalışma yapmıştır. Yapılan çalışmadan çıkan sonuçlardan birisi rejime

muhalif askeri yahut siyasi grupların olması, rejimin geleceği için yapısal bölünmüşlükten daha büyük sorun oluşturacağı ve tehlike arz edeceğidir (Hagan, 1987, 1993).

Özetle belirtecek olursak DPA alanında yapılan çalışmalar, UI'ye dış politika alanında daha anlaşılabilir ve genellenebilir bir çerçeve çizmesinde yardımcı olmuştur. Bu çerçeveyi çizerken dış politika alanında sadece devletleri analize tabi tutmamış, uluslararası sistemin yapısının göz önünde bulundurulmasını ve bu sistemde ortaya çıkan yeni ve etkili faktörlerinde dış politika yapımına olan etkisinin değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Geliştirmiş olduğu teoriler ile olayların belirli bir formatta incelenmesini sağlarken etkili bir dış politika uygulamak/üretmek için karar alıcılarında psikolojisini ve çevresini analiz etmenin gerekliliğini ortaya koymuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKASI

2.1. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE

1889 yılında kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), devrin padişahı İkinci Abdülhamit’i yıkmak ve iktidardan uzaklaştırmak amacıyla politikalar üretmiştir. Bu politikalar “sadece padişahı yönetimden uzaklaştırmak” olduğu ve sonrasında nasıl ve hangi politikaların uygulanacağına dair hazırlıkların olmayışı, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ya da Türkiye’nin dış politika üretememesine neden olan iç karışıklıklara neden olmuştur. İkinci Abdülhamit’in Osmanlı İmparatorluğu’nu ayakta tutmak için İslamcı politikalar izlemesi, dışarıda İngiltere’yi içeride İTC’nin önde gelenlerini rahatsız etmiştir. Bunun sonucunda 1908 yılında İkinci Abdülhamit tahtan indirilmiş ve İttihatçılar, Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkıma götüren politikaları uygulamaya başlamışlardır. İttihatçıların İngiltere, Fransa ve Rusya ile ittifak kuramamaları Almanya’yı ittifak kurma noktasında ön plana çıkartmıştır. Her ne kadar İttihatçılar Almanya’ya güvenmese de 29 Ekim tarihinde Birinci Dünya Savaşı’na Almanya ile birlikte girme kararı almışlardır. Bu kararla Osmanlı İmparatorluğu yıkıma sürüklenmiş ve 1918 Mondros Mütarekesi ile bu yıkım sona ermiştir (Aslan, 2008:79; Ersoy, 2018:15).

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından 1923 kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bu dönem içerisinde Mustafa Kemal’in öncülüğünde ulusal ve uluslararası bir mücadele içerisine girmiştir. Büyük yıkımlara yol açan bir savaştan çıkmış ve yeni kurulmuş bir devlet olarak Türkiye’nin bu dönemdeki düsturu barış politikaları izlemek şeklinde olmuştur. Böylesi bir politikanın izlenmesinin sebebi ise Birinci Dünya Savaşı’nın Türk toplumuna büyük bir zarar vermiş olması ve Türkiye’nin yeniden yapılanma sürecinde müttefikleri ve komşularıyla iyi geçinmek istemesidir (M. Aydın, 1999; Ersoy, 2018:16).

Osmanlı İmparatorluğu’nun 18 yy. ile birlikte izlemiş olduğu Batılılaşma politikası, Türkiye’nin de dış politikasında yer edinmiştir. Bu anlamda Türkiye’nin

izlemiş olduğu politikalar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan tamamen kopmamış olup Osmanlı İmparatorluğu'nun izlemiş olduğu politikaların kısmen devamı niteliğinde olmuştur. Savaşın Türkiye üzerinde bırakmış olduğu etki komşu devletlerle birlikte dönemin güçlü devletleriyle de temkinli bir dış politika gütmeye itmiştir. Avrupalı devletlerin yayılmacı tutumlarına karşı bağımsızlığını kaybetmeyen Türkiye, zorla imzalatılmaya çalışılan Sevr'in etkisinde de kalmayarak egemen ve bağımsız bir devlet olma adına politikalar üretmiştir. Ayrıca, bağımsızlığını yeni kazanan bir devlet olması ve uluslararası ortamın şartları gereği Türkiye izolasyonist bir politikada izlememiştir (Ersoy, 2018:13; N. S. Turan, 2015:522).

Batıyı özele alarak dış politika inşasında ilerleyen Türkiye için Atatürk dönemi de Batıcı politikaların öncelendiği dönem olmuştur. Çünkü 19. yüzyıldan beri hegemon konumunda olan Batı'ya yakınlaşma, dönemin yönetici kadroları için büyük bir seçenek olmuştur. Türk dış politikasında sadece Batıcılık etkili olmamış ve bu dönemde statükoculuk ve revizyonist politikalar da izlenmiştir. Yeni kurulmuş bir devlet olarak Türkiye, uluslararası ilişkilerini kurmuş olsa da önceliği iç politikayı sağlamlaştırmak üzerine olmuştur. Bunun için anayasanın yapımı, ülke içerisinde fabrikaların kurulması/açılması, siyasal/yönetim sisteminin düzenlenmesi, halkın istek ve taleplerinin karşılanması için çaba sarf edilmiştir. Bu dönemde İngiltere ve Fransa, Türkiye'nin inşasında örnek alınan ülkeler olurken aynı zaman dilimi içerisinde SSCB, İtalya ve Almanya'daki diktatöryel rejimler de yeni cumhuriyet açısından örnek teşkil etmiştir (Oran, 2006a).

Dış politika yapımında Atatürk ve çevresindeki kişilerin etkin olduğu bu yıllarda Batılı devletler ile olan ilişkilerin düşüklüğüne karşın SSCB ve Orta Asya devletleri ile olan ilişkiler yardımlaşma çerçevesinde gelişmiştir. 1920 yılında İngiltere'nin İstanbul'u işgali ise SSCB ile olan ilişkilerin derinleşmesine sebep olmuştur. Hakeza Atatürk'ün Moskova'ya yazdığı mektup özetle emperyal Batı'ya karşı SSCB'nin yanında olunacağını belirtmiştir. SSCB yardımları, Türkiye'ye geri dönüşü olmayan toprak kayıplarıyla mal olmuştur. Türkiye Kazım Karabekir önderliğinde Ermenistan'a savaş açıp Kars ve Ardahan vilayetleri alırken, SSCB'de Türkiye'nin ilerleyişini durdurmak için Ermenistan'ın kuzeyinden işgale başlamıştır (Hale, 2013:42; Tellal, 2006a:174).

Ermenistan'ın ilerleyişi 1920 Gümrü anlaşmasıyla durdurulurken SSCB'nin Gürcistan'ı işgal etmesi üzerine Türkiye'de harekete geçmiş ve Batum vilayetini almıştır. SSCB'nin ve Türkiye'nin karşılıklı hamleleri birbirlerini rahatsız etmiş olsa da her iki ülke de Batı'nın yayılmacılığından dolayı ilişkilerini kötü bir yola sokmamışlardır. Nitekim 16 Mart 1921 tarihinde SSCB ile Türkiye arasında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın hükümlerine göre SSCB, Türkiye'nin Misakı Milli sınırlarını tanımıştır. Ayrıca, SSCB'nin Türkiye'ye sağlayacağı yardımlar anlaşma içerisinde yer almadığından, yardımların boyutunun ne kadar olduğu konusunda kesinlik olmamıştır. Anlaşmanın yapılmasının tek şartı olan Batum'un Gürcistan'a verilmesi nedeniyle Batum artık Misakı Milli içerisinde yer almamış ve 1921 antlaşmasının ikinci maddesi gereği Gürcistan'a bırakılmıştır (Tellal, 2006a:170; Uzgel ve Kürkçüoğlu, 2006b:173).

1921 yılında İtalya ve Fransa işgal ettikleri bölgelerden çekilmeye başlamış ve bu çekilme sonrasında Fransa'yla 28 Ekim 1921'de Ankara anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Fransa resmi olarak kurulmamış Türkiye'yi tanıyan ilk Batılı devlet olmuştur. İngiltere ile anlaşmanın sağlanması için egemen-eşit bir devlet olarak Türkiye'yi muhatap almaması yapılan görüşmelerin sürekli olarak aksamasına neden olmuştur. İngiltere'nin bu tavrı 1923 Lozan Antlaşmasına da yansımıştır. Bu tavırdan dolayı anlaşma sağlanamayan konular olmuştur ki bunlardan birisi Türkiye'nin 1936 yılına kadar çözülmesini beklediği boğazlar sorunudur. Öyle ki Lozan'la Türkiye boğazlar üzerinde tam egemen olamamış ve boğazlarda Türk askerinin bulunmaması üzerine anlaşılmıştır. Boğazların yönetimi uluslararası bir komisyona devredilirken askeri ve ticari gemilerin geçişin de bu komisyonun karar verici merci olduğu belirtilmiştir. Lozan görüşmelerinde SSCB'nin olmayışı, SSCB yönetiminde bir rahatsızlık oluştursa da Türkiye ile olan “dostane” ilişkiler 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması çerçevesinde devam etmiştir (Hale, 2013:46-47; Uzgel ve Kürkçüoğlu, 2006b:175).

Bu yıllarda İngiltere ile olan ilişkiler, İngiltere'nin çekinceleri ve Musul meselesi üzerinden şekillenmiştir. Türkiye'nin sahip olduğu Müslüman kimlik, İngiltere'nin aklına Türkiye'nin Müslüman kimliğini kullanarak İngiltere sömürgelerinde isyanlar çıkartıp çıkart(a)mayacağı sorusunu getirmiştir. 1924 yılında Halifeliği kaldırılmasıyla “derin bir

nefes” alan İngiltere, Musul meselesinin çözümünde de Türkiye’nin karşısında yer almıştır. İngiltere ve Türkiye Musul meselesini görüşmek için bir araya geleceklerini, bu bağlamda sorunun çözümü için masa kuracaklarını kararlaştırmışlardır. 1924 Haliç görüşmelerinde İngiltere, Türkler ile Kürtlerin farklı ayrı millet olduklarını ve Hakkâri’nin de bu anlamda Türkiye sınırları içerisinde yer almaması gerektiğini belirtmesi, görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasına neden olmuştur. Fakat daha sonra Milletler Cemiyeti’nin (MC) kararıyla Musul görüşmeleri sonlanmış ve Musul Irak’a bırakılmıştır (Hale, 2013:50-51; Uzel ve Kürkçüoğlu, 2006a:267-268).

Musul meselesinden dolayı İngiltere ile iyi ilişkiler kurulamamıştı. 1929 yılında İstanbul’a gelen bir İngiliz yetkililer ile yapılan görüşme sonrası Türkiye-İngiltere ilişkileri olumlu bir çerçeveye girmiştir. Çünkü İtalya ve Almanya’da iktidara gelen diktatörler, Türkiye ve İngiltere için bir tehdit oluşturmıştır. Türkiye bu tehdidi İngiltere ile iyi ilişkilerle savurmak isterken İngiltere ise Türkiye üzerinden İtalya’nın yayılmacı politikalarını engellemek istemiştir. 1935 yılına gelindiğinde, İtalya’nın Ege adalarını silahlandırması ve Habeşistan’ı (Etiyopya) işgal etmesi üzerine Türkiye ve İngiltere anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmayla İngiltere, Türkiye’ye karşı İtalya’dan gelen tehditleri engelleyecek, Türkiye ise MC’de İtalya aleyhine alınan kararları destekleyecekti. İki ülkenin İtalyan tehdidi üzerine anlaşma sağlamaları, 1936 yılında Türkiye’nin Karabük’teki Demir Çelik Fabrikası’nın inşası için Alman Krupp firmasının iyi teklifine rağmen ihaleyi İngiltere’ye vermesi bu uzlaşının bir sonucu olmuştur. Türkiye bu hamleyle dış ticaretteki payının %50’sini oluşturan Almanya’ya bağımlılığı azaltmak istemiştir (Balcı, 2013:40-41; Uzel, 2006c:305).

1861 yılında ulusal bağımsızlığını ilan eden İtalya tıpkı Almanya gibi sömürge yarışlarına geç katılan ülkedir. Bunu, deyim yerindeyse, “telafi etmek” isteyen İtalya, Oniki adaların kendisine bırakılması için çok mücadele etmiştir. Bu mücadeleye rağmen kuruluşundan bu yana barış üzerine politikalar inşa etmek isteyen Türkiye, 30 Mayıs 1928 tarihinde İtalya ile Tarafsızlık, Uzlaşma ve Antlaşması imzalamıştır. Anlaşmayla düzelen ilişkileri 1932 yılında İsmet İnönü’nün ziyareti pekiştirmiştir. Bu ziyaretin ardından

Ankara’da imzalanan bir anlaşma ile Oniki Adalar ve Meis adası İtalyan denetimine bırakılmıştır (Balcı, 2013:41-42).

İtalya’nın ve Almanya’nın saldırgan tutumları yeni bir savaş gündeminin oluşmasına neden olmuştur. Türkiye uluslararası konjonktürü iyi bir şekilde değerlendirerek boğazlar meselesini gündeme getirmiştir. Lozan’da boğazlar üzerine alınan kararlarının güncellenmesine İngiltere, Fransa ve SSCB olumlu bakarken İtalya karşı çıkmıştır. İtalya’nın itirazlarına rağmen 20 Temmuz 1936 tarihinde Montrö Boğazlar sözleşmesi imzalanmıştır. Bu anlaşmayla gemilerin geçişiyle ilgili olarak, barış halinde ön bildirimin yapılması, savaş halinde ise Türkiye’nin izniyle boğazlardan geçilebileceğine karar verilmiştir. Ticaret gemileri boğazlardan her zaman koşulsuz olarak geçiş hakkını elde ederken Moskova hükümeti zaten 1921 Moskova Anlaşmasıyla bu hakkı elde etmişti. Boğazların yönetimi uluslararası komisyondan alınıp Türkiye’ye verilmiş ve Türkiye’nin boğazların güvenliği sağlaması adına boğazlarda asker bulundurmasına da karar verilmiştir (Özersay, 2006:370-384).

1920 yılından bu yana Hatay’ın anavatanına katılması için uygun şartları arayan Türkiye nihayet bir şans elde etmiş ve Suriye’nin Fransa’nın denetiminden çıkmasına az bir süre kaldığında Hatay meselesini gündeme getirmiştir. Türkiye, Fransa’nın Suriye’yi manda yönetimi altında tuttuğu modele benzer bir sistemi Hatay için önermiştir. Kabul edilmeyen bu öneri sonrası Hatay meselesinin görüşülmesi için MC’ye başvurulmuştur. MC, Hatay’ın iç işlerinde bağımsız ve dışişlerinde ise Suriye’ye bağlı özerk bir bölge olduğuna karar vermiştir. Bu karar Türkiye lehine olan bir karar olmuştur. Çünkü Hatay’ın özerkliği Türkiye’nin planları arasındaydı. Bu gelişmelere karşı çıkan Fransa’ya Türkiye’nin cevabı Türk-Fransız Dostluk Antlaşması’nın iptali ile olmuştur. İngiltere’nin de Fransa’ya uyguladığı baskılar sonucunda Fransa, Hatay’daki valisini çekmiştir. Fransız valisinin yerine Türk bir vali atanmıştır. 1938 yılında yapılan seçimler sonucunda

toplamda 42 kişilik meclisin 22'sinin Türk olması Hatay'ın Türkiye'ye katılması için fırsat doğurmuştur. Tüm bunlarla birlikte, Hatay 23 Haziran 1939 yılında yaptığı referandum ile Türkiye'ye katılma kararı almıştır (Uzgel, 2006e:279-292).

1935 sonrası uluslararası alandaki güvensiz ortam, Türkiye'nin önceliğinin iç politika olmasına neden olmuştur. Zaten ülke içerisindeki sorunların üzerine yeni dış problemlerin eklenmesi Türkiye'yi çıkmaza sokacağı aşikârdı. Dış ortamın iyi okunması Türkiye'yi milyonların ölümüne sebep olan İkinci Dünya Savaşı'ndan uzak tutmuştur. Öyle ki İsmet İnönü hükümeti 1939 yılında savaş başladığında aktif olarak tarafsız olmayı benimsemişti. Bu politika savaşan taraflar arasında bir seçim yapmama ve tarafları birbiriyle dengeleme odaklı olmuştur. Fakat bu politikalar, Türkiye'nin istikrarlı politikalar üretmesine engel olmakla birlikte birbiriyle çelişen ittifakların ya da anlaşmaların tezahür etmesine de neden olmuştur. Yine bu ittifakların ya da anlaşmaların taahhütlerini de yerine getiremeyen Türkiye, dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun ifadesiyle “harbin saçağı sarmaması” için büyük mücadele vermiştir (Balcı, 2013:55-56).

İkinci Dünya Savaşı'na Türkiye'nin de dâhil edilmesi için büyük uğraşlar verilmişti. Ancak Türkiye, İsmet İnönü'nün izlemiş olduğu politikalar neticesinde savaştan uzak durmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde, İngiltere ve Fransa ile yapılan Üçlü İttifak Anlaşması bağlamında Türkiye'nin savaşta olması gerektiğini ifade eden İngiltere'ye karşı İnönü, eğer Türkiye'nin kararına saygı duyulmazsa, bu tarihe kadar Türkiye'ye yapılan yardımların iade edebileceğini belirtmesi, Türkiye'nin tavrının ne kadar kesin olduğunu göstermiştir. Bu dönemde Türkiye, İngiltere ile anlaşma imzalarken aynı zamanda Almanya ile saldırmazlık anlaşması da imzalayabilmiştir (Çelikçi ve Kakışım, 2013:92; Çufalı, 2018:67-68; Uçarol, 2005:619-620).

19 Eylül 1939'da SSCB, Karadeniz'de Türkiye'nin kontrolünde olan bölgelerin ortak savunulmasını teklif ettiğinde Türkiye, Fransa ve İngiltere ortak bir bildiri

imzalamışlardır. SSCB'nin bu tavrından dolayı, Türkiye'nin Batıcılık politikalarının yanı sıra bir de güvenliğini(n) sağla(n)ması için de Batı ile ilişkilerini kuvvetlendirmesi gerekmiştir. Örneğin, Necmeddin Sadak'ın 1949 yılında yazdığı makalesinden aktarıldığı üzere, Moskava'nın bu istekleri Çarlık Rusya'sının boğazlar talebini tekrardan canlandırma girişiminde olduğu göstermiştir (Sadak, 1949:459-460).

Mustafa Kemal'in ölümünden sonra Milli Şef unvanıyla cumhurbaşkanı olan Mustafa İsmet İnönü, devlet yönetiminde tek adam olmuştur. Devletin bütün işlerini kontrol ederken, diplomatların ve bakanların ataması da İnönü'nün ağzından çıkacak bir söze bakmıştır. Örneğin, Alman yanlısı Numan Menemencioğlu İngilizlerin savaşta öne çıkmasıyla görevden alınırken yine aynı şekilde Alman-SSCB mücadelesinde, SSCB'nin savaşın sonuna doğru üstünlük kazanmasıyla SSCB karşıtı Şükrü Saraçoğlu istifa ettirilmiştir (Balcı, 2013:58).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına yedi ay kala Türkiye ve İngiltere ortak bir bildirge imzalamışlardır. Bu bildirgede Türkiye ve İngiltere, Akdeniz'de ortaya çıkacak bir savaş halinde birbirlerine yardım etmeyi taahhüt etmişlerdir. Askeri bildirge olarak da değerlendirilen bu belge, Türkiye'nin Almanya ve İtalya'dan algılamış olduğu tehdit üzerine ilan edilmiştir. Yine aynı şekilde Fransa ile bir ortak bildirge imzalanmıştır. Bu dönemde SSCB'de Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalamıştır. SSCB'nin Almanya ile imzaladığı bu anlaşma sonrası SSCB-Türkiye ilişkilerinde ortaya çıkan pürüzler Türkiye'yi, İngiltere ve Fransa ile daha yakın ilişki kurmaya yöneltmiştir. Türkiye komşu ülkeleri ile barış çizgisinde dış politika gütmek isterken Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'yı işgali, İkinci Dünya Savaşı'nı başlatmakla birlikte Türkiye'yi de tedirgin etmiştir. Almanya'nın Polonya'yı işgalinin ardından 3 Eylül 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Bu atmosferde Türkiye, Almanya'nın yayılmacı ve saldırgan tavırlarından dolayı, İngiltere ve Fransa'yla bir Üçlü İttifak anlaşmasını 19 Ekim 1939 tarihinde imzalamıştır. Karşılıklı Yardım Anlaşması dokuz maddeden oluşmaktaydı ve bir Avrupa devletiyle Türkiye savaşa girerse, İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye yardım edecekti. Akdeniz'de cereyan edecek olan bir savaşta ise Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya yardım edeceğini taahhüt etmiştir. Aynı şekilde İngiltere

ve Fransa'nın Akdeniz bölgesinde Türkiye'ye yardım edeceği kararlaştırılmıştır (M. Aydın, 2006a:422-424; Çufalı, 2018:58-64).

Bu anlaşmalar çerçevesinde Türkiye'ye yardım gönderme taahhüdünde bulunan İngiltere, mali yardımların haricinde askeri yardımda da bulunacaktı. Ancak, savaşın sonuna kadar gelmeyen askeri yardımlar, Türkiye'nin savaşa dâhil olması gerektiğine yönelik İngiltere ve Fransa'dan gelen notalara rağmen, savaşa girmemeye gerekçe gösterilmiştir. Almanya'nın SSCB'ye karşı savaş açmasından sonra İngiltere, Türkiye'nin kesinkes savaşa girmesinden yana olmuştur. Almanya'nın durdurulması için SSCB'ye iletilecek yardımlarda Türkiye'yi üs olarak kullanmak isteyen İngiltere, Türkiye ile Adana'da bir görüşme gerçekleştirmiştir. İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 30 Ocak - 1 Şubat 1943 tarihlerinde görüşmüşlerdir. Yapılan görüşmede Churchill'e Türkiye'nin askeri şartlarının savaşa girmeye uygun olmadığı belirtilmiştir. 4-8 Aralık 1943 tarihinde düzenlenen Kahire konferansında Türkiye savaşa katılacağını belirtmiş olsa da edimsel olarak savaşa girmemiştir. İngiltere'nin isteğine rağmen savaşa girmeyen Türkiye için artık SSCB'nin yeni dengeleyicisi ve müttefiki olarak ABD ilk sıraya yerleşmiştir (M. Aydın, 2006a:462-463).

İkinci Dünya Savaşı başladığında Almanya'nın yayılmacı tavırlarından ziyade İtalya'nın Akdeniz'deki adaları işgal etmesi, Türkiye için daha büyük bir tehdit olmuştur. Ancak, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali, Türkiye'de derin bir kuşku uyandırmıştır. Kuşkuya rağmen Türkiye'nin Almanya ile olan ticareti neredeyse Türkiye'nin toplam ticaretinin yarısını oluşturuyordu. Bunun Türkiye aleyhine kullanılabileceği düşüncesi, İngiltere ve Fransa ile krom anlaşmasının yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu hamleyle birlikte Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya'nın payı %15 civarına düşürülmüştür. Ticaret hacminin bu kadar düşürülmesi sonrasında Almanya'yı karşısına almak istemeyen Türkiye, 1940 yılında Türk-Alman Ticaret Anlaşmasını imzalamıştır. Ticaret anlaşmasıyla birlikte mevcut ilişkilerin korunabileceği düşüncesini Hitlerin Bulgaristan işgali kuşkuya dönüştürmüştür. Hitler gönderdiği mektupta Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu ifade etmiştir. Hitlerlere cevaben yazdığı mektupta İnönü, bu şartların korunması halinde savaşta, Türkiye'nin tarafsız kalacağını belirtmek olmuştur. Almanya, Türkiye'nin yanında savaşa girmesi için tıpkı İngiltere gibi mücadele etmiştir.

Tüm bu isteklere karşın Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını korumuş ve 1941 yılında Almanya ile Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında doğru SSCB'nin Almanya'ya karşı üstünlük kurması sonucunda Türkiye'den bir hamle gelmiş ve BM'ye üyelik için kâğıt üzerinde 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan edilmiştir (M. Aydın, 2006a; Balcı, 2013:63-66; Hale, 2013:100-101).

SSCB'nin fevri taleplerinin dengelenmesi için İngiltere ve Fransa ile iş birliği içerisinde olan Türkiye, SSCB'nin Türkiye'den toprak ve boğazlarda üs talebi neticesinde Batı ile olan ilişkilerini daha da güçlendirmiştir. SSCB-Almanya mücadelesinde boğazların yönetimini kontrol altına almak isteyen SSCB, Almanya'nın yayılmacılığı karşısında bu fikrini geri plana çekmiştir. Almanya'nın saldırıları sonrasında Türkiye üzerinden Almanya'ya karşı cephe açma girişimleri hem Türkiye'nin tarafsız kalmak istemesi hem de Almanya ile imzalanan saldırmazlık antlaşması gereği boşa çıkmıştır. 1942 Stalingrad karşı saldırısında başarı elde eden SSCB, tekrardan eski taleplerini gündeme getirmiştir. Selim Sarper ve Molotov'un görüşmelerinde Kars ve Ardahan, boğazlarda üs ve Montrö'nün gözden geçirilmesi gibi SSCB'nin birtakım talepleri olsa da Türkiye hiçbir zaman bu istekleri kabul etmemiştir. Bu yıllarda SSCB, ABD ve İngiltere boğazlarda geçişin düzenlenmesi konusunda ortak bir fikre sahip olsalar da SSCB'nin boğazlarda üs ve yönetim istemesi kabul edilmemiştir. Ancak, SSCB boğazlarda üs ve toprak taleplerini elde etmek için Türkiye'ye baskı yapmıştır. Bu doğrultuda yukarıda belirttiğimiz maddelerin yerine getirilmesi şartıyla 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının yenilenebileceği Türkiye'ye bildirilmiştir. SSCB'nin tavırlarından dolayı Türkiye bu anlaşmanın yenilenmesi çabalarından vazgeçmiştir. Ayrıca SSCB'nin isteklerini dengeleyen güç olarak ABD, Türk dış politikasındaki ağırlıklı yerini almaya başlamıştır. Türkiye'nin dış politika inşasında Sovyet tehdidi bu isteklerle birlikte daha da fazla hissedilmiş ve Türkiye bu tarihten itibaren Sovyet tehdidini sürekli olarak göz önünde bulundurmıştır (M. Aydın, 2006a:472-475; Balcı, 2013:66-69; Hale, 2013:110-113).

ABD'nin İkinci Dünya Savaşına girmesiyle birlikte Türkiye-ABD ilişkileri yoğunlaşmaya başlamıştır. Bunun en önemli göstergesi ise savaş koşulları gereği ABD yardımlarından biri olan Ödünç Verme ve Kiralama Yasası gereği Türkiye'ye 91 milyon

dolar verilmesidir. Bu yardımlar savaş esnasında Türkiye'nin Almanya ile imzaladığı saldırmazlık anlaşması gereği bir süreliğine kesilmiş olsa da kısa bir süre sonradan tekrar verilmeye devam edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı devam ederken Türkiye'nin bir üs olarak kullanılmasının gerekliliğini ABD ve İngiltere tarafından dile getirilmiştir. Ancak, ABD ve İngiltere'ye Türkiye'nin cevabı olumsuz olmuştur. Bundan dolayı ABD, Yalta ve Potsdam konferanslarında Türkiye'ye destek vermemiştir. Yalnızca SSCB'nin boğazlar üzerinde hak iddia etmesine karşı olduğunu bildirdiği nota sonrası Türkiye-ABD ilişkileri olumlu bir havaya girmiştir. Bu bağlamda Türkiye SSCB tehdidini bertaraf etmek ve ABD ile yakınlaşmak için tek partili hayattan vazgeçerken, bu vazgeçiş Milli Şefin iktidarını da sona erdirmiştir. CHP tüzüğündeki Milli Şef ibaresi kaldırılmış ve 1 Kasım itibarıyla de muhalefet partilerinin kurulabileceği açıklanmıştır. Bu yakınlaşma Türkiye'nin 1947 Truman Doktrini ve 1948 Marshall Yardımlarına dâhil edilmesine olanak vermiş ve bu yardımlar kapsamında 750 milyon dolar alınmıştır (Hale, 2013:114-117; Oran, 2006b:483-486).

SSCB'nin yayılmacılığı karşısında Avrupa, güvenlik birliği olarak Batı Avrupa Birliği'ni (BAB) kurmuştur. BAB'ın Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) dönüştürülmesi üzerine örgüt üyeliği için başvuru yapan Türkiye'ye cevap Kuzey Atlantik ülkelerini ile sınırlı olacağı gerekçesiyle olumsuz olmuştur. 14 Mayıs 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP) hükümetleri SSCB'nin yıllardır süren baskıları neticesinde bu yıllarda aktif olarak ABD özelinde dış politika geliştirmiştir. Batı ve ABD Türkiye'nin güvenlik teminatı aldığı merkezler olurken Türkiye ise ABD'nin Orta Doğu'daki komutanlığı olarak algılanmıştır. Bu bağlamda ABD ile derinleşen ilişkiler, Türkiye'nin iç ve dış politikasında alacağı kararlarda büyük etki göstermiştir. Bundan dolayı Türkiye Batı kanadında yer almak ve NATO'ya üye olmak için Kore'ye asker göndermesi gerektiğini düşünmüştür. 1950 yılında BM'nin oluşturduğu uluslararası gücü destek olarak Adnan Menderes hükümeti beş bin asker göndererek destek vermiştir. Askerlerin Kore için gönderilmesinin ardından ikinci kez üyelik için başvuru yapılmıştır. Bu başvuru yine ABD tarafından reddedilmiştir. Lakin bu savaşta 700 Türk askerinin şehit olması ABD kanadında SSCB'ye karşı müttefik olarak Türkiye'nin sadık olacağı izlenimini vermiştir. Bu bağlamda ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğine onay

vermiş ve 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye NATO üyesi olmuştur. NATO üyeliği Türkiye'nin dış politika tercihlerinde her zaman için birincil öncelik olarak var olmuştur (Armaoğlu, 2018:394-397; Erhan, 2006b:543-550).

NATO üyeliği sonrasında imzalanan NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi, ABD açısından büyük bir kazanım olmuştur. Bu sözleşmeyle ABD, Türkiye'de üs kurmak için büyük bir fırsat elde etmiştir. Bu bağlamda doksanın üzerinde Amerikan askeri tesisi kurulurken buradaki askerlerin hukuki işlemleri Türk hukukçuları ya da mahkemeleri tarafından değil ABD tarafından yürütülmüştür. Bundan dolayı ABD askerlerinin karışmış oldukları vakalar Türkiye tarafında anti-Amerikancılığa dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşı esnasında Adana'da gizli bir şekilde yönetilen üssün, 1951 yılı sonrasında İncirlik Hava Üssüne dönüşmesi için inşaatına karar verilmiştir. Nitekim 6 Aralık 1954 tarihinde alınan karar sonrasında İncirlik'te Türk Hava Kuvvetlerinin kullanımı sınırlandırılmıştır. ABD ve NATO üslerinin sayısı her geçen gün artarken toplam 30 milyon metrekarelik bir alanda bu üsler kurulmuştur (Balci, 2013:88-89; Sander, 1979:118).

SSCB'nin çevrelenmesi için askeri ve siyasi anlamda ABD'nin kurmuş olduğu ittifakların önemli bir kısmı Türkiye üzerinden yürütülmüştür. Bu bağlamda Türkiye'nin önderliğinde Orta Doğu ülkelerinin NATO şemsiyesine dâhil edilmesi, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in ziyaretleri sonrasında kararlaştırılmıştır. Bu görüşmeler sonrasında ABD, bağımsızlıklarını yeni kazanan Arap ülkelerinin SSCB tehdidine karşı verecekleri mücadelede zayıf kalacaklarını düşünmüştür. Dolayısıyla ABD Türkiye'nin bu konuda öncü olmasının gerekliliğini anlamıştır. Nitekim görüşmeler sonrasında Türkiye'nin öncülüğünde 24 Şubat 1955 yılında İran, Irak, Pakistan ve İngiltere'nin olduğu bir savunma örgütü oluşturulmuştur. ABD ile yakalanan bu siyasi ilişkilerdeki ivme ile birlikte ekonomik olarak Türkiye'ye destek sağlanması için görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 1954 yılında 42 milyon olan ABD yardımları 1955 yılında 86 milyon dolar ve 1956 yılında 115 milyon dolara kadar yükselmiştir. Ancak, Türkiye'nin ekonomik koşullarının bu yardımlara rağmen düzelememesi sonrasında Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) 359 milyon dolar kredi alınmıştır (Fırat ve Kürkcüoğlu, 2006a:620-621).

1948 yılında SSCB ile Yugoslavya'nın arasında yaşanan sorunu kendi lehine değerlendirmek isteyen Türkiye, Yugoslavya'nın NATO üyeliğini gündeme taşımış, ancak ne ABD ne Yugoslavya bu teklife sıcak bakmamıştır. Bunun üzerine Türkiye, Yugoslavya'nın dâhil edildiği yeni bir paktın kurulmasını teklif etmiştir. Balkanların güvenliğinin Yugoslavya'nın güvenliğinden geçtiğine inanan Menderes Hükümeti, 28 Şubat 1953 tarihinde Balkan Paktı'nın kurulmasına öncü olmuştur. Pakta üye (Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan) ülkeler paktın ikinci maddesi gereğince, eğer taraflardan birisi saldırıya uğrarsa, bu saldırı tüm devletlere yapılmıştır şeklinde kabul edilerek ortak harekete karar vermişlerdir. NATO'nun beşinci maddesinde olduğu gibi ortak tavrı gerektirmesinden dolayı Balkan Paktı NATO'ya benzetilmiştir. SSCB'de yaşanan iktidar değişikliği ve Nikita Kruşçev'in Yugoslavya'yı ziyareti ve Kıbrıs meselesinden dolayı Yunanistan ile Türkiye'nin de sorun yaşaması paktı işlevsiz hale getirmiştir (Armaoğlu, 2018:397-400; Fırat, 2006b:588-592).

Kruşçev iktidarıyla birlikte SSCB'de hâkim olan barış içinde bir arada yaşama ilkesiyle, boğazlarda üs ve toprak taleplerinden vazgeçildiği Türkiye'ye bildirilmişti. Bu taleplerden vazgeçiş Türkiye'nin gündeminde büyük yer edinmemiştir. Sebebi ise, yıllardır süren Sovyet tehdidi ve her ortamda dile getirilen taleplerin, iletilen bir nota ile unutulacak bir boyutta olmamasıdır. Bundan dolayı Türkiye, Batı ile olan ilişkilerinden vazgeçmemiş ve hatta bu dönemde aktardığımız üzere Balkan ve Bağdat Paktlarına öncülük etmiştir. Ek olarak Türkiye, ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası gereği ülkelere yerleştirmeyi teklif ettiği nükleer füzelerin yerleştirilmesine karşı çıkmamıştır. SSCB, 13 Aralık 1959'da bir nota ile bu füzelerin ulusal güvenliğini tehdit ettiğini belirtmiştir. Türkiye'ye yerleştirilen füzeler ve SSCB'nin nota ile tepki göstermesi ikili siyasi ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. SSCB ile yaşanan siyasi sorunların aksine ekonomik ilişkiler daha iyi bir seyir izlemiştir. Örneğin SSCB, Türkiye'de fabrikaların kurulması için destek verileceğini açıklamıştır. SSCB'nin Türkiye topraklarına yerleştirilen füzelerden rahatsız olduğu gibi ABD'de Türkiye'ye verilen bu ekonomik destekten rahatsız olmuştur. Öyle ki 15 Temmuz 1960'da SSCB'ye ziyaret düzenleyeceği 11 Nisan'da açıklayan Adnan Menderes, 27 Mayıs'ta gerçekleşen darbe ile iktidardan uzaklaştırılmıştır (Balcı, 2013:99-101; Hale, 2013:123; Oran, 2006c:667).

1948 yılında Kıbrıs, İngiltere'nin özerklik planını reddetmiş ve Enosis (Yunanistan'a bağlanma) fikri Kıbrıs'taki Türkler tarafından kabul edilmemiştir. Kıbrıslı Türkler her ne kadar Türkiye'nin desteğini almak istese de dönemin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Türkiye'nin Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur diyerekten, Türkiye'nin Batı ile problem yaşamak istemediğini açıklamıştır. Bu açıklamalar neticesinde Kıbrıs 1954 yılında BM'de gündeme gelene kadar geri plandaki tartışmalarla ilerlemiştir. BM'de yapılan görüşmelerde Türkiye, Enosis karşıtı olduğunu ve adadaki Türklerin nüfusuyla birlikte Türkiye'ye olan yakınlığını göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri sürmüştür. İngiltere sömürgesi olduğu takdirde Türkiye'nin hak talep etmeyeceği bildirilse de İngiltere'nin çekilmesinin ardından Türkiye'ye bağlanması gerektiği fikri benimsenmiştir. İngiltere'nin burada yaşanan tartışmaları kontrol altına almak için polis gücünü Türklerden seçmesi, Rumların Türklere olan bakışını büyük ölçüde etkilemiştir. Türkiye yaşanan bu tartışmalar sonrası ortaya çıkan fiili bölünmeyi desteklediğini açıklamıştır. Ancak, İngiltere Türkiye'nin bu taksim kararından yana olmamış ve Kıbrıs'taki üslerin korunması için bağımsız bir Kıbrıs'ın kurulmasından yana olmuştur. Nitekim 1959 yılında gerçekleştirilen Zürih ve Londra Konferansları sonrasında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu açıklanmıştır. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan garantör ülkeler olmuştur. Garantör ülke olarak herhangi birisi, adada yaşanan veya ada ile ilgili bir durumda ortak platformda uzlaşa sağlayamazsa diğer tarafın müdahale hakkı olduğu belirtilmiştir (Armaoğlu, 2018:403-408; Fırat, 2006b:593-614; Hale, 2013; Özgöker, 2010:577).

Zürih ve Londra'dan Türkiye lehine kararların çıkmaması üzerine 1964 yılında Türkiye Kıbrıs'a müdahale etmeye karar vermiştir. Türkiye'nin müdahalede etme seçeneğinin masaya yatırmasında sadece Zürih ve Londra'daki kararlar etkili olmamıştır. 1963 yılının Aralık'ından beri 1960 Kıbrıs Anayasasına uymayan Rumlar, Türklere sayısız saldırı düzenlemişlerdir. Örneğin 24 Aralık'ta 24 Türkün öldürülmesi üzerine adada bulunan 650 kişilik Türk ordusu, adadaki Türkleri korumak için güvenli bir bölge oluşturmuştur. Güvenli bölgeyle birlikte Türkleri ve Rumları ayıran yeşil hat belirlemiştir. 21 Aralık 1963 tarihinde yapılan ve "kanlı Noel" olarak bilinen saldırılar sonrasında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel 25 Aralık'ta ABD Başkanı Lyndon Johnson'a bir mektup

yazmıştır. Bu mektupta Rumlara baskı yapılması ve saldırıların durdurulması talep edilmiştir. ABD’den umduğu cevabı alamayan Türkiye 13 Mart’ta adaya müdahale etme kararı almıştır. Ancak, Türkiye’nin bu kararı, 1964 yılında ABD’den gelen Johnson mektubu ile engellenmiştir. Johnson, mektubunda açık bir şekilde Türkiye’nin müdahalesi sonrasında SSCB’nin olaya müdahil olacağını ve bu durumda Türkiye’ye destek verilmeyeceğini bildirmiştir (Arık, 2011:5-6; Armaoğlu, 2018:590-597; Erhan, 2006a:685; Özgöker, 2010:580-583).

Bu mektup sonrasında ABD Kıbrıs konusunda daha aktif olmuş ve ABD tarafından görevlendirilen Dean Acheson, 9 Temmuz 1964 tarihinde Meis adasının ve Kıbrıs adasının kuzey bölgesindeki bir bölgenin Türkiye’ye bırakılması, karşılığında ise adanın Yunanistan ile birleştirilmesi tartışmaya konu olmuştur. Türkiye bu öneriyi kabul ederken Rumlar kabul etmemiştir. Rumların isteği ise bağımsız bir devlet olmaktı. Çatışmaların durması adına BM’nin kararlarına uyulmuş ve adada bir nebze olsun sakinlik baş göstermiştir. Uluslararası çözümün bulunamaması nedeniyle Yunanistan ve Türkiye, ikili görüşmeler yaparak sorunu aşmaya çalışmışlardır. Ancak, Yunanistan’daki cunta hükümetiyle yapılan görüşmelerden memnun olmayan Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü (EOKA) lideri Yeoryos Grivas yönetimindeki askerler 28 Türkü öldürmüştür. Bunun üzerine Türkiye hava saldırıları düzenleyeceğini bildirirse de ordunun bu seçeneği kullanması için gerekli teçhizattan mahrum olması nedeniyle Türkiye geri adım atmamak zorunda kalmıştır. Türkiye’nin müdahale seçeneğinin olmaması üzerine adadaki Türkler, 28 Aralık 1967 tarihinde geçici bir hükümet kurmuşlardır. Bu hükümetle birlikte ada fiilen ikiye bölünmüştür (Balcı, 2013:114-116).

ABD’nin Kıbrıs meselesinde Türkiye’den yana tavır sergilememesi ve NATO’nun Türkiye’nin ihtiyaçlarını karşılamayacağını belirten mektubu, Türkiye tarafında büyük bir hayal kırıklığı oluşturmuştu. Hayal kırıklığı 30 milyon metre karelik bir alanın NATO kapsamında olduğunu halkın gündemine getirmiştir. Bu durum bir işgal olarak değerlendirilmiş ve NATO üyeliği çeşitli zümrelerce sorgulanmıştır. Ayrıca ekonomik yardımların iptal edilmesi ABD karşıtlığını daha da artırmıştır. ABD karşıtlığının sonucunda 15 Temmuz 1968’de ABD’den gelen altıncı deniz filosunun öğrenciler tarafından denize dökülmesi ikili ilişkileri germiştir. Gerilen ilişkiler

sonrasında çeşitli görüşmeler yapılmış ve görüşmeler neticesinde 1969 yılında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla birlikte ABD'nin Türkiye'de bulunan üslerinin mülkiyetinin Türkiye'ye ait olduğu belirtilmiş ve bu üslerin denetiminin Türkiye tarafından yapılacağı kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu üslerden Türkiye'nin izni olmadığı müddetçe başka bir ülkeye operasyon düzenlenemeyeceği konusunda anlaşılmıştır. Demirel hükümeti dengeli bir dış politikadan yana olmuş ve ABD'nin yanı sıra SSCB ile de yakın ilişki kurulmuştur. Demirel hükümeti, SSCB ile yakınlaşmanın ABD'den kopuşu sergilemeyeceğini açıklamıştır. Artan Amerikan karşıtlığıyla birlikte Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne ziyarette bulunan Amerikan büyükelçisinin (Robert Komer) arabasının yakılmış ve ardından dört Amerikalı subayın kaçırılmıştır. Yaşanan bu gelişmeler ise 1971 muhtırasıyla Demirel hükümetinin devrilmesine neden olmuştur (Balcı, 2013:117-121; Erhan, 2006a:692-701).

Adnan Menderes'in SSCB'yi ziyaret edeceğini açıklamasından sonra yaşanan darbe SSCB ile olan ilişkilere de büyük darbe indirmişti. Ancak Küba Krizi sonrası uluslararası sistemde yumuşama olmuş ve bu süreç içerisinde Türkiye ile SSCB arasında Kültürel-Bilimsel İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. 1960 darbesiyle Türkiye'de ABD'nin imajının sarsılmış ve sonrasında Demirel hükümetinin dengeli dış politika vurgusu SSCB ile ilişkilere ivme kazandırmıştır. SSCB'de iktidara gelen Kruşçev, NATO üyeliğine rağmen Türkiye ile iyi ilişkilerin kurulabileceğini açıklaması da ikili ilişkilere artı bir değer sağlamıştır. Bu açıklamalar üzerine Türkiye ile SSCB arasında 1966 yılında bir ekonomi içerikli anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmayla SSCB, Aliaga Petrol Rafineri ve İskenderun Demir Çelik Fabrikasının inşasında Türkiye'ye mali destek sağlayacaktı. Gelişen ekonomik ilişkiler, Türkiye-SSCB siyasi ilişkilerine pozitif etkileri olmuştur. Örneğin, Kıbrıs meselesinde SSCB Türkiye'nin tezlerine destek vermiştir (Balcı, 2013:125-126; Hale, 2013:135-139).

Türkiye 31 Temmuz 1959'de, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üyelik için başvurmuştur. Yunanistan ile yapılan mücadelede geri kalınmaması için Yunanistan'ın üyelik başvurusundan 16 gün sonra AET'ye başvurusu DP döneminde yapılmıştır. Bu başvurusu sonrasında AET değerlendirmelerde bulunmuş ve 22 yıl içinde Gümrük Birliği'ne üyelik için tarih vermiştir. AET'ye üyelik için gerekli prosedürlerin yerine

getirilmesine en büyük darbe 27 Mayıs İhtilali ile olmuştur. Süreci uzatan bu darbeye rağmen 12 Aralık 1963'te Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Fakat AET'nin zamanla siyasi bir yapıya bürünmesi, Türkiye-AET ilişkilerinin yıllar süren hikâyesinin birinci sebebi olmuştur (Eren, 2010).

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Makarios (Mihail Hristodulu Muskos), Yunanistan'da darbeyle iş başına gelen cunta tarafından iktidardan uzaklaştırılmıştır. Kıbrıs'a yapılan bu müdahale Türkiye tarafından büyük bir hiddetle karşılanmıştır. Darbe sonrası durumun değerlendirilmesi için toplanan Milli Güvenlik Kurulu'ndan (MGK), 1960 Garantörlük Anlaşması'nın ihlal edildiği ve anlaşma gereği Türkiye'nin müdahale hakkının doğduğu kararı çıkmıştır. Ayrıca Makarios'un yerine 1974 yılında Türk karşıtı duyguları ile bilinen, Yunanistan tarafından desteklenen ve koyu bir Enosis destekçisi olan Nicos Sampson'un iktidara gelmesiyle büyük bir kriz yaşanmıştır. Bu kriz sonrası Bülent Ecevit'in önderliğinde Türk hükümeti 24 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmuştur. Türkiye bu müdahaleyi Garantörlük Antlaşması'na dayanarak yaptığını belirtmiştir ki Türkiye üç garantör devletten biri olarak böyle bir hakka sahip olduğu belirtilmişti (Arık, 2011:17; Savrun, 2019; H. Yılmaz, 2017:92-94).

Kıbrıs Harekâtı başladıktan sonra Türkiye adanın %7'lik bir kısmını ele geçirmiştir. Rumların Türk köylerini basması ve bu köylerdeki nüfus adadaki Türklerin %65'lik kısmını kapsadığından dolayı harekât yavaş ilerlemiştir. Harekât başladıktan beş gün sonra ABD'nin baskısıyla Türkiye, İngiltere ve Yunanistan mevcut şartların değerlendirilmesi için Cenevre'de bir araya gelmişlerdir. Birinci ve İkinci Cenevre görüşmelerinden istediği sonuçları alamayan Türkiye, Rumların yaptığı saldırıların da etkisiyle adaya yeni bir müdahaleyi masaya yatırmış ve görüşmelerden çekilmiştir. Bunun ardından 14 Ağustos 1974'te, ikinci bir harekât düzenlemiş ve bu harekât sonucunda adanın %40'lık bir kısmı Türkiye'nin kontrolüne geçmiştir. Türkiye'nin bu haklı girişimine rağmen uluslararası camia bu harekâtı bir "işgal" olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin müdahalesi sonrasında Kıbrıs adasının ikiye bölünmüş ve 13 Şubat 1975'te bağımsız Kıbrıs Türk Federe Devleti ilan edilmiştir. Bu ilandan sonra Kuzey ve Güney kısımlarda kalan vatandaşlar mübadeleye tabi olmuşlardır. Ayrıca

Kıbrıs meselesi yalnızca Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkilerini ve müzakere dinamiklerini değil aynı zamanda adadaki Rum ve Türk topluluklarıyla, Türk-Yunan ilişkileri arasındaki ilişkilerin niteliğini de değiştirmiştir (Eren, 2010; Fırat, 2006c:739-748; Özer, 2010).

Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı, ABD tarafından olumlu karşılanmamış ve ABD 19-24 Eylül tarihlerinde ambargo kararı almış, ABD silahlarını izinsiz olarak kullandığı gerekçesiyle Türkiye'ye verilmesi öngörülen 200 milyon dolar rafa kaldırılmıştır. Bu kararın ardından Türkiye yanıt olarak, ABD üslerinin kullanımı sadece NATO faaliyetleri çerçevesinde olması gerektiğini belirtmiştir. Nitekim Türkiye'den böyle bir hamle beklenmediği için ABD, 1975 yılında ambargoyu hafifletme kararı almıştır. ABD Başkanı Jimmy Carter, SSCB ile mücadelede Türkiye'nin önemli bir ülke olduğu ve ambargoların kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Başkan Carter'ın girişimleriyle ABD'nin ambargosu bir oy farkla Türkiye lehine olmuştur. Bundan sonra ise 9 Ekim 1978'de herhangi bir anlaşma imzalanmadan ortak olarak faaliyetlerin devam etmesine karar verilmiştir (Balcı, 2013:144-147; H. Yılmaz, 2017:93-94).

Türkiye'nin siyasi alanda yaşamış olduğu krizleri ekonomik yetersizlikte takip etmiştir. 1970'li yıllarla birlikte Türkiye ekonomisi daha da kötü bir vaziyete bürünmüştür. 1974 Kıbrıs Harekâtı, ABD'nin Ambargoları ve 1973 Petrol Krizi gibi etkenler, Türkiye'nin dış borcunun üstüne borç koymuştur. Batı'nın Türkiye'yi para koparmaya çalışan müttefik olarak algılaması Türkiye'nin yönünü SSCB'ye dönmesine neden olmuştur. Ardından 1975 yılında SSCB ile imzalanan anlaşmayla 700 milyon dolarlık sanayi yatırımına karar verilmiştir. 1977 yılında ise 1,3 milyar dolarlık yardımda bulunacağını taahhüt eden SSCB bu rakamı 1978 yılında 4 milyara, 1979 yılında ise 8 milyar dolara çıkartacağını anlaşmalarla taahhüt etmiştir. Ancak bu anlaşmalar, Türkiye'nin ekonomisinin düzelmesine ve borçlarının ödenmesine katkı sağlamayınca Türkiye IMF ile görüşmelere başlamıştır. Bu bağlamda 1979 yılında Türkiye, IMF ile 329 milyon dolarlık bir anlaşma imzalanmıştır. Bu rakam dahi Türkiye'nin içinde bulunduğu buhranı düzeltecek kadar yeterli olmamıştır (Balcı, 2013:151-153; Dağdemir ve Küçükcalay, 1999).

1970’li yıllardan kalan ekonomik sorunları ve 1970’lerin sonlarına doğru yaşanan iç huzursuzluklar gerekçe gösterilerek Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından 12 Eylül 1980 tarihinde darbe yapılmıştır. Darbeyle birlikte darbecilerdeki Amerikan hayranlığı halka da yansımıştır. TSK, Türk siyasetinde etkin olarak ve siyasi yörüngenin ne tarafa dönük olacağını belirlese de bu süreçler içerisinde Türkiye’de Turgut Özal’ın öncülüğünde artan liberal ekonomik politikalar bir devlet politikası haline gelmiştir. Siyasi istikrarsızlığın ve ekonomik yetersizliğin yanı sıra bu yıllardan itibaren Türkiye’nin iç ve dış politikasını yeni bir konu meşgul etmeye başlamıştır. Türkiye’nin iç ve dış politikasında büyük sorun teşkil eden PKK ve Ermenistan’ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (ASALA) terör örgütleridir. PKK, Türkiye’nin doğu illerinde gerçekleştirdiği faaliyetler nedeniyle birçok insanın ölmesine sebep olurken ASALA ise yurtdışında yapmış olduğu eylemlerle hem insanların ölümüne sebep olmuş hem de Türkiye’nin dış politikasında bazen büyük bir engel olarak sunulan sözde Ermeni Soykırımı’nı tekrardan gündeme getirmiştir (Armaoğlu, 2018:725-726; Oran, 2006d:26-28).

1980’li yılların bu yoğun gündeminde ABD ile ilişkilerdeki sorunlu konular olan Haşhaş krizi, 1974 Kıbrıs Harekâtı ve ardından gelene ambargolar, 1980 askeri darbesi sonrasında iyileşmeye yüz tutmuştur. Bu iyileşme ABD’nin darbenin arkasında olmasından ve darbeci generalleri desteklemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Türkiye’de 12 Eylül 1980’de saat 04.00’da gerçekleşen darbenin haberleri ABD medyasında 11 Eylül saat 20.00 sularında verilmiştir. Nitekim “sizin çocuklar yaptı” cümlesi de darbe girişiminin merkezinin neresi olduğu bizlere açıkça göstermektedir. Bundan ötürü 1980’li yıllarda Amerikancılığın hâkim olduğu bir Türkiye manzarası var olmuştur. Örneğin, 1974 Kıbrıs Harekâtına tepki olarak NATO’dan ayrılan Yunanistan’ın tekrardan NATO’ya dönüşü, ABD ve Türkiye’nin yoğun görüşmeleri sonrasında mümkün olmuştur. 12 Eylül’den bir ay sonra Türkiye’ye gelen NATO Kuvvetler Komutanı Bernard Rogers, Kenan Evren ile yaptığı görüşmeler sonrasında Yunanistan’ın geri dönüşüne onay verilmesi için “asker sözü” almıştır. Nitekim 20 Ekim 1980’de Yunanistan’ın NATO’ya dönüşü onaylanmıştır (Oran, 2006d:28; Uzel, 2006a:40-41).

1979 yılında İran İslam devrimi ve SSCB'nin 1979 Afganistan müdahalesiyle birlikte ABD, Soğuk Savaş reflekslerini harekete geçirmiş ve ABD'nin nazarında Türkiye önemli bir konuma gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye ile ABD arasında 1982 yılında bir mutabakat imzalanmıştır. Mutabakat, Türkiye'de bulunan havalimanlarının kargoculuk ve nükleer füzelerin taşınmasına uygun hale getirilmesini ve Batman ve Muş vilayetlerine yeni bir havalimanı yapımını öngörmekteydi. Daha önceki anlaşmalarda Türkiye, Türkiye'nin izni olmadan hava üslerinden farklı bir ülkeye sevkiyatın ya da operasyonların yapılmasına müsaade ederken bu mutabakatta bunu kabul etmemiştir. Ancak, 1983 yılında anlaşmaya varılan ve 160 adet F-16'nın ortak üretim kararıyla Türkiye, bu mutabakattaki şartlarını gevşeterek İncirlik üssünden sevkiyatlara izin vermiştir. Nitekim 1991 yılındaki Körfez Krizi'nde ABD'nin Irak'ı bombalamasında modernizasyonu yapılan bu havalimanları kullanılmıştır (Balcı, 2013:165-166; Uzgel, 2006a:47-48).

Gelişen siyasi ilişkileri ABD'nin yardımları takip etmiştir. 1981 yılında 350 milyon dolar yardım verilirken 1985'te bu rakam 900 milyon dolar olmuştur. ABD'nin bu yardımları, İsrail ve Mısır'dan sonra, Türkiye'yi ABD'den büyük çaplı yardım alan üçüncü ülke konumuna getirmiştir. Ancak ABD, Türkiye'ye verilen bu yardımların Yunanistan'la orantılı olmasına özen göstermiştir. Bu bağlamda 7/10 oranında yapılan yardımlarla komşu ülkelerin birbirlerine üstünlük kurmaması gözetilmiştir. Bu tavır Türkiye tarafından hoş karşılanmamıştır. Nitekim 29 Mart 1980'de imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nda (SEİA) yer alan bu oranları, Özal'ın değiştirme ya da gözden geçirme taleplerine rağmen ABD tarafından kabul edilmemiş olup anlaşma 1987 yılında tekrardan beş yıl uzatılmıştır. Anlaşmaların uzatılmasında ABD, Türkiye'ye yapılan yardımlardaki hibe oranlarının artırılması, Konya ovasında ABD'li askerlerin eğitim yapmasını sağlaması ve İncirlikteki uçakların sayısının artırılması tekliflerini sunmuştur. Ancak, ABD'nin yardımlarda kesintiye gitmesi bu ek protokolün Türkiye tarafından onaylanmasını 1988 yılına kadar uzatmıştır (Armaoğlu, 2018:726-727; Uzgel, 2006a:53-58).

ABD'de Temsilciler Meclisi'ndeki oylamayla birlikte 10 Eylül 1984 yılında sözde Ermeni Tasarısı "İnsanın İnsana Hunharlık Günü" olarak kabul edilmiştir. 11 Eylül

1987’de onaylanan bu kararlar birlikte ABD ile olan ilişkiler olumsuz etkilenmiştir. Ermeni tasarısı nedeniyle ABD’yle gerilen ilişkiler, 1990 yılında bağımsızlığını kazanan Ermenistan ile ilişkilerin bu olumsuzluk havası içinde başlamasına neden olmuştur (Balcı, 2013:165-166; Uzel, 2006a:62-67).

1980 Askeri darbesi AT-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Darbeyle sivil toplum kuruluşları (STK) kapatılmış, siyasi partilere yasaklar gelmiş, siyasetçiler ve siyaset ile bağı olan binlerce kişi hapse atılmış ya da faili meçhul cinayetlere kurban gitmiş ve halkın büyük kısmı işinden edilmiştir. Bu eylemler AT tarafından insan haklarının ihlali olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Yunanistan’ın AT üyeliği, AT’de Türkiye aleyhine seslerin yükselmesine sebep olmuştur. Yaşanan bu gelişmelerden dolayı Türkiye’nin AT üyeliği uzun bir sürece yayılmıştır. AT üyeliği için verilen mücadele Mayıs 1984’te Türkiye’nin AT komisyonuna tekrar dâhil edilesiyle canlanmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı Turgut Özal 1994 yılında AT’ye tam üyelik için çalışacağını açıklamıştır. Siyasette sivilleşme AT ile müzakere süreçlerini olumlu etkilemiş ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın AT üyeliği için yoğun çalışmalarına rağmen bazı sorunlar bu üyelik çabalarının halen devam etmesine neden olmuştur. *Birincisi*, Türk-Müslüman kimliğine sahip olan Türkiye’yi, Avrupa’nın Hristiyan topluluğu olarak gördüğü AT’ye dâhil etmek istememesidir. *İkincisi*, genişleme politikalarında yavaşlığı gözetken AT’nin İspanya, Yunanistan ve Portekiz üyeliğinden dolayı Türkiye’nin üyeliğine olumsuz yaklaşması, *üçüncüsü*, bizatihi Yunanistan’ın Türkiye aleyhine AT’de yürütmüş olduğu politikalar ve *son olarak*, Avrupa’daki Türk işçilerin serbest dolaşımına karşı çıkılması ve 12 Eylül bağlamında Türkiye’ye yönelik insan hakları sorunlarının var olmasıdır (Balcı, 2013:167-169; Erhan ve Arat, 2006:90-93).

PKK’nın faaliyetleri bölgede yaşanan olaylar nedeniyle 1980’lerle birlikte Türkiye’nin gündeminde daha da büyük yer edinmiştir. 1980 yılında başlayan ve 1988 yılında son bulan İran-Irak Savaşı, Irak’ın kuzey bölgesinde yeni oluşumların beşiği olmuştur. Abdullah Öcalan liderliğindeki PKK, Kuzey Irak bölgesinde yerleşke elde etmiştir. PKK kendine alan açmış ve aynı zamanda Türkiye’deki Kürtler ile Türkler arasında bir çatışma oluşturulmak istenmiştir. Buna tepki olarak Türkiye, Suriye’nin PKK’ya verdiği desteğini kesmesi için dönemin Dışişleri Bakanı İlter Türkmen ile

görüşlerini bildirmiştir. İlder Türkmen'in Şam yetkilileri ile yaptığı görüşmelerden sonra Suriye'den ayrılan teröristler farklı bölgelere dağılmıştır. Teröristlerin bir kısmı Kuzey Irak'a gitmiştir. Teröristlerin Irak'a gitmesinin ardından Türkiye, Irak ile olan iyi ilişkilerini kullanarak 30 Mart 1983'te sınırlarda iş birliği için Irak ile anlaşma imzalamıştır. Anlaşmayla Türkiye, PKK'yi gözetim altında tutmuştur. Türkiye'nin dikkatle takip ettiği PKK, 10 Mayıs 1983 yılında düzenlemiş olduğu saldırılarıyla 3 askerimizi şehit etmiştir. Bunun üzerine Türkiye, 7000 askerle Irak'ın Zaho ve Amadiye bölgesinden 5 km içeri girerek PKK'ya ağır darbe vurmuştur. Terör örgütlerine verilen zararın ardından PKK ve Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma "terör örgütleri arasındaki iş birliğinin geliştirileceği, ABD emperyalizmine karşı savaşılabileceği, bölgedeki komplolara karşı mücadele verileceği ve bu süreç içerisinde de Kürdistan halkının gücüne güvenileceği" şeklinde özetleyebileceğimiz amaçlar taşımaktaydı. PKK'nın KDP ile imzaladığı anlaşma sonrasında hem özgüveni hem de silahlı teröristlerinin sayısı artmıştır. Bundan mütevellit PKK, "Ağustos Atılımı" çerçevesinde Erüh (Siirt) ve Şemdinli'de (Hakkâri) yer alan karakollara saldırılar düzenlemiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2006c:133-134).

PKK'nın saldırıları sonrasında 15 Ekim 1984'te Dışişleri Bakanı Vahit Melih Halefoğlu ve Genelkurmay İkinci Başkanı Necdet Öztörün'unda aralarında bulunduğu Türk heyeti Bağdat'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret kapsamında Irak ile Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile her iki devlette birbirlerine sınırlarının 5 km içerisinde sıcak takip hakkı tanımıştır. Bu anlaşmadan 1 yıl sonra Türkiye, PKK'ya olan operasyonlarının hukuki altyapısını oluşturmak için, Suriye'yle 5 Mart 1985'te sınır güvenliğine ilişkin bir protokol imzalamıştır. Komşu devletlerin iç işlerine müdahale ya da toprak bütünlüğünün ihlal edilmemesi gerekçesiyle imzalanan anlaşmalar bağlamında Türkiye'nin PKK ve uzantılarıyla mücadele operasyonları aralıksız olarak devam etmiştir. Örneğin, Uludere'de 12 askerimizin PKK saldırıları sonucunda şehit düşmesinin ardından Türkiye 15 Ağustos 1986'da KDP kampları ağırlıklı olmak üzere PKK'ya karşı 20 Türk Fantom uçağının kullanıldığı hava saldırıları düzenlemiştir. PKK ve KDP'nin faaliyetlerinin son bulması için Türkiye'nin verdiği aralıksız mücadele 1987 yılında da devam etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2006c:135-136).

Suriye ile imzalanan güvenlik protokolünün diğer bir ayağını Fırat ve Dicle sularının paylaşımı oluşturmaktaydı. Bu protokole göre Suriye Fırat Nehri'nden saniyede 500 metre küp su almasının karşılığında PKK'ya destek vermeyi kesecekti. Protokole rağmen Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği kesmemesi üzerine Türkiye suyu kesmekle tehdit etmiştir. Suriye'nin devam eden desteğine karşı açıklama yapan Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, “su sorununu Türkiye tek başına halledebilir. Ancak, Suriye terör sorununu halledemez şeklinde olmuştur.” Yine bu bağlamda 1995 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Deniz Baykal, bölgedeki terör faaliyetlerinin su ile temizlenemeyeceğini belirtmiş ve Suriye'nin teröre destek vermemesi gerektiğini vurgulamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2006c:140-147).

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığıyla Türk dış politikasında Neo-Osmanlıcılık düşünceleri etkin olmuştur. SSCB'nin dağılması üzerine bölgedeki güç boşluğunun değerlendirilmesi için Türkiye'den milliyetçi söylemlerde yükselmiştir. Örneğin Cumhurbaşkanı Özal, Balkanlarda yaşayan halklar ile Türkiye'yi ortak bir düzleme getiren faktörün din olduğunu, Orta Asya'daki yeni bağımsız olan devletler ile tarihimizin, dilimizin ve dinimizin ortaklığını vurgulamıştır (Tuncer, 2015:35; Yavuz, 1998:24).

1980'lerin ikinci yarısında Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşanan azınlıklar sorunu, Türk dış politikasının ajandasına bu yıllarda eklenen konu olmuştur. 1984 yılında Bulgaristan'da iktidara gelen Todor Jivkov, ülkede artan Türk nüfusundan dolayı Bulgarlaştırma politikası izlemiştir. Ülke içerisinde Türkçe konuşan kişilere ceza verilmesi, Türkçe isimlerin değiştirilmesi ve Türkçe yayınların yasaklanması gibi kısıtlamalar uygulanmaya çalışılmıştır. Bunun üzerine Türkiye, Bulgaristan'a bir nota vererek diplomatik yollarla ve imzalanacak göç anlaşmasıyla sorunların çözülebileceğini bildirmiştir. Ancak, Bulgaristan bu notayı içişlerini karışma olarak değerlendirmiş ve 1989 yılına kadar geçen sürede diplomatik girişimlere cevap vermemiştir. Bu süre zarfı içerisinde gerekirse tüm Türklerin Bulgaristan'dan getirilebileceğini açıklayan Turgut Özal, sorunun uluslararasılaştırılması için de çaba sarf etmiştir. Bu çabalar sonucunda Uluslararası Af Örgütü ve ABD, Bulgaristan'ın bu kısıtlamalarını eleştiren raporlar açıklamışlardır. Eleştiriler Jivkov'un politikalarını engellememiş ve Jivkov'un artan

baskıları sonucunda sayıları 300.000'e yakın Türk, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Bu göçle birlikte açıklama yapan Özal, "herkes gelsin, Jivkov'da gelsin" dese de ülkenin ekonomik düzeninde bozulmalar ve halk arasında huzursuzluklar meydana gelmiştir. Türkiye'ye gelen Bulgar Türkleri, düşük ücretlerle işte çalışmaya başlayınca Türkiye'de daha önce yüksek ücretle çalışan eski işçiler işlerinden olmuştur. Bunun üzerine Türkiye vize uygulaması başlatmış ve Bulgar sınır kapısını kapatmıştır (Tuncer, 2015:131-135; Uzgel, 2006d:179-180).

Jivkov, 1989 yılında parti içi darbeyle görevinden uzaklaştırılmış ve Türklere karşı uygulanan asimilasyon politikaları da son bulmuştur. Darbeyle birlikte 150.000 Türk tekrardan Bulgaristan'a dönmüştür. Bulgaristan'da 1989 sonrası Türklere yönelik ayrımcı politikalar son bulsa da Yunanistan'da Türklere yönelik ötekileştirici politikalar artmaya başlamıştır. Batı Trakya bölgesinde Türklerin yaşamadığına yönelik asılsız iddialarla Yunanistan mahkemesinden çıkan karar, binlerce Türkü sokağa dökmüştür. Aynı şekilde Türkler Yunan siyasetinden uzaklaştırılmak istenmiş ve 1989 seçimlerinde yarışan Türk adaylara yönelik ayrımcılık yapılması her iki ülkenin hâlihazırdaki gergin ilişkilerinin daha da gerilmesine neden olmuştur. Hakeza, Yunanlar Türklerin mekânlarını yağmalamış ve Türklere yönelik psikolojik şiddet uygulamışlardır. Uygulanan ayrımcı politikalara rağmen Yunan meclisine iki Türk milletvekili seçilmiştir. Bundan sonra Yunanistan, seçimlerde bağımsız aday olabilmek için toplam oyların %3'ünün alınması gerektiği kuralını getirmiş ve Yunanistan'da yaşayan Türklerin siyasi temsil haklarını da ellerinden almıştır (Balcı, 2013:193-194; Çemrek ve Uluer, 2018:220-222).

1973 yılında onaylanan Katma Protokol sonrası rayına gireceği düşünülen Türkiye-AT ilişkileri 1974 Kıbrıs Hareketi ile sekteye uğramıştı. Hakeza, 1979 yılında imzalanan topluluğa katılım anlaşmasına bir engel de 1980 askeri darbesinden gelmişti. Bu aksaklıklara rağmen Türkiye, AT'ye üyelik için sürekli mücadele etmiştir. Bu bağlamda 1983 seçimlerinden sonra Başbakan olan Turgut Özal, AT'ye üyelik için yoğun çaba sarf ederken Yunanistan'ın üye olduğu bir topluluğa üyeliğin ne kadar zor olacağının da farkında idi. Türkiye-AT üyelik müzakere sürecindeki olumsuzlukların kırılması için 1 Aralık 1984'te Başbakan Özal, Türkiye'nin AT'ye tam üyelik için başvurusu

gerektiğini açıklamıştır. Bu minvalde Başbakan Özal 14 Nisan 1987’de AT’ye tam üyelik için başvuruda bulunmuştur. Olası AT üyeliği Başbakan Özal’a göre Türkiye’nin ekonomik kalkınmasında büyük katkı iken aynı zamanda Türkiye’nin siyasal ortamının liberalleşmesi bağlamında da önemli bir örgüt idi. AT üyelerinden Almanya Türkiye’nin üyeliğini Gümrük Birliği bağlamında değerlendirirken, Belçika ve İngiltere Türkiye’nin tam AT üyeliği başvurusunu desteklemiştir. Belçika ve İngiltere’nin olumu tutumuna rağmen Yunanistan ve Lüksemburg Türkiye’nin tam AT üyeliğine karşı çıkmıştır. Başvurunun değerlendirilmesi için komisyona gönderilmesinden sonra 1992 yılına kadar yeni bir üyenin alınmayacağını açıklamıştır (Aksoy, 2018c:340-341; Balcı, 2013:189-190; Çemrek ve Uluer, 2018:220-222; Tuncer, 2015:117-126).

1990 yılında Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesinden sonra BM, Irak’ın işgale son vermesi gerektiğini açıklamıştır. Bu açıklamanın üzerine Irak’a uygulanan ambargoya Cumhurbaşkanı Özal da destek vermiş ve Türkiye Irak’a ambargo uygulamıştır. Hatta Cumhurbaşkanı Özal, Başbakan ve Dışişleri Bakanı başta olmak üzere diğer bakanlara vermiş olduğu talimatla, bölgedeki ülkeleri bu ambargoya uymaları konusunda ikna etmelerini istemiştir. Cumhurbaşkanı Özal’ın bu talimatları doğrultusunda Körfez Krizi’nde Batılı güçlerle hareket edeceği açıkça ortaya konmuştur. Bu tavrın arkasında ise Cumhurbaşkanı Özal’ın Batı ile yakınlaşma çabaları ve Irak ile sorun oluşturan PKK faktörü yatkındır. Bu bağlamda Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatan Cumhurbaşkanı Özal’dan ABD yönetimi bazı taleplerde bulunmuştur. Bu taleplerden birisi Türkiye’de yer alan üslerin bu meselede kullanılmasıdır. Bu talep Türkiye tarafından olumlu karşılanmış ve 5 Eylül 1990 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) alınan bir kararla üslerin kullanılmasına karar verilmiştir. İkinci talep ise Saddam Hüseyin’in Kuveyt cephesindeki askerlerinin sayısını azaltması için Türkiye’nin askeri güçlerini Kuzey Irak’a doğru kaydırması olmuştur. Türkiye ABD’nin bu talebini de yerine getirmiş ve 180.000 askerini bölgeye sevk etmiştir. ABD’nin son isteği ise Suudi Arabistan’da bulunan askerlerine asker takviyesi yapmak olmuştur. Ancak, TSK bu kararı kabul etmemiş ve dolayısıyla asker gönderilmemiştir. Türkiye’nin Körfez Krizi’nde ABD’ye verdiği desteğin kendisine dönüşü ise ekonomik olarak ağır sorunlar ve PKK’nın faaliyetleri olmuştur. Bu nedenlerden dolayı aynı senaryo Mart 2003’te

TBMM'ye gelmesine rağmen bu kez Türkiye Irak'ın işgalinde ABD'ye destek vermemiştir (Aksoy, 2018b:236-240; Tuncer, 2015:56-59; Uzgel, 2006b:254-259).

1988 yılında biten İran-Irak savaşı sonrasında Saddam Hüseyin, Kuzey Irak'a asker çıkartmış ve burada yaşayan Kürtleri cezalandırmıştır. Irak hükümetine karşı direnişin sonucunda yapılan bu çıkartma Türkiye'nin yakından ilgilendiği bir mesele olmuştur. Çünkü Saddam'ın bu hamlesi sonrasında binlerce Kürt Türkiye sınırına dayanmıştır. Irak-Türkiye arasında imzalanan güvenlik protokolü gereği sıcak takip talebinde bulunan Irak'a olumsuz cevap verilmiştir. Bu talebin reddedilmesi sonucunda güvenlik protokolü iptal edilmiştir. Nitekim bu protokolün iptali, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki PKK'ya karşı mücadelesini zayıflatmıştır. Ayrıca Körfez Krizi sonrasında sayısı 1,5 milyonu bulan Kürtlerin Türkiye sınırına gelmesi, Türkiye'nin ekonomik şartları gereği olumlu karşılanmamıştır. Ancak, uluslararası baskı Türk sınır kapılarının açılmasına neden olmuştur. Türkiye, Iraklı Kürtlerin ülkede kalmasından hiç hoşnut olmamış ve tekrardan gönderilmeleri için uluslararası temaslar kurmuşlardır. Bu bağlamda Türkiye, ABD ile bir anlaşmaya varmış ve 6 Nisan 1991 yılında Irak'a düzenlenecek yardım operasyonlarında İncirlik'te Huzur Ortak Görev Gücü'nün kurulmasına izin vermiştir. Bu karardan dört gün sonra ABD 36. enlemin kuzeyini uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. Bu yasak Iraklı Kürtlerin güvenli bölgesini oluşturmuştur. ABD'nin bu kararına İngiltere ve Fransa'dan destek gelmiş ve müdahale grubunun adı Birleşik Görev Gücü olmuştur. Nitekim düzenlenen operasyonlar sonrasında birçok Iraklı Kürt evlerine geri dönmüştür (Bölme, 2012:344).

Operasyonlar sonucunda Iraklı Kürtler evlerine dönse de ABD'li askerler ülkelerine geri dönmemiştir. ABD, bölgede cereyan edecek yeni bir saldırı kuşkusuyla bölgede kalmayı istemiştir. ABD'nin buradaki tavrı Kuzey Irak'taki Kürtlerden ziyade İran, Irak ve Türkiye sınırında federe Kürt devletinin kurulmasıydı. Bu istek 1990'larla birlikte gündeme gelmemiştir. 1920'li yıllarda çizilen Orta Doğu sınırları, ABD'nin politikalarına uygun hizmet etmemekteydi. Ayrıca İsrail'in güvenliğini sağlaması için de bölgede Kürt devleti kurulmalıydı. Bu bağlamda Türkiye ile yapılan görüşmeler sonrasında bölgede kalınması için bir hukuki düzenlemenin gerekliliği ortaya çıkmıştır. ABD'nin bölgede kalışını sağlayacak şey ise “çekiç güç” olmuştur. Çekiç güç, yapılan

yasal düzenlemeler neticesinde uluslararası bir gücün Türkiye topraklarında yer almasını engellemiş ve Türk yetkililerin de içerisinde bulunduğu bir yapı haline dönüşmüştür. Bu gücün hava desteği aldığı yer İncirlik olurken Silopi’de ise kara birlikleri yer almıştır. 30 Eylül 1991’de sonlanmasına karar verilen çekiç güç belirtilen tarihte feshedilmemiştir (Bölme, 2012:348-349; Oran, 1996; Uzgel, 2006b:259-264).

Çekiç güç, Türkiye’nin iç politikasında tartışmalı bir konu olarak 2003 yılına kadar var olmuştur. Bu anlamda çekiç güç, Türk muhalefeti tarafından Amerikan’ın nüfuzunun kalıcı olarak Türkiye’de olmasına izin verildiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ayrıca çekiç güç vasıtasıyla PKK’ya yardım edildiğine dair çıkan söylemler de Türk halkında anti-Amerikancılığın yeniden tezahürüne neden olmuştur. PKK’ya destek verildiği kuşkusuyla Türkiye, özellikle doğu vilayetlerinde askeri olarak varlığını güçlendirmiştir. Tüm bu süreçler 1 Mart 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla çekiç gücün feshedilmesine kadar sürmüştür (Aksoy, 2018b:236-237; Balcı, 2013:201; Oran, 1996).

SSCB yörüngesinde bulunan Türki Cumhuriyetler ile Türkiye’nin ilişkileri sabit bir düzeyde kalmıştır. Örneğin Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunlara çoğu kez SSCB iç meselesi olarak yaklaşmıştı. Ancak, 1991 yılıyla birlikte Türkiye yaklaşımdan kurtulmuştur. SSCB’nin dağılmasıyla birlikte 16 Aralık 1991 tarihinde tüm bağımsız devletleri tanıdığını ilan eden Türkiye’nin bu hamlesi, SSCB tarafından tedirgin edici bir yaklaşım olarak yıllarca unutulmamıştır. Türkiye’nin manevi bağı, 1990’lı yılların milliyetçi söylemleri ve Özal’ın siyasi kişiliği, Orta Asya devletleriyle ilişkilerimizin kurulmasına önayak olmuştur. “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne” ve “21. Yüzyıl Türk Yüzyılı olacak” söylemleri, Türk siyasilerce birçok yerde ve konuşmada telaffuz edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye, bölge ülkeleri ile ilişki kurulması için çeşitli stratejiler izlemiştir. Nitekim Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) kurulmuş ve bölgeye Türkiye’nin yardım eli uzatılmıştır. Orta Asya’daki öğrencilerin eğitim alması için Türkiye bursları açılmış, bölge ülkeleriyle iş birliği ve anlaşmaların yapılması için büyük çaba sarf edilmiştir. Türkiye’nin bu hamleleri SSCB’nin ardılı Rusya Federasyonu tarafından da hoş karşılanmamış ve kuşkuyla takip edilmiştir. Ekonomik olarak gücünün yetersizliği ve askeri anlamdaki eksikliğiyle Rusya ve İran’ın

da etki alanına almak istediği Orta Asya’da Türkiye büyük mücadele vermiştir (Aksoy, 2018b:246-251; M. Aydın, 2006b:376-388; Balcı, 2013:201-203; Çemrek ve Uluer, 2018:225-226; Tuncer, 2015).

SSCB’nin dağılmasıyla Batı Avrupa’da ortaya çıkan devletler AB’nin genişleme stratejisi bağlamında değerlendirilirken Türkiye’nin üyeliği ise kabul edilmemiştir. Bundan sonraki süreç içerisinde AT-Türkiye ilişkileri, birlik üyesi ülkelerle olan sorunlar nedeniyle pozitif bir çerçeveye erişememiştir. 7 Şubat 1992’de imzalanan Maastricht Antlaşması’yla AT, ekonomik çerçevesinden sıyrılıp siyasi bir birlik olan AB’ye dönüşmüştür. Bu yıllarda Türkiye-AB ilişkilerinin ana odağı Matutes Paketi’nden dolayı Gümrük Birliği olmuştur. AB siyasi bir örgüt olurken 1993 Kopenhag Zirvesi’nde alınan karar ile Türkiye-AB ilişkileri ekonomik zemine kaymıştır. Türkiye, AB’ye üyelik için büyük mücadele verirken AB ise üye ülkelerin de etkisiyle Türkiye’nin üyeliğini sürüncemede bırakmıştır. Başbakan Tansu Çiller AB ile müzakerelerde şartlarımızdan birisi olan Kıbrıs’ın statüsüne ilişkin olarak Güney Kıbrıs’ın üyeliğini şartlar arasından çıkartmıştır. Bu karar ülke içerisinde tartışmalara yol açmışken muhalefetin tepkisi “Gümrük Birliği’ne kabul için Kıbrıs’ı sattı” şeklinde olmuştur. Türkiye’deki siyasal partilerin kapatılmasını engellemek amacıyla Terörle Mücadele Yasası yumuşatılmıştır. Nitekim bütün bu çabalar sonrasında Gümrük Birliği’ne üyelik 1 Ocak 1996 tarihinde gerçekleşmiştir (Aksoy, 2018c:340-341; Balcı, 2013:213-215; Baykal ve Arat, 2006:326-340).

Gümrük Birliği, Türkiye’nin beklentisinden farklı sonuçlar doğurmuştur. Gümrük Birliği’ne geçişle birlikte Türkiye’de çoğu şirket iflas etmiş ve Türkiye’nin gümrük vergi gelirleri büyük oranda düşmüştür. Gümrük Birliği’ne geçişle birlikte AB’ye tam üyelik için büyük sevinç yaşanmış olsa da 1997 yılında Lüksemburg zirvesinden çıkan kararlar Türkiye büyük bir şaşkınlığa uğramıştır. AB’ye üyelik için dört temel koşul öne sürülmüştür ki bu şartlar Türkiye’nin 1960’larla birlikte ara ara gündemine getirilen veya uluslararası yapının Türkiye’nin önüne koyduğu meselelerdir. Bunlardan *birincisi*, Kıbrıs’ta siyasi anlamda çözüme ulaşılmasıdır. Kıbrıs konusunda Türkiye haklı mücadelesini sürdürmüş olsa da AB üyesi ve Avrupa’nın şımarık çocuğu Yunanistan’dan dolayı bu mevzu üyelik şartı olarak öne sürülmüştür. *İkincisi*, birinci şart ile bağlı olarak

Yunanistan ile olan ilişkilerin düzeltilmesidir ki birinci ve ikinci koşul arasındaki döngüden çıkarılacak ve AB üyeliği için gerekli olan tek şey Türkiye'nin her şeye evet demesidir. *Üçüncüsü* ise azınlık haklarının geliştirilmesidir. Üçüncü koşul ile bağlantılı olarak insan hakları ve demokrasi AB'nin *dördüncü* talebi olmuştur. Türkiye'nin bu taleplere karşı cevabı ise 14 Aralık 1997 yılında AB ile ilişkileri askıya alması olmuştur ki bu tarz dayatmalar, Türkiye-AB ilişkilerinin namütenahi olmasındaki en büyük sebeptir (Aksoy, 2018c:340-341; Balcı, 2013:215-216; Baykal ve Arat, 2006:346-348; 458-462).

Kıbrıs, Azınlıklar, Ege Denizindeki Anlaşmazlıklar ve PKK, 1990'lı yıllarda Türkiye ve Yunanistan'ın gündeminde olan temel konulardır. Kıbrıs üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmeyen Yunanistan ile 1993 yılında büyük bir sorun yaşanmıştır. Yunanistan ve Güney Kıbrıs, "Ortak Savunma Doktrini" (OSD) ile iş birliğine gittiklerini açıklamıştır. Bu doktrine göre Yunanistan, Güney Kıbrıs'a yapılan bir saldırıyı kendisine yapılmış olarak değerlendirecekti. Yine doktrinle birlikte Kıbrıs'ta Baf Askeri Havaalanı'nın ve Terazi Deniz Üssü'nün inşası edilmesi Türkiye tarafından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Gerilen ilişkilere bir de 1995 yılında Kardak Krizi eklenmiştir. Kardak kayalıklarında karaya oturan Türk gemisini kurtarma hakkının kimde olduğuna dair çıkan tartışmalar aynı zamanda kayalıkların kime ait olduğunun da tartışmasını ateşlemiştir. Türk gemisini kurtarmak için gelen Yunan botlarının Türkiye tarafından protesto edilmesiyle birlikte Yunanistan, kayalıklara Yunan bayrağını dikmiş ve kayalıklardaki egemenliği kendisine ait olduğunun iddia etmiştir. Karşılık olarak bir Türk muhabirin Yunan bayrağını indirip yerine Türk bayrağını asmasıyla kriz çıkmıştır. Ardından Yunan askerleri tekrardan Yunan bayrağını kayalıklara dikmiştir. Askerlerin Kardak kayalıklarına asması üzerine Türkiye bu adanın karşısındaki adaya bayrak dikmiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan krize ABD'nin müdahil olmasıyla sorun çözülmüş ve taraflar çekilmiştir (Balcı, 2013:217-218; Fırat, 2006a:470-478).

Yunanistan ile iyi bir ilişki kurulamamasının nedenlerinden birisi de Yunanistan'ın PKK'ya destek vermesidir. Edinilen bilgilere göre PKK lideri Öcalan, Türkiye tarafından yakalanmadan önce Yunanistan'a sığınmıştır. Yunanistan hâlihazırda sorunlu ilişkileri olan Türkiye ile tekrardan sorun yaşamamak için bu teröristi

Yunanistan'ın Kenya Büyükelçiliğinde saklamıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Yunanistan'ı sert bir dille eleştirmiştir. Yunan başbakanı ise bu olaydan haberinin olmadığını bildirmiştir. Bu gerekçeyle Yunan Başbakan Dışişleri, İçişleri ve Kamu Düzeni bakanlarını görevden almıştır. Yunan başbakanın bu hamlesi ilişkilerde büyük bir kriz oluşmasına engel olmuştur. Ancak, OSD nedeniyle Türk-Yunan ilişkilerin gerilmemesi mümkün olmamıştır. OSD bağlamında Yunanistan, Güney Kıbrıs'ın hava güvenliğini saklamak için Rusya'dan S-300 füzelerini satın almıştır. Füzelerin 140 km menzile sahip olması Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit oluşturduğu için tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye şayet bu füzeler adaya yerleştirilirse, yeni bir Kıbrıs harekâtı düzenleyeceğini bildirmesi üzerine ABD devreye girmiş ve füzeler Girit adasına yerleştirilmiştir (Balcı, 2013:218-219; Fırat, 2006a:470-478; Gözen, 2018:283-284).

PKK sorunu Türkiye'nin iç ve dış gündemini bu yıllarda sık sık meşgul etmekteydi. Cumhurbaşkanı Özal, PKK sorununun Kürt Sorunu şeklinde algılanmasının önüne geçmek için siyasi çözümler üretmeye çalışırken ani ölümü sonrasında Türkiye politika değişikliğine gitmiştir. Artık PKK'ya daha geniş çaplı ve katılım askeri operasyonlar ile karşılık verilmiştir. Bu bağlamda Türkiye 1995 yılında 35 bin askerin katıldığı Çelik Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir. Irak ve Suriye'nin PKK'ya desteğinin sonucunda gerçekleşen operasyonlar, aynı zamanda bölge devletleriyle de sorunlu ilişkilere yol açmıştır. PKK'ya verdiği desteğin aşikâr olduğu Ermenistan ile ilişkilerimiz aslında SSCB'nin dağılmasından sonraki süreçte olumlu bir havadaydı. Örneğin Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Ermenistan'ı önkoşulsuz olarak tanımıştı. Ancak, Ermenistan'ın Dağlık-Karabağ bölgesine gerçekleştirdiği saldırılar Türkiye ile ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Saldırının ardından Türkiye, Ermenistan sınırını kapatmış ve kardeş ülke Azerbaycan'ın yanında olduğunu belirtmiştir. Dağlık-Karabağ bölgesine gerçekleştirdiği saldırılarla ve Ermenistan'ın bağımsızlığı sonrasında "Ermeni diasporası" uluslararası alanda daha çok dile getirilmiştir. Ayrıca SSCB'nin güdümünde olan Ermenistan, sırasıyla 1920 ve 1921 tarihli Gümrü ve Kars Antlaşmalarını kabul etmediğini açıklamıştır. Hem Karabağ ve Ermeni Diasporası hem de Gümrü ve Kars Antlaşmalarının kabul edilmediğinin açıklanması Türkiye ile Ermenistan ilişkilerinde olumsuzluktan öteye gidilmemesine neden olmuştur (M. Aydın, 2006b:406-416; Gözen, 2018).

1990'lı yıllarda İsrail ile olan ilişkilerde yakınlaşma olmuştur. 1980 yılında İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesinin ardından gerilen ilişkiler, 1990'da Tel Aviv'deki Türk temsilciliğinin büyükelçilik düzeyine çıkarılmasıyla birlikte normalleşme yaşamıştır. Normalleşme sürecine gidilmesinin arkasında bazı temel etkenler vardır. *Birinci etken*, İsrail ve Filistin arasında başlatılan diyalogla birlikte Orta Doğu'da barışın hâkim olacağına olan ümidin olmasıdır. Bu bağlamda Türkiye her iki tarafla da ilişkilerini geliştirmek istemiştir. *İkinci etken*, ABD ile ilişkilerin gelişmesinin İsrail ile olan iyi ilişkilerden geçtiğine inanılmasıdır. *Üçüncü etken*, İran, Irak ve Suriye ile PKK'dan dolayı sorunlu ilişkilerimizin olduğu devletlere bir yenisinin eklenmemesi isteğidir. *Dördüncü ve son etken* ise, ABD'nin yeni düzeninde Orta Doğu'da İsrail ve Türkiye'nin iyi ilişkilerinin olması önemliydi. Tüm bu etkenlerle birlikte İsrail ve Türkiye arasındaki ilk üst düzey ziyaret 1992 yılında Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bakanı Abdülkadir Ateş tarafından gerçekleştirilmiş ve İsrail ile Turizm İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu ziyaretin ardından 1992 yılının Kasım'ında dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin İsrail'e yeni bir ziyaret düzenlemiş ve ziyaret kapsamında Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğinin İlkeleri Muhtırası imzalanmıştır (Erhan ve Kürkcüoğlu, 2006:568-569).

Türkiye-İsrail ilişkileri daha çok ekonomi ve askeri konular üzerine yoğunlaşmıştır. Örneğin, 23 Şubat 1996'da Askeri Alanda Eğitim ve Teknik Anlaşması ve 23 Aralık 1996'da ise Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalara ek olarak 11 ayrı anlaşma daha imzalanmıştır. Bu anlaşmalar arasında önemli olan anlaşma, 28 Ağustos'ta imzalanan Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması'dır. Anlaşmayla birlikte 54 Türk F-4 savaş uçağı İsrail tarafından modernizasyona kabul edilmiştir. Modernizasyon için Türkiye 632,5 milyon dolar ödemiştir. 1996 Serbest Ticaret Anlaşmasıyla, karşılıklı olarak gümrük alanında %12'lik bir indirim yapılmış ve bu indirimi takiben 1989'de %40 ve 2000 yılında ise sıfırlanması öngörülmüştü. Askeri ve ekonomi alanlarındaki gelişmelerle birlikte 1989 yılında 91 milyon dolar olan ticaret hacmi 1996 yılında 446 milyon dolar, 1997 yılında 625 milyon dolar ve 1998 yılında ise 800 milyon dolar olmuştur. Eğitim, kültür, bilim ve turizm alanında da yeni anlaşmalar imzalanmıştır. İsrail ile olan ilişkiler ve anlaşmalar neticesinde, PKK meselesinden dolayı silah ithalatında yaşanan sıkıntı giderilmiştir. Bununla birlikte Türkiye Ermeni tasarısını

ABD Senatosundan geçirmeye çalışan Ermeni lobilerine karşılık İsrail lobisinin desteğini kazanmıştır. Lakin İsrail ile kurulan iyi ilişkiler İslam ülkelerinden tepkiyle karşılanmıştır (Aksoy, 2018b:239; Balcı, 2013:226-227; Erhan ve Kürkçüoğlu, 2006:572).

Koalisyonların hâkim olduğu 1990'larda iç politikada yaşanan en büyük olay belki de 28 Şubat 1997 tarihinde MGK'nın almış olduğu karardır. MGK'nın kararına göre irtica ve bölücülük, dış tehditlerinde önüne geçerek Türkiye'nin algılamış olduğu en büyük tehdit olmuştu. MGK kararında irticadan bahsedilirken yine aynı şekilde Suriye ve Irak'a yönelik operasyonların düzenlenme ihtimalinden de bahsedilmişti. Sınırlarımızda cereyan eden terör faaliyetleriyle İslami değerleri aynı kefeye koyan MGK, aldığı kararlar ile kendi ülkesindeki insanlara zulmetmeye başlamıştır. Bu kararlar birlikte artık okullarda, iş yerlerinde ve üniversitelerde başörtüsü giyilmesi yasaklanmış ve İslami değerler/faaliyetler ülkeyi bölmek gibi ağır bir suça delil sayılır hale gelmişti. Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi kapatılmış, birçok siyasetçi hapse atılmış ve çoğu insan Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştı. Bu sürecin etkisinin bin yıl süreceğini söyleyenler elitler, artık Türkiye'nin iç politikasında yalnızca kendilerinin söz söyleyeceklerini sanmaktaydı. İç istikrarsızlıklar, ekonomik yetersizlikler, halk arasında yapılan ayrımlar, yolsuzluklar ve yoksulluk Türkiye'nin seçim üzerine seçim yapmasına neden olmuştu. Refah Partisi'nin iktidarından sonra Anavatan Partisi (ANAP), Demokratik Sol Parti (DSP) ve Demokrat Türkiye Partisi (DTP) iktidarı paylaşan üç parti olurken CHP ise dışardan destek vermiştir (Akıncı, 2013:46-51; Gözen, 2018:277-278).

28 Mayıs 1999'da Bülent Ecevit liderliğinde DSP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve ANAP koalisyon hükümeti iş başına geçmiştir. Parlamenter sistemin iki başlılığı bu hükümetin de işlevselliğini alacak ve MHP lideri Devlet Bahçeli'nin yeni seçim çağrısıyla yapılan seçim sonrasında iktidarı Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) hükümetine 3 Kasım 2002 seçimleriyle bırakacaktı. Bu süreçler içerisinde 1999, Türkiye'nin hem iç politikasında hem de dış politikasında büyük değişimlerin yaşandığı yıl olmuştur. Örneğin, PKK'ya karşı verilen mücadele sonrasında 15 Şubat 1999'da PKK lideri Abdullah Öcalan yakalanmıştır. Bu Türkiye'de teröre indirilmiş büyük bir darbe olarak bilinmiş ve halkta oluşan güvensizlik algısı bir nebze olsun düşürülmüştü. Fakat 17 Ağustos 1999'da yaşanan depremle Türkiye'nin iç

ortamı kötü bir vaziyete dönüşmüştür. 17 Ağustos depremiyle binlerce insan hayatını kaybetmiş, Türkiye'nin acil/doğal felaketler karşısında yetersizlikleri ortaya çıkmış, deprem bölgelerindeki halka yardımlar gitmemiş, işçilerin maaşları ödenememiş ve enkaz altında kalan kişilerin maaşları günler sonra ancak çıkartılabilmektedir (Gözen, 2018:277-278).

AB'nin 1997 yılındaki olumsuz tavrı 10-11 Aralık 1999'da düzenlenen Helsinki Zirvesi sonrasında değişmiş, Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilebileceği açıklanmıştı. Fakat AB, Türkiye'nin üyeliğe kabul edilmesi için bazı şartları öne sürmüştür. *Birincisi*, “insan hakları, barış, hukukun üstünlüğü ve demokrasi”nin benimsenmesi ve buna göre politika üretimi sağlanmalıdır. *İkincisi*, var olan tüm sınır anlaşmazlıkları uluslararası hukuk bağlamında çözülmeli ve çözümün sağlanması için çaba sarf edilmelidir. AB'nin bu şartları Türkiye'nin dış politikasına yön verme isteğinden öteye geçmemiştir. Nitekim kimi yazarlar AB'nin bu isteğinin “dış politikanın Avrupalılaşması” olarak ifade etmişlerdir (Aksoy, 2018c:343; Balcı, 2013:234-235; Gözen, 2018:285-286; M. Özcan, 2008:21-44; 147-164).

Helsinki sonrasında açıklanan şartların resmi olarak yerine getirilmesinin ilan edilmesi 7-11 Aralık 2000 tarihinde Nice Kongresi ile kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi'yle olmuştur. Bu belge yukarıda belirtmiş olduğumuz Kıbrıs konusunun ve Yunanistan ile sınır sorunlarının çözümü, insan hakları bağlamında düzenlemelere gidilmesi ve AB'ye üyelik için gerekli olan idari ve adli reformların yerine getirilmesi şartlarını ifade etmiştir. Bu bağlamda Türkiye gerekli olan değişikliklerin belirlenmesi ve program dâhilinde yapılması için 2000 yılında ilan ettiği Ulusal Program ile ortaya koymuştur. Nitekim bu program içerisinde öncelikli konular olarak idari, hukuki ve siyasi düzenlemeler yer almıştır. Bu düzenlemelerin yapılabilmesi için gerekli anayasal değişiklik ise 3 Ekim 2001 tarihinde gelmiştir. Değişiklikle birlikte siyasi partilerin kapatılması, idam cezasının ve anadilde yayın yasağının kaldırılması ve MGK'nın kısmen de olsa sivilleştirilmesi gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır (Aksoy, 2018c:344; Balcı, 2013:239-240; Efegil, 2010; Özer, 2010).

Helsinki sonrasındaki normalleşme sürecini AB'nin Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) sürecinde yaşanan tartışmalar bozmuştur. Bu politika AB üyesi olmayan ülkelerin NATO'nun kaynaklarının kullanıldığı bir operasyona katılabileceğini ancak, bu operasyona ya da operasyonda yapılacak herhangi bir konuda oylama hakkının olmayacağını belirtilmiştir. Ancak Türkiye, Ege ve Kıbrıs sorunlarını göz önünde bulundurarak oy hakkının olması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'nin isteklerinin göz ardı edilmesinden dolayı Türkiye, NATO'da bu konuyla ilgili yapılan oylamaları veto etmiştir. Nitekim bu veto, AB ve Türkiye arasında bir kriz çıkartmıştır. AB'nin NATO operasyonlarının kapsayacağı alanın Türkiye'nin yakın çevresinde ve NATO üyesi bir ülkeye yönelik olmayacağını belirtmesi üzerine Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Türkiye'nin talepleri doğrultusunda alınan bu karar Yunanistan tarafından bir ayrıcalık olarak kabul edilmiş ve AGSP'nin faal olmasını engellemiştir (Balcı, 2013:241; Oğuzlu, 2010:527).

1990'lı yılların başında Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik aktif politika üretirken Rusya'nın 1995 yılı itibariyle tekrardan bu alanlar üzerinde hâkimiyet kurma girişimi sonrası ilişkilerde dengeli olunması gerekmiştir. Bu yıllarda Rusya ile olan ilişkiler Ermenistan'ın politikalarına Rusya'nın destek vermesi ya da karışıklıklara öncü olması ve Çeçen Savaşı etrafında gelişmiştir. 1996 yılıyla birlikte Rusya ve Türkiye arasında 15 farklı anlaşma imzalanmış ve ilişkiler ise “yoğun iş birliği ve stratejik ortaklık” çerçevesinde ilerletilmiştir. Bu minvalde 16-17 Aralık tarihinde Rus Başbakan Viktor Stepanoviç Çernomırdin'in Türkiye ziyareti, Türkiye'ye “Mavi Akım” projesini ve Rus doğal gazını getirmiştir. Aynı şekilde Yeltsin'den görevi devralan Putin ve Türkiye'de Ecevit hükümeti de ilişkilerin geliştirilmesi için yoğun bir sürece girmişlerdir. Bu bağlamda Başbakan Ecevit'in Kasım 2000 Moskova ziyaretiyle taraflar terörizm, vize kolaylığı, sağlık ve enformasyon gibi temel konularda anlaşma imzalamışlardır. Başbakan Ecevit'in ziyaretinin ardından 23-25 Kasım tarihlerinde Rus Başbakan Mihail Mihailoviç Kasyanov Türkiye'ye gelmiş, ekonomik ve askeri konularda anlaşmalara varılmıştır (Aktürk, 2006:341; Balcı, 2013:244-245; Bozkurt, 2010:707-708; Çelikpala, 2017a:535; İşeri, 2010:253-261; Onay, 2010:683).

2000’li yıllardaki görüşmeler kapsamında Türkiye ve Rusya askeri iş birliği konusunda uzun bir süre mülahaza etmişler ve 2002 Ocak ayında askeri eğitim alanında iş birliği ve yardımlaşma anlaşmaları imzalanmıştır. Bu ilerleme Putin’in Ekim 2000’de yaptığı açıklama sonrasında ilişkileri “stratejik partnerlik” düzeyine çıkarma niyeti ilişkilere pozitif bir ivme katmıştır. Tüm bu anlaşmalar ve açıklamalar çerçevesinde taraflar ikili ilişkilerdeki sorunlu alanlarda daha temkinli hareket edilmesi için çaba göstermiştir. Örneğin Türkiye, Çeçen Savaşı’nda Rusya ile ilişkilerin zarar görmemesi için Çeçen yanlısı politikalarını terk etmiştir. Siyasi yakınlaşma Rus turistlerin Türkiye’ye gelmesine katkı sağlamıştır. İkili ilişkilerdeki önemli bir alan olan Orta Asya için 16 Kasım 2001 yılında “Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa” belgesi imzalanmıştır. Aslında bu belgede, Orta Asya’da Rusya ile iş birliğinden ziyade Rusya’nın çıkarlarına Türkiye’nin el uzatmaması anlamı vardır. Yine aynı şekilde Rusya’nın Türkiye’ye doğal gaz satımı ülke ihtiyacının karşılanması bağlamında olumlu bir adımdır. Ancak, Türkiye’nin doğal gaz alımında Rusya’ya olan bağımlılığı asimetrik bir ekonomik ilişki oluşturmuştur (Balcı, 2013:244-246; Bozkurt, 2010:707-708; 713; Çelikpala, 2017a:532-538; Onay, 2010).

11 Eylül 2001 saldırıları hem ABD’nin hem de dünyanın siyaset anlayışında büyük değişiklik yapmış, İslami değerlere yönelik saldırıların artmasına, terörizmi ve Orta Doğu’yu dünyanın siyasi gündemine çekmesine neden olmuştur. Terör örgütlerinin kullanmış oldukları İslami savlar, İslam’ı kötülemek amaçlı hareket eden tüm kesimlerce bu bağlamda sürekli tartışılır hale getirilmiştir. Bundan dolayı Müslüman bir ülke olarak Türkiye’nin dış politikasında da değişim ve dönüşümler olmuştur. Medeniyetlerin çatışacağı üzerine kurulan “medeniyetler çatışması” tezi ve “tarihin sonu” tezleri uluslararası alanda tartışmalarda çokça yer edinmiştir. Bu bağlamda 2000’li yıllarda ABD ile ilişkiler “terörizme karşı” Afganistan ve Irak özelinde ilerlemiştir. 11 Eylül saldırıların ardından Türkiye, ABD’ye destek vermiştir. Ecevit hükümeti NATO’nun 5’inci maddesinin ilk kez uygulandığı yer olan Afganistan’a destek verilmesi için harekete geçmiştir. El-Kaide ile bağlantısı olduğu iddia edilen kişiler tutuklanmış ve ABD ile teröre karşı mücadelede istihbarat paylaşımına başlanmıştır. 11 Eylül saldırıların El-Kaide bağlantılı olduğunu belirten Washington, Afganistan’ın kendisiyle iş birliğinin

kabul etmemesinin ardından Afganistan'a müdahil olmuştur. Türkiye Kuzey İttifakı'ndaki askerlere eğitim vermesi için 90 özel kuvvet askerini Afganistan'a göndermiştir. Sahada aktif politikalar izleyen Türkiye, aynı zamanda ABD'ye Türk hava sahasını açmış ve İncirlik üssünün kullanılmasına onay vermiştir (Uzgel, 2017:258-259).

11 Eylül terör saldırıları PKK ile mücadelede Türkiye'nin tezlerini kuvvetlendirmiştir. PKK'ya yönelik Türkiye operasyonlarını eleştiren AB, 2002 yılında PKK'yı terör örgütleri listesine almıştır. Terör listesine dâhil edilmesiyle birlikte Batı'dan gelen destek azalmış ve PKK'nın hareket alanı daralmıştır. Türkiye, ABD'nin Afganistan operasyonuna destek vermesine rağmen 2003'te Irak'ta yaşanan gerginlik sonrasında anti-Amerikancılık artmıştır. ABD'nin 2003 Irak müdahalesi her ne kadar terörizm bağlamında gerçekleştiği belirtilse de bu hamle ABD'nin Orta Doğu'ya yeniden şekil girişiminden öte değildir. Nitekim Büyük Orta Doğu Projesi (BOP), ABD karşıtlığının en önemli temellerinden birisi olmuştur (Balcı, 2013:251; Uzgel, 2017:269-276).

Necmettin Erbakan liderliğindeki Refahyol Hükümeti, Orta Doğu'daki İslam ülkeleriyle yakın ilişki kurulması gerektiğini ifade etse de TSK'nın içerisindeki bir grup, Necmettin Erbakan'ın D-8 atılımına ve İslam ülkeleriyle yakın ilişki kurma girişimine mesafeli davranmıştır. TSK'nın böyle bir tavır sergilemesinin arkasındaki neden ise laik olma veya laik ülke olarak hareket edilmesi gerektiği düşüncesidir. Bundan dolayı İran, Türkiye'deki laik kurumlara yönelik saldırılardan sorumlu tutulmuştur. PKK lideri Öcalan'ın yakalanması ve 28 Şubat sonrası Refah Partisi'nin kapatılması, Türkiye'de "irtica tehdidini" ikincil plana atmış ve bu anlamda Türkiye'nin İran'a olan bakış açısı değişmiştir. Aynı şekilde 1998 yılında Suriye ile Adana Mutabakatı imzalanmış, ilişkiler geliştirilmek istenmiştir. Bu minvalde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Suriyeli lider Hafız Esad'ın cenazesine katılmış ve yerine geçen oğlu Beşar Esad ile iyi ilişkilerin kurulacağı öngörüsünü oluşturmuştu. İlişkilerin iyi bir yola girmesi üzerine Türkiye, Hatay'dan dolayı iki ülke arasında toprak bütünlüğü ve egemenliğe saygı konusunda bildiri hazırlamıştır. Ancak bildiri, Suriye'nin talepleri doğrultusunda ertelenmiştir. Sonraki süreç içerisinde ise taraflar arasında askeri eğitim iş birliği imzalanmış ve ülkeler arasında güvenlik tehdidi azalmıştır (Aknur, 2010:131-134; Balcı, 2013:247-248).

Ulusal ve uluslararası alanda yaşanan hareketlilikler, Türkiye ekonomisinde tamiri zor yıkıntılar bırakmıştı. Bu yıkıntılar üzerine Türkiye, ekonomik devinim kazanmanın birinci yolunu IMF’den borç alma olarak görmüştür. IMF’den alınan mali yardımlarla birlikte AB’ye yönelik yakınlaşma politikası da Türkiye’nin ekonomik gelişmesindeki temel hedefi olmuştur. Fakat 2001 MGK toplantısında Cumhurbaşkanı Sezer’in Başbakan Ecevit’e anayasa kitapçığı fırlatması, Türkiye’de yeni ve büyük bir krize neden olmuştu. Faiz oranları %760 artmış, 7,6 milyar dolaylarında yabancı sermaye ülkeden çıkmış ve enflasyon oranları %150 olmuştur. Ekonomik vaziyetin düzelmesi için yine IMF’den alınan krediler ve acil paketler Türk ekonomisinin düzelmesine katkı sağlamamıştır. Siyasi ve ekonomik imaj Türkiye’de yeni bir seçimle düzeltilmek istenmiştir. MHP lideri ve dönemin Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli’nin çağrısının ardından yapılan 3 Kasım seçimleri sonucunda Ak Parti iktidara gelmiştir. Ak Parti iktidarı boyunca Türkiye’nin dış politikasında Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Ali Babacan ve Ahmet Davutoğlu gibi kişiler hem Cumhurbaşkanı hem Başbakan hem de Dışişleri Bakanı olarak etkili olmuşlardır. (Balcı, 2013:251-254; Gürsel, 2017:52-55).

Abdullah Gül’ün danışmanı olarak siyasi hayatına başlayan Davutoğlu, 2001 yılında yayımladığı Stratejik Derinlik kitabı ile Ak Parti’nin Dış Politikası’nın inşasında etkin rol oynamıştır. Davutoğlu’na göre, Cumhuriyet yönetimi Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasını reddetmiş ve bu anlamda tarihsel mirası kullanamadan dış politika üretmeye çalışmıştır. “Yurtta sulh cihanda sulh” anlayışıyla uluslararası mesuliyetlerden uzaklaşan Türkiye’nin Osmanlı mirasını bütünüyle reddettiği, aktif dış politikadan ziyade pasif diplomasiden yana tavır sergilemesiyle uluslararası politikada da konumunu güçlendirememiştir. Davutoğlu, bu mirasın yeniden inşa edilmesi ve sahiplenilmesi gerektiğini vurgularken bir yandan da Özal ile bütünleşen Neo-Osmanlılık’ın her ne kadar Ak Parti’nin tezleri içerisinde yer almasa da Ak Parti ile anılmasına neden olmuştur. Hem Ak Parti hem de Davutoğlu bu yıllardan itibaren proaktif bir diplomasiden yana olmuş, ulusal ya da uluslararası alanda cereyan eden olaylardan sonra politika üretmenin aksine, politika üreten ve uygulayan bir ülke olması için çaba sarf etmişlerdir (Davutoğlu, 2009; Gözen, 2010:26; 29).

“Stratejik Derinlik”, Türkiye’nin çevreden merkeze, birden fazla bölgenin kesişiminde yer alan bir aktör olarak yeniden konumlandırılması ile ilgili öneriler sunmaktaydı. Komşularla ittifaklar kurarak Türkiye’nin elverişli bir bölgesel bağımsızlığa sahip olabileceği ve özellikle eski Osmanlı topraklarında etkin rol alabileceğini vurgulayan Davutoğlu, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun yüzüncü yılında, yani 2023 yılına kadar tüm küresel ilişkilerde aktif olarak yer alması gerektiği ve gerçekleşeceği yönünde beyanatlarda bulunmuştur. Ayrıca Davutoğlu, bölgesel ve küresel ilişkilerde olumlu bir etki oluşturabilmesi için Türkiye’nin beş temel ilkeden oluşan bir dış politika yönelimi izlemesi gerektiğini savunmuştur. Bu ilkeler: Güvenlik ve demokrasi arasındaki dengenin sağlanması, komşularla sıfır sorun, proaktif ve önleyici barış diplomasisi, çok boyutlu/kulvarlı dış politika ve ritmik diplomasıdır (Davutoğlu, 2009; Oğuzlu, 2009; Palabıyık, 2018:1192-1193; Tarcan, Akgüller vd., 2018:254-257; Yenigün, 2010:72-73).

1 Mart tezkeresi Ak Parti iktidarının ilk yıllarında ABD ile ilişkilerin olumsuz bir şekilde başlamasına neden olmuştur. Uzun yıllardan beri Irak’a yapacağı askeri müdahalenin hesaplarını yapan ABD, iyi ilişkiler güttüğü Ak Parti ile Irak müdahalesinde kuzeyde yeni bir cephe açmayı hedeflemişti. Fakat Körfez Krizi’nin ekonomik olarak Türkiye’yi büyük zarara uğratması ve bununla birlikte Irak’ın kuzeyinde PKK’nın manevra alanı kazanması, Türkiye’nin tezkereye olumsuz yanıt vermesine neden olmuştur. Tezkere görüşmelerinde Türkiye, harekât çerçevesinde PKK’ya karşı asker konuşlandırmak ve bu süreç içerisindeki maliyetleri için de 30 milyar dolar yardım istemiştir. Ancak bu isteklerin medyaya yansması Türkiye’de bazı illerde gösterilere neden olurken siyasi alanda da tezkereye ret oyu verilmesinde etkisi olmuştur. TBMM’nin onayından geç(e)meyen 1 Mart tezkeresi, 264 hayır ve 250 evet oyuyla reddedilmiştir. Bu reddetme sonrasında bozulan ilişkilerde Türkiye İngiltere ve ABD’ye hava sahasının kullanılması için izin vererek ilişkileri düzeltmek istese de Türkiye’nin bu yaklaşımı ABD tarafından iyi niyet olarak değerlendirilmemiştir (Arı ve Pirinççi, 2010:21; Uzgel, 2017:269-276).

Tezkere’nin Türkiye tarafından onaylanmamasının ardından ikili ilişkileri olumsuz etkileyen yeni bir gelişme meydana gelmiştir. Kuzey Irak’ta yer alan Türk

askerlerinin ABD askerlerin yasadışı faaliyetler yaptığı gerekçesiyle Süleymaniye’de tutuklamaları ve kafalarına çuval geçirmesi, büyük bir kriz oluşturmuştur. Dönemin Genelkurmay Başkanı da bu krizin ikili ilişkilerde büyük bir kriz oluşturacağını açıklamıştır. Bu olayın ardından iki ülke dış politikada daha az konuda uzlaşa sağlamışlardır. Örneğin ABD, bölgedeki PKK sorununda Türkiye’nin yanında yer almamış ve PKK’nın Kürt Sorunu olarak yansıtılmasına öncü olmuştur. Yine aynı şekilde Suriye ve İran ile Türkiye’nin iyi ilişkileri ve Rusya ile gelişen ilişkiler ABD tarafından hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Tüm bunlara rağmen Türkiye, ABD’nin Afganistan faaliyetlerine ve ABD ise Türkiye’nin AB üyeliğine destek vermiştir. Olumsuz ilişkilere rağmen 2007 yılında ABD’nin Irak’taki karargâhının PKK ile mücadele bağlamında Türkiye’ye istihbarat vermesi ve bazı koşullarda ise Türkiye’nin operasyon düzenlemesine yardımcı olacağını belirtilmesi ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine olanak tanımıştır. Bunun ardından dönemin Cumhurbaşkanı Gül’ün Washington ziyaretinde yaptığı sorunlu ilişkilerin geride kaldığı ve bundan dolayı da artık ilişkilerde güven ikliminin oluşmaya başladığını açıklamıştır (Arı ve Pirinççi, 2010:22; Balcı, 2013:263-267; M. Özcan, 2010:375).

Ak Parti iktidarında da Kıbrıs konusu sorun olarak gündemde yer edinmiştir. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın sunduğu ve onun adıyla da anılan bir plan gündeme gelmiştir. Kurucu iki devletin olduğu federatif bir yapıyı öne süren Annan Planı Türkiye tarafından kabul edilmemişti. Özellikle TSK’nın kabul etmediği bu plan, KKTC’de seçimi kazanan Mehmet Ali Talat’la birlikte Kıbrıs’ta Annan Planı lehine tavır alınmasına olanak sağlamıştır. Bu minvalde 24 Nisan 2004 tarihinde Annan Planı bağlamında referandum yapılmış ve plan Türk tarafından %65’lik bir oran ile kabul edilirken Rum tarafından %24’lük bir oran ile reddedilmiştir. Referandumdan çıkan sonuçlarda da görüleceği üzere Annan planı Rumlarca kabul edilmemiştir. Kıbrıslı Rumların bu tutumu sadece Türkiye-Kıbrıs ilişkileri bağlamında sorunlu olmayıp Türkiye-AB ilişkilerinde de kronik bir sorun olarak var olagelmıştır. Ayrıca, 2009 yılında Kıbrıs’ın güneybatısında bulunan doğal gaz, Akdeniz’e komşu olan ya da olmayan devletler arasında büyük ve yeni sorunlar oluşturmuştur (Akgün, 2010:602-603; Özersay, 2017).

AB üyeliği, Ak Parti iktidarında daha çok gündeme getirilen ve üyelik için çalışmaların diğer hükümetlere nazaran daha istikrarlı yürütüldüğü bir dönem olmuştur. AB üyeliğine büyük önem verilen bu yıllarda Ak Parti hükümeti ilk olarak 2002 Kopenhag zirvesinde AB'ye üyelik için tarih alma çabasında olmuştur. 2004 Bruxelles zirvesinde şayet Türkiye, siyasi kriterlerine çekidüzen verilirse, AB Türkiye'nin üyelik müzakerelerini başlatacaktı. Bu koşulların yerine getirilmesi için Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda bazı değişiklikler yapılmıştır. AB yayımlamış olduğu ilerleme raporlarında Türkiye'nin atmış olduğu adımların olumlu olduğu değerlendirmiştir. Ak Parti'nin vermiş olduğu yoğun çabalar sonrasında 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlatılmasına karar verilmiştir. Müzakerelerin başlamasına ilişkin verilen bu tarihten sonra Türkiye-AB ilişkileri beklenildiği yönde gitmemiştir. Türkiye üyelik için verdiği mücadelenin karşısında AB üyelerinin siyasi söylemleriyle karşı karşıya kalmıştır. Örneğin, Almanya ve Fransa'da iktidara gelen sağcılar, Türkiye'nin sahip olduğu değerleri AB'ye üyelik için uygun olup olmadığını değerlendirmeye tabi tutmuştur. Yine aynı şekilde AB üyesi olan Güney Kıbrıs'ın Türkiye konulu müzakerelerde takındığı tavır Ak Parti'nin AB üyeliğindeki heyecanını yitirmesine sebep olmuştur. Ayrıca 2005 yılında ilan edilen Müzakere Çerçeve Belgesi'nde Türkiye'nin üyeliğinin sonu belli olmayan bir üyelik şeklinde tanımlanması, AB üyeliğinin namütenahi bir sürece girmesine neden olmuştur. Üyeliğin tamamlanması için gerekli olan fasıllar AB'nin veya üyelerinin keyfi tutumlarına göre zaman zaman açılmış veya kapatılmıştır. Tüm bu nedenler Türkiye'de dönem dönem AB üyeliği için amiyane tabirle “olsa ne olur, olmasa ne olur” şeklinde tanımlamasına giden süreci başlatmıştır (Aksoy, 2018c:342-349; Balcı, 2013:270-273; Baykal ve Arat, 2017:353-370; Özkan, 2018:393).

2007 yılında ABD ile PKK'ya karşı istihbarat paylaşımını öngören anlaşmanın imzalanması ve ABD Başkanı Obama'nın ilk Atlantik ötesi seyahatini Türkiye'ye yapması, Türkiye-ABD ilişkilerinde düzelmeye olanak tanımıştır. ABD Başkanı Obama ziyareti vesilesiyle yaptığı konuşmada Türkiye-ABD ilişkilerini model ortaklık olarak tanımlamıştır. Model ortaklık, her ne kadar anlaşma veya ortak uzlaşılarda içi doldurulmasa da Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni dönemin kapılarını aralamıştır. Örneğin Washington ve Ankara, karşılıklı diplomatik ziyaretleri artırmış, Afganistan ve Irak

meseleleri başta olmak üzere çeşitli iş birliği anlaşmaları imzalamışlardır. Ancak, 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra ABD'nin hedefinde olan İran ile Türkiye'nin 2010 yılında nükleer takas anlaşmasının imzalanması ve Türkiye'nin İran'a yönelik ambargoya katılmaması ABD'den tepkiyle karşılanmıştır. Ayrıca Mavi Marmara ve Filistin meselelerinde ABD'nin açıkça olmasa da Türkiye aleyhine takınmış olduğu tavır, Türkiye'de ABD karşıtı ses ve söylemlerin yükselmesine neden olmuştur. Tüm bunlara ek olarak Ermeni tasarısının ABD Temsilciler Meclisi'nde onaylanması ilişkilerde makasın daha çok açılmasına neden olmuştur (Balcı, 2013:291-294; Gözen, 2010:30; Uzgel, 2017:296-300; Yeşilyurt, 2017:403; 423-432; 438-444).

ABD ile yaşanan bu anlaşmazlıklara rağmen Türkiye, 2010 yılında Füze Kalkanı Projesine dâhil olmuştur. Bu projenin İran'a yönelik olduğu yönündeki eleştirilere rağmen Türkiye'nin dâhil olması ABD ile olan askeri ve siyasi ilişkileri de pozitif etkilemiştir. Kürecik'e (Malatya) yerleştirilen erken uyarı radar sistemi NATO ülkelerine yerleştirilen ilk sistem olmasından dolayı NATO-Türkiye ilişkilerinin de restore edilmesi anlamına gelmekteydi. Bundan dolayı Türkiye, Arap Baharı'yla birlikte Orta Doğu'da yaşanan gelişmelere ABD-NATO ekseninde yaklaşmıştır. Suriye'de Esad rejiminin gitmesi için politikalar üreten Türkiye bu politikasında ABD'nin kendisine destek vermesi ve muhaliflerden yana tutum sergilemesi için görüşmeler yapmıştır. İran ve Rusya'nın da Suriye meselesinde Türkiye'den farklı politikalar üretmesi bu yıllarda Türkiye'nin ABD-NATO ekseninde dış politika izlemesine neden olmuştur. Bu minvalde Suriye meselesiyle ilgili değerlendirme yapan dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu, ABD ile ortak pozisyonun olduğunu açıklamıştır. Bölgeden gelen güvenlik tehdidi gereğince Türkiye NATO kapsamında Patriot füzelerinin yerleştirilmesini talep etmiştir. Bu istek Rusya tarafından güvenlik tehdidi olarak değerlendirilse de füzeler Türkiye'ye konuşlandırılmıştır (Balcı, 2013:293-295).

Filistin meselesinden dolayı gergin olan Türkiye-İsrail siyasi ilişkileri, 2009 yılında İsrail'in Gazze'yi işgal etmesi nedeniyle daha da gerilmiştir. Özellikle Başbakan Erdoğan'ın Filistin hassasiyeti, İsrail ile olan ilişkilerde Türkiye'nin sert tepkiler vermesine neden olmuştur. Örneğin, İsrail Devlet Başkanı Şimon Perez'e Davos görüşmelerinde masum insanları öldürdükleri için sert eleştiriler getiren Başbakan

Erdoğan, konuşmalardaki adaletsizliği, İsrail'in zulmünü ve işgal girişimini protesto ederek "one minute" çıkışıyla salonu terk etmiştir. Bu olayın ardından yaşanan alçak koltuk krizi ve Mavi Marmara, İsrail Türkiye siyasi ilişkilerini neredeyse sıfır seviyesine indirmiştir. Alçak koltuk krizi sonrasında gelen özür de ilişkileri yumuşat(a)mamıştır. Bu krize müteakip Mavi Marmara saldırısının gerçekleşmesi ikili ilişkileri daha da kötü bir vaziyete sokmuştur. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı'nın (İHH) Gazze'de abluka altında olan Filistin halkına yardım amaçlı hazırladığı gemiye 31 Mayıs 2010'da İsrail tarafından uluslararası sularda el konulmuş ve 9 vatandaşımız hayatını kaybetmiştir. Türkiye İsrail büyükelçisini BM'nin İsrail'in saldırısını yasal bulmasının ardından sınır dışı etmiş ve ardından tüm askeri anlaşmalar askıya alınmıştır (Coşkun, 2010:463; Yeşilyurt, 2017:438-444).

Türkiye her ne kadar komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde hareket etmek istese de hem bölge devletlerinin Türkiye karşıtı politikaları hem de ABD ve Rusya gibi güçlerin Türkiye'yi engelleyici girişimleri sürekli olarak yeni sorunları ortaya çıkarmıştır. Bunlara bağlı olarak Ak Parti iç politikada sürekli olarak eleştirilmiştir. Örneğin Irak ile ilişkiler, PKK ve Kürt Sorunu bağlamında gelişme gösterememiştir. Yine bu sorunlarla bağlantılı olarak İran'ın PKK'ya ve Suriye'deki iç savaşta Esad'a vermiş olduğu destek Türkiye'nin İran ve Suriye ile sorunlu ilişkilerinin olmasına neden olmuştur. Bilhassa 2002 yılından bu yana Türkiye'nin Suriye ile gelişme kaydettiği iyi ilişkiler, Arap Baharı ile birlikte bozulmuştur. Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan Suriyeli muhaliflere destek verirken İran ve Rusya ise Esad rejimine destek olmuşlardır. Bu sürecin içerisine bir de ABD ve Batılı devletler dâhil olunca, Kuzey Irak ve IŞİD, Türkiye'nin Orta Doğu ajandasında yeni başlıkların açılmasına neden olmuştur.

2014 yılında Türkiye'nin Orta Doğu ağırlıklı politika üretiminin nedeni PKK ve Demokratik Birlik Partisi (PYD)/YPG vasıtasıyla sınırında sözde Kürt devleti kurulması girişimidir. Bu endişe Suriye ve Kuzey Irak'ta ortaya çıkan güç boşluğundan faydalanmak ve İsrail'in güvenliğini garanti altına almak isteyen ABD ve Orta Doğu'ya doğru inerek Akdeniz'i kontrol etmek isteyen Rusya tarafından kullanılmıştır. Ayrıca IŞİD'in hem bölgede hem de Türkiye'de saldırılar düzenlemesi ve saldırılar ile kendi

hâkimiyet alanı oluşturma çabaları, Türkiye için büyük bir tehdit olmuştur. PKK, PYD/YPG, IŞİD ve Esad rejiminin saldırıları sonucunda sadece Suriye’den gelen göçmenlerin sayısındaki artış, artık Türkiye’nin bölgede cereyan eden olaylara fiili müdahalesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu minvalde hem göçmenler için güvenli bölgenin oluşturulması hem de güvenlik tehdidinin bertaraf edilmesi için Fırat Kalkanı Harekâtı’nı (FKH) gerçekleştirmiştir. 25 Ağustos 2016 tarihinde başlatılan operasyon sonrasında 2000 metrekarelik alan TSK ve Özgür Suriye Ordusu’nun (ÖSO) kontrolüne girmiş ve terörist unsurlardan temizlenmiştir. Harekâta 67 askerimiz şehit olurken 600 OSÖ mensubu hayatını kaybetmiştir. Operasyon ile IŞİD sınırlarımızdan uzaklaştırılmış ve oluşturulmak istenen terör koridoru bertaraf edilmiştir (Acun, 2017:213-214; Miş, Ulutaş vd., 2016:124-138; 167-168).

2010 sonrasında ABD ile olan ilişkilerde Suriye, Türkiye’nin Orta Doğu operasyonları, Patriot ve S-400 savunma füzeleri ve 15 Temmuz gibi temel konular üzerinden ilerlemiştir. ABD’nin Suriye’deki muhalifleri desteklemesi için Türkiye özel bir çaba harcarsa da ABD Suriye’de aktif olarak yer almak istememiştir. Nitekim bu karar Türkiye’nin Suriye meselesinde Rusya ile hareket etmesine sebep olmuştur. Ayrıca Mısır’da yaşanan darbe sonrası Türkiye Mursi’nin yanında yer alırken ABD ise cunta yönetimine destek vermiş ve bu politika ayrılıklarına 17-25 Aralık süreçlerinin eklenmesi, ardından Gezi Parkı Olayları’nda ABD’den beklenen tavrın gelmemesi ve hatta bu olaylarda Türk polislerinin “aşırı” güç kullanımı gerekçesiyle eleştiriler savurması Türkiye-ABD ilişkilerini iyice germiştir. Bunlarla birlikte 15 Temmuz 2016 darbe girişiminde ABD’nin parmağının olması Türkiye’nin Rusya ile daha yakın ilişkiler gütmesine neden olmuştur. Aynı şekilde Patriot füzelerinin satın alınması için ABD’ye verilen teklifler kabul edilmemişken Rusya S-400 savunma füzelerinin satımını kabul etmiştir. Gelişen bu ilişkilerle birlikte Türkiye ve Rusya siyasi, ekonomik ve askeri

konularda daha da derinleşen ilişkiler kurmuşlardır (Kanat, 2018:71-74; Miş, Ensaroğlu vd., 2014:162-165; Üstün, 2019:78-81).

2010 yılı sonrasında Türkiye-Rusya ilişkileri tarafların söylem ve eylemleriyle “stratejik ortaklık” düzeyinde ilerlemiştir. Bu ilişkilerin daha da geliştirilmesi için taraflar Üst Düzey İşbirliği Konseyi’nin (ÜDİK) kurulmasına karar vermişlerdi. ÜDİK’in kurulmasından sonra yapılan ilk zirvede, taraflar vatandaşlarının bir aylık süreçte vizesiz seyahat etmesine karar vermişlerdir. Aynı şekilde 12 Mayıs 2010 tarihinde Mersin Akkuyu Nükleer Enerji Santrali’nin kurulması için anlaşma imza edilmişti. Ancak Akkuyu santralinin inşasına ilişkin anlaşma ilişkilerdeki ekonomik açığı Türkiye aleyhine çevirmiştir. Buna bağlı olarak ekonomik makasın Türkiye aleyhine açıklığı Rusya’ya siyasi manevra alanı sağlayacaktır. Nitekim Rusya’nın bu siyasi hamlesini uçak krizinde Türkiye’ye yaptırım kararı almasında görebiliriz. Rusya’nın yaptırım kararı alması bile ekonomik kozunu oynaması demektir (Özhan ve Ete, 2012:90).

Türkiye ve Rusya’nın gelişen ilişkileri 2010 yılı sonrasında bazı testlerden geçmiştir. Örneğin NATO’nun Libya’ya müdahil olmasında Türkiye NATO’ya destek vermiştir. Bu durum Rusya’yı rahatsız etmese de Arap Baharı ile birlikte iç savaşa sürüklenen Suriye’de Türkiye’nin AB ve NATO ile hareket etmek istemesi Rusya’da rahatsızlık oluşturmuştur. Bu rahatsızlığın karşılığı ise Türkiye’nin keşif uçağının Suriye’de düşürülmesinde görülmüştür. Bunun ardından Türkiye, Moskova’dan kalkan ve Suriye’ye ait bir yolcu uçağını F-16’lar eşliğinde Ankara’ya indirmiştir. Türkiye uçağın sivil olmasına rağmen askeri malzemenin olduğu bilgisiyle böyle bir girişimde bulunduğunu açıklamıştır. Yapılan aramalar sonrası uçakta askeri malzemelerin bulunduğu açıklanmıştır ki Suriye bu açıklamayı kabul etmese de Rusya tarafından mühimmatların olduğu kabul edilmiştir (Özhan ve Ete, 2012:90).

2014 yılında Türkiye ve Rusya ilişkileri Kırım'ın ilhakı ile yeni bir testten geçmiştir. Rusya, 16 Mart 2014'te yaptırdığı göstermelik bir referandum ile Kırım'ı kendine bağlamıştır. Bu sözde referandum Türkiye tarafından kabul edilmemiş ve her platformda kabul edilmediği dile getirilmiştir. Türkiye'nin bu tavrı Rusya ile olan ilişkilerde sorun olmuştur. NATO'nun Libya müdahalesinde Türkiye'nin desteği Rusya'yı rahatsız etmese de NATO'nun Kürecik'e füze yerleştirmesi Rusya tarafından hoş karşılanmamıştır. Libya müdahalesi, Kırım'ın ilhakı, Patriot füzelerinin yerleştirilmesi, Rusya'nın PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmemesi, Suriye meselesinde Türkiye'nin Esad'a karşı olması ve Rusya'nın ise Esad'ı desteklemesi tarafların “stratejik ortaklık” ilişkisini bozmamıştır. Ancak, bu sorunların kümülatif olarak ilerlemesi ilişkileri sanılanın aksine kırılğan bir yapıya büründürcektir.

Moskova'nın 30 Eylül 2015 tarihi itibarıyla Suriye'deki iç savaşa müdahil olması ilişkilerde büyük bir sorun oluşturmuştur. Rus uçaklarının 3 Ekim tarihinde Türk hava sahasını ihlal etmeleri ile birlikte ilişkiler gerilmiştir. Rusya'nın bu tarz ihlalleri ve ardından IŞİD'e karşı mücadele maskesi altında Türkmenleri ve rejim karşıtlarını bombalamaya başlaması, Türkiye tarafından eleştirilmiştir. Hatta Türkiye, Türkmenlere karşı yapılacak bir atak karşısında anında karşılık verileceğini açıklamıştır. Bu açıklama sonrasında Türkiye, hava sahasını defalarca ikaz edilmesine rağmen ihlale devam bir Rus uçağını 24 Kasım tarihinde düşürmüştür. Uçak krizini Rusya “sırtımızdan hançerlendik” şeklinde değerlendirmiştir. Bu olayların ardından Türkiye'de yaşanan darbe girişimi, Türk-Rus ilişkilerini tekrardan canlandırmıştır. Çünkü Türkiye, Rus uçağının düşürülmesinde Fetullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) izinin olduğunu işaret ederken Rus Büyükelçisinin öldürülmesinin ardından Rusya da FETÖ'nün ilişkileri sabote etmek istediğinin farkına varmıştır (Miş, Ulutaş vd., 2016:160-163; Miş, Ulutaş vd., 2015:166-169).

Türkiye hava sahasını savunmak için ABD'den talep ettiği Patriot sistemlerini alamamıştı. Rusya ile ilişkilerin normal seyrettiği bir döneme denk gelen bu adım üzerine Türkiye, S-400 sistemlerinin alımı için Rusya ile anlaşmaya varmıştır. NATO üyesi bir ülkeye Rusya'dan bu tip bir sistemin alınamayacağına yönelik eleştirileri birtakım ekonomik saldırılar da izlemiştir. Tüm bu yaşananlara rağmen Türkiye aldığı karardan geri adım atmamış ve füzelerin temini sağlanmıştır. Bu süre zarfı içerisinde Türkiye, Rusya ve İran başta olmak üzere çeşitli devlet ve örgütlerin girişimiyle Suriye'deki iç savaşı sonlandırmak adına Cenevre ve Astana görüşmeleri yapılmış, çeşitli mutabakatlar imzalanmıştır (Koçak, 2018:144-145; Miş, Ulutaş vd., 2017:153-154).

Türkiye'nin tarihi sürecinin analiz edildiği bu başlık altında görüldüğü üzere Türkiye'nin dış politika seçenekleri, iç politikadaki istikrara büyük ölçüde bağımlıdır. Yani Türkiye iç istikrarını sağladığı sürece dış politikada daha aktif politikalar üretmiştir. Örneğin bu çalışmanın tarihle sınırlandığı 2002-2018 yılları arasında Ak Parti'nin tek parti olarak iktidarda olması dış politika tercihlerinde tek karar alıcı olarak hareket etmesine kolaylık sağlamıştır. Ancak, Türkiye'nin bölgesine ya da ortak tarihe sahip olduğu coğrafyalara yönelik politikaları ABD, Rusya gibi bazı büyük devletlerce sürekli engellenmek istenmiştir. Bunun sonucunda Türkiye'nin hedeflerine ulaşmasını engellemek için sürekli olarak iç politik gelişmelerde yeni sorunlar meydana getirilmiştir. Aktardığımız bu savın daha anlaşılır olması ve bu faaliyetlerin etkisinin tam olarak kavranabilmesi için Türkiye'nin dış politikasına etki eden dış ve iç faktörler analiz edilmelidir.

2.2. TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN DIŞ FAKTÖRLER

Türkiye'nin dış politikasını etkileyen birkaç dış faktör vardır. Bunlar: Uluslararası sistemin belirsizliği ve dolayısıyla ABD-SSCB/Rusya arasındaki politikanın ne yönde olacağı, AB politikasının nasıl şekilleneceği ve buna bağlı olarak Avrupalı devletlerle

olan ilişkiler, NATO politikaları ve Türkiye'nin yaklaşımı, Kıbrıs konusunda takınılacak tavır ve bu bağlamda karşı karşıya gelinecek etkenler ile Orta Asya, Orta Doğu, Kafkasya ve Balkanlara yönelik politikaların içeriği, Türkiye'nin dış politikasının şekillenmesindeki temel dış faktörlerdir. Bunlara ek olarak ekonomik entegrasyon ve enerji kaynakları ile ilgili konular uluslararası ilişkilerde daha belirgin hale gelmiş ve Türkiye'nin dış politikasında jeo-ekonomik konular da giderek önem kazanmıştır (Bal, 2010; Çiftçi, 2009; Gözen, 2010; Tellal, 2010).

Bu bağlamda ilk olarak uluslararası sistemin yapısının Soğuk Savaş sonrası nasıl şekillendiği tartışması ve ne tür bir politikanın izleneceği önemli bir konu olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ABD, iki kutuplu sistemin süper gücü olarak çıkmış ve tek kutuplu sistemin lideri olmuştur. ABD'nin süper güç olarak uluslararası sistemde liderlik rolünü üstlenmesi ve Rusya'nın ise yeni bir devlet olarak iç politikasıyla ilgilenme sürecine girmesi nedeniyle Sovyet tehdidinin azalması Türk dış politikasında ABD ağırlıklı politikanın tezahür etmesine neden olmuştur.

İki kutuplu sistemin yerini çok kutuplu sisteme bırakması Ozkececi-Taner'in ifadesiyle "Batı'nın Türkiye'ye stratejik bir ortaktan ziyade SSCB'ye karşı bir tampon ülke olarak değerlendirmesi ve bundan sonraki süreçte Türkiye'nin stratejik önemine rağmen SSCB'ye karşı Soğuk Savaş'ın kalkması olarak ihtiyaç duyulmaması, Türkiye'nin dış politikasında algısal değişikliğe" neden olmuştur. Bu bağlamda Türk liderler, Türkiye'yi çevreleyen bölgelerdeki dinamikleri değiştirmek için yalnızca bölge ülkeleriyle değil, Batı ile ilişkilerini de yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır (Bal, 2010:43; Gözen, 2010:31-34; Ozkececi-Taner, 2013:189-190).

SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya ve Orta Asya'da bağımsız yeni devletlerin ortaya çıkması Türkiye'ye yeni bir rol keşfetme fırsatı vermiştir. Bu bağlamda Türkiye, Ozkececi-Taner'den aktararak belirtecek olursak, "yeni bağımsız devletlerden

Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan ile kültürel, etnik, dinsel ve dilsel bağlarını kullanma çabasında olmuştur. SSCB'nin dağılması Türkiye'ye liderlik rolünün yanı sıra Batı'nın stratejik ve ekonomik hesaplamalarında Türkiye'nin ağırlığını artıracak bu Türki devletler ile Batı arasında köprü olma seçeneğini de sunmuştu. Bu seçenek aynı zamanda Türkiye'ye Asya, Avrupa ve Orta Doğu arasında "transit ülke" olma fırsatını da vermişti. Ancak, SSCB'nin Türkiye üzerinde bırakmış olduğu "etki" Türkiye'nin bu fırsatı 1990'lı yıllarda değerlendirememesine neden olmuştur" (Akengin, 2017; T. Budak, 2013; Koncak, 2012; Ozkececi-Taner, 2013:189-190; Seyidoğlu, 1999).

Yine, Ozkececi-Taner'den aktaracak olursak, "ABD Orta Asya'da Batı etkisinin artırılması amacıyla Türkiye'nin Orta Asya'daki politika girişimlerini desteklemiştir. Bu bağlamda ABD, bölge devletlerine Türkiye tarafından sunulan "Türkiye Modeli"ni desteklemiştir (Bilgin, 2010:135; Demirtepe, 2008:124). Bu model, Orta Asya ve Kafkaslarda hem ikili hem de çok taraflı seviyelerde iş birliği geliştirerek, Türkiye'nin demokratik politik yapısını ve bölgedeki serbest liberal piyasa ekonomisini desteklemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Türkiye, 1992 yılında İstanbul Zirvesi'nde Karadeniz'i çevreleyen on bir ülkenin devlet başkanları ve hükümetleri tarafından kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin (KEİ) kurucu üyesi olmuştur" (Ozkececi-Taner, 2013:190). Ancak, bu modelin uygulanabilirliği Türkiye'nin "büyük abi" rolünü iyi bir şekilde yerine getir(e)memesinden ötürü tam manasıyla uygulanamamıştır. Türkiye'nin Türk dünyasının lideri olma konusundaki muhtemel niyeti Orta Asyalı devletler tarafından şüphe ve kuşkuyla karşılanmıştır ki bu nedenle model uygulanamamıştır (Akçalı, 2012:69; Denizhan, 2010:18; İyikan, 2011:243-244; Laçiner, 2009:195-199).

Türkiye, Türkiye ile doğrudan bağları olan akrabaların varlığından ve Türk nüfusu içindeki Pan-Türk unsurların önemli gücünden ötürü bu devletlerle bağlarını koruma

abasinda olmuştur. Türkiye Orta Asya'ya olan yakınlığından dolayı önemli bir enerji geçiş/terminali olup ekonomik faydalar elde etmeyi istemekteydi ki bu durum Türkiye'nin, Orta Asya'nın sahip olduğu jeopolitik ve jeo-ekonomik koştulların farkına varmış olduğunun göstergesidir (T. Budak, 2013:129; Yüce, 2012:45-49). Bu bağlamda Türkiye Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattının ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattının tamamlanması için çaba harcamıştır (T. Budak, 2013:139; Tellal, 2005:57). Türkiye, enerji konularında daha fazla karşılıklı bağımlılık ve iş birliği oluşturmak amacıyla Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) gibi bir kurumun oluşturulmasını ve Türk Dünyası Bilim Akademisi'nin kurulmasını önermiştir (Ozkececi-Taner, 2013:191).

Türkiye'nin dış politikasına etkileyen diğer bir faktör ise AB ile olan ilişkilerdir. Devam eden bu genişleme ve derinleşme politikaları, Türkiye-AB ilişkileri için yeni fırsatları ve zorlukları oluşturmuştur. Türkiye için temel zorluk AB'nin Almanya'nın birleşmesinin ardından tüm Avrupa'nın dâhil edilmesine doğru ilerlemesiyle, Türkiye'nin üyeliğı konusuna verilen dikkatin azalmasıdır. Örneğın, 1990 yılında AB, Türkiye'nin üyelik başvurusunu reddetmiş ve bunun yerine “Matutes Paketi” veya “Türkiye Paketi”ni kabul etmiştir. 1995 yılında Gümrük Birliğı Anlaşması imzalanmıştır (Ozkececi-Taner, 2013:191). Gümrük Birliğı ve ardından Türkiye'ye olan ekonomik külfet, Türkiye'nin iç ve dış politikasında AB'ye ve AB üyeliğı için çaba sarf eden hükümetlere karşı eleştirilerin artmasına neden olmuştur (Akçay, 2016:55-56; Akşemsettinoğlu, 2014:224; Gözen, 2006:118-119; 2010:31-34).

ABD başta olmak üzere Türkiye'nin doğu sınırlarında yıllardır sorun olarak algılanan ya da sorun çıkartılması için kullanılan bölge Kuzey Irak'tır. Kuzey Irak'ta özerk bir Kürt devletinin kurulması (!) da bu bağlamda değerlendirmeye çalıştığımız Türkiye'nin dış politikasını etkileyen ve halende etkilemekte olan önemli bir konudur.

Türkiye, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının daha muhtemel hale geldiği dönemlerde bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Sadece Türkiye değil aynı zamanda Suriye ve İran da Kuzey Irak'taki gelişmelerden dolayı ve ülkelerindeki Kürtlerin olması hasebiyle endişe duymaktaydılar. Ozkececi-Taner'den aktaracağımız üzere *“Kürtler için bir devlet oluşturma çağrıları, Türkiye'yi, İran'ı ve Suriye'yi daha temkinli güvenlik ittifakı oluşturmaya yöneltmiştir ve Türkiye, İran ve Suriye arasındaki ittifak ABD'nin desteklediği bir Kürt devletinin yaratılmasına tepki olarak oluşmuştur”* (Ozkececi-Taner, 2013:193).

2.3. TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN İÇ FAKTÖRLER

Her devletin dış politika yapımında kendi çıkarları bulunmaktadır. Buna bağlı olarak devlet bazı sorunlar ve zorluklarla karşı karşıya kalabilir ve bu nedenle dış politikasını oluştururken birkaç iç faktörü göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu iç faktörler özne veya özel faktörler olarak bilinmekte ve devletten devlete farklılık arz edebilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin dış politikasına etki eden iç faktörler: Siyasal sistem, liderler, dışişleri bakanlığı ve bakanı, kamuoyu, ordu ve ulusal güç unsurlarıdır.

Türkiye'nin ulusal gücü olarak değerlendirebileceğimiz faktör aslında Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan kimlik (nüfus), coğrafi şartlar, askeri güç ve ekonomik güçtür. Türkiye'nin Türk ve Müslüman kimliği, Osmanlı geçmişi ve çok uluslu kompozisyonu Türkiye'deki içsel dönüşümlerle birlikte ülkenin dış politikası üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bir ülkenin veya hükümetinin, dünyadaki rolünü nasıl kavramsallaştırdığı, bu rolle ilgili paylaşılan fikirlerin uygulanabilir ve kabul edilebilir sınırlarını belirlediği için dış politika yapımında büyük bir güç tezahür ettirebilir. Örneğin, Ak Parti'nin sahip olduğu muhafazakâr ideoloji 2000'li yıllarda İsrail ile olan ilişkilerin negatif bir çerçeveye bürünmesine neden olmuştur. İsrail'in uygulamış olduğu devlet terörü, Müslüman bir ülke olarak Türkiye'nin ve Müslüman bir lider olarak Erdoğan'ın tepkisine neden olmuştur. İki ülkenin üst düzey yetkililerince yapılan karşılık sert açıklamalar süreci iyice çıkmaza sürüklemiştir. İsrail'in Beyrut ve Gazze'ye saldırılarına Türkiye'nin tepkisi ve ardında Erdoğan'ın Davos çıkışı ilişkilerin düzeyini azaltmıştı. İlerleyen

süreçte içerisinde insani yardım malzemeleri, aktivistler ve insan hakları savunucularının bulunduğu Mavi Marmara gemisine İsrail silahlı kuvvetlerince açık denizde düzenlenen saldırıda 9 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiş ve kriz zirveye, ilişkilerse kopma noktasına ulaşmıştır (Coşkun, 2010:463).

Bunun yanında kamuoyu, Ozkececi-Taner'in de belirttiği üzere, dünya çapında politika oluşturmayı etkileyen önemli bir etkidir. Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında yaşananların aksine Türk liderleri/hükümetleri ayrıca dış politika kararlarından halka karşı sorumlu olduklarını ve halka rapor vermek zorunda olduklarını her zaman düşünmüşlerdir. Kamuoyu zaman zaman hükümetin dış politika konularındaki pozisyonunu haklı göstermek için kullanılmasına rağmen, 21. yüzyılda kamuoyu dış politika yapımında gerçekten ayrılmaz bir faktör haline gelmiştir. Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde, kamuoyunun Türk dış politikasındaki rolü, 1 Mart 2003 tarihinde yapılan parlamento oylamasında ABD'nin Irak'a karşı savaşta bir kuzey cephesi açmak için Türkiye'yi Türk topraklarını kullanmasına izin vermeyen bir ülke olarak göstermiştir (Babacan, 2018; Erhan ve Embel, 2015; Ozkececi-Taner, 2013:194).

Mustafa Kemal Atatürk, Adnan Menderes, Turgut Özal, Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan gibi liderler Türkiye'nin dış politika kararlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Örneğin, Ozkececi-Taner'den aktaracak olursak “Türkiye'nin 1990-91 Körfez Krizi'nde ABD ile olan ittifakı, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bu ittifakta oynadığı rolü anlamadan açıklanamaz. Nitekim Türkiye'nin bu dönemdeki dış politika kararları, Dışişleri Bakanlığı'nın ve kamuoyunun görüşlerini göz önünde bulunduran ve ordunun konuyla ilgili tutumunu açıkça itiraf etmekte tereddüt etmeyen Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından verilmekteydi. Yine bu liderlerle birlikte diğer liderlerinde AB'ye olan yaklaşımı Türkiye'nin dış politikasını etkileyen iç etmenlerden biri olarak var olmuştur” (Ozkececi-Taner, 2013:195; Tuncer, 2015).

Türkiye, 2002 yılı sonrası ve tek parti döneminin hâkim olduğu yıllar haricinde koalisyon hükümetleri tarafından yönetilme gayretinde olmuştur. Özellikle 1990'ların Türkiye'sinde, kutuplaşmış koalisyon hükümetleri ve buna binaen farklı/tutarsız dış politika kararlarının verilmesine neden olan dönemler yaşanmıştır. Her koalisyon

ortağının pozisyonları birbirinden çok farklıydı ve siyasi aktörler Türkiye'nin dış politika sorunlarını tartışmak için bile ortak bir zemin bulamamışlardır. Bunun yerine, siyasi aktörler kendi dış politika önceliklerini izlemeyi seçmiş ve yalnızca bu öznel öncelikleri temel alan dış politika girişimlerini benimsemişlerdir. Örneğin Ozkececi-Taner'in de ifade ettiği üzere "1998'li yıllarda Dışişleri Bakanı Tansu Çiller, Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle ilişkilerine öncelik verirken Başbakan ve Refah Partisi lideri merhum Necmettin Erbakan, Müslüman ülkelere yaptığı ilk resmi ziyaretler de dâhil olmak üzere Müslüman dünyasına özel ilgi göstermiştir" (Gözen, 2018; Ozkececi-Taner, 2013:196).

Türk dış politikasını etkileyen iç faktörlerden bir diğeri ise Ordu'dur. Türk ordusu Türkiye'deki koalisyon hükümeti döneminde (Ozkececi-Taner, 2013:196) ve hatta çok partili hayata geçişte büyük adımların atılmasını sağlayan Adnan Menderes hükümetinin iktidardan uzaklaştırılmasına ve Menderes'in idamına kadar geçen süreçte aktif olmuş bir kurumdur. Ordunun rolü, iktidardaki kişilerin zayıf politika ürettiği ya da devletin zayıf olduğunu belirttiği veya Kemalizm ilkelerine karşı hareket edildiğini algıladığında dış politika kararlarına müdahil olduğu görülmüştür. Örneğin 1996-1997'de Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan başbakanlığındaki koalisyon hükümetinin görev süresi boyunca çok etkili olmuş, gazete ve televizyon vasıtasıyla hükümet aleyhine yayınlar yapılarak kamuoyu oluşturulmuştur. İzlenen bu yöntemle "irtica" adı altında genellikle Refah Partisi seçmenleri bir çeşit sosyal baskıya maruz bırakılmıştır. Aynı zamanda halka, yöneticilerin ülke menfaatlerini düşünmekten uzak olduğu ve uyguladıkları politikanın ülkeyi uçuruma sürüklediği düşüncesi aşılanmaya çalışılmıştır. Dönemin çalkantılı günlerinde askeri müdahale endişesi hükümetin üzerinde "Demokles'in Kılıcı" gibi sallanmıştır (Aknur, 2010; Burak, 2011; Hale, 2014; İnsel ve Bayramoğlu, 2013).

Parlamente sistemin Türkiye'de oluşturmuş olduğu siyasal istikrarsızlık Ak Parti dönemiyle birlikte tarihe gömülmüştür. Alparslan Türkeş, Necmettin Erbakan, Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Muhsin Yazıcıoğlu gibi Türk siyaset hayatının önemli aktörlerinin savunduğu başkanlık sistemi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın önderliğinde ve MHP'nin desteğiyle 16 Nisan 2017 referandumu ile kabul edilmiş ve 24 Haziran 2018 tarihiyle de fiilen uygulanmaya başlanmıştır (Akçakaya ve Özdemir, 2018; Gündoğan, 2017). Türkiye'nin bu sistemi benimsemesinin sebebi parlamente sistemin Türk Siyasi

Tarihi'nde iç istikrarsızlıkların olduğu, ekonomik yönetişimin sağlanamadığı ve Cumhurbaşkanı-Başbakan tartışmalarının yaşandığı dönemleri yaşatmış olmasıdır (Yıldız, 2013). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) yetkilerin tek elde toplandığı hükümet sistemi olmayıp yürütmenin tek elden yapıldığı ve meclisin etkin ve yargının da bağımsız olduğu Türk tipi sistemdir (Akçakaya ve Özdemir, 2018; A. Turan, 2018). Bu sistemle birlikte Türkiye'nin dış politika inşasında Cumhurbaşkanıyla birlikte Dışişleri Bakanlığı halktan almış oldukları yetki gereği daha aktif politikalar üretme olanağını vermiştir. Nitekim bakanların seçilme kaygısının olmadığı bu sistem Dışişleri bakanlarını sadece dış politikayla ve uzmanlık alanlarıyla ilgilenmeye sevk edecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU’NUN DIŞ POLİTİKASI

3.1. TARİHSEL SÜREÇTE RUSYA FEDERASYONU

Bir devletin tarihini anlamaksızın o devletin dış politikasını anlamak ve izleyeceği politikaları öngörebilmek mümkün değildir. Dolayısıyla Rus dış politikasının çerçevesini çizebilmek için Rusya’nın tarihi sürecini değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda çalışma içerisinde SSCB’den Rusya Federasyonu’na kadar gelen süreç, önemli hatlar bağlamında değerlendirilecektir.

Bir tarafta Lenin’in önderliğinde Bolşevikler (Çoğunluklar) ve diğer tarafta ise Menşevikler (Azınlıklar). Bolşevikler ve Menşevikler arasında yaşanan tartışmalar 14 yıl sonra Rusya’nın tarihine damga vuracak bir kalkışmanın taraflarını oluşturmuşlardır. Bunun öncesinde ise 1917 Ekim devrimini filizlendiren 1904-05 Rus-Japon Savaşı olmuştur. Asıl sebebi Kore ve Mançurya topraklarının paylaşımı olan savaşta Ruslar, Japonları kolaylıkla yeneceklerini düşünmekteydiler. Ancak sanılanın aksine gidişat Rusların aleyhine olmuş ve Port Arthur Limanı’na yaptıkları saldırıyla Japonlar savaşı kazanmıştır (Armaoğlu, 2019:77-81; 104-108; Hekimoğlu, 2007:37-38; Sander, 2012b).

Savaştan mağlup ayrılan Rus Çarlığında hükümet aleyhine protestolar düzenlenmiştir. Protestolar karşısında Çarlık rejiminin aldığı sert önlemler, binlerce kişinin ölmesine ve tarihin bu olayı “Kanlı Pazar” olarak not etmesine neden olmuştur. Bunlarla birlikte Birinci Dünya Savaşı, 20. yüzyılın başından beri Rusya’daki şartları keskin bir şekilde ağırlaştırmıştır. Ekonomik yıkım, kıtlık, insanların Çarlık rejiminin ulusal krizi aşma önlemlerine karşı hoşnutsuzluğu ve otokrasinin burjuvazi ile uzlaşamaması, 1917 Şubat burjuva devriminin ana nedenlerinden bazılarıdır. Japonya ile savaş halinde olan hükümetin bu protestoları bastırarak durumda olmaması nedeniyle Duma (Rus Parlamentosu) kurulmuştur. Duma’nın kuruluşuyla gerginliklerin hafifleyeceği düşüncesi hakimse de yetkisiz Duma ölü doğmuş bir parlamentodan öteye bu yıllarda gidememiştir. Nitekim Duma 16 Haziran 1907 tarihinde feshedilmiştir (Armaoğlu, 2019:769-770; Carr, 1989, 2007; Kurat, 1987:384; Rabinowitch, 2016).

9 Ocak 1917 tarihinde 1905 İhtilali'nde Çarlık rejimi tarafından öldürülen kişileri anmak için Bakü, Petersburg (Petrograd), Moskova ve Nijniy Novgorod gibi önde gelen şehirlerde mitingler düzenlenmiştir. Mitinglere geniş katılımlı yoğun ilgi gösterilmiştir. Ancak sonrasında bu mitinglerin ihtilale dönüşmesi, Çarlık Rejimi'nin yıkılmasına neden olmuştur. 23 Şubat'ta Petrograd'taki ayaklanmaya askerlerin de destek vermesiyle hükümet 27 Şubat tarihinde yıkılmış, Çar İkinci Nikola tutuklanmış ve Kerenski yönetiminde 1 Mart 1917'de Petrograd'da çoğunlukla burjuva partilerinin temsilcilerinden oluşan geçici hükümet kurulmuştur (Hekimoğlu, 2007:41).

1917 sonbaharında, ülkede yeni bir devrim için zemin hazırlayan ulusal bir kriz ortaya çıkmıştır. Ekonominin çöküşü, devrimci hareketin aktivasyonu, Bolşeviklerin artan otoritesi ve toplumun çeşitli katmanlarındaki eylemlerine destek, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yenilgiye uğrayan ordunun dağılması, kitlelerin geçici hükümete olan güvensizliğinin yanı sıra askeri darbenin başarısız girişimi bu krizin çıkması için yeterli sebepler olmuştur. Bolşevikler, 24-25 Ekim 1917'de büyük Ekim Devrimi adı verilen bir darbe yapmayı başarmışlardır. 25 Ekim'de, İkinci Sovyet Kongresi'nde, Bolşeviklerin ülkeyi ele geçirdiği beyan edilmiştir. Geçici hükümet üyeleri tutuklanırken düzenlenen kongrede Sovyet hükümetinin ilk kararları yayınlanmış ve Bolşeviklerin ilk hükümeti olan Halk Komiserleri Konseyi Lenin'in başkanlığında kurulmuştur. Ocak 1918'deki Üçüncü Sovyet Rusya Kongresinde, Rusya'nın Sovyetler Cumhuriyeti ilan edilmiş ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) kurulmuştur (Carr, 1989:105-121; Ekici, 2017; Hekimoğlu, 2007:41-42; Kurat, 1990:339-340; Rabinowitch, 2016:35; Sander, 2012b:387-392).

1918'de Lenin Çarlık Rejimi'ni Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkarmayı başarmıştır. Ancak Bolşevikler ülkede tam manasıyla egemen olamadıkları için iç savaş patlak vermiştir. Ülke iç savaş ve Bolşevikler yönetiminde büyük zarar görmüştür. Bunun için Lenin, 1921'de Yeni Ekonomik Plan'ı (YEP) uygulamaya koymuştur (Carr, 1998:11-33; Hekimoğlu, 2007:43-44; Sander, 2012a:29-30). Lenin'in ölümünden sonra Komünist Parti iktidar mücadelesi ile parçalanmıştır. Bu mücadeleden Joseph Stalin galip gelmiş ve SSCB'yi 20. yüzyılın ikinci çeyreği boyunca yönetmeye devam etmiştir. Asıl adı Yosif Visaryonoviç Cugaşvili olan Stalin, 18 Aralık 1879'da Gürcistan'da doğmuştur. Ekim

Devrimi'ndeki kilit oyuncularından biri olmasa da hızlı bir şekilde yükselmiş ve rakiplerini geride bırakmıştır. Kendisini Lenin'in varisi olarak gören ve rakiplerinden birisi olan Leon Troçki'yi Komünist Parti'den atmış ve sürgüne göndermiştir (Hekimoğlu, 2007:43-44; Sander, 2012a:29-30).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında diğer devletlerle diplomatik anlamda iyi ilişkiler kurmak için çaba harcayan SSCB, uluslararası alanda barışın altın çağı olan Lokarno döneminde silahsızlanma için MC'nin çalışmalarına katılmıştır. Ancak 1928 yılında dünya piyasalarının alt üst olduğu bir kriz SSCB'nin de ekonomik olarak şartlarını zorlaştırmıştır. Dünyadaki bu gerilmenin sonucunda barışın altın çağı ekonomik resesyon ve Hitler'in sömürgecilik tutkusuyla sona ermiştir. Yaşanan bu gelişmeler SSCB'nin sıkıntılarını daha da artırmıştır. Nitekim Japonya ile yaşanan sınır ihlallerine Avrupa'da anti-Sovyet bloğun tezahür etmesi eşlik etmiştir. Bunun üzerine SSCB, Çin ile "Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması" imzalamış ve uluslararası alanda yalnızlığa itilmemek için yine Polonya, Fransa ve Letonya gibi devletler de karşılıklı saldırmazlık anlaşmaları imzalamıştır (Hekimoğlu, 2007:44-46).

23 Ağustos 1939'da Almanya ile SSCB arasında 10 yıl geçerli olacak şekilde "Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması" imzalanmıştır. Almanya, Doğu'da SSCB ile imzaladığı bu anlaşmadan 9 gün sonra, yani 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırmıştır. Almanya'nın bu eylemleri karşısında SSCB, 1939'da Batı Ukrayna'yı ve Beyaz Rusya'yı ve 1940'ta ise Estonya, Litvanya, Letonya ve Moldova'yı topraklarına katmıştır. Bu ülkeleri de bünyesine almasıyla birlikte SSCB, 1991 yılında dağılana kadar 15 ülke olarak yönetilmiştir. 1939'da imzalanan saldırmazlık anlaşmaya rağmen Almanya 22 Haziran 1941'de saat 04.00 sularında SSCB'ye saldırmıştır. Hitler'in bu saldırısı SSCB tarafından beklenir bir hamle olmamıştır. Yılsonunda Almanya, SSCB'nin Batı topraklarının çoğunu ele geçirmiş ve Leningrad'ı kuşatmıştır. Temmuz 1942'de başlayan kuşatma yaklaşık olarak 7 ay sürmüş, 100.000 km karelik bir alanı kaplamış ve 2 milyon asker savaşmıştır. Kuşatmadan dolayı SSCB'de ısınma, su temini, elektrik ve yiyecek gibi temel ihtiyaçlar karşılanamamıştır. 1941 Aralık'ın başlarına kadar Almanya Moskova'ya kadar ilerlemişti. Ancak, 7 Aralık 1941 tarihinde Pasifikte gerçekleşen Pearl Harbor saldırısı savaşın gidişatını değiştirmiştir. SSCB birlikleri bu saldırı sonrası ve hava

şartlarının da etkisiyle Alman ordusuna karşı yeniden direniş geçmiş, Almanların yarım milyona yakın ordusundan geriye kalan 90.000 askeri rehin almıştır. Dünyanın her alanını etkileyen bu savaşlar silsilesi, ABD'nin 14 Ağustos 1945'te kullanmış olduğu iki atom bombasıyla sona ermiştir (M. Aydın, 2006a:412-413; Hekimoğlu, 2007:45-47).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB, Doğu Avrupa ve Akdeniz'i işgal etmek için politikalar üretirken ABD ise 1947 Truman ve 1948 Marshall yardımlarıyla bu yayılmanın önüne geçmek istemiştir. Nitekim ABD, İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya'nın durdurulması için nasıl SSCB'ye yardımda bulunmuşsa, yine aynı şekilde SSCB yayılmasının önüne geçebilmek için bu planları uygulamaya koymuştur. Aynı şekilde Çekoslovakya'nın SSCB tarafından işgali üzerine İngiltere, Fransa, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda 17 Mart 1948 tarihinde Avrupa'nın güvenliği için BAB'ı kurmuşlardır. Batı Avrupa ve Kanada'nın da dâhil olduğu BAB, 4 Nisan'da NATO'ya dönüşmüştür. Doğu ve Batı'nın mücadelesi sonrasında 1949 yılında NATO, Batılı ulustan birine karşı silahlı saldırıyı herkese yapılmış bir saldırı olarak kabul eden anlayış ile kurulmuştur. NATO'nun kurulmasının ardından SSCB, 1949 yılında atom bombası imal etmeye başladığını açıklamış ve ABD'nin nükleer silah tekeli kırırmıştır. ABD ve SSCB'nin güvenlik algıları silah üretimlerini artırmış ve ABD-SSCB arasında silahlanma yarışını başlatmıştır. Moskova, Varşova Paketi olarak adlandırılan NATO'nun muadili doğu tipi bir yapı kurmuş ve Washington ile Soğuk Savaş olarak adlandırılan küresel hâkimiyet mücadelesine girmişlerdir (Hekimoğlu, 2007:49-50; Sander, 2012a:263-273).

Kruşçev'in SSCB'de yönetimi devralmasından sonra ülkede de-stalinizasyon süreci başlamıştır. Stalin'in diktatöryel politikalarını eleştiren Kruşçev, kişiye tapma olarak adlandırdığı sürecin artık sona erdiğini söylemiştir. İç ve dış politikada değişikliğe giden Kruşçev'in ılımlı bir siyaset izleyeceği konuşmalarından çıkarılmaktaydı. Kruşçev'in 1961 yılında ilan ettiği yeni YEP ile, SSCB'de 1980'li yıllara gelindiğinde ülkede komünizmin tamamen yerleşmiş olacağını planlanmıştır. Ancak, Kruşçev'in planları ülkede ortaya çıkan ekonomik krizle birlikte alaşağı olmuştur. Kruşçev döneminde hem SSCB ve ABD hem de dünya tarihi açısından büyük bir nükleer kriz atlatılmıştır. Küba'da kendi menfaatlerine çalışacak bir kişinin iktidara gelmesi için Fidel Castro'ya karşı politikalar üreten Kennedy'e karşı SSCB Castro'nun yanında yer almıştır.

ABD ve SSCB'nin karşı karşıya geldiği bu mücadelede dünya büyük bir nükleer krizi atlatmıştır: Küba Füze Krizi. İkinci Dünya Savaşı'nın ağır sonuçlarını göz önünden bulunduran taraflar Soğuk Savaş'ı sıcak bir savaşa dönüştürmemiştir (Armaoğlu, 2018:356; 459-468; Hekimoğlu, 2007:50-51; Sander, 2012a:322-329).

Küba Füze Krizi sonrasında yumuşama başlamıştır. Taraflar arasında süregelen silahlanma yarışını yavaşlatmak ve gerginliği azaltmak adına SALT-1 ve SALT-2 anlaşmalarının görüşmeleri yapılmıştır. Kruşçev döneminde atılmaya başlanmış olan bu adımlar Brejnev döneminde meyvesini vermiş ve imzalar atılmıştır. SALT-1 anlaşması dönemiyle başlayan olumlu hava 1979'da Afganistan sorunuyla tekrar bozulmuş ve SALT-2 görüşmeleri bu atmosferde yapılmıştır. SSCB tarafından Afganistan'da yönetime getirilen Muhammed Necibullah, iç sorunlardan ötürü SSCB'den yardım istemiş ve SSCB'de askeri birlikleri ile ülkeye müdahale etmiştir. ABD tarafından sert bir dille eleştirilen SSCB müdahalesi, Brejnev'in ölümünün ardından iktidara gelen Yuri Andropov tarafından sorun olmaktan çıkarılmıştır. 1982 yılında Andropov, SSCB'nin Afganistan'da olmaması gerektiği düşüncesiyle Sovyet ordusunun Afganistan'dan çıkarılmasını onaylamıştır. Andropov'un ölümünün ardından 1984 yılında Konstantin Çernenko SSCB'nin yeni lideri olmuştur. Ancak Çernenko'nun yaşı, SSCB'nin 1985 yılında yeni bir lider değişikliğini zorunlu kılmıştır. Tarihin açıklık ve yeniden yapılanmanın mimari olarak tanıdığı SSCB'nin yeni lideri Mihail Gorbaçov'dur. Afganistan sorununu SSCB'nin kanayan yarası olarak değerlendiren Gorbaçov, 1989 yılında SSCB askerlerinin tamamını Afganistan'dan çekmiştir (Armaoğlu, 2018:573-580; Hekimoğlu, 2007:54-55; Sander, 2012a:563-568; Uçarol, 2005:795-797).

Lenin'den Stalin'e, Kruşçev'den Brejnev'e SSCB'nin dış politikası ekonominin yetersizliğiyle yoğrulmuştur. Ekonomik yetersizlikle beraber siyasi anlamda da yoğun baskı dönemlerini yaşayan SSCB liderlerinden Mihail Gorbaçov, vaziyetin vahametinin farkına varmıştır. Gorbaçov, iç ve dış politikanın Marksist-Leninist temellerine karşı, liberal küresel karşılıklı bağımlılık ve iş birliği fikirlerini getirmiş, politik ve ekonomik reformlarını başlatmıştır (Baharçipek ve Ağır, 2016). Gorbaçov'un bu politikaları SSCB için devrim niteliğinde olmuştur. Aynı zamanda komünist politikalara da sadık kalan Gorbaçov, SSCB'nin askeri harcamalarını daha da azaltmanın yollarını ararken

yurtdışındaki askeri yardımların geri çekilmesinin de önünü açmıştır (Hekimoğlu, 2007:58-59; Sönmez, 2010:39).

Gorbaçov'un uygulamış olduğu reformlar SSCB ekonomisini her ne kadar iyileştirme amacıyla ortaya atılmış olsa da ekonomiyi çöküşten kurtaramamıştır. Glasnost ve Perestroyka, SSCB'nin kurumlarında şeffaflığı ortaya çıkarmış ancak, SSCB'nin siyasi ve ekonomik yapısında çöküşüne yol açan ve geri dönüşü mümkün olmayan değişikliklere neden olmuştur. Bu geri dönülmez durumun belki de en kötü senaryosu gerçekleşmiş ve SSCB dağılmıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu da dâhil olmak üzere 15 yeni bağımsız devlet dünya sisteminde yerini almıştır. Rusya, yasal yükümlülüklerini, uluslararası kuruluşlara üyeliğini ve nükleer cephaneliğin mülkiyetini üstlenerek SSCB'nin halefi olmuştur. SSCB'nin çöküşü, askeri ve sınai mülkiyetin bölünmesi ve alt yapının dağılmasıyla halefi Rusya'ya büyük bir sorun bırakmıştır. Nitekim bu sorunlar Rusya'da derin bir kimlik krizi oluşmuştur (Ekinci, 2019; Hekimoğlu, 2007).

Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin liberal politikaların destekçisi olmuştur. Buna bağlı olarak Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev ve Cumhurbaşkanı Yeltsin, Rusya'nın Batı'yla bütünleşmesini savunmuş olsalar da Batı ile bütünleşmenin mümkün olmadığını anlamalarıyla birlikte bu fikirlerden vazgeçmişlerdir. Bundan dolayı Rusya, büyük güç konumunu diriltmek ve SSCB coğrafyasında etkisini tekrar kazanmak için büyük çaba sarf etmiştir (Hekimoğlu, 2007:64-65).

1990'ların ortalarından beri Rus dış politikası tek taraflı ve zaman zaman Batı karşıtı bir yönde gelişerek Rusya'nın ulusal çıkarlarının önceliklerini yansıtmıştır. Lakin 1990'larda Rusya'nın ekonomik ve askeri sorunları Rus dış politikasının kapsamını daraltmış, SSCB hedeflerini sürdürme politikalarının uygulamaya alınmasını ileri bir tarihe erteletmişti. Ancak Dünya genelinde yaşanan krizler ve petrolün kontrol etme mücadeleleri, enerji fiyatlarını artırmış ve Rusya'nın enerji gelirlerinin önemli ölçüde artmasına, ülkenin dış politikada daha bağımsız ve zamanla daha güçlü bir formata kavuşmasını sağlamıştır (Alım, 2019; Tellal, 2010; Yıldırım, 2013).

Vladimir Putin, Boris Yeltsin ile birlikte çalışmış, Federal Güvenlik Servisi'ne (FSB) başkanlık etmiş ve sonrasında ise Ağustos 1999'da Cumhurbaşkanı Yeltsin Putin'i başbakanı olarak göreve getirmiştir. 1999'un sonunda başkan vekilliği görevini üstlenen Putin, bu tarihten sonra artık Rusya'nın değişmez lideri olmuştur.

SSCB'nin dağılmasından sonra, Rus dış politikasında SSCB'nin ekonomik ve askeri temellerini yeniden kazanma hedefi güçlenmiştir. Sovyet nüfuzunun restorasyonunda, Rusya'nın Orta Asya ülkelerindeki varlığını ve etkisini yeniden kurma konusunda başarılı olan Putin için bu başarı artık bir dış politika sloganı haline gelmiştir. Nitekim Rusya'nın 2008 Dış Politika Konsepti, halef devletlerle ikili ve çok taraflı iş birliğini Rusya dış politikasının en önemli önceliklerinden biri olarak yerleştirmiştir. Buna bağlı olarak Rusya için ana tehdit ABD ve NATO olmuştur (Hekimoğlu, 2007:75-78).

Yeltsin sonrası süreçte Putin'in iktidarı Rusya'nın ekonomik ve siyasi olarak büyük atılım gerçekleştirdiği yılları başlatmıştır. SSCB'den ağır bir ekonomi ve sistem devralan Putin'in ilk hedefi, Rusya'yı ekonomik olarak kalkındırmak olmuştur. Çünkü 2000 yılında Rusya'da halkın üçte biri açlıkla boğuşuyor, dörtte biri ise işsiz idi. Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) çok düşük olduğu bu yıllardaki kişi başı aylık gelir 32 dolar olmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rus halkı psikolojik bir bunalıma girmiş, alkolden ölenlerin sayısı gün geçtikçe artmış, kadınlarda 2 yıl erkeklerde ise 4 yıl daha erken ölüm oranları ortaya çıkmıştır. Nüfusun giderek azalması, enerji fiyatlarının düşüşü ve dolayısıyla ekonomik girdinin azalması, Rusya'nın ayakları üzerinde durmasına olanak tanımamıştır. Ancak Putin'in sert ekonomi hamleleri Rusya'yı 2000'den sonra ayağa kaldırmıştır. Dış politikadaki gelişim için en büyük etkenin ekonomi olduğunu bilen Putin, ülkedeki ekonominin devletleştirilmeden devlet kontrolünde olması gerektiği düşüncesiyle hareket etmiştir. Bu bağlamda Rusya'nın politika üretimine yön vermek isteyen ekonomi patronlarının çoğunu hapse atmış, sistem dışına itmiş ya da yurt dışına sürgüne göndermiştir (Tellal, 2010:198-200).

Putin'in iktidara geldiği yıllarda Rusya'nın dış politikası tutarsız bir haldeydi. Kosova Savaşı'ndan sonra Washington ve Moskova arasındaki ilişkiler iyice

kötülelmeye başlamıştı. Aynı zamanda komşu devletler ile de ilişkiler eksilerdeydi. Bu olumsuzluklara bir de 1998 yılındaki ekonomik kriz eklenince, artık Rusya'da ne siyasi ne de ekonomik güç kalmıştı. Tüm bu etkenler Rus dış politikasının manevra kabiliyetini de sınırlandırmıştı. Başka bir deyişle, Rus dış politikası reaktif, tutarsız ve dengesizdi. Kremlin yetersiz askeri/ekonomik kabiliyeti nedeniyle saldırgan dış politikalar izleyememiştir. Bu yüzden 28 Haziran 2000'de ilan edilen Rusya Federasyonu Dış Politika Konseptinde, Rus güvenliği ve dünya güçlerinin silahsızlandırılması kavramlarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca ekonomik, askeri ve siyasi alanlarda yetersiz kabiliyetinin farkında olduklarından Moskova'nın iyi ilişkiler kurması, diğer ülkelerle iş birliği yapması gerektiği ve aynı zamanda ulusal çıkarlarını da koruması gerektiği belirtilmiştir ("Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation," 2000).

28 Haziran 2000'de ilan edilen Rusya Federasyonu Dış Politika Konseptinden aktaracağımız üzere Rusya pragmatik bir güçtür ve rasyonel ve gerçekçi politikaları olmalıdır. Rusya Avrupa, ABD ve Asya ile iyi ilişkiler kurmalıdır. Ayrıca Rusya, NATO ile yapıcı bir iş birliği içerisinde olmalıdır ("Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation," 2000; Zhunisbesk, 2019). Bu pragmatik söylemlerle birlikte Rusya, Putin ile dengeli politikalar izleyerek bölgesel/küresel büyük güç olmak, özellikle coğrafi olarak Rusya'ya yakın aktörlerle ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Bandwagoning (*güçlüye "yancı" olmak*) stratejisinin uygulayıcısı olan Rusya yeterli gücü toplayana kadar esnek ittifaklar kurmayı tercih etmiştir (Tsygankov, 2013:134; 2016:137-140).

Rusya'nın ılımlı yaklaşımların aksine 2000 Konseptinde, daha sonraki süreçte uygulayacağı sert politikaların alanı ve kapsamı da aslında belirtilmişti. Örneğin Rusya, ABD'nin tek taraflı politikalarında dolayı yeni bir silahlanma yarışına girilebileceğine vurgu yapmış, bu gelişmelerin ise yeni çatışmaların tezahürüne neden olabileceğini ifade etmiştir. Bu çıkarımlar bağlamında Rusya, coğrafi konumdan ötürü Avrasya'da güvenliği sağlayan bir role sahip olduğunu vurgulamıştır. Aslında bu yaklaşımlar Rusya'nın SSCB bölgelerine yönelik arka bahçe yaklaşımının ve yayılmacı politikalarının devam ettiğini göstermektedir ("Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation," 2000).

Putin, 1999 yılında kaleme aldığı “Binyılın Dönümünde Rusya” başlıklı makalesinde, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın (GSYİH) 1990’larda neredeyse yarıya indiğini ve GSMH’nin yaklaşık olarak ABD’den on kat ve Çin’den ise beş kat daha küçük olduğunu aktarmıştır. 1998 krizinden sonra, kişi başına düşen GSYİH yaklaşık 3.500 dolara düştüğünü ve bununla G7 ülkelerinin ortalama göstergesinden yaklaşık beş kat daha küçük olduğunu açıklamıştır. Bunlarla birlikte teknolojik olarak geride olduklarını ve üretim hızının düşük olduğunu belirten Putin, fabrikaların eski tip olmasından dolayı serbest piyasa sistemindeki diğer devletlerle rekabet edilemediğini aktarmıştır. Tüm bu şartları düzeltmenin zorluğunu belirten Putin, Rusya Federasyonu’nun SSCB’den birçok ekonomik ve sosyal sorunu devraldığının da altını çizmiştir. Bu nedenle Moskova’nın daha fazla problemle karşılaşması ve mevcut problemleri çözmeye odaklanması gerektiğinin vurgulandığı bu makalede, ekonomik ve politik gelişme, Rusya için birincil öncelik olmuştur (Putin, 1999).

12 Ocak 2008 tarihinde ilan edilen Dış Politika Konseptinde, tek kutupluluğun uluslararası sistemi istikrarsızlaştırdığı ve bundan dolayı da uluslararası yapının çok taraflı olması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Rusya’nın uluslararası terörizm, göç, sağlık ve çevre güvenliği gibi konularda diğer devletlerle iş birliği yapması gerektiğinin altı çizilmiş ve bölge ve diğer ülkelerle geniş kapsamlı ilişkinin kurulması gerektiği belirtilmiştir ("Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation," 2008).

2008 Dış Politika Konseptinde çizilen bu olumlu imaja rağmen Rusya, 2008 yılında Gürcistan’ı ilhak etmiştir. Abhazya üzerinde uçan bir Gürcü uçağına, Rus savaş uçakları tarafından Nisan 2008’de taciz atışları yapılmıştır. Ağustos ayı içerisinde artan kaos sonrası 7 Ağustos’ta Gürcistan hükümeti tek taraflı bir ateşkes ilan etmiştir. Ancak bu ateşkes çok kısa sürmüş, Rus silahlı kuvvetleri çok geçmeden Gürcistan’ın batısına girmiş ve Poti limanını işgal etmiştir. 12 Ağustos 2008’de Moskova, Rus askeri operasyonunun sona erdiğini ilan etse de 22 Ağustos’ta Gori’yi işgal etmiştir. 26 Ağustos’ta Rusya, Abhazya ve Güney Osetya’nın bağımsızlığını tanımıştır. Rusya kendi krizini oluşturmuş ve bu krizleri Avrasya’daki hegemonyasını pekiştirme amacı için kullanmaya çalışmıştır (Karagiannis, 2013:79; Uludağ, 2010:363-366).

Rus-Gürcü Savaşı'nın çıkmasında bazı etkenler çok önemlidir. Örneğin, Güney Kafkasya, Rus dış politikasında önemli bir yer işgal etmektedir. Kuzey Kafkasya'ya sahip olmak için Güney Kafkasya'nın kontrolü gerekli kılmaktadır. Ayrıca ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'da etkili güç olmasının istenmemesi Rusya'nın saldırgan politikalar üretmesine neden olmaktadır. Tüm bu nedenlerle birlikte aslında Rusya'nın bu müdahalesi, NATO'ya Gürcistan ve Ukrayna üyeliklerinin gündemde olduğu dönemde yapılması açısından önemlidir. Rusya, NATO'nun yayılmacılığını kendine bir tehdit olarak gördüğünü, 2000 ve 2008 Dış Politika Konseptlerinde üstü kapalı olarak açıklamıştır ("Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation," 2000; "Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation," 2008; Tsygankov, 2018).

Göreve geldikten sonra Putin, 12 Şubat 2013'te yeni bir Dış Politika Konseptini imzalamıştır. Bu konseptte göre, dış politika ülkenin istikrarlı gelişimini sağlamak için en önemli araçlardan biridir. Rusya'nın bu amaca ulaşması için 2013 Konsepti de 2008 Konsepti gibi uluslararası sistemin çok kutuplu yapıda olması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca bu konseptten direk aktaracak olursak Rusya yeni bir dünyanın ortaya çıkması için *“Rusya, uluslararası hukuka ve eşitlik, karşılıklı saygı ve devletlerin içişlerine karışmama ilkelerine dayanan istikrarlı ve sürdürülebilir bir uluslararası ilişkiler sistemi oluşturmayı amaçlayan bir politika izlemektedir. Sistem, siyasi, askeri, ekonomik, bilgilendirici, insani ve diğer alanlarda uluslararası toplumun her üyesi için güvenilir ve eşit güvenlik sağlamayı amaçlamaktadır”* ("Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation," 2013)

Ayrıca Rusya veto hakkını elde tuttuğu BM'yi özel bir konumda değerlendirmekte ve bu konseptte BM'yi *“dünya politikalarında uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi ve koordinasyonun merkezi olarak kalmalıdır, çünkü alternatifi yoktur ve aynı zamanda benzersiz bir meşruiyete sahiptir”* şeklinde tanımlamaktadır. Bunlarla birlikte Rusya BM'nin güçlendirilmesi için bu konseptte bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Örneğin, *“BM Şartı'nın temel hüküm ve ilkelerinin dokunulmazlığını sağlamak, BM kapasitesini, devletler arası doğasını korurken BM'nin yeni dünya gerçekleriyle makul bir düzene sokmak için mümkün olan her şekilde geliştirmek”* ve *“uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesine ilişkin birincil sorumluluğu taşıyan BM Güvenlik Konseyi'nin*

etkinliğini daha da geliştirmek ve bu organı süreçlerinde gereken verimliliği sağlarken BM'deki makul reformların bir parçası olarak daha temsili kılmak. Güvenlik Konseyi'nin genişletilmesine ilişkin her türlü karar, BM Üye Devletlerinin genel konsensüsüne dayanmalıdır. Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin statüsü korunmalıdır" ("Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation," 2013).

2013 Konsepti'ne ek olarak 2004 yılında ilan edilen "Uluslararası Kalkınma Yardım Alanında Rusya Federasyonu Devlet Politikası Konsepti" de Rusya'nın dış politikasının anlaşılması açısından incelenmesi gerekmektedir. Bu konsept "Rusya Federasyonu'nun Uluslararası Kalkınma Yardımı Alanındaki Devlet Politikasının hedefleri, ilkeleri ve ana yönlerinin yanı sıra, yabancı devletlere alıcı ülkelerin sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmasının kolaylaştırılması, doğal ve insan kaynaklı felaketlerin ve diğer acil durumların, iç ve / veya uluslararası çatışmaların neden olduğu kriz durumlarının çözülmesi"ni öngörür. Yine aynı şekilde "Rusya, uluslararası istikrar ve kolektif güvenlik modern sisteminin temelini oluşturan ve bu alandaki Devlet politikası aracılığıyla bu gelişmeyi kolaylaştırmaya çalışan tüm Devletlerin sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınması için uluslararası toplumun çabalarını desteklemektedir" ("Concept of the Russian Federation's State Policy in the Area of International Development Assistance," 2014).

Rusya'nın küresel düzeyde hedefleri ise şunlardır: "yoksulluğu ortadan kaldırmak ve sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmasını teşvik etmek, devletler arasındaki uluslararası hukuk ve ortaklık ilişkilerinin evrensel olarak kabul görmüş kurallarına dayanan istikrarlı ve adil bir dünya düzeni oluşturmak için küresel süreçleri etkilemek, doğal ve insan kaynaklı felaketlere ve diğer acil durumlara müdahale etmek, uluslararası kalkınma yardımlarının şeffaflığını, kalitesini ve etkililiğini ve bu alanda üzerinde mutabık kalınan kararların uygulanmasına yönelik ortak yaklaşımların geliştirilmesine aktif katılımı geliştirmek için uluslararası çaba ve girişimlere destek sağlamak ve Rusya Federasyonu'nun ve dünyadaki kültürel ve insani etkisinin olumlu bir imajının güçlendirilmesidir" ("Concept of the Russian Federation's State Policy in the Area of International Development Assistance," 2014).

Her geçen gün daha da sert politikalar üreten Rusya'nın diğer bir dış politika atağı Suriye olmuştur. Rusya, 2015 yılında Suriye iç savaşına müdahil olmuş ve Esad rejimini desteklemiştir. Suriye, sadece enerji transit güzergâhları arasında yer alan bir ülke değil, aynı zamanda Rusya için stratejik konumu gereği de önemlidir. Tartus'taki deniz üssü Rusya'nın jeopolitik etkisini ve jeo-stratejik olarak erişim seviyesini temsil etmektedir. Hakeza ABD ile rekabet ve dolayısıyla bölgesel hegemon olma hedefi ile ilgili olarak Suriye'de yer alması Rusya'yı uluslararası gündemde tutmaktadır (R. Allison, 2013:807).

SSCB'nin dağılmasını 20. yüzyılın faciası olarak nitelendiren Putin için Orta Doğu'daki krizlerin değerlendirilmesi Rusya'nın imajına imaj katmaktadır. Bundan dolayı Rusya, IŞİD'i gerekçe göstererek Suriye'deki askeri yığınaklarına daha fazla ikmal yapmıştır. Moskova IŞİD'e müdahale etmeyerek IŞİD'in yol açtığı krizi sürdürmüş, aynı zamanda bu krizi bir fırsata dönüştürmeye ve Suriyeli muhalif güçlere saldırarak Tartus'taki deniz üssü ve Lazkiye'deki hava üssünün kontrolünü sağlamak istemiştir. Aynı zamanda bu krizler ve istikrarsız bölgeler, Rusya'nın silah pazarı olarak değerlendirebileceği ve petrol fiyatlarındaki artış ile ekonomik kazanım sağlayabileceği alanlardır (R. Allison, 2013:809).

Son dönem Rus dış politikasının anlaşılması için başvurulacak diğer bir kaynak 30 Kasım 2016 tarihinde ilan edilen yeni Dış Politika Konseptidir. Bu konsept ile Rusya, ulusal güvenliğini, egemenliğini, toprak bütünlüğünü sağlamayı, hukukun üstünlüğünü ve demokratik kurumları güçlendirmeyi hedeflemiştir. Rus ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyümesini ve daha rekabetçi hale gelmesini sağlayacak, nüfusu için teknolojik modernleşmenin yanı sıra daha yüksek yaşam standartlarını ve yaşam kalitesini artıracak olumlu bir dış ortam oluşturulmak istenmiştir. Bugünün dünyasında bir etki merkezi olarak Rusya konumunu pekiştirmeyi, uluslararası/bölgesel ekonomik kuruluşların sağladığı seçenekleri kullanarak küresel ekonomik ilişkilerdeki konumunu güçlendirmeyi amaçlamıştır ("Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation," 2016).

Özetle, Rusya'nın Dış Politikasında büyük değişimlerin yaşandığı yıllar Putin'in iktidarında olmuştur. Dış Politika Konseptlerinde ve diğer güvenlik metinlerinde saldırgan tavırlarını meşrulaştıran Rusya'nın amacı, SSCB'nin canlandırılmasıdır. Ancak

Putin'in hayali, SSCB'nin topraklarında askeri, siyasi ve ekonomik gücünün harmanlandığı büyük bir Rusya imparatorluğudur. Ayrıca, Rusların güçlü ülke olma istekleri, Rus çarlığında, SSCB'de ve Rusya Federasyonu dönemlerinde hep var olmuştur. Dolayısıyla bu isteklerin devam etmesini ve Rusya'nın lider devlet olma arzusunu anlayabilmek için Rusya'nın dış politikasını etkileyen dış ve iç faktörlerin de analiz edilmesi gerekmektedir.

3.2. RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN DIŞ FAKTÖRLER

Bu başlık içerisinde değerlendirilme amacı güdülen ve Rusya'nın dış politikasına etki eden faktörler: Uluslararası sistemin belirsizliği ve Rusya'nın tepkisi, nükleer (kısıtlama) alanda yapılan çalışmalar, AB'nin ve NATO'nun genişleme çabası, Orta Asya ve Kafkasya'da cereyan eden olaylardır.

Uluslararası arena anarşiktir, yani egemen devletlerin üzerinde merkezi bir otorite yoktur. Dolayısıyla merkezi bir otoritenin yokluğunda devletlerin kendilerini koruması kendi seçimlerine bırakılmıştır. Bu anlamda devletler çeşitli ulusal/uluslararası hedefler peşinde koşarlar ancak ulusal güvenliği her zaman için ön planda tutmaktadırlar. SSCB'nin dağılmasının ardından uluslararası sistemini tek kutuplu hale evrilmesi Rusya için hiçbir zaman kabul edilmemiştir. Yukarıda belirttiğimiz üzere, Rusya'nın dış politika konseptlerinde sürekli olarak uluslararası alanda çok kutupluluğa vurgu yapması SSCB sonrası sistemde yer edinme çabasıdır. Buna bağlı olarak Putin'in ilk dönemlerinde ekonomik ve askeri zayıflık, Batı ile iyi anlaşmaya ve sonrasında ise kendi politikalarının uygulanması adına verilen mücadele arasındaki süreç, uluslararası sistemin yapısının Rusya'nın dış politikasına nasıl bir etki ettiğini gözler önüne sermektedir.

Bu bağlamda Rusya, özellikle nükleer yayılmanın önlenmesi, NATO'nun genişlemesi ve ABD'nin eski Sovyet ülkelerinin iç işlerine karışması konularında ABD'yle çatışmıştır. Bunun içindir ki Rus dış politikası, ülkenin güçlü konumunu korumak ve diğer güçlü devletlerin etkisini dengeleme amacı gütmektedir. Nitekim NATO'nun doğruya doğru genişlemesi, Rusya'nın geleneksel nüfuz alanına müdahale olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda AB'nin genişleme politikalarının da daima

karşısında olan Rusya, bu mücadelesinde amansız bir şekilde devam edeceğini her platformda belirtmiştir. Nitekim 2008 yılında Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliğine yönelik, bunun bir savaş sebebi olacağını Rusya tarafından 2007 yılında belirtilmiştir (Sander, 2012a:584-589).

NATO'nun eylemlerini/söylemlerini nüfuz alanlarına müdahale olarak değerlendiren Rusya için Orta Asya arka bahçedir. SSCB'nin dağılması sonrası ABD'nin Orta Asya'daki faaliyetlerine göz yumması, Rusya'nın ekonomik yenilenme sürecinin tamamlanmasına kadar sürmüştür. Ayrıca Rusya'nın Orta Asya'da ABD'nin etkin olmasına deyim yerindeyse göz yumması, Afganistan özelinde terörizm ile mücadele ve Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'da ise demokrasi ve güvenlik bağlamında ABD üslerinin inşasına ya da var olan üsleri kullanmasına izin vermiştir ki ABD'nin bu coğrafyada etkinliği uzun sürmemiştir (Tellal, 2010:216-218; Trenin, 2009:3).

Rusya'nın dış politikası her zaman için ABD karşıtı olmamıştır. Rusya için ABD hem ortak hem de rakiptir. Örneğin, Putin'in Rusya Cumhurbaşkanı olarak göreve geldiği ilk yıllarda ABD-Rusya ortaklığının geliştirilmesi için görüşmeler gerçekleştirilmiş ve terörle mücadelede ABD ile iş birliğinin geliştirilmesinden büyük memnuniyet duyulduğu ifade edilmiştir. Ancak Bush yönetiminin Avrupa'da balistik füze savunma sistemi planları Moskova tarafından Washington'un tek kutuplu bir dünya kurma niyetinin bir kanıtı olarak kabul edilmiştir. Moskova'nın Beyaz Saray'ın dış politika eylemlerine muhalif olmasına cevaben Washington, Rusya'nın İran'a silah satışını ve Rusya'daki siyasi ve sivil özgürlüklerin kısıtlanması üzerinden cevap vermiştir (Omelicheva, 2013:100-101; Tellal, 2010:216).

Rusya'nın dış politikasında özellikle 1990'ların başlarında, Moskova Batı devletleriyle derin bir entegrasyon aramış ve bu anlamda Moskova ABD'nin barışı koruma adımlarına ve askeri operasyonlarına katkı sağlamıştır. Tüm bunlarla birlikte çok kutupluluk/taflılılık sayesinde Rusya, Soğuk Savaş sonrası dünyada ABD hegemonyasını aşmak için mücadele etmiştir. Nitekim ABD'nin gücünü aşabilmek için Karaganov Doktrini ilan edilmiş ve diğer devletlerle ittifaklar kurarak dengelemeye çalışmıştır (Hekimoğlu, 2007:83; Omelicheva, 2013:101; Tellal, 2010:204).

Rusya’da yeni bir dış politika stratejisi olarak “Enerji Süper Devleti” fikri ortaya çıkmıştır. İlk olarak 2005 yılında Cumhurbaşkanı Putin tarafından ilan edilen bu strateji, politik ve ekonomik amaçlara ulaşmak için yüksek enerji fiyatları döneminde Rusya Federasyonu’nun (petrol, doğal gaz ve enerji ulaştırma ağları) stratejik kaynaklarına dayanmaktadır. Enerji hem ülkeyi zenginleştirmek hem de uluslararası statüsünü ve etkisini artırmak için, özellikle Avrupa ülkeleri ve SSCB cumhuriyetleriyle ilişkilerinde paha biçilmez bir araç olarak görülmektedir (Omelicheva, 2013:100-101). Bu bağlamda çatışmaların/savaşların canlı tutulması ve akabinde artan petrol fiyatları Rusya’nın dış politikasında aktif olmasının temel özelliklerinden biri olarak algılanabilir. Nitekim dünya petrol rezervlerinin önemli bir kısmının bulunduğu Venezüella ve Orta Doğu ülkelerinde askeri veya siyasi anlamda bilfiil bulunma gayreti bu amacın en açık göstergeleridir.

3.3. RUSYA FEDERASYONU’NUN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN İÇ FAKTÖRLER

Rusya Federasyonu’nun iç politikasında etkili olan faktörler arasında birinci öncelik her zaman için Başkan olmuştur. Çarlık Rusya’sından SSCB’ye ve sonrasında Rusya Federasyonu’nda lider, her zaman için iç ve dış politikada öncü olmuştur. Başkanın söylemleri ülkedeki kanun ve uygulamalardan üstün olmuş ve hatta anayasada demokratik söylemler bağlamında tanımlanan Rusya’da demokrasi bizatihi başkanın kendi eylemleri/söylemleri/hedefleri olmuştur. Başkanın yanı sıra iç politikada etkisi olan diğer faktörler şunlardır: Siyasal rejim, kamuoyu ve çıkar grupları, Duma’nın ve siyasi partilerin etkisizliğidir. Ayrıca hem iç hem de dış politikanın belirlenmesinde güvenlik konuları, ekonomik kırılganlık ve kimlik sorunu Rusya’nın dış politikasını etkileyen iç faktörlerdir (Hekimoğlu, 2007; Tellal, 2010).

Rusya Federasyonu 1993 Anayasası, Rusya’yı demokratik bir devlet olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamaların aksine Rusya demokratik bir devletin çoğu özelliğinden uzaktır. Omelicheva’dan aktaracağımız üzere Rusya’nın “siyasi rejimi”, “gelişmekte olan demokrasi”, “yumuşak otoriterlik” ve “hiper-başkanlık” olarak adlandırılan “melez” bir demokrasi ve otoriterlik türüdür. Demokratik siyasi sistemin birçok resmi kurum ve normuna sahip olsa da bu kurumlar iktidarın yönetimi içerisinde

gayri resmi, demokratik olmayan uygulamalarla birlikte var olmaktadırlar. Kanunlar, yönetici elitlerin özel çıkarlarına hizmet eden ve gayri resmi kurallarla çatışmaya girdiğinde değişikliğe gidilen normlardır” (Omelicheva, 2013:104).

Yine aynı şekilde Rus Anayasası’na göre ve Omelichave’den aktaracağımız üzere *“Cumhurbaşkanı ve kurmayları, Başbakan ve Hükümet, Dışişleri Bakanlığı, askeri, güvenlik ve istihbarat ajansları dış politikada kilit oyunculardır. Bununla birlikte, bu kurumların dış politika yapımında asıl rolü, anayasada ve diğer yasal belgelerde açıklandığı gibi resmi otoriteleriyle uyuşmamaktadır. Putin’in başkanlığından bu yana, Rusya’daki siyasi güç, Rus yasama ve yargı erklerine rağmen Cumhurbaşkanı, başkanlık yönetimi ve yürütme organının ofisinde yoğunlaşmıştır” (Omelicheva, 2013:104).*

İç ve dış politikadaki başkanlık tekeli, Lenin’den Putin’e hep var olmuş ve 21. yüzyılın başlarında daha da güçlenmiştir. Bundan dolayı anayasal olarak Rusya başbakanı dış politikada Cumhurbaşkanına bağlıdır. Ancak dış politika yapımı, Putin’in Rusya başbakanı olduktan sonra Kremlin’den Rus hükümetine kayarken, Putin’in Cumhurbaşkanı olduğu zamanlarda ise cumhurbaşkanlığına kaymıştır (Omelicheva, 2013:104-105). Bundandır ki bir devletin dış politikasını etkileyenler yalnızca çeşitli çıkar grupları değildir; aynı zamanda siyasi liderlerin bireysel özellikleri de etkilidir. Liderler çevrelerinin ürünleridir. Bu nedenle, liderlerin görüş ve bakış açıları, dış politikayı ulusal kültür, kimlik ve ideoloji bağlamında değerlendirmeleri önem arz etmektedir. Rus liderlerin fiili sorumlulukları, kişisel geçmişleri ve kişiliklerinin özelliklerinden etkilenmektedir. Daha dışa dönük ve iddialı liderler genellikle Rusya’nın iç meselelerinde daha aktif roller üstlenmişlerdir (Hekimoğlu, 2007:88-91).

Omelicheva’nın çalışmasında da belirttiği üzere, Soğuk Savaş sırasında, Rusya’nın askeri ve savunma kuruluşları SSCB’nin Dış Politikasında önemli bir rol oynamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ordu siyasi nüfuzunun çoğunu kaybederken, küresel meseleler hakkındaki görüşleri ve güvenlik tehditlerinin değerlendirilmesi ve kaynak tahsisi talepleri nedeniyle Rusya’nın sivil liderlerinin tercihleriyle çatışmaya girmiştir. Askeri ve istihbarat örgütleri, Putin’in önderliğinde Rusya’nın dış ve iç politikasındaki etkisini yeniden kazanmıştır. Siloviki (силови́к) yönetimi olarak adlandırılan bu yönetici

elitle birlikte dış ve iç politikanın belirlenmesinde FSB'nin ve Rusya Federasyonu Dış İstihbarat Servisi'nin (SVR) etkisi artmıştır. Son yıllarda, bu kurumların uluslararası ve iç durumla ilgili değerlendirmeleri ve raporları Kremlin'in dış politika kararları için bilgilendirme çerçevesini sağlamıştır (Hekimoğlu, 2007; Omelicheva, 2013:106; Tellal, 2010:196).

Bir devletin dış politika hedeflerinin belirlenmesinde ve uygulanmasında bürokrasinin güçlülüğü ve aktifliği önem arz etmektedir. Bundan dolayı dış politika kurumlarındaki diplomatlar dış politika kararlarını uygulamakla görevlendirilmektedirler. Omelicheva'nın da belirttiği üzere "Rusya Dışişleri Bakanlığı Rusya'nın dış politikasının uygulanmasında önemli dış politika kurumlarından birisi olmuştur. Ancak Putin'in Başkanlığı veya Başbakanlığı dönemlerinde Dışişleri Bakanlığı etkili bir kurum olsa dahi Putin'in yönetimi dışında kendine hareket alanı bulamamıştır. Yine de Rusya'nın dışişlerinde bilgi ve temasların ana deposu olarak görülen Dışişleri Bakanlığı, küresel ve bölgesel siyasetin kritik konularında paha biçilmez bir girdi sağlayarak Rusya'nın dış politika davranışını etkilemektedir" (Hekimoğlu, 2007; Omelicheva, 2013:105; Tellal, 2010).

Doğal kaynaklar olarak petrol ve gaz, Rus dış politikasının seyrini büyük ölçüde şekillendirmektedir. Bu doğal kaynakların Rusya'ya büyük ekonomik dönüşümü nedeniyle, Rusya'nın gücünü, sınırlarının dışına yansıtmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle, enerji sektörünü hükümetin kontrolü altına alınmaya karar verilmiştir. Nitekim iktidara geldikten sonra Putin'in dikkati Rus doğal gaz tekeli olan Gazprom'un üzerinde olmuştur. Putin'in Başkanlığı sırasında yapılan bir dizi iş anlaşmasında Gazprom ve yan kuruluşları, stoklarının önemli bölümlerini çeşitli devlet kurumlarına aktarmışlardır. Bu şekilde, Rus hükümeti şirket üzerinde tam kontrol kazanmıştır. Nitekim Putin Gazprom'un yönetilmesinde etkin olmak için yakın siloviki ekibinden atamalarda bulunmuştur. Bu şekilde gaz Putin'in yeni silahı ve kumbarası haline gelmiştir (Hekimoğlu, 2007:116-124; Omelicheva, 2013:107; Tellal, 2010).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE RUSYA’NIN TEMEL KONULARA GÖRE İLİŞKİLERİ

4.1. SİYASİ-DİPLOMATİK İLİŞKİLER

Türk-Rus ilişkilerinin tarihini analiz etmeksizin iki devlet arasındaki ilişkilerin günümüzdeki durumunu anlamak olanaksızdır. 500 yıllık bir geçmişe sahip iki devletin günümüzde “stratejik ortak” olarak adlandırılan politikalarını anlamaya kadim uygarlıklar olan Slavlar ve Türklerin ilişkilerini ele almakla başlamak gerekmektedir. Ruslarla Türklerin tarihi elbette ki her devlette olduğu üzere bazı hedeflerin gerçekleştirilmesi için ortaya çıkan anlaşmazlıklar ile başlamıştır. Böylesi bir ifadenin arkasında, Rusya’nın daha devlet olarak filizlenmeye yeni başladığı dönemlerde İstanbul’a vermiş olduğu önem yatmaktadır. Ruslar, İstanbul için “Tsar’grad” yani “Şehirlerin Şahı” yakıştırmasında bulunmuştur. Bu yakıştırma ile ilintili olarak 20. yy’da boğazlar üzerindeki istekleri de İstanbul için bitmek tükenmek bilmeyen bir arzuyu yaşattığının göstergesidir. İstanbul’u ele geçirmek üzere 967 yılında Kiev Beyi Oleg saldırıda bulunmuş ancak saldırı, Bizanslıların teklif etmiş olduğu yüklü miktardaki parayı Oleg’in kabul etmesi ve geri çekilmesiyle son bulmuştur (Djuvara, 2017:413-415; Kurat, 2011:1-2).

Rusların İstanbul’a atfettiği bu önemin arkasında dini, ekonomik, siyasi ve kültürel nedenler yatmaktadır. Bizans prensesi Sofya’nın, Moskova Knezi Üçüncü İvan ile evlenmesi ve Hristiyanlıktaki “teslis inancı” gereği üçüncü Roma olarak Moskova Knezliği kendisini göstermiştir. Bundan dolayıdır ki Rusların İstanbul’a dini nedenlerle yaklaşması bir inanç gereğidir. Ancak bu dini dürtü daha sonra siyasi ve ekonomik nedenlerle bezenmiştir. Rusların hedeflerine ulaşması bu coğrafyada yaşamış olan Peçenek, Uz ve Kumanlar gibi Türk kavimleri ve Altın Orda, Kırım ve Osmanlı İmparatorluğu (günümüzde Türkiye Cumhuriyeti) tarafından engellenmiştir. Örneğin, İstanbul’un 1453 yılında fethi Rus kaynaklarında yer aldığı üzere, Hristiyanlığın en eski merkezlerinden bir olması nedeniyle büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Bu üzüntüyü Ruslar, İstanbul’un bir gün fethedileceği inancı ile azaltmak istemiştir (Kocabaş, 1989:23; Kurat, 1990:2-4; 2011:2-4; Meram, 1969:34-43; Sarı, 2018:382).

15. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nun yönü Akdeniz ve Orta Avrupa'ya yönelikti. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu Moskova Knezliği ile olan ilişkilerini Kırım hanlığı üzerinden yönetmiş olup Moskova'yla birebir ilişkiye girmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tavrına rağmen Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nu yakından takip etmiş ve hatta bu dönemde dış ilişkilerle alakalı olmak üzere Elçiler Dairesi dahi kurmuştur. Bu dairelerden bir tanesi Osmanlı İmparatorluğu siyasetiyle yakından ilgiliydi ve Osmanlı imparatorluğunu mümkün olduğu kadar oyalamak ve ilişkilerde aldatmaya varan boyuta kadar politikalar üretmekti (Kurat, 1990:5; 2011:5; S. Yılmaz ve Yakşı, 2016:12).

Aksak Timur'un düzenlediği sefer sonrası Altın Orda Devleti yıkılmış ve Moskova Knezliği'de bu durumdan faydalanıp 1480 yılında Hristiyan bir devlet olarak var olmuştur. Moskova Knezliği 1552 yılında Kazan'ı ve 1556 yılında ise Astarhan (Astrahan) Hanlığı'nı ele geçirmiştir. Moskova Knezliği'nin böylesi bir ilerleyişte nizam içerisinde olması Üçüncü İvan'ın Fatih Sultan Mehmet'i ve Moskova Knezliği'nin de Osmanlı İmparatorluğu'nu örnek alması etkilidir ki Osmanlı İmparatorluğu ordusunda yer alan yeniçeri ocağı benzeri bir birlik kurulmuştur. 1569 yılı Türk-Rus ilişkisinde önemli bir milat olmuştur. Kazan Hanlığı'nın ele geçirilmesi Osmanlı İmparatorluğu açısından büyük bir yankı oluşturmaya da Astarhan Hanlığı'nın ele geçirilmesi sonrası Rusların Osmanlı İmparatorluğu'na yaklaşması, Türkistan coğrafyasında gelen ticaret erbaplarının yollarının kesilmesi ve hacıların engellenmesinin ardından Osmanlı İmparatorluğu Ruslarla bilinen ilk sefer olan "Ejderhan Seferi"ni (Astrahan Seferi) başlatmıştır. Bu sefer Osmanlı İmparatorluğu açısından iyi bir netice ile sonuçlanmamış olup Kazan ve Astarhan Hanlıkları Rusların elinde kalmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi ilişkiler bu seferden sonra da Kırım Hanlığı üzerinden yürütülmeye devam etmiştir. Seferi müteakiben imzalanan 1681 tarihli Bahçesaray Anlaşması ilk Türk-Rus anlaşması olmuş ve anlaşmaya göre Ruslar, Kırım hanlığına vergi vermeye devam edeceğini kabul etmiştir (Kireççi ve Tezcan, 2015:20-23; Kurat, 1990:9-10; Sarı, 2018:382-383; M. Şen, 2018; Topsakal, 2016:36; S. Yılmaz ve Yakşı, 2016:12-13).

1683 yılında Viyana seferinden galibiyet elde edemeyen Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kurulan "Mukaddes İttifaka" Rusya da katılmıştır. Osmanlı

İmparatorluğu bu dönemde Doğu Avrupa'yla ilgilenirken Rusya'da da bir lider değişikliği olmuştur. 1689 yılında Rus tahtına Birinci Petro geçmiştir. Birinci Petro, namı diğer Büyük Petro (Türkler tarafından Deli Petro olarak bilinir) donanma kurma hevesiyle hareket etmiştir. Böylesine bir hedefin arkasında Rusların “sıcak denizlere inme” politikası yatmaktadır (Çimen, 2007:166-177).

Azak kalesini ele geçirmek için 1695 yılında Rus orduları harekete geçmiştir. Bu sefere biziatihi Birinci Petro'da katılmıştır. Kuşatma esnasında Birinci Petro donanma gücünün gerekli olduğunu görmüştür. Bu gereklilik Birinci Petro'nun donanma kurma arzusuyla da birleşince 1696 yılında 30 adet harp gemisi yapılmıştır. Donanmanın kurulması ve Birinci Petro'nun ısrarları sonucunda Azak kalesi Ruslar tarafından ele geçirilmiştir (1699 Karlofça Antlaşması'yla) (Çimen, 2007:178; Sumner, 2016:19-39). Rusların bu kazanımıyla birlikte 1699 Karlofça Anlaşması'nın devamı niteliğinde olan 3-13 Temmuz 1700 tarihli İstanbul Barışı imzalanmıştır (A. Özcan, 2001). Anlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sı arasında Karadeniz kıyılarındaki ilk sınır çizilmiştir. Atılan imzalar Rusların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kazandığı zaferin ilk belgesi olurken Rusya'ya tanınan elçi atama hakkıyla Çar Petro tarafından ilk daimî büyükelçi olarak Peter Andreeviç Tolstoy, Osmanlı İmparatorluğu'na elçi olarak atanmıştır. Ancak Rusya'nın elde etmiş olduğu bu kazanımlar Kırım'ın güvenliğini de tehlikeye atmıştır.

Baltık denizi 18. yy'da İsveç Gölü durumundaydı. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası nedeniyle ve Baltık Denizi'nin Avrupa'ya açılan deniz kapısı olması Rusya'nın odağının Baltıklara kaymasına neden olmuştur. Dolayısıyla Çarlık Rusya'sı İsveç Krallığı'na savaş açmıştır. İsveç Kralı Çar Petro'ya yenilmiştir. İsveç Kralı İkinci Şarl'ın Osmanlı İmparatorluğu'na sığınması ve Rusların kralın iadesini istemesi yeni bir savaşın doğuşuna sebep olmuştur. Bunun üzerine Ruslara karşı 1710 yılında savaş ilan edilmiştir. Savaş esnasında Rusya Hırvat, Makedon ve Sırp'ları ayaklandırmıştır. Petro'nun bu siyaseti sonraki yıllarda da uygulanmış olup Hristiyanlar Osmanlı İmparatorluğu ile verilen mücadelelerde her seferinde bir koz olarak kullanılmıştır. 1711 yılında gerçekleştirilen ve Prut nehri boyunca verilen mücadele sonrası Osmanlı İmparatorluğu Rusları yenilgiye uğratmıştır. Bu mağlubiyet sonrası 24 Haziran 1713 Edirne Antlaşması

imzalanmıştır (Konak, 2015:512; Kurat, 1990:10-21; 2011:10-21; Kuzucu, 2016:65-66; S. Yılmaz ve Yakşı, 2016:13).

Karadeniz'e inme politikası sadece Birinci Petro'yla sınırlı kalmamış ve 1725 yılında ölümünün ardından sonra tahta geçen İkinci Katerina (Екатерина, Yekaterina) ile de devam etmiştir. Birinci Petro'nun devleti ve orduyu modernizasyon mücadelesi, İkinci Katerina döneminde de devam etmiştir. 30 yıllık bir süreçte Rusya'yı yöneten Katerina, Rusya'yı Avrupa'nın en modern ülkelerinden birisi haline getirmiştir. İkinci Katerina devrinde de Osmanlı İmparatorluğu ile mücadele devam etmiştir ve Osmanlı İmparatorluğu ağır yenilgiler almıştır. Osmanlı'nın almış olduğu ağır yenilgilerin arkasında İkinci Katerina'nın İstanbul'u ele geçirme ve nihayetinde de Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkma amacı vardır. Bu politikaların sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki hâkimiyeti kırılmış ve Osmanlı bünyesindeki Slavlar da isyan etmiştir (Kurat, 2011:24-25).

Ruslar 1771 yılında Kırım'ı ilhak etmişti. Bu kayıpların tescili ise 1774 tarihli Küçük Kaynarca Anlaşması'dır. Anlaşmayla Karadeniz Türk gölü olmaktan çıkmış ve Kuzey'den gelen tehditleri engellemek için stratejik bir konumu olan Kırım, Osmanlı denetiminden çıkmıştır (madde 2). Hristiyan Ortodoks tebaası üzerinde himaye haklarını elde eden Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışma hakkı elde etmiştir (madde 7). Fransız İhtilali'yle birlikte artan milliyetçilik duygusu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Slavların da ayaklanmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca bu anlaşma yapılırken boğazlar üzerinde hak talep eden Rusya'nın istekleri kabul edilmemiştir. Lakin Rus ticaret gemileri boğazdan serbest geçiş hakkı elde etmişlerdir (Armaoğlu, 2019:36-37; Hekimoğlu, 2007:28; Hülâgü, 2004:14-16; Kurat, 1990:27-40; 2011:27-40; Saray, 1998).

Rusya'nın Karadeniz'de elde ettiği bu avantaj, İngiltere ve Fransa tarafından kabul edilebilir değildi. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'nu kışkırtarak Kırım'ın tekrardan alınması için Rusya'ya 1787 yılında savaş ilan ettirilmiştir. Savaş Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine sonuçlanmış ve Kırım'ın Rusya'nın egemenliğinde kalacağı

1792 Yaş Antlaşması ile onaylanmıştır (Armaoğlu, 2019:20-22; Fedakar, 2015:132; Ö. Yılmaz, 2019:113).

19. yy'da Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sı arasında cereyan eden diğer bir savaş ise 1828-1829 yıllarında gerçekleşmiştir. Bu savaşın gerçekleşmesindeki etmenlerden birincisi Çarlık tahtında değişiklik olması ve Birinci Nikolay'ın tahta geçmesidir. Birinci Nikolay, Birinci Petro ve İkinci Katerina gibi Rusya'nın güçlü bir devlet olması için mücadele veren dindar bir Ortodoks Hristiyan'dı ve diğer liderler gibi amacı Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak ve İstanbul'u ele geçirmektir. İkincisi ise, Rusların Osmanlı topraklarındaki Slavları ve Yunanlıları kışkırtıp Osmanlı'nın iç işleriyle alakadar olmasını ve istikrarlı bir dış politika üretmesine engel olma hedefidir. Ayrıca ayaklanan bu halklara İngilizler, Ruslar ve Fransızlar destek vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasını fırsat bilen Ruslar 1828 yılında tekrardan Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açmıştır ki bu savaşın merkezinde İstanbul'un Türklerden geri alınması hedefi vardı. Erzurum'a kadar ilerleyen Ruslar Osmanlı İmparatorluğu'nu bu "zayıflamış halinde" bile yenemeyeceğini anlayınca 14 Eylül 1829 Edirne Antlaşmasını imzalamışlardır. Antlaşmayla birlikte cephede kazanamayan Ruslar diplomatik olarak kazanmış, Sırp ve Yunan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Rusların ticari gemilerine ek olarak Rus limanlarına giden ve Osmanlı ile savaş halinde olmayan ülkelerin gemileri de boğazlardan engelsiz geçiş hakkı elde etmiştir. Ayrıca 1828 yılında Osmanlı İmparatorluğu Türkmençay Antlaşmasını tanımış ve tanımının gereği Azerbaycan Türklerinin yaşadığı coğrafyanın bölünmesini de kabul etmiştir (Açıkkaya, 2010:404; Çelik, 1996:63; Hale, 2013:13-14; Hekimoğlu, 2007:31; B. Özcan, 2011:196; Yeşilot, 2008:187).

Boğazlarda egemenlik sağlayamayan Rusya 1830'lu yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalmasını istemiştir. Çarlık Rusya'sı bu istekle, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'u ele geçirmesini engellemekle birlikte İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Karadeniz'e girmesini de engellemek istemiştir (Kurat, 1990:55-57; 2011:55-57; Sarı, 2018:384-386). Fransa'nın destekçisi olduğu Mısır valisi 1832 yılında İstanbul'a karşı isyan etmiş ve oğlu İbrahim Paşa da Osmanlı İmparatorluğu ordusuyla girişmiş olduğu mücadeleyi kazanmıştı. Bu savaş esnasında İkinci Mahmut, İngiliz ve

Fransızlardan yardım istemiş olmasına rağmen bu çağrı cevapsız kalmıştır. Bunun üzerine Rus Çarı Birinci Nikolay yardım edebileceğini belirtmiş ve Sivastopol’de konuşlandırılmış 12000 civarı askeri İstanbul’a göndermiştir (Hale, 2013:14; Kurat, 1990, 2011).

Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ilişkisi İngiltere ve Fransa’yı rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığın ardından İngiltere ve Fransa, Mısır Valisine Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşma yapması için baskı yapmışlardır. Baskı sonuç vermiş ve Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşma sağlanmıştır. Anlaşma sonrası Ruslarla da 8 Temmuz 1833 tarihli Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma 8 yıllık olup 6 madde ve gizli bir maddeden ibaretti. Gizli olan maddeye göre, her iki ülke tehlike anında bütün imkânlarını seferber edeceklerdir. Boğazlar savaş halinde yalnızca Rusya’ya açık tutulacaktır. Antlaşmanın maddelerinde de görüldüğü üzere Birinci Petro’nun, İkinci Katerina’nın ve Birinci Nikolay’ın istekleri gerçekleşmiş ve Ruslar sıcak denizlerdeki yayılmalarını iyice genişletmişlerdi. Bu anlaşmaya dayanarak Rusya, hamisi olduğu Ortodoks Hristiyanlar üzerinden birtakım yeni isteklerde bulunmuştur. Ancak bu istekler kabul görmemiştir. Bunun üzerine Rusya 1853 yılının Eylül ayında Eflak ve Boğdan’a saldırmıştır (Acar, 2004:190-194; Beydilli, 1998; Dördüncü, 2001:84-86; Gencer, 2015:641; Kurat, 1990:61-65; 2011:61-65; Tellioglu, 2015:201).

1848 Macar Ayaklanması Rus ordusunun oynadığı rol sonrası Çarlık Rusya’sı, İstanbul’u ele geçirebileceğini ve Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkabileceğini düşünmüştür. Bu düşünceyle hareket eden Rusya, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı sefer hazırlığına başlamış, İngiltere ve Fransa gibi devletlerle de sefer hakkında diplomatik görüşmeler yapmıştır. Saint Petersburg kentinde, İngiltere Büyükelçisi Hamilton Seymour ile yapılan görüşmede Birinci Nikolay, Osmanlı İmparatorluğu’nu “hasta adam” olarak tasvir etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu kendiliğinden çökmeden önce toprak taksimi yapma teklifinde bulunmuştur. Ancak İngiltere, Rusya’nın teklif ettiği toprak taksiminde Mısır’dan dolayı Fransa’nın takınabileceği tutumu göz önünde bulundurarak teklife sıcak yaklaşmamıştır. Çarlık Rusya’sı yapacağı seferde, İngiltere ve Fransa’nın Osmanlı İmparatorluğu’nun yanında yer alabileceği endişeleriyle hareket etmiştir. Rusya’nın endişeleri doğru çıkmış, İngiltere ve Fransa orduları Osmanlı İmparatorluğu’na destek vermişlerdir. Ruslar

püskürtülmüş ve Sivastopol kenti tekrardan Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. Osmanlı'nın bu kazanımı sonrası 1856 yılında Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmayla birlikte Osmanlı İmparatorluğu Avrupa devleti olarak sayılmıştır. Ayrıca Fransa, İngiltere, İtalya ve diğer taraftan da Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü garanti altına alınmış ve Karadeniz'de hiçbir ülkenin donanma bulundurmaması, Kırım'da yer alan Rus üslerinin kaldırılması ve barış zamanında boğazların bütün yabancı devletlere kapatılması kararına varılmıştır. Fakat Çarlık Rusya'sı Karadeniz'de hiçbir ülkenin donanma bulundurmaması koşulunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine itiraz eden Rusya'nın çabaları sonuç vermiş ve Paris Antlaşmasının 11., 13. ve 14. maddeleri kaldırılmıştır (Armaoğlu, 2019:251;336; Erkan, 2010:105-106; Karal, 1999:241; Keleş, 2008:149; Kurat, 1990:74; T. Özcan, 2017:508-509).

Panslavizm'in de etkisiyle Çarlık Rusya'sı Kafkaslarda ve Balkanlarda baskısını/etkisini artırmıştır. Kışkırtmalarla Bosna Hersek, Karadağ, Bulgaristan ve Sırbistan'da karşılıklar çıkartılış ve buna bağlı olarak Kafkaslarda ve Balkanlarda yaşayan Müslümanlar göçe zorlanmıştır. Çarlık Rusya'sı etkisini artırmak için 93 Harbi olarak da bildiğimiz 1877-78 Osmanlı-Rus savaşını başlatmıştır. Çarlık Rusya'sı savaşı kazanmış ve savaş sonrası 1878 tarihli (Yeşilköy, San-Stefanos) Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma Osmanlı açısından ağır şartlar taşımaktaydı. Antlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu himayesinde yaşayan Slavlar sözde "Osmanlı zulmünden" kurtarılmıştı. Karadağ ve Sırbistan bağımsız bir devlet olarak kabul edilmiş, Bulgaristan topraklarını genişletmiştir. Ermenistan ise ilk defa uluslararası antlaşma da geçiyordu ve Ruslar Ermenilerin hamiliğini üstleniyordu. Batum, Kars ve Ardahan Ruslara verilmekteydi. Rusya'nın artan etkisinden rahatsız olan Fransa, İngiltere, Avusturya, Almanya, İtalya, Osmanlı ve Rusya'nın da katıldığı Berlin Kongresini düzenlediler. Kongre sonrasında Ayastefanos Antlaşması feshedilmiştir. Bu antlaşmanın yerine 1878'de Berlin Antlaşması imzalandı. Anlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu, Avrupalı devletler arasında paylaşılma mücadelesi verilen bir imparatorluk halini almıştır. Böylesi bir fırsatın verilmesi Osmanlı'nın iç işlerine de müdahil olmanın fırsatını bir kez daha

vermiştir (Hale, 2013:18; Kurat, 1963; 2011:82; Sancaktar, 2011:33; Sarı, 2018:389; Sarı, 2008:77-78; Şimşir, 1999:149; Uçarol, 2005:342-357; Urhan, 2016).

Balkanlar ve Kafkaslarda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanan devletleri destekleyen Rusya, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ordusunu güçlendirmekle birlikte Ermeniler üzerinden de Osmanlı İmparatorluğu iç işlerinde karışıklıklar çıkarmak için uğraşmaktaydı. Ruslar bu politikaları sürekli devam ettirmişler, bir yanda da İTC'nin ileri gelenleriyle de görüşmelerde bulunmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Talat Paşa 1914 yılında Kırım'da Rus Çarını ziyaret etmiştir. Ziyarete Talat Paşa, Rusya'ya müttefik olma teklifinde bulunmuştur. Ancak Rusya'nın İngiltere ve Fransa ile yapmış olduğu ittifak nedeniyle bu teklif reddedilmiştir (Kurat, 1990:111; 215-225; Sarı, 2018:391-392).

Dünya tarihi açısından 1914 yılı belki de en önemli Kırılma zamanlarından birisi olmuştur. 1914 yılının 28 Haziran'ında Avusturya-Macaristan veliahdı Sırp bir milliyetçi tarafından öldürülmüştü. Zaten savaşların yoğun yaşandığı bu yıllarda yaşanan suikast Birinci Dünya Savaşı'nın fitilini ateşlemişti. Suikastın ardından Avusturya-Macaristan Sırbistan'a, Almanya'da Rusya'ya savaş ilan etmişti. Savaş başlamadan önce dönemin Savunma Bakanı Enver Paşa ile Almanya arasında gizli bir antlaşma imzalanmış ve anlaşmaya göre, Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesi halinde Osmanlı İmparatorluğu da Rusya'ya savaş ilan edecekti (Kurat, 1990:242; 2011:242).

Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi, iki Alman gemisinin (Goeben ve Breslau) Osmanlı'ya sığınmasıyla başlamıştır. Bu sığınmadan sonra gemilerin isimleri "Yavuz" ve "Midilli" olarak değiştirilmiş, 28 Ekim 1914 günü Alman Amiral Souchen'in kontrolünde Rus limanlarını bombalamasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun da fiilen savaşa girmesine neden olmuştur. 3 Kasım'da Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ederek saldırıya geçen Rusya, Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz vilayetlerinin bazılarını işgal etmiştir. Enver Paşa'nın Erzurum'daki işgale karşı koyma çabaları, hava şartlarının olumsuzluğu nedeniyle başarısız olmuş ve Sarıkamış'ta binlerce Osmanlı askeri daha savaşımadan şehit olmuştur (Aydemir, 1999:204-208; M. Budak, 2016; Kurat, 1990:267-283; 2011:267-283; Sadıgov, 2019; Sarı, 2018:392; Uçarol, 2005:465).

Yıllardır savaş halinde olan iki devlet Birinci Dünya Savaşı'nda da farklı cephelerde yer almışlardır. Çanakkale Cephesinde Türkiye'nin elde etmiş olduğu başarı, İtilaf Devletleri'nin Rusya'ya yardım gönderememesine ve dolayısıyla 1917 Şubat ayında Çarlık Rejiminin yıkılmasına sebep olmuştur. Jülyen takvimine göre 7 Kasım'da Lenin önderliğindeki Kızıl Ordu harekete geçmiş ve SSCB geçici hükümetini yıkmak istemiştir. Geçici hükümet direniş gösterememiş ve kısa süre içerisinde Bolşevikler ülkenin genelinde yönetimi eline almıştır. Bolşevikler, Komünist Parti kanalıyla ülkenin tüm sathına yayılmış ve hakimiyet kurmuştur (Kurat, 2011:339-340).

Ülkenin kıtlık ve sefalet içerisinde olması Çarlık Rusya'nın yıkılmasına ve Sovyet Rusya'nın kurulmasına olanak tanımıştır. Yaşanan devrim sonrası kurulan Sovyet hükümeti savaştan bir an önce çıkmanın yolunu aramıştır. Sovyet Rusya Birinci Dünya Savaşı'ndan çıksa da Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri bu yıllarda dahi mücadele ile geçmiştir. Sovyet Rusya, Türkiye'nin Doğu vilayetlerini işgal etmiş ve toprak taleplerinde bulunmuştu. Ancak 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasıyla Kars, Ardahan ve Batum vilayetleri Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilmiştir. Anlaşma ilerleyen yıllarda Türkiye ve Rusya arasındaki sınır konularında temel oluştursa da İtilaf devletlerinin savaşı kaybetmesiyle anlaşma geçerliliğini yitirmiştir (Benhür, 2008a:280-281; Gökay, 1997:9-10; Kurat, 2011:384-385).

Birinci Dünya Savaşı, 1918 yılına kadar 13 kez savaşmış olan Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sının da dağılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu yıkım ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB, 1920'li yıllarda "ortak düşman" algısından dolayı yakın bir ilişki içerisinde olmuşlardır. Hatta bu yıllarda Ankara'da Meclisi kurmak için çaba harcayan Atatürk ve çalışma arkadaşları, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik bunalım nedeniyle dış devletlerden yardım alma gerekliliğinin farkına varmışlardı. Ancak, Türkiye'ye yardım etmeyi kabul edecek devletin Misak-ı Milli sınırlarını kabul etmesi gerekmektedir. İtilaf grubunda yer alan devletlerden yardım gelmeyeceği için Türkiye, SSCB'den altın, gıda ve silah yardımlarını almıştır. SSCB, TBMM'nin Türkiye'nin tek temsilcisi olarak kabul etmiş ve Türkistan coğrafyasından "zorla" aldığı altınları Türkiye'ye göndermiştir (Armaoğlu, 2018:314; Cebesoy, 1995:78-

79; Gürün, 1991:73; Müderrisoğlu, 1994; Özdal, Özertem vd., 2013; Tellal, 2006a:161-162; S. Yılmaz ve Yakşi, 2016:19; Zarakol, 2011:126).

16 Mart 1921 tarihinde Türkiye ve SSCB arasında “Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması” imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmayla SSCB, Türkiye’ye yük getiren Sevr Antlaşması’nı reddetmiş ve dolayısıyla Türkiye’nin Misakı Milli sınırlarını tanımıştır. Ayrıca antlaşma gereği 8 Mart 1921 yılında alınan Batum Gürcistan’a ve Nahcivan özerk bir cumhuriyet olarak Azerbaycan’a verilmiştir. SSCB komünizmin tüm dünyaya yayılmasını beklemekteydi. Ancak sanılanın aksi olmuş ve komünizm sayılı ülkede kalmıştır. Bu beklentiyle bağlantılı olarak komünist bir iktidarın Türkiye’de de iktidara geleceği düşünülmekteydi. Lakin Türkiye’de komünist bir iktidar kurulmamış ve cumhuriyetin ilk yıllarında komünist propaganda yapan kişiler tutuklanmıştır (Benhür, 2004:325-326; Tellal, 2006a:168).

Saldırmazlık ve Dostluk Anlaşması 17 Aralık 1925 tarihinde Paris’te, Türkiye’den Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras ve Rusya’dan Dışişleri Bakanı Georgiy V. Çiçerin’in katılımıyla imzalanmıştır. Bu anlaşmaya ek olarak iki ülke ilişkileri 1927 yılında imzalanan diğer bir anlaşmayla hem siyasi hem de ekonomik olarak daha ileri bir seviyeye taşınmak istenmiştir. Nitekim 1932 yılında dönemin Başbakanı İsmet İnönü Moskova’ya bir ziyaret düzenlemiş ve iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde bu ziyaret artı bir değer sağlamıştır. Ziyaret kapsamında, sanayi alanında yatırım yapmak için SSCB’den 8 milyon dolarlık bir kredi alınması konusunda anlaşmaya varılmıştır (Benhür, 2008b:659; Ertem, 2013:158-159; Gökçen, 2007; C. Şen, 2006:76; Tellal, 2006b:316; Uyanık, 2008:136).

Geliştirilmeye çalışılan ekonomik ve siyasi ilişkiler SSCB’nin bazı talepleri neticesinde sürekli olarak yarıda kalmıştır. Örneğin Boğazlar meselesi, Türkiye ve SSCB arasında bir sorun olarak hep var olmuştur. Lozan’la beraber Türkiye’nin boğazlar üzerindeki hâkimiyeti kırılmıştır. Lozan’ın maddelerine göre, boğazların yönetimi uluslararası boğazlar rejimiyle sağlanacak, İmralı adası hariç boğazlar silahtan ve askerden arındırılacak ve İstanbul’u korumak amaçlı asker sayısında 12.000 ile sınırlama getirileceği kararlarına varılmıştır. Bu kararların Türkiye aleyhine olmasından dolayı

Türkiye boğazlarda alınan kararlar üzerine değişiklik talebinde bulunmuş ve boğazların Türkiye tarafından silahlandırılması teklifini 10 Nisan 1936 tarihinde taraflara iletmiştir. İngiltere, Fransa ve SSCB bu talebi olumlu karşılarken İtalya teklife olumlu bakmadığını belirtmiştir. Lakin görüşmeler sonrası boğazların Türkiye tarafından silahlandırılması kararına varılmıştır. Sovyet Rusya ise Türkiye ile boğazlar konusunda ayrı bir protokol oluşturulmasını teklif etmiştir. Teklif edilen protokole göre Akdeniz’den gelecek bir saldırıda Türkiye, SSCB’ye yardım edecekti. SSCB’den gelen bu teklifi Türkiye İngiltere’ye iletmiştir. İngiltere, yapılacak protokolün Montrö Boğazlar Sözleşmesini geçersiz hale getireceğini belirtmiştir. İngiltere’nin bu görüşmelerden haberdar edildiğini öğrenmesiyle birlikte SSCB-Türkiye ilişkilerinde gerilme olmuştur (Özersay, 2006:374-384).

1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandıktan üç yıl sonra 1939 yılında, Polonya Almanya ve SSCB tarafından paylaşılmış ve bu iki ülke arasında bir Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. Paktla beraber SSCB gücünün arttığını düşünmüş ve bu kanaatle boğazlarda üs kurma teklifinde bulunmuştur. Bu teklif, SSCB ve Türkiye arasındaki güven ilişkisini kırmıştır. Buna rağmen 1941 yılında Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. 1941 yılında Almanya, SSCB’ye karşı savaş açmıştır. Türkiye bu süreci en az zararla atlatabilmek adına her iki ülke arasında dengeli ilişkiler yürütmeye çalışmışsa da bu hayli zor olmuştur. Savaşan tarafların her biri Türkiye’nin kendi safında savaşa girmesi konusunda ısrarcı olmuş buna rağmen Türkiye savaş dışı tutumunda ısrarcı olmuştur (Gürün, 1991:202; Özçelik, 2010:255; Yalçın, 2011:704; S. Yılmaz ve Yakşı, 2016).

ABD’nin atom bombaları savaşın gidişatı değiştirmiş ve SSCB Almanya ile olan mücadelesinde üstünlüğü ele geçirmiş, 90.000 Alman askeri esir alınmıştır. Bundan sonra SSCB toparlanmaya ve hedeflerine ulaşmak için tekrardan saldırgan politikalar izlemeye başlamıştır. Bu bağlamda SSCB, Türkiye’ye olan baskısını artırmış ve 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşmasını yenilemeyeceği 7 Kasım 1935’te verilen bir nota ile Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper’e mevkidaşı Molotov tarafından bildirilmiştir. Bu notada ek olarak Türkiye ile SSCB arasındaki sınırın tekrardan çizilmesi, Montrö Boğazlar Sözleşmesinin revize edilmesi gerektiği ve SSCB’nin boğazlarda üs kurması talepleri

vardı. SSCB talepleri Türkiye’yi tedirgin etmiş ve Sovyet tehdidi nedeniyle Türkiye’nin dış politikasında yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Türkiye, SSCB’yi dengeleyecek bir güç arayışında olmuş ve ABD, SSCB’yi dengeleyecek tek güç olarak gözükmüştür. Ayrıca SSCB’nin taleplerinin 1945 Potsdam Konferansı’nda tekrar gündeme gelmesi, Türkiye’nin Batılı devletlere yakınlık göstermesinde büyük bir etken olmuştur (Coş ve Bilgin, 2010; Ertem, 2010; Kumkale, 1991:203-205; Yalçın, 2013).

1944 yılında vefat eden ABD büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün’ün na’sının Türkiye’ye ABD’nin en büyük kruvazörü ile getirilmesi, Truman doktrini çerçevesinde Türkiye’ye destek verileceğinin açıklanması, 1948 tarihli Marshall yardımlarına Türkiye’nin de dâhil edilmesi ve 1949 yılında kurulmuş olan NATO’ya üyelik için başvurusu, Sovyet tehdidi karşısında Türkiye’nin elini güçlendirmiştir (Armaoğlu, 2018:443; Tellal, 2006c:499-502; Ural ve Topçu, 2016:528).

Türkiye’nin 1952 NATO üyeliği ve Adnan Menderes hükümetinin iktidara gelmesiyle ABD, Türkiye’nin dış politikasında öncelikli ülke olmuştur. ABD’nin SSCB’yi çevreleme amacıyla Türkiye’nin NATO ve Bağdat Paktı üyeliği, ABD’nin Türkiye topraklarına füze yerleştirmesi ve üs kurması, U-2 Casus uçaklarının SSCB’yi gözetlemek için Türkiye topraklarından kalkması SSCB-Türkiye ilişkilerinin gergin bir seyir izlemesine neden olmuştu. Siyasi ilişkilerin bu denli gergin olmasına rağmen ekonomik ilişkiler yolundaydı. Türkiye, ekonomik olarak bunalımda olduğu 1960 yılında kredi için ABD’ye başvurmuştu. ABD’den müspet cevap alamayan Başbakan Menderes, 1960 yılının temmuz ayında SSCB’ye bir ziyaret düzenleyeceğini açıklamıştır. Fakat 27 Mayıs 1960 darbesi, Başbakan Menderes’in SSCB’ye yapacağı ziyareti engellemiştir. SSCB ile ilişkiler 1962 Füze Krizi sonrasında uluslararası ortamında detant sürecine girmesiyle birlikte iyileşmeye başlamış, Kıbrıs meselesi ve 1964 Johnson Mektubu, ABD ile olan ilişkileri gerginleştirmişti. Bu sebeplerden ötürü İsmet İnönü, “yeni bir dünya kurulur ve bu düzende Türkiye yerini alır” açıklamasında bulunmuştur. Bu gelişmeler ışığında Türkiye-SSCB ilişkiler yumuşamıştır ki SSCB Kıbrıs konusunda Türkiye’yi desteklediğini bildirmiştir (Ağır, 2018:5-9; Çolakoğlu, 2018:78-84; Gürün, 1991:313; Seydi, 2011:7-12; Şimşek, 2010; S. Yılmaz ve Yakşi, 2016:31).

1965 yılında iki ülke arasında üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. SSCB Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, Türkiye'ye ve ardından da Türk Başbakan Suat Ürgüplü Moskova'ya ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaretler kapsamında Türkiye'nin SSCB'den ekonomik yardım alması ve Kıbrıs meselesi müzakere edilmiştir. Ayrıca 1967 yılında Ekonomik Teknik İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla SSCB, İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Fabrikası ve Aliğa Petrol rafineri yatırımlarını yapmıştır (Atılğan, 2019:644; S. Aydın ve Taşkın, 2016; Tellal, 2006d:779-780; Tuncer, 2014b:65-70).

1970'li yıllarda SSCB ile ilişkiler, 1964 Johnson Mektubu, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasında ABD'nin ambargoları nedeniyle yakınlaşmıştı. Ancak 1979 yılında SSCB'nin Afganistan müdahalesiyle de SSCB-Türkiye ilişkilerinde olumsuz bir hava oluşmuştur. Tüm bunlara rağmen tekrar kurulmak istenen diplomatik temaslar tıpkı 1960 yılında olduğu gibi 1980'de de bir darbeye kesilmiştir. Darbe sonrası alınan 24 Ocak kararları, Türkiye'de ekonomiyi canlandırmış, ticari ilişkiler Turgut Özal ile dış politikada önemli bir yere gelmiş ve bunun neticesinde Türkiye ile SSCB arasındaki ilk doğal gaz anlaşmasına 18 Eylül 1984 tarihinde imza atılmıştır. Türkiye anlaşma çerçevesinde aldığı gazın ödemesinin bir kısmını yatırımla yapmayı taahhüt etmiştir. Diğer bir anlaşmaysa iki ülke arasında bavul ticaretini başlatan 1989 tarihli Sınır ve Kıyı Ticaret Anlaşması olmuştur (Tuncer, 2014a:41-48; 2015:129; Tüleykan ve Bayramoğlu, 2016; M. E. Yılmaz, 2010:28).

1991 yılında SSCB'nin dağılması ve Rusya Federasyonu'nun kurulmasıyla Türkiye ile ilişkilerde yeni bir döneme geçilmişti. Rusya'da Boris Yeltsin'in iktidara gelmesi ve izlemiş olduğu Batı yanlısı politikalar, Türkiye ve Rusya ilişkilerinde yakınlaştırsa da iki ülke bu yıllarda birbirlerine nasıl yaklaşacakları konusunda emin olamamış ve temkinli davranmışlardır. Özellikle ilişkilerde eskiye dayanan rekabet ortamı ve düşmanlık algısı ilişkilerin şekillenmesinde etkili olmuştur. SSCB'nin dağılması sonucunda bağımsızlıklarını kazanan Türki Cumhuriyetler ile Türkiye'nin ilişkilerinin geliştirilmeye çalışılması Rusya tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin "Adriyatik'ten Çin Seddine" ve "21. Yüzyıl Türk Yüzyılı Olacak" söylemleri Rusya Federasyonu'nu tedirgin etmiştir (Aksoy, 2018b:248; Aktürk,

2006:345; Balta ve Özkan, 2016:7; Durmuş ve Yılmaz, 2012:491; Gaytancıoğlu, 2010:44; İzmirli, Gökbunar vd., 2014:248; M. E. Yılmaz, 2010).

1991 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve 1992 yılında Başbakan Süleyman Demirel Moskova'ya ziyarette bulunmuşlardır. Turgut Özal bu ziyaret kapsamında mevkidaşı Gorbaçov ile “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması” imzalamış, Süleyman Demirel ise ziyareti kapsamında Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkiler Esasları Hakkında Antlaşması'nı 25 Mayıs 1992'de imzalamıştır. Antlaşmayla birlikte taraflar birbirlerini “dost ülke” olarak nitelendirmişlerdir. Yapılan ziyaretler ve anlaşmalar neticesinde iki ülke ilişkilerinde pozitif bir ilerleme olmuş ve “Soğuk Savaştan Soğuk Barışa” geçilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı artmış ve bavul ticaretinde de artış olmuştur. Gelişen ilişkiler 1993 yılında imzalanan askeri anlaşma ile daha da ileri bir seviyeye taşınmış ve Rusya'dan askeri teçhizatlar Türk askeri envanterine dâhil edilmiştir (Başaran, 2019:246-248; Büyükkancı, 2004; Çulha, 2016:288; Hüseyinov, 2004:51; Kolobov, Kornilov vd., 2006; Özbay, 2011b:37; Özdal, Özertem vd., 2013:20; S. Yılmaz ve Yakşi, 2016:33; Zengin, 2015:91).

Türkiye'de lider değişiklikleri olsa da Türkiye-Rusya ilişkileri, inişli-çıkışlı seyrini Tansu Çiller'in başbakan olduğu 1993'lü yıllarda da izlemiştir. Başbakan seçildikten sonra Çiller ilk resmi ziyaretini Rusya'ya yapmıştır. Çiller'in ilk ziyaretini ABD yerine Rusya'ya yapması ilişkilerdeki gelişmeye pozitif etki etse de Rusya'ya karşı verilen mücadelede Çeçen liderlerin Cumhurbaşkanı Demirel'den yardım istemesi Rusya'yı rahatsız etmiştir. Bu anlamda Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Çernişev, ikili ilişkilerde güvenin olması gerektiği ve “PKK sizler için ne demekse Çeçen sorunu da bizler için öyledir” açıklamasında bulunmuştur. Çeçen sorununda PKK faktörünü ön plana çıkartan Rusya, Çeçenlerle verilen mücadelede Türkiye'den Çeçenlere değil de kendisine destek verilmesini beklemiştir. Her ne kadar Rusya açık olarak PKK'ya destek verse de Türkiye, Çeçen sorununda Çeçenlere yardım noktasında çekingen davranmıştır. 1994 yılında Rusya'da “Kürdistan Tarihi” adlı konferansın düzenlenmesi ve PKK'nın temsilciliğini üstlenen Kürt Evi'nin açılmasına izin vermesi ilişkileri olumsuz etkilemiştir

(Çelikpala, 2015:126; Olson, 2005:85; M. E. Yılmaz, 2010:34-36; S. Yılmaz ve Yakşı, 2016:35).

PKK, ikili ilişkilerde Rusya'nın Türkiye'ye karşı kullandığı bir koz olmuştur. Örneğin Rusya 1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın belirli bir süre Rusya'da kalmasına izin vermesi Türkiye'nin tepkisini çekmişti. ABD ya da Rusya ile ilişkilerde gerginliğe yol açan PKK lideri, Türkiye'nin düzenlemiş olduğu operasyonla Türkiye'ye getirilmiş ve ilişkilerde normalleşmeler yaşanmıştır. Şubat 1999'da Başbakan Bülent Ecevit'in Rusya ziyareti, Çeçen ayaklanmasında Rusya'nın toprak bütünlüğünü desteklediğini belirtmesi, hatta Çeçen sorununu "Rusya'nın iç meselesi" olarak değerlendirmesi ve terörizm konusunda Rusya ile iş birliği yapacaklarını açıklaması ilişkileri yumuşatmıştır (Aksoy, 2018b:247; Çelikpala, 2017a:534).

Putin'in 2000 yılında Rusya Federasyonu Başkanı olmasıyla birlikte Türkiye-Rusya siyasi ilişkileri yeni bir düzeye ulaşmıştır. Düzenlenen zirveler ve yapılan üst düzey toplantılar, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha sıkı ve yapıcı bir şekilde ilerleme kaydetmesine olanak sağlamıştır. 18 Eylül 2000'de, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun New York'taki 55. oturumunda Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov ve Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in yapmış olduğu görüşmeler ilişkilerin daha da geliştirilmesi için büyük önem taşıyordu. Toplantıda bölgesel ve uluslararası konular ele alınmıştır. Dönemin Rusya Başbakanı Mikhail Kasyanov'un Ekim 2000 sonunda Türkiye'ye resmi ziyareti ve mevkidaşı Bülent Ecevit ile yaptığı görüşme sonrası yapılan açıklamada görüşmelerin, ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunduğunu, Türkiye-Rusya ilişkilerinin rekabetten iş birliğine geçiş açısından önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu toplantıda ayrıca, Rusya'ya doğal gaz arzını artıracak bir anlaşmaya varılmıştır (Çulha, 2016:290; Özbay, 2011a; 2011b:50).

2001 yılının haziran ayında Dışişleri Bakanı Ivanov Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuş ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan ve Dışişleri Bakanı ile bir dizi toplantılar yapmıştır. Toplantılar sonucunda Avrasya'da Dağlık-Karabağ çatışması, boğazlar, enerji ve terörle mücadelede ortak bir konum geliştirmek için bir çalışma grubu kurulmasına karar verilmiştir. Daha sonra, BM Genel Kurulu'nun New York'taki 56.

oturumunda, Türkiye ve Rusya Dışışleri Bakanları “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa” adlı belgeye imza atmışlardır. Bu belge hem Avrasya’daki bölgesel meseleler hem de pek çok küresel sorun hakkında uluslararası kuruluşlarda yakın Türk-Rus iş birliğinin niteliği açısından önem taşıyordu. Yapılan plan ile iş birliği coğrafyası açıkça tanımlanmıştır: Güney Kafkasya, Orta Asya ve Doğu, Afganistan, Balkanlar, Karadeniz Bölgesi, Akdeniz ve Kıbrıs. Ayrıca plana göre, iş birliğinin temel amacı Avrasya’da sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve istikrarı sağlamak için çatışmaların çözümüne katkıda bulunmaktır. Belgede Türk-Rus ilişkilerinin ikili ilişkiden bölgesel iş birliğine geçişinde önemli bir yapıtaş olmasındır (Çelikipala, 2015:129-130; Erol, 2012:50; Erşen, 2012:127).

2001’li yılların başında Moskova ve Ankara arasında önemli bir tartışma konusu terörizmle mücadele olmuştur. 11 Eylül 2001’deki terörist saldırıların ardından Rusya ve Türkiye, uluslararası terörizmle mücadeleye daha fazla hazırlıklı olduklarını belirtmişlerdir (Özbay, 2011b:50). 28 Eylül 2001 tarihinde Putin ile Sezer arasında gerçekleşen telefon görüşmesinde, 11 Eylül’den sonra Avrasya’daki durumu ele alan iki lider, terörle mücadelede uluslararası toplumla dayanışmanın önemini bir kez daha ifade etmişlerdir. Nitekim Kasım 2003’te İstanbul’daki bir dizi terörist saldırının ardından Putin, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ı aramış ve destek vermeye hazır olduğunu belirtmiştir.

2002’de Ak Parti’nin iktidara gelmesiyle, Türkiye-Rusya iş birliği yeni bir aşamaya geçmiştir. Aralık 2002’de Başbakan Erdoğan Moskova’ya bir ziyarette bulunmuş ve Putin ile görüşmüştür. Yapılan görüşmede taraflar ikili iş birliği seviyesinden memnuniyet duyduklarını belirterek, ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi ve derinleşmesine karar vermişlerdir. Bu ziyaretin ardından Şubat 2004’te, dönemin Dışışleri Bakanı Abdullah Gül, yüz elli Türk iş adamı ile Moskova’yı ziyaret etmiştir. Rus mevkidaşı İgor İvanov ile yaptığı görüşmede, taraflar ikili iş birliğinin gelişmesi adına farklı alanlarında dört protokol imzalamışlardır (Çulha, 2016:290).

5-6 Aralık 2004 tarihleri arasında Putin, Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret Putin'in Rusya Devlet Başkanı olarak Türkiye'ye ilk resmi ziyaretiydi ve 32 yıl sonra devlet başkanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olmuştur (Özbay, 2011b:52). Putin'in ziyaretinin ardından, Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki dostluğun ve çok yönlü ortaklığın derinleştirilmesine ilişkin ortak bir deklarasyon imzalandı. Ortak deklarasyonun imzalanması ilişkilerin yeni bir üst seviyeye geçilmesinde katkı sağlamıştır. Böyle bir deklarasyonun imzalanmasında hem dış hem de iç faktörler etkili olmuştur. Hem Rusya hem de Türkiye, Orta Doğu'da ABD'nin saldırgan askeri politikası konusunda endişelerini dile getirmiş, Çeçen çatışması ve Türkiye'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya'nın yeni bağımsız ülkelerine yönelik politikası gibi tartışmalı meseleler gündemden çıkmış ve Karadeniz boğazlarının güvenliği, boru hatlarının yapımı gibi konular gündeme gelmiştir. Deklarasyonun imzalanması üzerine yaptığı açıklamada Putin, bu belgenin imzalanmasıyla Rusya ve Türkiye'nin bir kez daha siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirme konusundaki isteklerini doğruladıklarını belirtmiştir.

12 Ocak 2005'te Erdoğan Moskova'ya bir ziyaret düzenlemiş ve altı yüz iş adamı da Rusya'nın başkentine yapılan bu yolculukta Erdoğan'ın kfilesinde yer almıştır. Ziyarette ekonomik meseleler, doğal gaz arzı ve Kıbrıs'ın durumu ele alınmıştır. Kıbrıs'taki ihtilaf ile ilgili olarak Putin, BM Genel Sekreterinin Kıbrıs'taki durumun çözümüne yönelik çabalarını (Annan Planı) desteklediğini ve Kıbrıs'ın Türk kesimine yönelik ekonomik ablukanın haksızlık olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Temmuz 2005'te Putin ve Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı'nın Soçi'deki evinde bir araya gelmiş, toplantıya Rusya ve Türkiye'nin iş çevreleri temsilcileri de katılmıştır. Toplantıda ekonomi, enerji, askeri iş birliği ve bölgesel politika gibi alanlarda iş birliğini geliştirmenin yolları tartışılmıştır. İkili ilişkilerin güçlendirilmesi ve çeşitli alanlarda iş birliği sağlanması için 2006 ve 2007 yıllarında birçok başka üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir (Çulha, 2016:291).

2009 yılı Türkiye Rusya ilişkilerinde hareketliliğin arttığı yıllardan biri olmuştur. Bu yılda üst düzey ziyaretlerin sayısında artış söz konusu olmuş ve taraflar Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde karşılıklı

ziyaretler düzenlemişlerdir. 2009 yılının başlarında, 12-15 Şubat tarihleri arasında dönemin Cumhurbaşkanı Gül, Rusya Federasyonu'na bir devlet ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette, Putin, Dmitriy Medvedev, Federal Meclisi alt kanadı Devlet Duma'sı Başkanı Boris Grizlov ve Federal Meclis üst kanadı Federasyon Konseyi Başkanı Sergey Mironov'la görüşmüştür. Bu ziyaretle “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon” imzalanmıştır. Ayrıca Gül 14 Şubat'ta Tataristan Cumhuriyeti'ne geçmiş ve Kazan'da düzenlenen Türkiye-Tataristan İş Forumunun açılışını yapmıştır. Rusya ziyaretinde imzalanan ortak deklarasyon iki devlet arasındaki stratejik ortaklığa doğru atılmış ciddi bir adım olmuştur. Deklarasyonda, “Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin ve iş birliğinin yalnızca iki ülkenin çıkarlarına hizmet etmediğini, aynı zamanda Avrasya'nın ve tüm dünyadaki barış, güvenlik, istikrar ve kalkınmanın sağlanmasına da önemli katkı sağladığını belirtilmiştir.” Cumhurbaşkanı Gül deklarasyonun yalnızca iki devletin arzusunu değil, aynı zamanda Türkiye-Rusya ilişkilerinin yeni bir düzeye geçişinin uygulanmasına ilişkin özel teklifleri belirten “net bir belge” olarak nitelendirmiştir (İmanov, 2011b:338-339).

Rusya Başbakanı Putin 6 Ağustos 2009 tarihinde Türkiye'ye yaptığı çalışma ziyaretinde, Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan ile yapılan görüşmeler sonucunda iki lider, nükleer enerji alanında iş birliğine ilişkin bir protokol ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımında iş birliği için hükümetler arası bir anlaşma imzalamışlardır. Ayrıca, görüşmeler sırasında iki ülke arasında çok yönlü bir stratejik ortaklığın geliştirilmesini koordine etmek için yıllık üst düzey hükümetler arası istişareler düzenlemeye karar verilmiştir. Özellikle nükleer enerji alanında iş birliği konusunda çok sayıda belgenin imzalanması ve iki devlet liderinin ilişkilerinin “çok yönlü bir stratejik ortaklık” olarak tanımlanmıştır. Taraflar ayrıca, Güney Akım doğal gaz boru hattı ve Samsun-Ceyhan petrol boru hattı gibi Türk-Rus ilişkileri için zor sorunlar da dâhil olmak üzere birçok alanda anlaşmaya istekli olduklarını göstermişlerdir (İmanov, 2011b:339-340).

2010 yılı Türkiye ile Rusya ilişkilerinin derinleştiği yıl olmuştur. Türkiye'de Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in politikalarının da devamı olacak şekilde Ahmet

Davutoğlu'nun Dışışleri Bakanlığı döneminde “sıfır sorun” ve “maksimum iş birliği” kavramları dış politikada etkin kullanılan söylemler olmuştur. 2009 yılındaki üst düzey ziyaretlerdeki artış 2010 yılında da devam etmiş olup yılın ilk ziyareti Başbakan Erdoğan 12-13 Ocak tarihlerinde Moskova'ya düzenlemiştir. Başbakan Erdoğan'ın ziyaretine Enerji Bakanı Taner Yıldız, Tarım ve Köy İşleri Bakanı Mehdi Eker ve Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım eşlik etmiştir. Bu ziyaretin amacı bölgesel sorunları masaya yatırmak, nükleer alanda iş birliğinin yapılması ve ilişkileri daha da ileri bir seviyeye taşımak olmuştur. Bu amaçlarla bir araya gelen liderler iki ülke arasında vizesiz seyahat engellerinin ortadan kaldırılması için mutabakata vardıklarını açıklamışlardır. Nükleer alanda iş birliği kararına varılmış ve iki ülke arasındaki ticaretlerde milli paraların kullanılması için düzenlemelerin yapılacağı da kamuoyuna duyurulmuştur (İmanov, 2011a:308-310).

11-12 Mayıs 2010 tarihinde Ankara'da, Rusya Devlet Başkanı Dmitry Medvedev'in Türkiye ziyareti sırasında, Rusya Federasyonu hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında Akkuyu'da nükleer santralin kurulması ve işletilmesi alanında iş birliği konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma (Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliği Anlaşması), nükleer enerji alanında Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler için büyük önem arz etmekle beraber ileride atılması muhtemel adımlara zemin hazırlamıştır. İki ülke arasında turistler için vize muafiyeti, hava ulaşımı ve İçişleri Bakanlıkları arasında güvenlik anlaşması gibi bazı temel konuların da dahil olduğu 16 ayrı anlaşma imzalanmıştır. Dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, Türkiye'nin ilk nükleer santralinin inşası için Türkiye-Rusya iş birliği alanındaki en büyük konu olduğunu ve iki ülke arasındaki stratejik iş birliğini daha da güçlendireceğini belirtmiştir. İkili ilişkilerdeki iş birliğini kuvvetlendirecek yeni bir adım atılmış ve ÜDİK'in kurulması kararına varılmıştır. Konseyin ilk toplantısı Erdoğan ve Medvedev'in başkanlığında gerçekleştirilmiştir (İmanov, 2011a:309-310).

3 Aralık 2012'de Putin, İstanbul'a bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiş ve ÜDİK'ün üçüncü toplantısına katılmıştır. Bu toplantıda Suriye sorunu esas olarak tartışılmakla birlikte bölgesel ve uluslararası meseleler de tartışılmıştır. Suriye'deki

çatışmayı çözme yöntemlerinde farklılıklar olmasına rağmen 11 farklı konuda iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Ekonomik ilişkilerdeki artışın aksine ülkelerin birbirlerine yönelik güvenlik algısı, Türk-Rus ilişkilerinin aslında kırılgan bir yapıda olmasına neden olmuştur. Bazı meselelerde görüş birliğine varılabilirken çoğu konuda farklı fikirlerin benimsendiği gözlemlenmiştir. Örneğin, ekonomik anlamda ilişkilerin artışı Suriye meselesinden dolayı gündemde olması gerekenden az olmuştur. Suriye iç savaşı, Kuzey Irak'ta yaşanan olaylar ve Füze Kalkanı Meselesi Türkiye-Rusya ilişkilerinde tansiyonu yükselten bazı konular olarak ön plana çıkmıştır. Liderlerin Suriye politikasındaki farklı bakış açıları ve açıklamaları, iki ülkenin Suriye'de çıkmaza girmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Rusya tarafı her ne kadar olay içerisinde sınırlı olduğunu düşünse de 22 Haziran 2012'de bir Türk jetinin düşürülmesi ilişkilerde kriz havası oluşturmaya da daha sonra yaşanacak olan olayların başlangıcı sayılabilecek atmosferin ilk evresi olmuştur. Nitekim bu saldırıdan sonra gerilim her geçen gün biraz daha artmıştır. Olay geniş bir şekilde araştırmaya tabi tutulduğunda Tartus limanından, bizatihi, Ruslar (teknisyenler) tarafından yapıldığı iddiaları ortaya çıkmıştır. Bu iddia her ne kadar Rusya tarafından yalanlanmış olsa da Rus Dışişleri Bakanı'nın bu uçak meselesini sadece provokasyon ya da önceden planlanan bir eylem olarak düşünülmemesi gerektiğine dair açıklamalar yapması iddiaların doğruluğuna dair kanaatleri kuvvetlendirmiştir. Bu meselenin ardından dönemin Başbakanı Erdoğan, Rusya'yı Suriye ağızıyla konuşmakla itham etmiştir. Bu açıklamalar halihazırda gergin olan Türk-Rus ilişkilerinin vaziyetini gözler önüne sermiştir (Özhan ve Ete, 2012:92-93).

Türk jetinin “önceden planlanmayan bir eylem” ile düşürülmesi hadisesi gündemdeki yerini korurken Türkiye'nin Rusya'dan havalanan Suriye'ye ait A-320 Airbus uçağını silah bulundurduğu şüphesiyle 11 Ekim'de Ankara-Esenboğa havalimanına indirmesi, Putin'in Ekim ayı ziyaretinin 3 Aralık tarihine ertelenmesine neden olmuştur. Suriye uçağının indirilmesi Türkiye-Rusya ilişkilerini germiş olsa da kriz boyutuna ulaşmamıştır. Uçakta yapılan aramalar sonrası askeri mühimmatlar bulunmuştur. Suriye ve Rusya başta askeri mühimmatların olmadığı iddia etmiş ve Rusya'nın olayı üstlenmeyerek Türkiye'nin mühimmatları iade etmesini ima etmesi ilişkilerde gerginliği artırmıştır. Yaşanan bu olaylara rağmen 3 Aralık'a ertelenen ziyaret

kapsamında Putin Türkiye'ye gelmiş ve ÜDİK toplantısına katılmıştır. Toplantı sonrası her iki devletin yapmış olduğu açıklamalar, Türk-Rus ilişkilerinin bu olaylardan etkilenmeyeceği ve ilişkilerin derin ve sağlam bir şekilde ilerleyeceği yönünde olmuştur. Yine aynı şekilde Suriye iç savaşının cereyan ettiği ilk günden bu yana taraflar birbirlerinin dışlamamak adına temkinli bir süreç işletmişlerdir. Bu bağlamda Bakü'de İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ile görüşen Başbakan Erdoğan, Suriye sorununun çözülmesi için üçlü bir müzakere sürecinin kurulması için prensipte anlaşıldığı belirtmiştir. Başbakan Erdoğan müzakere sürecine Rusya'yı da dâhil etmek istediğine dair sinyaller vermiştir (Özhan ve Ete, 2012:92-93).

2012 yılında ikili ilişkileri yoğun olarak meşgul eden bir diğer konu ise NATO'nun füze sistemlerini Malatya Erhaç hava üssüne yerleştirmesidir. 2012 yılının mart ayında devlet başkanlığı için seçim yapan Rusya'da bir kez daha devlet başkanı adayları olan Putin, füze yerleştirmeye karşı büyük bir bütçe ayırarak asimetrik bir şekilde karşılık vereceğine dair seçim sözü vermiştir. Sadece Putin'in tepkisine neden olmayan bu mesele, Başbakan Medvedev'in de ajandasında yer almıştır. Konuya ilişkin açıklama yapan Medvedev, bu projenin gerçekleşmesi halinde, Rusya'nın Kaliningrad'a kendi sistemlerini yerleştireceğini açıklamıştır. Türkiye ise Rusya, ABD ve NATO ile ilişkilerinde uyuşmazlığa düşmemek için büyük bir dikkatle politikalarını ilerletmiştir (Özhan ve Ete, 2012:93-94).

2012 yılında Türk-Rus ilişkilerinin yoğun şekilde geçmesine neden olan diğer bir mesele ise, Irak ve Rusya'nın 4,3 milyar dolarlık askeri anlaşma imzalamasıdır. PKK ve sınır ötesi operasyonlar bağlamında Türkiye-Irak sorunlu ilişkilerine Rusya'nın bu hamlesi hem Türkiye-Rusya hem de Türkiye-Irak ilişkilerindeki negatif havayı daha da artırmıştır. Yolsuzluklar nedeniyle iptal edilen anlaşma, Rusya'nın son 30 yıl içerisinde yapmış olduğu üçüncü büyük silah satışıdır. Irak meclisi üyesi Zamili'nin de yaptığı açıklama üzerine Türkiye'nin bu olaydan neden hoşnut olmadığı aslında anlaşılır olmuştur. Zamili bu anlaşmanın Türkiye'nin operasyonlarına karşılık yapıldığını açıklaması Türkiye-Irak ilişkilerini iyice germiştir (Özhan ve Ete, 2012:94).

2013 yılına gelindiğinde devletlerarası üst düzey görüşmelerin devam etmiştir. Bu bağlamda yılın ilk görüşmesi Türkiye Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu ve Rusya Dışışleri Bakan Yardımcısı Mihail Bogdanov arasında gerçekleşmiştir. Görüşmenin konusu elbette 2011-2012 yılında ikili ilişkileri bir hayli geren Suriye meselesiydi. Görüşmeler sonrası yapılan açıklamalar cereyan eden olaylarda müzakere sürecinin devam edeceği yönündeydi. Türk-Rus ilişkilerini olumsuz etkileyen bir diğer gelişme ise 2013 Ocak'ında gerçekleşmiştir. Suriye'de yaşanan çekişmelerden dolayı Türkiye NATO'dan hava savunması için destek istemiştir. Bunun ardından Patriot sistemleri (NATO'dan gelen) Güneydoğu bölgesine konuşlandırılmıştır. Türkiye'nin hava sahasını koruması gereğince yaptığı bu hamle, Rusya tarafından hoş karşılanmamıştır. Ancak Başbakan Erdoğan'ın AB yerine Şangay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) üyeliği gündeme getirmesi ikili ilişkileri yumuşatmıştır. Başbakan Erdoğan'ın "Bizi Şangay Beşlisine alın, AB'yi unutalım" çıkışı, Avrupa ülkeleri ve Türkiye'nin ilişkilerinin silklenmesine de sebep olmuştur. İki örgütü karşılaştıran Başbakan Erdoğan, ŞİÖ'nün daha güçlü bir yapıda olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği açıklamalarına karşı ABD, NATO üyesi bir ülkenin böyle bir üyeliği ilginç olur şeklinde olmuştur (Özbay, 2014:462-464).

20 Şubat 2013'te Türkiye ve Rusya, Akkuyu Nükleer Santrali'nin inşası için kontrat imzalamıştır. Bu adımlarla birlikte 17 Nisan'da Rus Dışışleri Bakanı Lavrov İstanbul'a gelmiş ve dönemin Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile görüşmüştür. Ortak Stratejik Planlama Grubu (OSPG) çerçevesinde görüşen iki Dışışleri Bakanı, Kıbrıs, Suriye ve Orta Doğu'nun mevcut şartları üzerine değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Suriye'de barışın hâkim olması için Esad'ın gitmesi gerektiği söylemlerini tekrarlayan Davutoğlu'na rağmen Lavrov, Suriye'de barışın sağlanması için ilk adım olarak Esad'ın gitmesini ön koşul olarak sunmanın doğru olmadığını belirtmiştir. Her iki dışışleri bakanının açıklamaları/değerlendirmeleri göz önüne alındığında tarafların Suriye meselesine bakış açılarında ne kadar farklılıklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüşme sonrası bir televizyon kanalında açıklamalar yapan Davutoğlu, iki devlet arasında Suriye özelinde politika farklılıklarının olduğunu belirtmiştir. Suriye özelindeki gelişen olaylarda mutabık kalınmadığı konular olsa dahi diyalogun kesilmemesi gerektiği

söyleyen Davutoğlu, Suriye’de çözümün olması için görüşmelerin devam edeceğini açıklamıştır. Rusya’nın Libya’da yaptığı hata üzerine BM’nin Suriye sorununda harekete geçmesini engelleyen Rusya için Davutoğlu, bu meselenin Türkiye’yi doğrudan ilgilendirmeyeği ve dolayısıyla BM’nin derhal harekete geçmesi gerektiğini belirtmiştir (Özbay, 2014:465-466).

Suriye üzerinde görüş ayrılıkları olsa da Türkiye ve Rusya, Suriye’nin stratejik konumunu, toprak bütünlüğünün korunması ve Suriye’de halkın iradesinin tecelli etmesi gerektiği konularında ortak görüşe sahip olmuşlardır. Türkiye bahsi geçen konuların sağlanması için Esad’ın gitmesinden yanayken Rusya, belirtilen konuların Esad varken de yapılabilceğini savunmuştur. Bu yoğun süreçle birlikte 26 Nisan’da Türkiye’ye ŞİÖ’de diyalog ortaklığı verilmiştir. Türkiye’nin ortaklığını resmileştiren metin Davutoğlu ve ŞİÖ Sekreteri Dmitriy Mezentshev tarafından imzalanmıştır. Başbakan Erdoğan’ın söylemleri bağlamında değerlendirdiğimiz zaman bu girişim aslında AB’ye verilen açık bir mesajdır. Bu gelişmelerle birlikte Suriye’de politikalarının ve hedeflerinin farklı olduğu ortada olan iki ülke müzakereye devam etmiş ve nihayetinde 26 Haziran’da Davutoğlu ve Lavrov bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Aktarılan bilgilere göre bu görüşme Lavrov’un isteği üzerine gerçekleşmiş ve olayın hemen ertesinde ise Başbakan Erdoğan ve Başkan Putin bir görüşme gerçekleştirmiştir (Özbay, 2014:467-468).

BM’nin Suriye’ye formül bulması için çağrıda bulunan Davutoğlu’nun söylemlerine rağmen BM, Çin ve Rusya’nın vetoları ile konuya ilişkin çözüm üret(e)memiştir. Bu bağlamdaki düşüncelerini Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu’nun (ASEAN) 46. Dışişleri Bakanları Toplantısı’nda Rus ve Çinli mevkidaşlarına aktaran Davutoğlu, sürecin ekonomik bağlamda nasıl etki edebileceğine dair Çinli mevkidaşı ile de ayrı değerlendirmeler yapmıştır. Türkiye-Rusya ilişkilerinde fikir ayrılığının olduğu diğer bir konu ise Mısır’ın seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi’ye Genelkurmay Başkanı Sisi’nin yaptığı darbe olmuştur. Darbe girişimine başından beri karşı olduğunu belirten Türkiye’ye nazaran Rusya, darbeci Sisi ile muhatap olmuştur (Özbay, 2014:468-469).

Suriye'deki insanların ölmemesinden ve barıştan yana politikaların takipçisi olan Türkiye'ye rağmen Esad rejimi, 2013 yılının ağustos ayında gerçekleştirdiği kimyasal saldırı ile binlerce insanı zalimce katletmiştir. Doğu Guta bölgesine yapılan saldırısı sonrası 1300 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olay üzerine Türkiye uluslararası camianın Suriye meselesine derhal müdahil olması gerektiğini dile getirirken Esad rejiminin de olayı aydınlatması gerektiğini ifade etmiştir. Bu saldırı Türk-Rus ilişkilerinin ajandasına yeni bir başlık olarak eklenirken Rusya saldırının Suriyeli muhalifler tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmiştir. Ancak Esad'ın kimyasal saldırısına ABD'den sert tepki gelmiş, ABD Başkanı Obama, Esad rejiminin kırmızı çizgiyi aştığını ve dolayısıyla bu saldırıların sonlandırılması için askeri müdahaleyi tartışmaya açmıştır. Esad destekçisi Rusya ise, kimyasal silahların Esad'ın elinden alınması fikrini sunarak Esad'ın görevden uzaklaştırılmasını engellemiştir (Özbay, 2014:469-470).

2014 yılı da diğer yıllarda olduğu üzere Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli gelişmelerin yaşandığı yıl olmuştur. Bu bağlamda 2014 yılında cereyan eden Ukrayna krizi ve Kırım'ın ilhakı sonrası Rusya'ya uygulanan ekonomik yaptırımlar, Türk-Rus ilişkilerindeki ticaret hacminin 28 milyar dolar seviyesine inmesine neden olmuştur. Türkiye, ABD ve AB'nin Rusya'ya uygulamış olduğu yaptırım kararlarına katılmamıştır. Ancak bu süreç içerisinde Türk-Rus ikili ilişkilerinde ekonomik dengesizlik oluşmuş, ithalat-ihracat dengesizliği Türkiye'ye 18 milyar dolar civarında bir açıkla geri dönmüştür. Rusya'nın ekonomik sorunlarla boğuştuğu bu dönemde bir de petrol fiyatlarının düşmesi eklenince sorun hayli derinleşmiştir. Enerji gelirleri Rus ekonomisi için büyük bir yer edinmişken petrol fiyatlarının düşüşü Ruble'nin büyük oranda değer kaybetmesine yol açmıştır. Ekonomik yaptırımlar sadece Rus ekonomisinde değil aynı zamanda Rusya'da yatırım yapan Türk şirketlerinde sıkıntıya girmesine neden olmuştur (Erşen, 2016b:359-360).

2014 yılındaki ÜDİK toplantısını icra etmek için bir araya gelen liderler bu toplantıda toplamda sekiz anlaşma imzalamışlardır. ABD ve AB'nin yaptırımları sonrasında ve Ukrayna krizi bağlamında Güney Akım projesi iptal olmuştur. Bunun yerine Türk Akım projesinin inşası için çalışmalara başlanmıştır. Ülkesi ekonomik krizde iken Türkiye'ye on bakanla birlikte ziyaret düzenleyen Putin'in bu hamlesi bir gövde

gösterisi olarak değerlendirilmiştir. Geniş katılımlı toplantıda Türkiye'nin Rusya'dan ithal ettiği doğal gazın maliyetinde %6 oranında indirim yapılması kararlaştırılmıştır. Mevcut halde Türkiye ihtiyaç duyduğu doğal gazın %58 gibi büyük bir oranını Rusya'dan temin etmesi, Türkiye'nin ekonomik bağımlılığına sebebiyet verdiği görüşleri de bu yıllarda daha çok dillendirilmiştir. Zaten Rusya'dan ithal edilen doğal gazın Türkiye'ye pahalı satılması da Türkiye'yi memnun etmemektedir. Öyle ki yaptırım kararlarına rağmen AB'ye doğal gazın 1000 metreküpü 350 dolardan satılırken Türkiye'ye 420 dolardan satılmaktadır. Ayrıca bu toplantıda da Suriye ile ilgili fikir alışverişi yapılmış, ancak tarafların görüşleri ortak bir düzlemde buluşamamıştır. Rusya Esad'ı desteklemeye devam etmiş, Türkiye ise başından beri savunduğu Esad gitmeli görüşünü yinelemiştir. Toplantı sonrasında yapılan açıklamalarda Putin, Suriye'de seçimi kazanan Esad'ın yüksek oyla iş başına geldiğini söylerken Başbakan Erdoğan ise belki de verilmesi gereken en güzel cevabı vermiş ve “Dünyada darbeciler hep yüksek oyla göreve gelirler” demiştir (Erşen, 2016b:361-362; Hodaloğulları ve Aydın, 2016:745).

Türk-Rus ilişkilerindeki ayrışmanın olduğu diğer bir konu ise IŞİD'tir. Her iki devlet de bu örgütün tehdit oluşturduğu noktasında hemfikir iken Türkiye'nin sunduğu IŞİD'e karşı bir manevra alanı oluşturup burayı güvenli bölge ilan etme fikri Rusya cephesinde pek karşılık bulmamıştır. Bu anlaşmazlığa ek olarak 2013 yılında Mısır'da yapılan darbenin ardından Sisi ve Rusya, askeri/ekonomik bir dizi anlaşma imzalamıştır. Yine aynı şekilde Ukrayna ve Kırım'da yaşanan gelişmeler ikili ilişkilerde zayıf nokta olmuştur. Ukrayna'da AB yanlısı muhaliflerin öncülüğünde isyanların çıkması Yanukoviç hükümetinin düşmesine neden olmuştur. Bu karışıklığı lehine değerlendiren Rusya Kırım, Donetsk ve Lugansk bölgelerine asker ve mühimmat sevk etmiştir. Kendi krizini oluşturma ve çözme politikasıyla Kırım'da referandum yaptıran Rusya, 16 Mart 2014'teki referandum ile Kırım'ı kendine bağlamıştır. Referandumdan sonra diğer iki bölge de Kırım gibi Rusya'ya “bağlanma” teklifinde bulunmuştur (Erşen, 2016b:362-363).

Türkiye Kırım'ın ilhakını kabul etmemiş ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Bu bağlamda Dışişleri Bakanı Davutoğlu Ukrayna'ya ziyaret düzenlemiş, Ukraynalı muhalifler ve Kırım yetkilileri ile görüşmüştür. Diplomasi trafiğini üst düzeyde

gerçekleştiren Türkiye'nin çabalarına rağmen Refat Çubarov ve Mustafa Abdülcemil Kırımoglu gibi Kırım liderlerinin Kırım'a girişlerinin yasaklanmasının önüne geçilememiştir. Seçim sonrası Ukrayna'da işbaşına gelen hükümet ile Türkiye bağlarını koparmamış, temaslarını çeşitli ziyaretler ile devam ettirmiştir. Aynı şekilde Ukrayna meselesinde Rusya'yı suçlayarak değil de daha olumlu bir hava içerisinde süreç yürütölmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda OSPG'nin dördüncü toplantısı için Rusya'ya giden Türk heyeti, Rus heyetiyle olan ilişkilerin Ukrayna konusundan bağımsız bir şekilde ilerleyeceğini belirtmiştir. Ayrıca Gürcistan ve Ukrayna sorunlarında Karadeniz'e gelen ABD gemileri Rusya'yı rahatsız etmiştir. Bu bağlamda Montrö Boğazlar Sözleşmesini gündeme getiren Rusya'ya cevap olarak Türkiye anlaşmanın şartlarının yerinde uygulandığını belirtmiştir (Erşen, 2016b:364-366).

SSCB'nin dağılmasını bir facia olarak değerlendiren Putin, SSCB benzeri bir yapının tekrar canlanması için büyük mücadele vermektedir (Aksoy, 2020). Örneğin 2008 Gürcistan ve yakın tarihte Ukrayna meselesi, Putin'in yayılmacı politikaları ve kurmak istediğı büyük imparatorluğun bazı adımlarıdır. Rusya'nın yayılmacı politikaları Türk-Rus ilişkilerinin 2015 yılında da yoğun bir gündeme sahip olmasındaki etkenlerden biridir. İkili ilişkilerde sorunların/tartışmaların tezahür etmesine neden olan Dağlık-Karabağ, Ukrayna ve Suriye meseleleri, 2015'in gündeminde de yer almıştır. 1915 olaylarının 100. yılı vesilesiyle Ermenistan'daki programa katılan ve değerlendirmelerde bulunan Putin, sözde Ermeni olaylarını "soykırım (геноцид)" olarak tanımlamıştır. Bu açıklama üzerine açıklama yapan Rus Sözcü Peskov, bu açıklamanın ilişkilere negatif bir yansıma yapmayacağını bildirmiş olsa da açıklamalar Dışışleri Bakanlığı tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Dışışleri Bakanlığı açıklamasında Rusya'nın Kafkasya, Doğu Avrupa ve Orta Asya'da yaptığı katliamların olduğunu aktarmıştır. Zaten sorunlu olan ilişkileri kopma noktasına getiren bir olay yine 2015 yılında gerçekleşmiştir. 24 Kasım 2015 tarihinde Rusya'ya ait SU-24 tipi uçak Türkiye'nin hava sahasını ihlal ettiği için düşürölmüştür. Bu olay ilişkilerin 21. yüzyıl içerisinde en düşük düzeyde ve çatışma ortamında geçmesine neden olmuştur. Türkiye'nin defaatle uyarmasına rağmen hava sahasını ihlal eden uçağın düşürölmesi uluslararası hukuk bağlamında Türkiye'nin tavrını

doğrulamaktadır. Türkiye haklı da olsa Rusya bu meselenin cereyan etmesini hiçbir zaman unutmamıştır (Miş, Ulutaş vd., 2015:166-170).

Suriye meselesi, 2015 yılının ajandası yer alan temel konulardan birisi olmaya devam etmiştir. Rusya Ed-Devletu'l-İslâmiyye fi'l-Irak ve's-Şâm'la (DAEŞ, IŞİD) mücadele etme bahanesiyle Suriyeli muhalifleri bombalamış ve bu anlamda Esad hükümetine destek vermeye devam etmektedir. Bu desteğin göstergelerinden biri de 2011 yılından bu yana yurtdışı ziyareti düzenlemeyen Esad'ın 2015 yılında Rusya'ya ziyaret düzenlemesidir. Rusya ve Suriye'nin, Türkiye'ye karşı kışkırtıcı hamlelerinin ardı arkası kesilmemiş, örneğin 3-5 Ekim'de Rus jetleri Türk hava sahasını ihlal etmeye devam etmişti. Gerilen ilişkiler bahsedildiği üzere 24 Kasım tarihinde düşürülen Rus uçağı ile krize dönüşmüştür. Rus uçağının FETÖ mensubu bir subay tarafından düşürüldüğü sonradan anlaşılmış olsa da Rusya'nın isteği de zaten bu yönde idi. Çünkü, Mısır'da bir Rus yolcu uçağının düşürülmesinin talimatı 31 Ekim tarihinde Putin tarafından verilmiştir. Eski KGB ajanı Boris Karpichkov'un aktardığı bilgilere göre, bu talimatla birlikte Putin Suriye'deki alanını genişletmeye çalışmaktadır. Yolcu uçağın düşürülmesinden sonra Rusya, güvenlik gerekçesiyle bölgeye yapılan askeri sevkiyatı artırmıştır. Rusya'nın bu hamlesi ise Türkiye'yi daha da endişeli bir hale sokmuştur. Mısır'da kendi yolcu uçağını düşüren Rusya'nın, Türkiye için de aynı senaryoyu uyguladığı yönünde şüpheler olmuştur. Gerilen ilişkiler uzun dönemli olmasa da Türk-Rus ilişkilerine büyük yara açmıştır. Uçağın düşürülmesinin ardından Rus basını Türkiye aleyhine propaganda yapmış, 28 Kasım'da Putin'in imzasıyla Rusya'dan yaptırım kararı gelmiştir. Rus Dışişleri Bakanı Lavrov 26 Kasım'da askeri iş birliği alanlarının tamamının askıya alındığını, 27 Kasım'da Rus turistlerin Türkiye'ye gitmesinin kısıtlandığını ve Türk vatandaşlarının vizesiz Rusya ziyaretlerinin kaldırılacağını açıklamıştır. Bu kararlarla birlikte ithalat ve ihracatta büyük bir düşüş yaşanmıştır. Birçok Türk iş adamı Rusya'da gözaltına alınmış ya da sınır dışı edilmiştir. Türk Akım projesinin iptali gündeme gelmiş ve yapımı devam eden Akkuyu'da şantiye alanındaki Türk ve Rus bayrakları kaldırılmıştır (Miş, Ulutaş vd., 2015:166-170; Timetürk, 2015).

SU-24 uçak krizi iki ülke ilişkilerini etkilemiş olsa da Türkiye ve Rusya, mevcut pozisyonlarını korumuşlardır. Turizm, eğitim ve sosyal hayatı da etkileyen karşılıklı

engeller, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yazdığı bir mektup sonrası bir bir ortadan kalkmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yazdığı mektup ile ilgili Türkiye'de birtakım tezler öne sürülmüştür. Kimileri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın özür dilediğini, kimleri ise bu mektupta pilotun ailesi için kusura bakmasınlar dendiğini ileri sürmüştür. İşin aslına bakılacak olursa Rusça'da "извинить" kelimesi, bir durumdan dolayı üzüntü duyulduğunu belirtmek için kullanılmaktadır. Bu kelime Rusya'da günlük kullanıma "kusura bakma" veya "pardon" anlamında kullanılmaktadır. Bunun yanında "простить" veya "простить" kelimeleri ise "af dilemek" anlamında, yani "özür dilemek" anlamında kullanılır. Dolayısıyla bu mektup bir özür mektubu değil Türkiye'nin pilotun ailesine baş sağlığı dilediği ve kusura bakmasın duygusunu anlatmak için yazılmıştır. Mektup sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Putin bir telefon görüşmesi gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmede Suriye ve iş birliği alanları masaya yatırılırken Rusya, Türkiye'ye nazaran daha temkinli bir tutumda olmuştur (Miş, Ulutaş vd., 2016:160-161).

Türk-Rus ilişkilerindeki soğukluk 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında tekrardan canlanmaya başlamıştır. Darbe girişimi ve sonrasında Batılı ülkelere nazaran Türkiye'ye daha çok destek veren Rusya, ikili ilişkilerin yumuşamasını sağlamıştır. Bu bağlamda 9 Ağustos'ta bir araya gelen Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Putin, iş birliği alanlarını tekrardan gözden geçirmiş ve bazı yaptırım kararlarının kaldırılması konularını da görüşmüşlerdir. 15 Temmuz sonrası Türkiye'nin ilk yurt dışı ziyaretini Rusya'ya yapması, Batı'ya karşı verilmiş bir mesaj olarak algılanmıştır. Türk-Rus ilişkilerinin onarılması adına verilen çabalara rağmen tarafların Kırım ve Suriye politikaları her zaman için farklı bir perspektifte olmuştur. Ancak Türkiye, Suriye'den algıladığı terör tehdidi neticesinde 25 Ağustos'ta FKH'yı başlatmıştır. Operasyon esnasında Türk-Rus taraflarının bilgi alışverişinde bulunması ilişkileri daha da yakınlaştırmıştır (Miş, Ulutaş vd., 2016:162).

Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun üçlü zirve için Moskova'ya harekât halinde olduğu esnada Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov FETÖ mensubu bir polis tarafından öldürülmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Putin'in olayın içi yüzüne yönelik yaptıkları açıklama, bu tarz eylemlerin Türk-Rus ilişkilerini etkilemeyeceği üzerine olmuştur. Bu bağlamda gerçekleşen Dışişleri Bakanları toplantısında Suriye üzerine bazı

konularda anlaşma sağlanmıştır. Lakin, Türkiye ve Rusya'nın farklı Suriye politikaları, tarafların sürekli pürüzlü ilişkilerinin olmasına neden olmuştur (Miş, Ulutaş vd., 2016:163).

Suriye meselesinin görüşülmesi adına Rus lider Putin tarafından Kazakistan'ın başkenti Astana'da (şimdi Nur Sultan) görüşmelerin yapılacağını açıklamıştır. Astana, Suriye üzerine alınan kararların konuşulduğu yer olmuş ve Birinci Astana görüşmesi 23-24 Ocak 2017 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Birinci Astana görüşmelerinde ateşkesin sağlanması adına ortak gözlem heyetinin kurulması kararı alınmıştır. Bu görüşmeyi takiben 17 Şubat'ta yapılan İkinci Astana görüşmesinde de aynı kararlar üzerine uzlaş sağlandığı belirtilmiştir. 3-4 Mayıs'ta Dördüncüsü düzenlenen toplantıda, İdlib ve Humus, Doğu Guta ve Ürdün-Suriye sınırında çatışmasızlık alanı kurulması kararı alınmıştır. 15 Eylül'de altıncısı düzenlenen Astan görüşmelerinden sonra Türkiye bölgedeki ateşkesi sağlamak amacıyla İdlib'e asker konuşlandırmıştır. Suriye ve Irak sınırından algılanan terör tehdidinin bertaraf edilmesi adına yapılan tüm bu müzakereler/mücadeleler, Rusya'nın hamleleri sonrasında hep huzursuzluğa neden olmuştur. Örneğin, İdlib'te Türk askerlerinin bulunduğu yerlere 9 Şubat'ta Rus jetleri saldırı düzenlemiştir. Bu saldırı sonrasında 3 askerimiz şehit olurken 11 askerimiz yaralanmıştır. Müzakerelerin ve operasyonların işleminde bilgi paylaşımı olmasına rağmen Rusya'nın bu saldırısı, Türk-Rus ilişkilerini yıpratın ilk ve son sinsî hamle olmayacaktır (Miş, Ulutaş vd., 2017:153-156).

Patriot sistemlerinin alımı için ABD ile uzlaş sağlamaya çalışan Türkiye'nin çabalarına rağmen ABD, sistemlerin satımına yaklaşmamıştır. Bu olay neticesinde Türkiye, Rusya ile S-400 sistemlerinin satımına ilişkin görüşmeler yapılmıştır. Mart 2017'de S-400'ler için anlaşmaya varın Türkiye ve Rusya, 12 Eylül 2017'de imzaların atılmasıyla resmi transfer sürecini başlatmışlardır. 28 Eylül 2017 tarihinde Türkiye'ye ziyaret düzenleyen Putin, ilişkilerin geliştirilmesi adına yapıcı süreçlerin devam ettiğini belirtmiştir. Suriye üzerine değerlendirmelerde bulunun iki lider, yoğun gündemlerin koordineli olması adına büyük mücadele verdiklerini aktarmışlardır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, gelişen iyi ilişkileri olumlu karşıladığını, daha önceden belirtilen 100 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşmayı da umduğunu belirtmiştir (Tüfekçi, 2018:342).

SU-24 uçağının düşürülmesinden sonra düzelmeye başlayan ilişkiler, 2018 yılının ajandasında yoğunluğun devam etmesinde büyük etken olmuştur. Nihayetinde Astana görüşmeleri devam ederken Türkiye Suriye’de çözüm olması için diğer tüm devletlere nazaran daha barışçıl bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak Türkiye, tehdit algıladığı takdirde hard power’ı kullanmaktan da hiçbir zaman geri durmamıştır. Örneğin, FKH’nin devamı olarak Zeytin Dalı Harekâtı’nı (ZDH) düzenlemiştir. Bu harekâtlar kimi devletlerce Türkiye’nin yayılması olarak değerlendirilirken Türkiye her defasında operasyonların amacının Suriye’nin güvenliği ve toprak bütünlüğü inancını taşıdığını belirtmiştir. Suriye üzerinde çalışmalar devam ederken İdlib sahasının güvenli bölge olarak ilan edilmesi için yoğun çaba sarf edilmiştir. 2018’in gündemini yoğun olarak meşgul eden İdlib meselesi, Rusya’nın da kıymetini sonradan fark ettiği önemli bir bölge olmuştur. Rusya bu bölgeyi de kontrol etmek adına sözde “bilgisinin” olmadığını öne sürerek saldırılar düzenlemiş ve askerlerimizi şehit etmiştir. Rejim ve İran milislerinin İdlib bölgesine saldırılarının devam etmesi Türkiye tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rus lider Putin ile 31 Ocak’ta görüşmüş ve İdlib’te Türkiye’nin gözlem noktalarını oluşturması sürecinin hızlandırılması konusu değerlendirilmiştir (Öztürk, 2019:250-253).

24 Ağustos 2018’de mevkidaşı ile görüşen Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, İdlib’te askeri bir yaklaşım sergilemenin felaketle sonuçlanacağını belirtmesi, Türkiye’nin bölgeyi/sahayı ne kadar iyi tanıdığını göstermiştir. Aynı şekilde Çavuşoğlu, 5 Eylül’de Rus jetlerinin İdlib’i bombalamasının yeni bir göç dalgasına sebebiyet vereceğini açıklamış, hâlihazırda 3,6 milyon Suriyeliyi misafir eden Türkiye için yeni bir göç dalgasının olumsuz etkilerinin olacağını defaatle dile getirmiştir. Bu yoğun diplomatik çalışmaların neticesinde 18 Eylül 2018’de “İdlib Gerginliğin Azaltılması Bölgesindeki Durumun İstikrara Kavuşturulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı” imzalanmıştır. Bu zapta göre 15-20 kilometrelik bir alanda güvenli bölge oluşturulacaktır. Ezcümle, 2018 yılı da dahil, Türk-Rus ilişkilerinde Rusya her zaman için yapılan planlara, varılan anlaşmalara uymayan ve Türkiye’ye psikolojik baskı uygulayan konumda politika üretirken, Türkiye bölgenin huzuru için barışçıl politikaların üreticisi/uygulayıcısı olmuştur.

4.2. EKONOMİK İLİŞKİLER

2000’li yıllarla birlikte Türkiye ve Rusya’da yaşanan iktidar değişiklikleri, ikili ilişkilerde hem siyasi hem de ekonomik yönden ilişkilerin pozitif bir alana girmesini sağlamıştır. Türk-Rus ekonomik ilişkileri, 24 Kasım 2015’te yaşanan uçak düşürme krizinde dahi çok fazla sarsılmamıştır. Türkiye menşeli bazı ürünlere ithalat yasağı gelse de kısa süre içerisinde ilişkiler normal seviyesine dönmüş—ve bu yasaklamalar kaldırılmıştır. Yine aynı şekilde Rusya’dan gelen doğal gaz vanası kapanmamış ve nükleer anlamda anlaşmaya varılan Mersin Akkuyu Nükleer Santral inşası etkilenmemiştir (Çelikpala, 2017b; Sarı, 2018).

Ekonomik ilişkilerin sürekli artan boyutu siyasi anlamda Türk-Rus yakınlaşmasına olanak tanımıştır. Özellikle 15 Temmuz 2016’da Türkiye’deki darbe girişimi sonrasında Rusya’nın Türkiye’ye destek mesajları, ikili ilişkilerde derinleşmeyi olanaklı kılmıştır. Lakin Türkiye’nin 20. yüzyılda algıladığı komünizm tehdidi 21. yüzyılda da temkinli politikalar izlemesine neden olmuştur. ABD merkezli dolar spekülasyonları deyim yerindeyse Türkiye’yi köşeye sıkıştırma çabasından öte değildir. Bu yüzden sadece Rusya’nın olumlu tutumu değil aynı zamanda ABD’nin olumsuz tutum ve politikaları da ikili yakın ilişkilerde büyük pay sahibidir. Ancak Rusya ile ilişkiler, Putin’in Esad ile yakın ilişkisi nedeniyle sürekli aksamaktadır. Siyasi olarak ilişkilerin hiçbir zaman ekonomik ilişkilerde olduğu gibi ileri bir seviyeye taşınamayacağı fikri ön plana çıksa da Rusya’nın son dönemlerdeki fevri dış politika adımları Türkiye ile siyasi, ekonomik ve sosyal yönden de ilişkilerin artık daha ileri bir seviyeye taşınamayacağını ve hatta düşüşe geçeceği fikrini ön plana çıkartmaktadır.

Çarlık Rusya’sının ve Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüyle birlikte Moskova ve Ankara ilişkilerinde yeni döneme geçilmiştir. Yeni dönemde, kısa süreliğine de olsa, siyasi ilişkiler olumlu seyir izlemiş ve Bolşevikler Türkiye’ye ekonomik destek vermişlerdir. Sadece ekonomik destekle kalmayan SSCB’nin bu desteğine savaş koşulları gereği askeri yardımları da eşlik etmiştir. Yakın ilişkiler neticesinde iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek amacıyla imza edilen ilk belge 8 Ekim 1937 tarihli Ticaret ve Seyrüseferin Antlaşması’dır. Bu Antlaşmayla iki ülke ticari ve ekonomik ilişkilerini

Soğuk Savaş döneminde bile kesmemişlerdir (Çalışkan, 2006; Gürün, 1991; Korhan, 2012).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin ekonomik destek alabileceği SSCB'den daha olanaklı başka bir ülke ile ilişki kuramayacağı gerçeği malumdur. Çünkü ABD ya da Batılı devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak için hedefler yapmışken halefi olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik olarak gelişmesine izin vermeyecekleri de zaten açıktı. Buna rağmen ezeli rakip SSCB, Türkiye'ye ekonomik anlamda büyük destekler sağlamıştır. Rusya'nın ekonomik olarak destek vermesi ise Türkiye'de Komünizm dalgasının etkili olacağı ve sıcak denizlere iniş için liman olarak Türkiye'nin kullanılması/kullanılabileceği düşüncesi idi. Her ne kadar perde arkasında bu tarz planlar olsa da SSCB, Türkiye'de fabrikalar kurulması ve Türkiye'nin ilk beş yıllık kalkınma planı için destek vermiştir (Gürün, 1991; Müderrisoğlu, 1994, 2013; Özder, 2017).

İkinci Dünya Savaşı'na giden süreç içerisinde SSCB'nin toprak ve boğazlarda üs talepleri, Türkiye'nin yönünü ABD'ye dönmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte Türkiye-SSCB ilişkileri de olumsuz bir havaya bürünmüştür. Ancak, Sovyet Lideri Aleksey Kosigin'in Türkiye'ye düzenlemiş olduğu ziyaret sonrasında Aliağa Petrol Rafineri, Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası ve Seydişehir Alüminyum fabrikalarının kurulması için 1969 yılında kredi sağlanması ilişkileri yumuşatmıştır. Nitekim SSCB'nin desteği Türkiye'ye sanayi alanında yatırım olanağı ve iç piyasaya çalışma alanı açmıştır (Dokuyan, 2013; Kurban, 2014; Yücel, 2017).

Yukarıda da değindiğimiz üzere 1984 yılında SSCB ve Türkiye bir doğal gaz satışı anlaşması yapmıştı. Bu anlaşmaya göre SSCB, 1987 yılından başlamak kaydıyla, Romanya ve Bulgaristan üzerinden bir rota kullanarak Türkiye'ye doğal gaz satması kararlaştırılmıştır. Anlaşma 25 yıl geçerli olacak ve ilk gaz miktarı 1987 yılında 1,5 milyar metreküp olacaktı. 1993'te ise kademeli olarak 5.0-6.0 milyar metreküp dolaylarına yükseltilmesi hedeflenen doğal gaz ihracındaki fiyatlar, Türkiye adına BOTAŞ ve SSCB adına Soyuzgazexport tarafından belirlenecekti. Türkiye Rusya'dan ithal ettiği gazın ödemesini, Türk mevcudiyeti ve SSCB'nin ihtiyaçlarına göre, pamuk, tahıl ürünleri, et, bitkisel yağ, demir, metaller, cevherler ve diğer endüstriyel ürünleri

ihraç ederek karşılayacaktı (Hodalogulları ve Aydın, 2016). İthal edilen gaz bedelinin, mal ve hizmetlerle ödenmesi Türkiye açısından nakit ödeme yapmama bağlamında önemliydi. Ancak, 1994 yılında yapılan düzenleme sonrası takas yöntemi kaldırılmış ve alınacak doğal gazın bedelinin tamamının nakit olarak ödenmesi kararlaştırılmıştır.

25 Şubat 1991’de Rusya Federasyonu ile “Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma” imzalanmıştır. Anlaşma ile bağlı olarak, özellikle serbest teşebbüse dayalı kalkınma modelinin savunuculardan biri olan merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal sayesinde Türk iş adamları bu yıllarda Rus pazarını tanımaya başlamıştır. Yurt dışı ziyaretlerine iş adamlarını da götüren Cumhurbaşkanı Özal, Orta Asya Cumhuriyetlerinde Türk iş insanlarının ticari ve ekonomik faaliyetlerde bulunmasına büyük katkı sağlamıştır (Karaçay, 2017; Olson, 2005). Ayrıca bu yıllarda Cumhurbaşkanı Özal’ın girişimiyle birlikte Karadeniz Ekonomik İş Birliği Bölgesi (KEİB) kurulmuştur. Bu girişimin amacı bölge ülkeleri arasındaki mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı, kıyıdaş ülkelerinin ekonomik iş birliği olanaklarını artırmayı ve bölgedeki zengin enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde pazarlanmasını sağlanmasındı ki 1990’lı yılların karmaşası bu iş birliği girişiminin faal olmasına engel olmuştur (Büyükkıncı, 2012b; F. Hill ve Taspinar, 2006).

İkili ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla yapılan faaliyetler, 1991 yılında Rusya ve Türkiye arasındaki ticaret cirosunun 751 milyon dolar iken 1992’de 1,1 milyar dolara ve 1993’te ise 1,7 milyar dolara kadar yükseltmiştir (TÜİK, 2020a). Ayrıca 1993’te başlayan askeri ve teknik iş birliğiyle Rus savunma ekipmanlarını satın almayı kabul eden ilk NATO üyesi ülke Türkiye olmuştur. 1993 ve 1995 yılları arasında toplamda 114 milyon dolarlık çeşitli özel ekipman tedarik edilerek ikili ticari ilişkilerin boyutu genişletilmiştir.

Rusya ve Türkiye ticari ve ekonomik ilişkilerinde 1994 yılında artış yaşanmıştır. Siyasi ilişkilerdeki gerginlik ve buna bağlı olarak resmi ticaret hacminin düşük olmasından ötürü Türk-Rus halkları, ülkelerinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak için “bavul ticareti”ne başvurmuşlardır. Laleli’de (İstanbul) yer alan dükkânlar veya sokak tezgâhları, Türk-Rus ticaret hacminin büyük bir kısmının çıkış-giriş yeri olmuştur. Türk-Rus resmi dış ticaret hacmi bu yıllarda 2,5 milyar dolar

dolaylarında iken bavul ticaretinin hacmi 1995 yılında 10 milyar dolar civarında olmuştur (Çelikpala, 2017a; Saçık, 2013). Bavul ticareti, Türkiye’ye döviz girdisi sağlayıp istihdam oluşturmaya rağmen kalitesi düşük mallar Rus pazarına girdiği için Rusya’da Türk mallarına karşı olumsuz bir imaj oluşmuştur. Rus halkın alım gücünün düşük olması sebebiyle ilk dönemlerde bavul ticareti ile ülkeye giren ürünlerde kısıtlamaya gidilmemişti. Fakat kayıt dışı giriş-çıkış olması nedeniyle Rusya’yı vergi kaybına uğrattığı gerekçesiyle ilerleyen yıllarda bavul ticaretine kısıtlamalar getirilmiştir. Nitekim 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma ve Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması” ile ikili ticareti kısıtlamaların kaldırılması amaçlanmıştır. Ancak, hem Rusya’daki hem Türkiye’deki iç sorunlar bu hedeflere ulaşılmasında engel olmuştur (Duman ve Samadov, 2003).

1996 yılının başında, 2005 yılına kadar 14 milyar metreküp civarında gaz arzını sağlamak amacıyla bir anlaşma imzalanmıştı. Buna bağlı olarak 1997 yılının 15 Aralık’ında Botaş ve Gazprom arasında Rusya’dan gelen doğal gazın Karadeniz’in altından taşınmasını öngören “Mavi Akım” projesinin inşası kararlaştırılmıştır. 2003 yılında fiilen kullanıma açılmış olan Mavi Akım projesiyle yıllık 16 milyar metreküplük gaz Türkiye’ye ihraç edilmektedir. Nitekim 2000’li yıllar öncesinde Türkiye ve SSCB’nin ekonomi temelli faaliyetleri aslında 2000’li yıllarda gelişecek olan ekonomik ilişkilerin dayanağı olmuştur (Öniş ve Yılmaz, 2016; Warhola ve Mitchell, 2006; Yardımcı, 2015).

Türkiye ve Rusya’nın Dışişleri Bakanları 16 Kasım 2001 yılında “Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında İş birliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa” adlı belgeyi 2001 yılında imzalamışlardır. Avrasya eylem planı olarak da adlandırılan bu plan siyasi mecraların uzlaşısı sağlamasıyla birlikte müttefiklik düzeyi de artırmıştır. 2001 yılında Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde kurulan Ak Parti’nin 3 Kasım 2002 seçimlerinde iktidara gelmesiyle ikili ilişkilerde yeni bir dönem aralanmıştır. İktidara geldikten sonra Ak Parti’nin yapmış olduğu açıklamalar diplomasi trafiğinin yoğun ve çok vektörlü olacağını göstermiştir. Rusya ile ilişkiler bu vektörlerden biri olmuştur. Ayrıca Putin’in Rusya’da iktidarı devralması sonrası canlandırdığı ekonomi, Türkiye ile siyasetten ziyade ekonomik olarak daha yakın bağların kurulduğu

ya da tarafların siyasi meselelerden dolayı rafa kaldıramayacakları ikili alım-satımları ön plana çıkartmıştır (Çulha, 2016; Erşen, 2012).

2002 yılında Başbakan Erdoğan Moskova'ya bir ziyaret düzenlemiştir. Ziyaret kapsamında yapılan toplantıda, her iki ülkede ikili iş birliği düzeyinden memnun olduklarını dile getirmişler, ekonomik ilişkileri daha da geliştirmeye/derinleştirmeye karar vermişlerdir. Bu ziyaret Türkiye ve Rusya arasında istikrarlı bir siyasi diyalogun başlangıcı olmuştur. Neticesinde 2004 yılında Rusya Devlet Başkanı Putin Türkiye'ye bir ziyaret düzenlemiş ve bu ziyaret Cumhurbaşkanı düzeyinde otuz yıl sonra yapılan ilk ziyaret olmuştur. Dolayısıyla gerçekleştirilmiş olan ziyaretler her iki devlet içinde büyük bir adım olmuştur. Toplantı sonrasında Türkiye ve Rusya tarafından aralarındaki dostluğun ve çok yönlü ortaklığın derinleşmesi konusunda ortak bir deklarasyon kabul edilmiştir (Aktürk, 2006; Çelikpala, 2017a; Sarı, 2018).

Türkiye'deki 2001 devalüasyonu Türk firmalarının Rus pazarlarındaki y/etkinliğini artırmıştır. Dolayısıyla bu y/etkinlik Rusya Federasyonu'na yapılan ihracatın artmasına katkı sağlamıştır. Ancak, 2003 ve 2004 yıllarında ithalattaki artış ihracatın yükselişini aşmaya devam etmiş ve dolayısıyla Türkiye'nin ikili ilişkilerde ticaret açığının artmasına neden olmuştur. 2004 yılının ilk yarısında Türkiye, ham petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artış nedeniyle 948 milyon dolarlık ticaret açığı ile karşı karşıya kalmıştır (Arafat ve Alnuaimy, 2011). Moskova ve Türkiye'nin ticaret hacmi 2006 yılı itibarıyla 21 milyar dolar olmuş, Rusya Almanya'dan sonra Türkiye'nin ikinci büyük ticaret ortağı olmuştur. Ticaret hacmindeki artış 2007 yılının ilk yedi ayında artmaya devam etmiş ve yılsonunda 28 milyar dolara ulaşmıştır. Tarafların ticaret hacmi en yüksek düzeyini 38 milyar dolar ile 2008 yılında yakalamıştır (TÜİK, 2020a). 2008 Krizi'nin etkisinden dolayı Türk-Rus ticaret hacmi 2009 yılında 22 milyar dolar civarına kadar gerilemiştir. Bu krize rağmen diğer devletlere oranla daha erken toplanan Türk-Rus ilişkileri, 2012 yılında 2008'deki ticaret hacmine yaklaşmıştır (Çelikpala, 2017a).

Türkiye, enerji kaynaklarının ithalatı nedeniyle Rusya ile olan ticaretindeki açığını Rus turistlerden elde ettiği gelirler ve müteahhitlik projeleriyle kapatmaya çalışmaktadır. Türk şirketleri ağırlıklı olarak inşaat, alışveriş merkezleri, perakende, bira

fabrikaları, elektronik eşya ve ev aletleri üretimi, cam üretimi, pencereler, enerji santralleri ve tekstil üzerine yoğunlaşmaktadır. Rus inşaat sektöründe yer alan 766 yabancı firmadan 150'si Türk şirkettir. Şu ana kadar Türk müteahhitlerin Rusya'da 19,86 milyar dolarlık projeyi tamamladıkları ifade edilmektedir. 2002-2006 yılları arasında Türk firmaları inşaat projeleri için en fazla lisansı alan firmalar olurken ayrıca milyar dolarlık enerji santrallerinin inşaat projelerini de üstlenmektedirler (Arafat ve Alnuaimy, 2011).

Rus Başkan Putin'in 2009 yılında Ankara'ya yaptığı ziyarette, ortak iş birliği içinde bir dizi öncelikli alanın geliştirilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Putin'in ziyaretinin ardından 2010 yılında Dmitry Medvedev ve Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda ÜDİK kurulmuştur. Taraflar, ÜDİK ile Moskova ve Ankara arasındaki siyasi ilişkileri geliştirmek, ticari, ekonomik, kültürel ve insani işbirliğinin önemli projelerin uygulanmasını koordine edecek bir yönetim organı olması gerektiğini kaydetmişlerdir (Masumova, 2018). ÜDİK'le beraber, OSPG, Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) ve Türk-Rus Toplumsal Forumu (TRTF) gibi yapılarla de kurumsal iş birliğinin artırımı amaçlanmıştır.

Siyasi güvensizliğin aksine ikili ekonomik ilişkiler 2010 yılı sonrasında artarak devam etmiştir. İkili ekonomik ilişkilerde etkisi azımsanmayacak olan bavul ticareti de artışını sürdürmüş ve 2015 yılındaki hacmi takribi 2,5 milyar dolar dolaylarında olmuştur. 24 Kasım 2015'te Rus SU-24 uçağının Türk hava sahasını ihlalleri nedeniyle Türkiye tarafından düşürülmesi sanıldığıının aksine büyük bir etki oluşturmamıştır. 2016 yılının yazında Erdoğan ve Putin arasındaki görüşmelerden sonra ilişkiler yavaş yavaş rayına oturmuştur. Uçak krizinden sonra Rusya tarafından ithalatı yasaklanan mandalina, erik, kayısı ve şeftali gibi meyvelerin ve soğan, karnabahar ve brokoli gibi sebzelerin de ithalat yasağı kaldırılmıştır (Haber7, 2017).

İkili ekonomik ilişkilerdeki 2010 sonrası en büyük yatırım olarak Türkiye'nin ilk nükleer enerji santrali Akkuyu'nun inşa edilmesi büyük önem arz etmektedir. Akkuyu'nun inşası için 2010 yılının 12 Mayıs'ında hükümetler arası bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre toplam 4800 MW kapasiteli VVER-1200 reaktörlü dört

güç ünitesi inşa edilecek. Bu proje BOO modeli (build-own-operate, yap-sahip ol-işlet) kullanılarak inşası devam eden dünyanın ilk nükleer santral projesidir. Rosatom Devlet Kuruluşu'nun projedeki payı %99,2 olup şirket Ekim 2016 tarihinde istasyonun tasarımı, yapımı, bakımı, işletimi ve hizmetten çıkarılmasını taahhüt etmiştir. 20 milyar dolara mal olan ve 2023 yılında ilk ünitesinin faaliyete geçmesi planlanan projeyle Türkiye, enerjide dışa bağımlılığını azaltmayı ve enerji arz güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir. Akkuyu'da 110.000-130.000 MW elektrik üretilmesi ve bu sayede büyük ölçüde enerji ithalatından kaynaklanan dış ticaret açığının da azaltılması planlanmaktadır (Furuncu, 2016; Özalp, 2017; E. Yılmaz, 2015).

Rusya, Karadeniz'in altından geçen Mavi Akım gaz boru hattı ve TRANS-Balkan gaz boru hattı yoluyla Türkiye'ye gaz taşımakta olup Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının yaklaşık %60'ını karşılamakta ve yılda yaklaşık olarak 27 milyar metreküp gaz ihraç etmektedir. Türk Akım, Rusya'nın Ukrayna ile yaşamış olduğu sorunlardan dolayı Avrupa'ya sattığı doğal gazı Ukrayna yerine (Güney Akım Boru Hattı) Türkiye üzerinden taşımaya karar vermesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı 2014 yılında BOTAŞ ve Gazprom botu hattının inşası için anlaşmaya varmışlardır. Rusya'nın Krasnodar topraklarının Anapa ilçesinden Karadeniz'in dibinden Türkiye'nin batı kesimine kadar bir gaz boru hattının inşasını sağlayan Türk Akımı projesi uygulanmaya devam etmektedir. Proje, her biri yılda 15,75 milyar metreküp (toplamda 31,5) kapasiteli olan boru hatlarının döşenmesini içermektedir. Bunlardan biri Türk tüketicilerine gaz tedarik etmek için diğeri ise Güney ve Güneydoğu Avrupa ülkelerine tedarik etmek için tasarlanmıştır. Kara ve Deniz olarak iki kısımdan oluşan Türk Akımı ile inşa edilecek dört hattan ikisinin yapımı ve işletimi Rusya tarafından, Türkiye'ye gaz arzı sağlayacak kara hatlarından birisi BOTAŞ tarafından ve Avrupa'ya gaz iletecek olan diğeri kara hattının yapımı ve işletimi ise iki ülke şirketleri arasında %50 ortaklık şeklinde Türk Akım Gaz Taşıma Anonim Şirketi tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Hükümetler arası anlaşma 10 Ekim 2016'da resmîyet kazanmış ve inşası biten proje 8 Ocak 2020 tarihinde faal olmuştur (BBCTürkçe, 2020; İlter ve Kınık, 2017; Kaynak, 2018).

1980'lere doğru başlayan ve Türkiye'yi, Kuzey-Güney ve Doğu-Batı arasında bölgesel enerji koridoru haline getirme gayretleri bu tarz projelerin yapımıyla hız

kazanmıştır. Yeraltı kaynaklarının zengin olduğu ülkelere yakın bir konumuyla Türkiye, bu avantajı iyi bir şekilde değerlendirmek istemektedir. Bu noktada komşu ve bölge ülkeleriyle enerji diplomasisini ön plana çıkartan Türkiye, enerjinin kendi sahasından güvenli bir şekilde aktarılmasını sağlayacak girişimleri de desteklemektedir. Dolayısıyla bu girişimle Türkiye, hem ihtiyaç duyduğu enerji ürünlerini uygun maliyetlerle satın alacak hem de enerji kaynaklarının dünya pazarlarına taşınmasında transit bir ülke olacaktır. Bu bağlamda Türk Akımı Türkiye'nin bu hedefini gerçekleştirdiği göstermektedir (İlter ve Kınık, 2017; Kaynak, 2018).

İkili ilişkilerde ekonomik olarak büyük bir paya sahip kısım ise turistlerin ziyaretleridir. Türkiye, Ruslar için en cazip tatil yerlerinden birisidir. Nitekim 2012'de 2,5 milyon, 2013'te 4,2 milyon, 2014'te 3,3 milyon, 2015'de 3,6 milyon, 2016'da 860.000 civarı, 2017'de 4,7 milyon ve 2018'de ise 6 milyon Rus Turist Türkiye'ye gelmiştir (TÜİK, 2020b). Türkiye, 2015 yılında yurtdışına giden toplam Rus turist sayısının %10'luk bir kısmını ağırlamıştır. Rus turistlerin 2012 yılındaki harcamaları 2 milyar dolar iken 2014 yılında 2,7 milyar dolar olmuştur. 2015 sonunda yaşanan uçak krizi iki ülke arasındaki kriz dönemi turizmde de yansımış ve gelirler 2016 yılında 478 milyon dolara kadar gerilemiştir. Ancak, iki ülke arasındaki buzların erimesi sonrası 2019 yılında Rus turistlerin harcaması 3,3 milyar dolara yükselerek tarihinin en yüksek seviyesine çıkmıştır (TÜİK, 2020b).

4.3. SOSYO-KÜLTÜREL İLİŞKİLER

Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sı arasındaki kültürel ilişkiler ticaret erbapları, esirler ve hacılar aracılığıyla başlamıştır. Ticaret ile ilgilenen kişiler, iki ülke arasındaki seyahatleriyle kültürler arasında alışveriş sağlarken ülkelerin mevcut kültür üretimlerini de farklı coğrafyalara taşımışlardır. Aynı şekilde iki ülke arasındaki esirlerin takası da bir anlamda kültürel değişime olanak sağlamıştır. Örneğin, 1606-1617 yılları arasında Tatar akınları sonrasında 100.000 Rus esir, Kefe yoluyla Türkiye'ye gönderilmiştir. Esir olan kişilere özgürlüklerinin verilmesi İslam/Müslüman açısından büyük sevap olduğundan gelen Slav esirlerin topluma hür vatandaşlar olarak katılımının

sağlanması kültürel anlamda halklar arasında büyük etkileşim sağlamıştır (Başaran, 2015:107; İnalçık, 1999:27).

Halkların etkileşimi sonrasında birbirlerinin tasvirlerini yaptıkları eserlerin kaleme alındığı bilinmektedir. Bu bağlamda Rusların Türkiye'ye yönelik yapmış olduğu ilk çalışmaların 18. yy'da yayınlandığı belirtilmektedir. Seyahatnameler/sefaretnamelerle elde edinilen bilgiler arşivlerde yer edinmiş, Birinci Petro tarafından da Türkçe'nin öğrenilmesi için emir çıkartılmıştır. Bu emirle birlikte İstanbul'a gelen Ruslar, Türkçe öğrenerek Türkiye'nin tarihi, ekonomisi, kültürünü Rusça'ya yazmışlar/çevirmişlerdir. Çeviri faaliyetlerinin yaşandığı döneme kadar ulaşmış olan önemli eserlerle birlikte dönemin öne çıkan şahsiyetlerinin eserleri de Rusça'ya çevrilmiştir (Başaran, 2015:108-109; Karaca, 2019; Uturgauri, 1999).

Bolşevikler ile Menşevikler'in mücadelesinden kaçıp Türkiye'ye gelen Ruslar, yanlarında getirdikleri eşyalar ile iki devletin kültürel mirasına katkı sağlamış, aynı zamanda Türkiye'nin farklı yerlerine yerleşip evlenmişlerdir. 200.000 civarında olduğu belirtilen Rusların çoğunluğu 1920 sonrasında farklı ülkelere göç etmiş olsa da Türkiye ile yaşadıkları kültür alışverişi hem göçmenlere hem de Türkiye'ye kültürel katkı sağlamıştır. Yaşanan göçlerle gelenler farklı illere dağılırken İstanbul'a yerleşenler dönemin İstanbul'unda gözle görülür izler bırakmıştır. Sefaletten ve pislikten kaçıp gelen Rus kadınlar bu kirli vaziyetten kurtulmak için saçlarını sıfıra kazıtmışlardır. Rus kadınların bu hallerini gören İstanbul halkı ise vaziyeti bir moda olarak değerlendirmiştir. "Fülürye" ismi zamanla "Florya" olurken bu sahilde denize giren Ruslara özenen İstanbullular da deniz banyosu adı altında denize girmeye başlamıştır. "Takma ben"i ve ipek mendillere parfüm damlatmayı moda haline getirenler yine Beyaz Ruslar olmuştur (Başaran, 2015:109-111; Özdemir, 2011:217-218).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında iki devlet arasında siyasi, askeri anlamda varılan mutabakatlar ve yardımlaşma süreçleri kültürel bir geri dönüş sağlamıştır. Örneğin, Semyon İvanoviç Aralov, sanatsal yatırım yapılması için Türk ordusuna 20.000 lira hibe vermiştir. İki devlet arasında eğitim alanında uzlaş sağlanmış ve Nazım Hikmet gibi çoğu Türk genci Rusya'ya eğitime gönderilmiştir. Nitekim Nazım Hikmet'in yazılarında veya

şiiirlerinde görmüş olduğumuz komünizm, SSCB'nin siyasi-kültürel emperyalizminin bir sonucudur. Bu bağlamda Türkiye'nin 1920-1930 yılları arasının çalışan kişilerin yazıların sürekli olarak bahsettikleri komünizmi yayma düşüncesinin sonuçları eğitim amaçlı giden gençlere aşılana "seveda" olmuştur (Başaran, 2015:113).

SSCB'nin tavırları ve Orta Asya'daki soydaşlarımız ile ilişki kurulmasını engelleme girişimleri, Türkiye-SSCB ilişkilerini sekteye uğratmıştı. Örneğin, SSCB'nin Latin harflerinin yerine Kiril alfabesinin kullanılması için 1940 değişikliği ve soydaşlarımızın katli, siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerimizin kesilmesi için yeterli eylemler olmuştur. Aynı şekilde boğazlarda üs ve toprak talebi ikili ilişkileri tüm boyutları ile sekteye uğratmıştır. SSCB'nin 19 Mart 1945 saat 15.00'da göndermiş olduğu nota ile Sovyet tehdidi aslında resmi olarak başlamıştır (Gürün, 1991). Bu tehdit ile bağlantılı olarak tarih boyunca birbirlerini düşman olarak gören iki milletin birbirlerini aşağılamak adına kullanmış oldukları sözler var olmuştur. Örneğin Rusça "дурак" (durak) kelimesi aptal anlamına gelirken "тырок" (turak) kelimesi de Türk demektir. Kelimeler arasındaki bu yakınlık çağrışımından ziyade belirli bir aşağılama politikasının tezahürü olduğu aşıkârdır (Kemaloğlu, 2015).

SSCB'nin yayılmacı tavrına karşı tüm kurum ve kuruluşlarda bir kampanya başlatılmıştır. Örneğin dönemin Diyanet İşleri Başkanı bir fetva yayınlamış ve komünizmin "din ve diyanetle" alakası olmadığını ve bu tehdidi bertaraf etmek için imanlı bir duruşun sergilenmesi gerektiğini söylemiştir. İşte bu nedenlerle Türkiye, Batı ile ilişkilerini güçlendirmek zorunda kalmıştır. Ekonomik ve siyasi olumsuzluklar nedeniyle 1947 Truman, 1948 Marshall ve 1952 yılında NATO üyeliği, Türkiye açısından büyük olanaklar sağlamıştır (Armaoğlu, 2018; Başaran, 2015:115-116; Uçarol, 2005).

Siyasi baskı kurma yoluyla Türkiye siyasetinde hâkim olma çabaları ikili ilişkileri daha da kötü hale getirirken Başbakan Turgut Özal ile başlayan ekonomik liberalizmle birlikte Türkiye-SSCB ilişkilerinin kültürel gelişimi yeni bir ivme yakalamıştır. Bu bağlamda 1984 yılında gaz anlaşması, 1990 yılında ise Kültürel İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmalarla birlikte artan ilişkilere yeni bir ekonomik-kültürel katkı olarak değerlendirebileceğimiz bavul ticareti başlamıştır. Siyasi ilişkilerin

bozukluğundan ve yasal ticaret anlaşmalarının kısıtlılığı bu yöntem ile ekonomik ve kültürel akış sağlamıştır.

SSCB'nin dağılması sonrasında Türkiye Rusya ile birtakım kültürel mahiyetli anlaşmalar imzalanmıştır. Eğitim, kültür ve sosyal hayatın alışverişine katkı sağlamak için imzalanan veya anlaşılan bu protokoller ilk başlarda revaçta olmamıştır. Hükümetler arasında mutabakat sağlansa da iki ülke vatandaşlarının yaklaşımı ilk zamanlarda pek müspet olmamıştır. Eğitim alanındaki protokol münasebetiyle Türkiye'nin Rusya'da açmayı planladığı okullar Ruslar nazarında Türklük-Müslümanlık aşıl原因an merkezler olarak değerlendirilmiş ve sürekli gözlemlenmiştir. Ancak ülkeler arası öğrenci değişim programları vesilesiyle kurulan münasebetler bu algıların kırılmasında öncü rol oynamıştır. Sonrasında Rus turistlerin ve Ruslarla evlenen Türk vatandaşlarının sayısının artmasıyla bu yumuşama somut örneklerini vermiştir.

2000 yılından itibaren her iki ülke sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda iş birliği sağlanması için gayret vermişlerdir. Örneğin 2001 krizi nedeniyle Türkiye'nin ihtiyacı olan döviz gelirleri için turizm, devletin büyük teşvikiyle ön plana çıkmıştır. Coğrafi yakınlık ve ekonomik şartların uygunluğu nedeniyle Türkiye, Ruslar açısından tatil için ilk sırada yer almıştır. Bu bağlamda Türk firmaları, Rusya'dan Türkiye'ye tatil için gelinmesine teşvik olabilecek programları düzenlemiştir. Kişilerin ülkelere ziyaretini kolaylaştırması adına vize muafiyetinin kaldırılmasına karar verilmesi bile 2011 yılında Rusya'dan Türkiye'ye 3,5 milyon turistin gelmesini sağlamıştır. Turizmin sağladığı bu yakınlıkla ülkeler, 2007 yılının Rus Kültür Yılı ve 2008 Yılı'nın ise Türk Kültür Yılı olarak kutlanmasına karar vermişlerdir (Büyükkakıncı, 2012a:384; Özbay, 2011b:52).

2014 yılında Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı 4,5 milyonla rekor kırmıştır. 2015 uçak kriziyle birlikte büyük bir düşüş yaşanmış olsa da 2017-2018 yıllarında tekrardan Rus turist akını devam etmiştir. Yine bu bağlamda 2019 yılında gerçekleştirilen ÜDİK toplantısında "2019 Türkiye-Rusya Karşılıklı Kültür ve Turizm Yılı Niyet Bildirgesi" ilan edilmiştir. Bu bildirme ile birlikte iki ülkenin karşılıklı kültür alışverişinin daha ileriye taşınmasına karar verilmiştir. Bunlarla birlikte Ruslarla artan evlilikler sonucunda, sadece

Antalya’da 2012 yılında 18 bin gelinin yaşadığı belirtilmektedir. 2017 yılında ise bu rakam Antalya için 40 bin olmuştur (G. Aydın, 2017; Çınar, 2012).

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE GÜVENLİK KONULARI

5.1. SU-24 UÇAK KRİZİ

2011 yılında cereyan eden ve Orta Doğu coğrafyasında büyük etkisi olan Arap Baharı, Suriye’de bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu karışıklık büyük devletlerin, özellikle ABD ve Rusya’nın, bu coğrafyada tekrardan “harita çizmeye” geldiğinin de bir göstergesi olmuştur. ABD ile güç yarışında olan Rusya, Orta Doğu’da kendisinin olmadığı bir düzenin olmayacağını her platformda “üstü kapalı” olarak ifade etmişti. Rusya’nın coğrafyada etkin olma çabaları, Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir evreye geçilmesine neden olmuştur. Rusya’nın bu eylemleri ve sınır komşusu Suriye’den gelen tehditler üzerine Türkiye, askeri anlamda tatbikatlar düzenlemekteydi. Bu tatbikatlardan birisi de 2012 yılında Türkiye’nin RF-4 uçağını test ve eğitim görevi için havalandırmasıdır. Uçak havalandıktan sonra, saat 12.00 sularında, Suriye’de Rusya’nın yerleştirmiş olduğu savunma sistemleri tarafından herhangi bir ikaz yapılmadan düşürülmüştür. Bu olay sonrası dönemin Başbakanı Erdoğan, angajman kurallarının değiştiğini ve sınırda yer alan kuvvetlerin tehdit olarak algılandığını belirtmiştir. Türk Fantom uçağının düşürülmesinden 4 ay sonra Ekim 2012’de, Moskova’dan kalkan ve Şam’a giden bir Suriye uçağı, Türkiye tarafından uçakta yer alan askeri mühimmatlar nedeniyle Ankara Esenboğa havalimanına indirilmiştir (Ağır ve Takar, 2016; Yeltin ve Işık, 2017:46).

Türk uçağının düşürülmesi sonrası Türkiye bölgeye askeri sevkiyat yapmış, sınır güvenliği açısından bölgede bulunan asker sayısını artırmıştır. Türkiye sınırında güvenliği sağlamak için NATO ve BM ile çeşitli görüşmeler yapmış ve yapmış olduğu görüşmeler sonrasında Suriye ile sınırına Patriot sistemlerini yerleştirmiştir. Patriot sistemlerinin yerleştirilmesi ve değişen angajman kuralları nedeniyle, 2014 yılının mart ayında Suriye’ye ait MIG-23 savaş uçağı ve 2015 yılında ise Suriye’ye ait bir helikopter düşürülmüştür. İlişkilerdeki bu gerginliğe bir yenisi de Putin’in Ermenistan’da katılmış olduğu Ermeni olaylarının 100. yılında yaptığı konuşmada “soykırım (геноцид)” ifadesini kullanmasıdır (Blair ve Henderson, 2012; Gök, 2019:95; TCDB, 2012, 2015a).

Rusya, yaşanan olaylar sonrası “çıkarmını ve güvenliğini” koruma bahanesiyle Suriye’deki Türkmenlere ve muhaliflere, “terörist gruplara” yönelik olduğu iddiası ile bombardımanlar düzenlemiştir. Bu bombardımanlara yönelik Türkiye, Rusya tarafından sınır komşusu olmayan bir ülkeye yönelik yapılan bu eylemlerin anlamsız olduğu yönündedir. Ayrıca bu bombardımanlar sırasında Rus uçağı, Hatay’ın Yayladağı bölgesinde Türk hava sahasını ihlal etmiştir. Bunun üzerine Rusya’nın Ankara Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığına çağrılmış, böylesi bir durumun tekerrür etmemesi gerektiği, aksi takdirde arzu edilmeyen bir hadiseden Rusya’nın sorumlu olacağı belirtilmiştir. Ayrıca dönemin Türk Dışişleri Bakanı Davutoğlu Rus mevkidaşı Lavrov’u aramış ve bu hadiselerin kaygı verici olduğunu belirtmiştir (TCDB, 2015b).

24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus SU-24 savaş uçağı, Hatay ilinde Türk hava sahasını 17 saniye boyunca ihlal ederek iki ülke arasında bir krize sebep olmuştur. Türkiye, Rus jetini toplamda on kez uyarmasına rağmen Rus uçağı ihlale devam etmiştir. Bunun üzerinde Türkiye, F-16 savaş uçakları vasıtasıyla saat 09.24’te Rus uçağını düşürmüştür. Bu operasyon esnasında her iki Rus pilot kendilerini uçaktan fırlatmış ve uçak sınırın Suriye tarafına düşmüştür. Pilotlardan Oleg Peşkov’un muhalifler tarafından öldürüldüğü bildirilmektedir. Diğer pilot ise Suriye ve Rus Özel Kuvvetleri tarafından kurtarılmıştır. Türkiye hava sahasını korumak ve güvence altına alınmasını sağlamak için müdahalede bulunmuş olsa da Rusya, uçağın hiç uyarı almadığını söylemiş ve asla Türk hava sahasına girilmediği konusunda ısrar etmiştir (Ergan, 2015; Erşen, 2017a:90-92; İnce ve Koçak, 2018:1977-1978; Mevlütoğlu, 2015).

1952 yılından bu yana NATO üyesi ülke olarak Türkiye’nin Rus uçağını düşürmesi bir ilk olmuştur. Uçağın düşürülmesi sonrası 25 Kasım’da Rusya bir dizi yaptırım kararı almış, Suriye’de yer alan ve Türkiye’nin desteklediği muhalif gruplara karşı bombardımanda bulunmuştur. Ayrıca Suriye’ye belki de hiç yerleştiremeyeceği S-400 sistemlerini yerleştirme imkânı bulmuştur. Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov bu kriz sonrası vize muafiyetini askıya aldıklarını açıklamış ve çeşitli platformlarda Rus vatandaşların Türkiye’ye tatile gitmemesi için “Türkiye’ye gitmiyoruz” açıklamasında bulunmuştur. Türkiye’den meyve ve sebze ithalatına ambargo uygulanmış, Türk Akımı doğal gaz boru hattı görüşmeleri sonlandırılmıştır. Yaşanan bu olaylar ve yaptırımlar

çerçevesinde ikili ekonomik ilişkiler durma noktasına kadar gelmiştir. Ürdün Kralı İkinci Abdullah ile görüşen Putin, uçak krizi ile ilgili konuda yapmış olduğu açıklamada Rus uçağının düşürülmesini “sırtımızdan bıçaklandık” şeklinde değerlendirmiştir (Aydıntaşbaş, 2016:2; Başihoş, Taşöz vd., 2015; Can, Özmutlu vd., 2019:8; Demir ve Çınar, 2016; Lindenstrauss ve Magen, 2016; Tüysüzoğlu, 2016:2-3).

Rus uçağı düşürüldükten sonra Rusya özür talebinde bulunmuş olsa da Cumhurbaşkanı Erdoğan özür dilemesi gerekenlerin ihlali yapan kişiler olduğunu söylemiştir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise bizler üzüntülerimizi dile getirdik ama bu meselede “haklıyız ve özür gerekmez” açıklamasında bulunmuştur. Ayrıca Çavuşoğlu, ilişkilerde normalleşme sürecine geçilmesi gerektiğini de belirtmiştir. Bu açıklamaların ardından 26 Kasım tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan “Rus uçağı olduğunu bilseydik farklı davranırdık” açıklamasında bulunmuştur. Türkiye’nin ilişkileri yumuşatmadan yana tavır sergilemesine rağmen Rusya, ilişkileri yumuşatmadan ziyade bu krizi bir fırsata dönüştürmüştür. Yüzlerce kilometre öteden gelen ve sınır komşusu olmayan Suriye’de, “güvenlik gerekçesiyle” askeri varlığını güçlendirmek adına mühimmat ve silah takviyesinde bulunmuş ve belki de en önemlisi olarak değerlendirebileceğimiz S-400 sistemlerini Suriye’ye konuşlandırmıştır. Ancak uçağın düşürülmesi gerek uluslararası hukuk ve gerekse de Suriye ile Türkiye arasında imzalanan 1971 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında, Türkiye-Suriye Sınır Bölgelerinde Harita Yapımı İçin Hava Fotoğraflarının Alımı ve Doğal Kaynakların Araştırılması İle Tarımsal ilaçlama, Doğal Afetler ve Kurtarma Amacıyla Yapılacak Uçuşlara İlişkin Teknik İşbirliği Protokolü” Türkiye’nin haklı olduğunu göstermektedir (Özertem, 2017:123-124; Tanrısever, 2016:12).

Türkiye, Rus uçağını düşürdükten sonra olayın tüm boyutlarını ele alan gerekli dokümanları BM ve NATO’ya göndermiştir. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande, öncelikle DAESH’e karşı iş birliğini görüşmek üzere 26 Kasım’da Rusya Devlet Başkanı Putin ile bir araya gelmiş ve Türkiye ile Rusya arasındaki gerginliğin azaltılması gerektiğini de dile getirmiştir. 30 Kasım’da Paris iklim zirvesinde, ABD Başkanı Obama ve Almanya Cumhurbaşkanı Merkel, yaşanan bu olayla birlikte, Suriye ve Irak’ta devam

etmekte olan diğer operasyonları tartışmak için Putin ile bir araya gelmişlerdir. Dönemin İngiltere Başbakanı David Cameron ile Putin 9 Aralık'ta görüşmüş ve bu görüşme sonrası Cameron, SU-24 uçağının kara kutusunun incelenmesinde yardım etmek istediğini söylemiştir. Uçağın düşürülmesine yönelik Çin'in yaklaşımı Türkiye-Çin ilişkilerinin aksamasına neden olmuştur. Çin Dışişleri Bakanı Hong Lei, BM Genel Kurulu'nda yapmış olduğu açıklamada Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesinin, Rusya'nın Suriye'de terörizme karşı verdiği mücadelede olumlu bir gelişme olmadığını belirtmiştir (Ataçay, 2016:40; Tanrısever, 2016:12-13).

NATO, 30 Kasım'da başlayan ve üç gün süren önemli bir Dışişleri Bakanları toplantısı düzenlemiştir. Toplantı sonrası Türkiye'nin deniz ve hava savunmasının güçlendirilmesine karar verilmiştir. Almanya ve Danimarka, Doğu Akdeniz'e birer gemi yerleştirmeyi taahhüt etmiştir. Danimarka'nın bölgeye yerleştireceği savaş gemisi Türkiye'yi Rus S-400 sistemine karşı koymak ve Rusya'nın elektronik istihbarat toplanmasından korumak için tasarlanmıştır. Ayrıca İtalya ek hava savunma füzesi sistemleri sağlamayı kabul etmiş, İspanya ise daha önce yapılan anlaşmanın bir parçası olarak Türkiye'de bulunan Patriot füze sistemlerinin varlığını genişletmeyi kabul etmiştir.

13 Aralık'ta Rusya, Rus uçağının düşürülmesine misilleme olarak Ege Denizi'ndeki bir Türk gemisine bir uyarı ateşi açmıştır. Buna cevaben Türkiye, sabrının sınırlı olduğunu, Rusya'nın aşırı tepki verdiğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye, Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahalesini de eleştirmiştir. Aralık ayında Türk web sitelerine erişimi geçici olarak durduran bir siber saldırı düzenlenmiştir. Bu siber saldırıların Rusya tarafından yapıldığı belirtilse de bu iddialar kanıtlanamamıştır. 18 Aralık'ta, SU-24 uçağının kara kutusunun olaya ilişkin veri sağlayamayacak kadar zarar görmüş olduğu tespit edilmiştir. Aynı gün yapılan toplantıda NATO, Türk hava sahasının izlenmesine yardımcı olmak için Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Sistemlerini (AWACS) sağlamayı kabul ederek Türkiye'nin savunma yeteneklerini daha da güçlendirmeye karar vermiştir. Bu sistemlerin sağlanması yalnızca Türkiye'yi güvenceye almakla kalmayacak aynı zamanda hem Türkiye'yi hem de Rusya'yı sınırlandıracaktır.

Bu olaylardan sonra ABD ve Almanya, üç yıl önce imzalanan anlaşma uyarınca, Patriot füze sistemlerini 22 Aralık'ta Türkiye-Suriye sınırından çekmiştir. NATO ise vaat edilen AWACS sistemini Türkiye'ye kurmuş ve 12 Mart 2016'da Türk hava sahasını izlemeye başlamıştır. Türkiye, bir Rus Su-34 uçağının 29 Ocak 2016 tarihinde tekrar Türk hava sahasını ihlal ettiğini açıklamıştır. Bunun üzerine Türkiye, Rusya büyükelçisini çağırarak ve Türkiye hava sahasının dolayısıyla NATO hava sahasının ihlal edilmemesi konusunda uyarıda bulunmuştur. Rusya, sınır ihlali yapmadığını belirtmiş ve "NATO hava sahası" diye bir şey olmadığını iddia etmiştir (AljazeeraTürk, 2016; Ergan, 2016; TCDB, 2016).

2016 yılının şubat ayında gerginlikler daha da artmış ve şubat ayının ilk haftasında, Rusya en yeni ve en gelişmiş uçağı olan SU-35'i (Flanker E) Suriye'deki üssüne yerleştirmiştir. Karşılıklı hamlelerden dolayı Türk-Rus gergin ilişkileri yine inişli çıkışlı seyrini sürdürmüştür. 27 Haziran'da Cumhurbaşkanı Erdoğan, mevkidaşı Putin'e düşürülen uçak vakasından sonra "kusura bakmasınlar" ifadesinin yer aldığı bir mektup göndermiştir (Bulur, 2016; Erşen, 2016a:160). Pilotların ölümünden sorumlu tutulan Alparslan Çelik'le ilgili yargılama sürecinin de başlatılması Rusya'nın Türkiye'ye yaklaşımında olumlu katkı sağlamıştır. 29 Haziran tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin'den İstanbul'da meydana gelen patlamadan dolayı taziye telefonu almıştır. Liderler uçak krizinden bu yana ilk kez telefonda konuşmuşlardır. Ayrıca liderler bu konuşmada terörizmle ortak olarak mücadele etme kararlılıklarını dile getirmişler ve şahsen görüşmeyi kabul etmişlerdir. Konuşmanın ardından Rusya, Türkiye'nin turizm endüstrisini hedefleyen yaptırımlarını kaldırmış ve her iki taraf da ticari ilişkileri normalleştirmeyi planlamışlardır (Ulutaş ve Duran, 2017:18).

5.2. 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ VE İLİŞKİLERİN BOYUTU

Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ mensubu "Yurtta Sulh Konseyi" adlı bir grup asker darbe girişimine kalkışmıştır. FETÖ mensuplarının darbe girişimi başarısız olmuştu ancak o gece yaşanan saldırı/çatışma sonrasında yaklaşık 240 kişi şehit olmuş, bunların 173'ü sivil, 5'i asker ve 62'side polis memuruydu. Ayrıca 2.000'den fazla insan yaralanmıştır. Darbenin erken saatlerinde FETÖ mensupları Türkiye Radyo

Televizyon Kurumu'nu (TRT) ele geçirmiş ve zorla darbe bildirisi okutmuştur. Sonrasında yayın yapılmasını engellemek için birçok basın kuruluşuna baskınlar düzenlemişlerdir. O gece darbeciler TBMM, Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT), Genelkurmay Başkanlığı, Özel Kuvvetler Komutanlığı, Polis Özel Harekât, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Cumhurbaşkanlığı Külliyesi gibi stratejik ve hayati kurumları bombalamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan bir televizyon kanalına görüntülü bağlantı gerçekleştirmiş ve darbe girişiminin bertaraf edilmesi için halkı sokağa davet etmiştir. 48 saatlik bir zaman diliminde ise 248 vatandaş şehit olmuş ve 2196 vatandaş ise yaralanmıştır. Bu vahim tabloya rağmen, Türkiye genelindeki il ve ilçe merkezlerinde toplanan milyonlar darbe girişimini püskürtmüştür (Alkan, 2016:252; Kanat, Diptaş vd., 2017:171-175).

Bu başarısız darbe sonrasında, temmuz ayında “Demokrasi Nöbeti” adı verilen ve bu süreci kınamak için birçok halk mitingi düzenlemiştir. Almanya, Avusturya ve Fransa gibi AB üyeleri için endişe oluşturan bu mitinglerde idam cezası gündeme gelmiştir. Demokrasi nöbetleri süreci 7 Ağustos 2016'da İstanbul Yenikapı'da düzenlenen “Demokrasi ve Şehitler Mitingi” ile sona ermiştir. Bununla birlikte 19 Temmuz 2016'da ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) 19 Temmuz 2018'e kadar toplam 7 kez uzatılmıştır. (AnadoluAgency, 2018; BBCNews, 2016).

Türkiye başarısız darbe girişimini organize eden Fethullah Gülen'in halen Pensilvanya'da olmasından dolayı ABD'yi eleştirmiştir. Başarısız darbe girişimi sonrasında dönemin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Süleyman Soylu, ABD yönetimini açıkça darbe girişiminin arkasında bulunmakla suçlamıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan, ülkeyi bölmeye çalışan “üst akıl” hakkında konuşmuş ve düzenlemiş olduğu mitinglerden birinde, “*Pennsylvania'daki üst akıl değil. O kadar zeki değil. Üst akıl farklı*” diyerek FETÖ'nün maşa olduğunu ifade etmiştir. Burada Cumhurbaşkanı Erdoğan açık bir şekilde darbenin arkasında gerçek akıl olarak ABD'nin bulunduğunu, FETÖ'nün ise burada kukla rolünde olduğunu ifade etmiştir (Yeniakit, 2016; Yenişafak, 2016).

15 Temmuz'dan sonra Gülen'in ve FETÖ üyelerinin iadesi Türkiye tarafından defaatle dile getirilmişti. Darbe girişiminin arkasında Gülen ve örgüt üyelerinin bulunduğu dair Türk makamlarının haklı tezine karşın dönemin ABD Dışışleri Bakanı John Kerry, *"Bize delil verin, delil gösterin. Mahkemelerinizin böyle bir talebi onaylaması için iade standartlarını karşılayan sağlam, yasal bir temele ihtiyacımız var"* şeklinde bir açıklama yapmış ve ABD Adalet Bakanlığı'nın 17 Temmuz'da Gülen için herhangi bir resmi iade talebi almamış olduğunu belirtmiştir. Türkiye iade taleplerine ne Obama ne de Trump döneminde olumlu karşılık alabilmiştir. FETÖ'nün darbeye olan iltisakını gösterir binlerce belgenin Amerikan makamlarına gönderilmiş olmasına rağmen talepler değerlendirilme aşamasının ötesine ulaşamamıştır. Yine aynı taleplerin sunulduğu, başta Almanya olmak üzere, birçok Avrupalı ülke de ABD ile aynı tutumu sergilemiştir.

Obama yönetiminin Gülen'in iadesini tekrar tekrar reddetmesi, Türkiye-ABD diplomatik ilişkilerini kötüleştirmişti. Ayrıca 28 Eylül 2016'da İzmir Diriliş Kilisesi Protestan Presbiteryen papazı için bir emir çıkarılmış, Papaz Andrew Brunson casusluk yapmak ve FETÖ ile bağlantı kurduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır. 7 Ekim 2016'da tutuklanan Brunson, 12 Ekim 2018'de serbest bırakılncaya kadar iki yıl tutuklu kalmıştır. Rahip Brunson olayı, 2018 yazında Türkiye-ABD ilişkileri tarihindeki en büyük diplomatik krizlerden birinin sebebi olmuştur. Brunson'ın terörle olan bağlantısı yapılan yargılamalar sonunda sabit görülmüş, hakkında mahkûmiyet kararı verilmiş ardından tutuklulukta geçen süre cezadan mahsup edilmiş ve rahip Brunson serbest bırakılmıştır.

Rusya ve Putin 15 Temmuz'u, Türkiye'yi Batı'ya karşı müttefik olarak kazanmak için büyük bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Rus hükümeti, Orta Doğu'da muazzam bir jeo-stratejik avantajı olan Türkiye'ye, özellikle bölgedeki en büyük Rus müttefikleri olan Suriye ve İran'a komşu bir ülke olarak, bu şansı kullanmaktan çekinmemiştir. Türkiye ABD yönetimini "üst akıl" olarak değerlendirmiş ve darbe girişiminin beyni Gülen'i iade etme konusundaki isteksizliklerinden dolayı mesafeli ilişki kurmuştu. Bu bağlamda Putin, darbe girişimini kınamış, bunun sonucunda ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbe girişimi sonrası ilk yurtdışı ziyaretine ev sahipliği yapan lider olmuştur. Türkiye açısından da

Putin'in yaklaşımı, darbe sonrası siyasi atmosferde ABD'ye karşı bir güç dengesi oluşturmak için bir tür politika olarak memnuniyetle karşılanmıştır.

ABD ile Gülen'in iadesi konusundaki sorunlar nedeniyle Türk-Rus ilişkileri daha da yakınlaştırmıştır. Bunun sonucunda yapımı durdurulmuş Türk Akım projesinin devam etmesine karar verilmiş, Türk gıda ürünlerindeki ithalat engeli kaldırılmış ve Akkuyu Nükleer Santralinin inşasının hızlanacağını belirtilmiştir. Aynı şekilde Putin, 30 Haziran 2016'da uçak krizi sırasında başlatılan ve Türkiye'ye Rus charter uçuşları yasağını kaldıran bir kararname imzalamıştır. Hatta Rus büyükelçisi Andrey Karlov'un 19 Aralık 2016'da bir resim sergisinde öldürülmesi Türkiye ile Rusya arasındaki bu normalleşme sürecini bozmamıştır.

Darbe girişimi esnasında Türkiye'nin yaşamış olduğu bu talihsizliğe Batı medyası olumsuz bir tutumla yaklaşmış ve bu mücadelede Türkiye'yi yalnız bırakmıştır (Ataman ve Shkurti, 2016:53; Balcı ve Turan, 2017; Telci, Efe vd., 2017). 15 Temmuz sonrası ABD ise Türkiye'nin yanında olmamış ve FETÖ mensubu olan asker ve kişilerin tutuklanmasını eleştirmiştir. Örneğin, ABD Merkez Komutanlığı Komutanı (CENTCOM) Joseph Votel, darbe girişimi sonrası tutuklanan kişilere sahip çıkmış, tutuklu kişilerin ABD'nin müttefiki olduğunu belirtmiştir (Ataman ve Shkurti, 2016:63). 15 Temmuz öncesi Türkiye'ye böyle bir kalkışmanın olabileceği istihbaratını veren Rusya ile ilişkiler ise yeniden pozitif bir çizgide ilerlemeye başlamış olup Erdoğan ve Putin telefonla beş kez, yüz yüze ise üç kez görüşmüşlerdir (Erşen, 2016a:163; Kaçmaz, 2016; Mengüç, 2019). ABD'nin PKK/PYD ve FETÖ gibi terör örgütlerinin elebaşları ve militanlarının, özellikle de hain darbe girişimi sonrası kaçan asker-sivil örgüt mensuplarının iadesine sıcak bakmamasına rağmen 2002 yılında FETÖ'nün Rusya tarafından "aşırı örgüt" olarak tanımlanmış olması Türk-Rus ilişkilerini yakınlaştırmıştır (Kemaloğlu, 2016:2).

5.3. FIRAT KALKANI OPERASYONU

2011 Arap Baharı sonrası Suriye'de Esad'ın geleceği konusunda Türkiye, Esad karşıtı bir pozisyonda yer almıştı. Türkiye, bu olayların başladığı günden beri, Esad eğer

iktidarda kalırsa Suriye'deki sorunların çözülemeyeceğini defalarca dile getirmişti (Deniz, 2013; Devran ve Özcan, 2016). Ancak, Rusya'nın Esad yanlısı tutum sergilemesi Türkiye ile ilişkilerde sorun teşkil etmesine neden olmuştur. 2015-2016 yıllarında PKK ve Suriye uzantıları PYD/YPG'nin "başına buyruk" hareketleri nedeniyle Türkiye'nin güvenlik masasında "askeri operasyon" seçeneğini gündeme gelmiştir. Özellikle Suriye'nin kuzeyinde özerk bir PKK/PYD bölgesinin oluşturulma çabası Türkiye'nin askeri operasyonların fiiliyata dökülmesindeki neden olmuştur (Kerman ve Efegil, 2017). Ayrıca ABD ile terör örgütlerinin yakın ilişkisi ve Ayn el-Arab, Afrin ve Jazira kentlerinin birleştirilip bahsedilen terör bölgesinin kurulmaya çalışılması 29 Mart 2017 itibarıyla artık imkânsız olmuştur.

FKH, TSK ve ÖSO tarafından düzenlenen askeri operasyondur. Operasyon 24 Ağustos 2016 tarihinde başlayıp 29 Mart 2017 tarihinde sonlanmıştır. Operasyonun amacı Türkiye'nin tehdit algıladığı DAESH/YPG terör örgütlerini bölgeden uzaklaştırmak, PYD'nin otonom bir yapıya bürünme amacını yok etmek ve sınır hattında güvenli bölge oluşturmak olarak açıklanmıştır. Operasyon başladığında ilk olarak Cerablus kentinin DAESH'ten kurtarılması hedeflenmiştir. Türkiye açısından bu harekât BM Genel Kurulu'nun DAESH hakkında almış olduğu kararlar, BM'nin 51. maddesi ve davete icabetle "meşru" bir harekâttir (Özalp, 2018:170; Terzioğlu, 2018:619-621; Yeşiltaş, Seren vd., 2017:24).

FKH'yi Suriye Dışişleri Bakanlığı, "Türk tanklarının Suriye'ye girmesi egemenliğimizin ihlali", İran Dışişleri Bakanlığı ise "Suriye topraklarındaki terörist gruplarla mücadele, uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan o ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına saygı gösterilerek merkezi yönetimle koordineli şekilde yapılmalı" şeklinde değerlendirmiştir. FKH ile bölgenin terör örgütlerinden temizlenmesi ve Suriye'nin toprak bütünlüğü korunmak istenmiştir. FKH kapsamında Azez, Cerablus, El-Bab ve Menbiç (Münbiç) kentleri terörden arındırılarak güvenli bölge oluşturulması kararına varılmıştı. Bu bağlamda terör örgütlerinden arındırılmış bölgede bahsedilen kantonların birleştirilerek kurulması planlanan terör koridorunun önüne geçilmiştir. Bu harekât Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra Türkiye'nin sınır ötesi

düzenlediği ikinci operasyon olup Türkiye’ye uluslararası alanda büyük prestij kazandırmıştır.

FKH’ye uluslararası camiadan farklı tepkiler gelmiştir. Örneğin, Alman Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü, Türkiye’nin Suriye’nin kuzeyinde yer alan teröristlerin faaliyetlere karşı girişmiş olduğu eylemlerini desteklediklerini bildirmiştir (AlArabiya, 2016). Ayrıca operasyonunun DAESH’in üstesinden gelmek için uluslararası çabaların bir parçası olduğunu da belirtmiştir (AnadoluAgency, 2016). Ancak, 28 Ağustos 2016 tarihinde açıklama yapan Almanya Dışışleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier, Türkiye’nin Suriye Demokratik Güçleri’ne (SDG) yönelik saldırılarını kınamıştır (Adel, 2016). İran Dışışleri Bakanlığı sözcüsü Bahram Ghasemi ise Ankara’yı Suriye’nin egemenliğini ihlal etmekle suçlamış ve bunun “kabul edilemez” olduğunu, Suriye’ye askeri müdahalesini hızla tamamlanması gerektiğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 2016; Insider, 2016).

Rusya Dışışleri Bakanlığı yaptığı açıklamada, Türkiye-Suriye sınırındaki gerilimin yükselmesinden endişe duyduklarını söylemiştir. Putin, 6 Eylül’de Çin’de düzenlenen G20 Hangzhou zirvesinden sonra düzenlediği basın toplantısında, Türkiye’nin düzenlediği operasyonu desteklemediği, “uluslararası hukuka aykırı olan hiçbir şeyi desteklemiyoruz” diyerek belirtmiştir. Ayrıca, “Türkiye’nin Suriye’deki operasyonu bizim için beklenmedik bir şey değildi. Dışışleri ve istihbarat var, böylece daha az beklenmedik gelişmelerle karşılaşyoruz. Neler olup bittiğini ve nereye gideceğini anladık” demiştir (Türkeş, 2016). 21 Ekim 2016 tarihinde açıklama yapan Rus Dışışleri Bakanı Lavrov, tıpkı Almanya’nın vermiş olduğu tepki gibi “Türkiye’nin SDG güçlerine yaptığı saldırılarla ilgili endişeli olduklarını belirtmiş ve Türkiye’yi DAESH ile mücadele etmeye çağırmıştır (Khalidi, 2016).

Türkiye, FKH kapsamında terör örgütlerinin hepsine karşı mücadele etmiştir. Buna bağlı olarak Türkiye’nin bölgede hem DAESH hem de SDG ismi altında meşrulaştırılmaya çalışılan PKK/PYD unsurlarına yaptığı operasyonlardan ABD rahatsızlık duymuş SDG(PKK/PYD)’nin DAESH’e karşı önemli bir partneri olduğunu söylemiştir. Başarılı bir şekilde yürütülen operasyon sonrası 31 Ağustos 2016’da Cerablus’un Türkiye’nin kontrolüne girmesi sonrası ABD, Türkiye’nin eylemlerinin

“kabul edilemez” olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine CENTCOM komutanı Joseph Votel, ABD’nin PYD/YPG’yi desteklemeye devam edeceğini açıklamıştır (Sisk, 2016). 2 Eylül 2016’da ABD Başkanı Barack Obama, Çin’deki G20 zirvesi öncesinde “Türkiye, güçlü NATO müttefiki olmaya devam ediyor, DAESH’i alt etmek için bizimle çalışıyor” demiştir. 27 Ekim’de Senato Silahlı Hizmetler Komitesi Başkanı John McCain ise Türk hükümetinin Suriye Kürtlerine yönelik sürekli saldırılarının istikrarsızlaştırıcı ve rahatsız edici olduğunu belirten bir açıklama yapmıştır. “Türk hükümetini Suriye’deki Kürt gruplarına karşı daha fazla saldırıdan kaçınmaya çağırıyorum” demiştir (Sputnik, 2016).

NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, iki günlük bir çalışma ziyareti için Ankara’ya gelmiş, Türkiye’nin sınırlarını koruma operasyonu olarak değerlendirmiş ve FKH’yi desteklediklerini bildirmiştir. Ayrıca “Türkiye’nin DAESH’le mücadele çabalarını memnuniyetle karşılıyoruz. Türkiye’nin kendini savunma hakkı var” diyerek aslında Türkiye’nin haklılığını belirten bir açıklama yapmıştır (Reuters, 2016).

5.4. RUS BÜYÜK ELÇİSİNE SUİKAST

Rusya’nın Türkiye Büyükelçisi Andrey Karlov, 19 Aralık 2016 tarihinde katılmış olduğu “Kalingrad’dan Kamçatka’ya” adlı sergide Ankara Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü’nde görevli Mevlüt Mert Altıntaş tarafından öldürülmüştür. Karlov, vurulduğu sırada konuşmaya başlayalı birkaç dakika olmuştu. Saldırının görüntüleri de incelendiğinde görüleceği üzere takım elbise giymiş ve sakın şekilde büyükelçinin arkasında duran Altıntaş sekiz el ateş ederek büyükelçiyi öldürmüştür.

Yaşanan suikastın ardından Türk-Rus yetkililer ceza soruşturmasının ortaklaşa yürütülmesi kararına varmışlardır. Bunun üzerine Rusya’dan gelen kişiler olay yerinde ve Karlov’un cenazesinde incelemelerde bulunmuşlardır. Tüm bu incelemeler sonrası suikastın arkasında FETÖ’nün olduğuna kanaat getirilmiştir. Ayrıca 19 Aralık tarihinde gerçekleşen suikast uçak krizi sonrası düzelme aşamasına giren ilişkilerin daha da iyi bir seviyeye ilerlemesine olanak sağlamıştır. Suikast gerçekleşirken Türk Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Türkiye, İran ve Rusya arasında düzenlenen üçlü zirveye katılmak için yoldaydı. Her iki ülke liderleri cereyan eden bu olayın bir suikast olduğuna kanaat

getirmiş ve canlanan ikili ilişkileri baltalamak adına gerçekleştirilmiş bir sabotaj olarak yorumlamışlardır (Tüfekçi, 2017:393-394).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'da yapmış olduğu açıklama suikastın bir “kışkırtma” olduğu yönünde olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Putin, yaşanan bu olayı Moskova ile Ankara arasındaki yakınlaşmayı sabote etmeyi ve Suriye'deki çatışmayı çözme çabalarına yönelik bir “provokasyon” olarak nitelendirmiştir. Ayrıca uzmanlar, işlenen suç şüphesiz ki, Türkiye-Rusya ilişkilerinin normalleşmesini bozmayı ve Suriye'de Türkiye, Rusya ve İran tarafından aktif olarak ilerlemekte olan barış sürecini bozmayı amaçlayan bir provokasyon olarak değerlendirilmiştir. Yapılan açıklamalarda da görüldüğü üzere Rus Büyükelçisine yapılan suikastın gelişmekte olan Türk-Rus ilişkilerine önemli bir zarar vermediği gözlenmiştir (Erşen, 2017b:10; Tüfekçi, 2017:383-384).

5.5. ZEYTİN DALI HAREKÂTI

Afrin, Türkiye'nin güneyindeki Hatay ve Kilis kentlerini çevreleyen Suriye'nin kuzeybatı kesiminde yer almaktadır. Şehir toplam 1850 km karedir ve dağlık bir bölgede yer almaktadır. Türkiye'nin terör koridoru olarak adlandırdığı PKK'nın sahip olduğu toprak şeridinin en batı bölgesinde yer almaktadır Afrin. Ayrıca Akdeniz'e yakın olmasından dolayı jeopolitik önemi vardır. Bu bağlamda TSK, 20 Ocak 2018 Cumartesi saat 14:00'de, ZDH'yi başlattığını duyurmuştur. Genelkurmay Başkanlığı'nın yaptığı açıklamada operasyonun amacı: PKK/PYD-YPG ve DAESH terör örgütlerini etkisiz hale getirmek, bölge halkını terörist grupların baskı ve zulmünden kurtarmaktır. Dahası, operasyonda sadece teröristlerin ve teröristlerin barınaklarının/binalarının ve silahlarının/ekipmanlarının hedef alındığı defaatle belirtilmiştir. Operasyon sürerken çevreye ve sivillere zarar gelmesini önleyecek her türlü dikkat/hassasiyet gözetilecektir. Türkiye, ZDH'nin BM'nin 51. maddesine ve uluslararası hukuk bağlamında meşru müdafaa hakkına dayandığını, operasyonda Suriye'nin toprak bütünlüğünün göz önünde tutularak gerçekleştirdiğini açıklamıştır. YPG kuvvetlerine yönelik bombardımanlara başlayan Türkiye, ilk gün için amaçlanan 113 hedefin 108'ini vurmuş ve hava saldırılarına 72 uçak katılmıştır (BBCTürkçe, 2018; Hürriyet, 2018).

Suriye rejimi ZDH'yi egemenliğinin ihlali olarak değerlendirmiştir. Başbakan Yardımcısı Hakan Çavuşoğlu, 21 Ocak'ta yaptığı konuşmada, ZDH'nin amacının, Suriye'nin kuzeyindeki bir “terör koridoru” oluşumunu önlemek, NATO'nun güney sınırlarını ve Türkiye sınır bölgelerini korumak olduğunu açıklamıştır. Operasyon esnasında TSK, 30 kilometrelik bir tampon bölge oluşturmayı ve tüm terör örgütlerini imha etmek niyetinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, operasyonun amaçlanan hedeflerine ulaşır ulaşmaz Türk ordunun Afrin'den ayrılacağına dair güvence vermiş ve “bu operasyon, orada yaşayan Türkmenler, Kürt ve Arap kardeşlerimize karşı değil, terör örgütlerine karşı yapılmaktadır. Suriye'nin toprak bütünlüğü, egemenliği ve siyasi birliğine saygıyla başlatılan bu operasyon bu ilkeler temelinde devam edecek” demiştir. 18 Mart 2018'de TSK, ÖSO ile birlikte Afrin şehrini kontrol altına almış ve YPG'yi sınırından geri püskürtmüştür. 18 Mart 2018'e kadar 3603 terörist öldürülürken, 46 askerimiz şehit olmuş ve 255 askerimiz yaralanmıştır.

5.6. S-400 HAVA SAVUNMA SİSTEMLERİNİN SATIMI/ALIMI

NATO kodlamasıyla SA-21 Growler olan Rus menşeli S-400 sistemleri, uzun ve orta menzilli füze savunma sistemi olup 2007 yılından beri Rus ordusu tarafından kullanılmaktadır. Türkiye ilkin, ABD yapımı Patriot sistemlerini satın almak istemişti. Ancak ABD ile yapılan görüşmeler sonrası sistemlerin alımı karmaşık bir hal almış, nihayetinde Washington, bu sistemin üretimi ile ilgili gizli teknolojileri Ankara'ya vermeyi reddetmiştir. Türkiye, terör tehdidi nedeniyle hava saldırılarına karşı koruma sağlamanın gerekliliğini belirtse de ABD ile uzlaşa sağlayamamıştır (Demirci, 2019).

ABD, müttefiki Türkiye'nin “Patriot” sistemlerini satın alma ile ilgili talebine olumlu yanıt vermemiştir. Bunun üzerine Ankara başka bir hava savunma sistemi satın almaya karar vermiştir. Diğer alternatifler arasında Ankara, Rusya'nın cazip teklifinden yararlanmış ve S-400 hava savunma sistemini satın almaya karar vermiştir. Her geçen gün artan güvenlik ihtiyaçları, özellikle Suriye'deki iç savaş ve Türk hava sahasının olası tehditlere karşı savunmasız kalması adına NATO müttefiklerinden destek istemiş ve hava savunma sistemlerinin temini yollarını aramıştır. Nitekim istediği cevapları alamayan Türkiye ülke güvenliği adına farklı sistemlere yönelmiştir. Türkiye'nin

Rusya'dan almaya hazırlandığı S-400 savunma sistemi, modern askeri teknolojiler listesinde yer almakta ve rakiplerine kıyasla teknik özellikler açısından ön plana çıkmaktadır (Hürriyet, 2019).

Türkiye, balistik füze tehdidine karşı savunmak için hava ve füze savunma sistemini güçlendirmek için NATO'ya bir talepte bulunmuştu. Bu bağlamda, 2013-2015 yıllarında Gaziantep, Kahramanmaraş ve Adana'da geçici olarak Amerikan, Alman ve Hollanda Patriot'ları yerleştirilmişti. İspanyol Patriot'ları 2015 yılından bu yana İncirlik üssünde, İtalyan SAMP-T sistemleri ise 2016 yılından beri Kahramanmaraş'ta bulunmaktadır. Türkiye, bu geçici çözümün hava savunma ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olmadığını düşünüp yerli sistemin geliştirilmesine de başlamıştır. Türkiye'nin bu girişimi stratejik olarak, inisiyatifi başka bir ülkeye vermemek açısından çok önemlidir. Bu bağlamda Türkiye, uzun menzilli hava savunma sisteminin geliştirilmesi ve ulusal üretimi ile ilgili projelerle birlikte, farklı ülkelerden benzer sistemleri satın almayı elverişli bulmuştur (Ersen, 2015).

S-300 sistemleri daha önce Bulgaristan, Yunanistan, Hırvatistan, Slovenya gibi NATO üyeleri de dâhil olmak üzere yaklaşık 20 ülkeye satılmıştı. Ancak S-400 sistemlerinin ilk müşterileri Belarus ve Çin olmuştur. Türkiye'ye ek olarak Rusya'nın S-400 sistemlerini satmak istediği ve bir dereceye kadar anlaşmaya vardığı diğer ülkeler ise Hindistan ve Suudi Arabistan olmuştur. Hindistan, geçen yıl beş tane S-400 için beş milyar dolar ödemiştir. Türkiye ile Rusya arasında Eylül 2017'de imzalanan anlaşmaya göre, Türkiye Rusya'dan dört bölümden oluşan iki adet S-400 sistemlerinin 2,5 milyar dolara satın alacaktır. S-400'ün ilk teslimatının 2019 yılı temmuz ayında yapılması planlanmış ve bu plana göre sistemler üç kısım halinde Türkiye'ye gelmiştir (Sabah, 2019; Yenişafak, 2019).

Rusya Devlet Başkanı Putin, geçen yıl Türkiye ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmelerde S-400'ün teslim süresini kısaltmaya karar verildiğini söylemiştir. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 satın almasına ilişkin yaptığı açıklamada, askeri yeteneklerin geliştirilmesinin ülkelerin ulusal bir kararı olduğunu ve NATO'nun farklı sistemlerin birlikte çalışmasının önemli

olduğunu vurgulamıştır (AnadoluAjansı, 2018). ABD Dışışleri Bakanlığı, eğer Türkiye S-400 sistemlerini Rusya'dan satın alırsa, farklı yaptırımlar uygulanabileceğini açıklamıştır. ABD Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Robert Palladino, ABD'nin S-400 konusunda tutumunun değişmediğini ve Türkiye'nin bu sistemleri Rusya'dan satın alma girişimlerinin ABD'yi ciddi bir şekilde endişelendirdiğini açıklamıştır. Palladino, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 sistemlerini satın almasıyla, F-35 programına katılımının yeniden değerlendirileceğini ve gelecekte diğer potansiyel silah sevkiyatlarını riske sokacağını açıkça belirtmiştir. Ek olarak Palladino, ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası (CAATSA) aracılığıyla tüm bireylerin ve varlıkların yaptırımlardan potansiyel olarak etkilenebileceğini ifade etmiştir (Sputnik, 2019).

10 Haziran'da, ABD Kongresi temsilciler Meclisi, CAATSA çerçevesinde Türkiye'ye yönelik yaptırımların tam olarak uygulanması çağrısında bulunmuştur. 11 Haziran'da, ABD F-35 uçakları ABD'de bulunan Türk pilotlarının uçuş eğitim askıya almıştır. 14 Haziran'da, Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, ABD'nin yaptırımları için uyarılmış ve "Bize karşı olumsuz bir tutum varsa, benzer bir cevapla geleceğiz" demiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'yi S-400 satın almaktan caydırmak için yaptığı uyarılara da tepki göstermiş ve "S-400'ü alma konusunda bize isteklerini empoze edenler, neden Yunanistan'a yapmıyorlar? S-300? Veya Bulgaristan, Slovakya S-300 ile bağlantılı olarak yine? NATO üyeleri, neden onlara hiçbir şey söylemiyorsunuz?" diyerek ABD'nin tavrını eleştirmiştir. Türkiye ABD'nin tüm yaptırım girişimlerine rağmen S-400 sistemlerinin alımından vazgeçmemiş ve 2019 Temmuz ayı itibariyle sistemler Türkiye'ye getirilmiştir. Sistemlerin kurulum ve test faaliyetlerinin tamamlanmasıyla Nisan 2020 tarihinde faal olması planlanmaktadır (Euronews, 2019).

5.7. SURIYE MESELESİ

17 Aralık 2010 tarihinde Tunuslu Muhammed Buazizi'nin limon tezgâhına polislerce el konulmuştu. El koymanın ardından Buazizi kendini yakmıştır. Buazizi'nin kendini yakması ve ardından gelişen eylemler, Orta Doğu'da geri dönüşü olmayan bir süreci başlatmıştı. Buazizi'nin intiharı, Tunuslu gençleri ve Tunus'ta yaşanan sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle acı çeken kimseleri sokağa dökmüştür. Tunus'ta cereyan

eden bu kriz bölge ülkelerine de sıçramıştır. Bu bağlamda krizden etkilenen diğer bir ülke Suriye olmuştur. Bölgede büyük karışıklıklara sebep olan süreç dünyaca Arap Baharı olarak kabul edilmişti. Arap Baharı, büyük güçlerin ve bölgede kontrol sağlamak isteyen devletler için bir bahardı. Ancak bölge devletlerinin ve halklarının ise hazin sonunun başlangıcıydı. 911 km'lik sınır komşusu olması nedeniyle Suriye'deki olaylara kayıtsız kalmayan Türkiye, hiç olmaması gereken bir yerde olan Rusya ile ilişkilerinde Suriye dosyasını açmıştır. Bu bağlamda Türkiye ve Rusya ilişkileri, yaşanan çatışmaların etkisi içerisine girmiştir (Özhan ve Ete, 2012).

Türkiye-Suriye ilişkileri, 1990'lı yıllarda PKK, Hatay ve su meseleleri nedeniyle sorunlu bir çerçevede olmuştu. Türkiye'nin tüm uyarılarına rağmen Suriye PKK'ya verdiği desteği kesmemiştir. PKK lideri Öcalan'ın ülkede barındıran Suriye'ye dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş, Hatay Reyhanlı'da yaptığı konuşmada açık bir şekilde bu desteğinden vazgeçmesi gerektiğini söylemiştir. Ateş, yaptığı konuşmada PKK unsurlarının vurulacağını, Suriye'nin bu eyleme karşı harekete geçmesinin mukabilinde ise savaş ilan edileceğini bildirmiştir. TSK'nın uyarısına siyasi kanattan da destek gelmiş ve dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz, askerin saldırı için onay beklediğini açıklamıştır. Türkiye'nin bu kararlı tavrı sonrasında Mısır ve İran, arabuluculuk görevini üstlenmiş ve 1998 Adana Mutabakatı imzalanmıştır. Adana Mutabakatı ve ardından baba Esad ölümü ilişkiler de yeni bir dönemi aralamıştır. Suriye bu adımın ardından PKK'ya destek vermeyi kesmiş, su sorununda ılımlı adımlar atılmış ve Hatay sınır sorununun çözümünde ilerleme kaydedilmiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenazesine katılımı ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2006b:566-567; İnat ve Telci, 2011b:141-142).

Hafız Esad'ın oğlu Beşar Esad'ın Suriye'de iktidara gelmesiyle Türkiye ile ilişkilerde yeni bir canlanma olmuş, Ak Parti iktidarı ile birlikte ilişkiler daha da gelişmişti. ABD'nin 2003 Irak müdahalesi ortak güvenlik nedeniyle Türkiye-Suriye ilişkilerinde yakın teması daha da gerekli kılmıştı ki nitekim öyle oldu. Bunlarla birlikte Arap Baharı süreci başladığında, Suriye ekonomisi iyi bir konumdaydı ve ülkede Esad'a muhalif grupların örgütlü yapısının olmaması, krizin Suriye'ye gelmeyeceği düşüncesinin oluşmasına neden olmuştu. Fakat sanılanın aksine, domino etkisiyle tüm

Orta Doğu'ya yayılan Arap Baharı, Suriye'de de hareketlenmelerin yaşanmasına sebep olmuştur (Maden, 2011:37).

Suriye meselesinde Türkiye ve Rusya'nın politikaları farklı olmuştur. Putin Rusya'sı yayılmacı politikalarını sürdürürken Türkiye ise Başbakan Erdoğan ile komşu ülkelerle sorunsuz ilişki politikasının faal olmasına gayret etmiştir. Türkiye ve Rusya'nın Orta Doğu'daki politikalarının en büyük farklılığı ise Suriye'de lider değişikliği olmuştur. Türkiye, Suriye'de barışın hâkim olması için Esad'ın iktidarda olmaması gerektiğini savunmuş, Baba Esad'a sahip çıkan Rusya oğul Esad'a da sahip çıkmış ve iktidarda kalması gerektiğini savunmuştur.

2009 yılında İsrail'in Gazze saldırısı, çoğu Müslüman ülkenin tepkisiyle karşılanmıştır. İsrail'in saldırısının ardından Türkiye, Orta Doğu ülkelerine bir tur başlatmış ve ilk durak Suriye olmuştur. Beşar Esad ile görüşen Başbakan Erdoğan, İsrail'in bu eylemine karşı ortak tavır alınması gerektiğini belirtmiştir. Esad ise Türkiye'nin bu girişiminin ilk olmadığını ve 2003 Irak meselesinde de aynı tutumu takındığını ve duyguların paylaşıldığı gibi politikalarında paylaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu ziyaretin ardından Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim, Türkiye'ye gelmiş, Başbakan Erdoğan ve dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan ile görüşmüştür. 5 Ocak'ta gerçekleşen bu görüşmeler sonrasında her iki tarafta İsrail'in işgalinden rahatsız olduklarını dile getirmiş, uluslararası toplumun da İsrail'in eylemlerine karşı dur demesi gerektiğinin altını çizmiştir. Enerji Bakanı Taner Yıldız ve Başbakan Başdanışmanı Davutoğlu'nun Şam ziyaretlerinde, bölge sorunlarının çözümü ve enerji konuları ele alınmıştır. Bu görüşmelerin ardından temmuz ayı içerisinde Başbakan Erdoğan Halep'te Beşar Esad ile görüşmüştür. Görüşmede, Suriye ve Irak ile ilişkilerin mevcut durumu değerlendirilmiş, gelişen ilişkilerin var olan sorunların çözümüyle daha da iyi bir düzeye evrileceği belirtilmiştir (İnat ve Telci, 2011b:141-144).

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 31 Ağustos'ta Şam'a gitmiş, Irak ve Suriye arasındaki sorunların çözümünde iyimser olduklarını ve sorunların aile içi sorun olduğunu belirtmiştir. Bu ziyaretin ardından 15 Eylül 2009'da Beşar Esad Türkiye'ye gelmiştir. Yapılan görüşmelerin ardından Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin

(YDSK) kurulmasına ve taraflar arasında vize uygulamalarının kaldırılmasına karar verilmiştir. YDSK bağlamında Başbakan Erdoğan, 200 iş adamı ile bir Şam ziyareti gerçekleştirmiş olup yaptığı görüşmelerle Türkiye-Suriye ticaretinin daha kolay olması ve ticaret hacminde artırımın sağlanması için çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalar sonrasında açıklama yapan Başbakan Erdoğan, Türkiye-Suriye ticaretini artmasının bir eksen kayması mı ya da normalleşme mi olduğu üzerine değerlendirme yapmış, ticaret hacminin büyümesinin ilişkilerdeki yumuşamanın ve normalleşmenin bir sonucu olduğunu söylemiştir. Sıfır sorun çerçevesinde Orta Doğu'ya verilen önem, bazı kimselerce bir eksen kayması olarak değerlendirilse de Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu, bölge ülkeleri ile siyasi ve ekonomik entegrasyonun sağlanması ve Orta Doğu'nun barış havzası olması için mücadele etmiştir (İnat ve Telci, 2011b:144-145).

2010 yılında Suriye ile ilişkiler, bölgesel entegrasyonun sağlanması ve ilişkilerin daha da iyi olması için geliştirilen politikalar bağlamında yürütülmüştür. Bu anlamda taraflar arasında ilki 2009 yılında yapılan YDSK toplantıları yapılmış, üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiş ve güvenlik alanında da taraflar hassasiyetlerine göre hareket etmişlerdi. İkinci YDSK toplantısı Suriye'nin Lazkiye liman kentinde gerçekleştirilmiştir. 2-3 Ekim tarihlerinde gerçekleştirilen görüşmelerde 2009 yılında imzalanan anlaşmaların uygulanması ve iş birliğinin daha da geliştirilmesi konuları görüşülmüştür. İkinci YDSK toplantısında güvenlik alanında görüşmeler yapılmış ve PKK görüşmelerdeki temel terör örgütü olmuştur. Taraflar arasında teröristlerin iadesi ve yargılanmasını içeren 1998 Adana Mutabakatının güncellenmesi ve PKK'ya karşı ortak operasyonların düzenlenmesi kararına varılmıştır (İnat ve Telci, 2011a:97-103).

Görüşmeler içerisinde Antep-Halep hızlı tren hattının yapılması da yer almıştır. Bu projeyle her iki ülkenin turizmine katkı yapılması, siyasi-ekonomik entegrasyonun yanı sıra sosyal entegrasyonun da sağlanması amaçlanmıştır. 217 km uzunluğundaki tren hattının 110 km'ye düşürülmesi hedeflenmiştir. Nitekim bu dönemdeki iş birliği ve yakınlaşma çabaları neticesinde 2009 yılında Suriye'den 750 bin kişi Türkiye'ye gelirken Türkiye'den Suriye'ye 1,4 milyon kişi gitmiştir. Görüşmelerdeki diğer bir konu ise Asi nehrine dostluk barajının inşa edilmesiydi. Lübnan ve Suriye bu nehrin sularını sulama

ve elektrik üretimin de kullanırken Türkiye sadece sulama için kullanmaktaydı. Dolayısıyla yaz aylarının da etkisiyle Amik ovası nehir yatağındaki sular azalmaktaydı. Bu anlamda yapılacak olan baraj hem devletler arasındaki su sorununu çözecek hem de tarafların tarımına ve enerji ihtiyaçlarının karşılanmasına fayda sağlayacaktı (İnat ve Telci, 2011a:103-104).

İkinci YDSK toplantısı 20-21 Aralık 2010 tarihinde Ankara’da düzenlenmiştir. Toplantı öncesinde konuşan Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye-Suriye ilişkilerinin, bölge devletlerinin örnek alacağı bir model olacağını ifade etmiştir. Toplantıda terörle mücadelede iş birliği, Suriye’ye Eximbank vasıtasıyla kredi verilmesi, enerjinin üretimi ve dağıtımı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ile Suriye Merkez Bankası’nın iş birliği gibi konularda anlaşmalar imzalanmıştır. Görüşmelerin ardından yapılan açıklamada Başbakan Erdoğan, dostluk barajının 2011 yılı sonunda ve 26 Ocak’ta da Nusaybin-Kamışlı ortak gümrük kapısının temellerinin atılacağını açıklamıştır. Tren hattının inşası, yatırım ve ticaretteki kolaylıkların uygulanması için süratle çalışılacağı ve ortak bankanın kurulması konularının da icraata dönüşmesi için çalışmaların yapıldığını açıklamıştır (İnat ve Telci, 2011a:104-105).

Terörle mücadelenin bitmesi için İran, Irak ve Suriye ile ilişkilerde ortak hareket etmenin ve iş birliği yapmanın önemli olduğu aşikârdır. Bundan dolayı İran ile yapılan iş birliği gibi Suriye ile de terörle mücadele için uzlaşa sağlanmalıydı. Yapılan görüşmelerde Esad yönetimi, PKK konusunda Türkiye’ye destek vereceklerini dile getirmişti. Nitekim PKK lehine Suriye’deki Kürtlerden zorla para toplanması Türkiye’nin Halep, Afrin ve Kamışlı kentlerine operasyon düzenlemesine neden olmuştur. Operasyonlar bağlamında çoğu terör örgütü üyesi etkisiz hale getirilmiş, bazıları yakalanmış ve terör örgütüne üyelikten yargılanıp cezaevine konulmuştur. Şam yönetimi de PKK üzerindeki baskısını artırmış, Afrin, Kamışlı ve Halep’te yüzlerce terörist yakalanmış ya da etkisiz hale getirilmiştir. İş birliği neticesinde terör örgütlerine ağır darbe vurulmuş ve Ankara-Şam arasında varılan karar sonrası 1998 Adana Mutabakatı genişletilmiştir. Genişletmeye göre taraflar arasında iş birliğinin artırılmasına karar verilmiş ve PKK başta olmak üzere bölgedeki terör örgütlerine karşı gelecek her türlü destek engellenecek, bilgi paylaşımı yapılacak ve ortak bir duruş sergilenecektir. Mutabakat 31 Ocak’ta Bakanlar Kurulu

tarafından, 6 Nisan'da TBMM tarafından onaylanmış ve 26 Nisan'da resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (İnat ve Telci, 2011a:105-107).

2011 yılında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan halk hareketleri çoğu diktatörün rejimini sonlandırmıştır. Yaşanan gelişmeler Orta Doğu'da domino etkisi oluşturmuş ve Suriye'de yaşanan olaylardan deyim yerindeyse nasibini almıştır. Bu minvalde ilk başlarda küçük bir boyutta olan Esad karşıtı eylemler, zamanla büyümüş ve tüm ülkeyi etkisi altına almıştır. Suriye halkı Esad rejiminin sonlanmasını, demokrasiyle iş başına gelmiş bir hükümeti ve tekrardan barışın hüküm sürmesini istemiştir. Bundan dolayı halk sokağa dökülmüş, Deraa şehrinde ilk toplu gösteriyi düzenlemiş, ardından tüm ülkede ayaklanmalar cereyan etmiştir. İlk başlarda ayaklanmaları dikkate almayan Esad yönetimi sonraki süreçte kendisine yönelik tehdidin arttığını görünce rejim karşıtı (muhalif) gruplara yönelik sert müdahalelerde bulunmuştur. Esad yönetiminin saldırıları sonrasında Türkiye-Suriye ilişkilerinde bahar havası kalmamıştır. Bu noktadan sonra Türkiye için Esad kendi halkına öldüren/eziyet eden bir kişi olmuştur (İnat ve Telci, 2012:231-233).

Mart ayının başlarında küçük bir eylem iken 25 Mart'ta yüzbinlerin katıldığı bir hale dönüşen Suriye iç savaşı, rejim ve muhaliflerin çatışmasıyla geri dönüşü olmayan bir sorun haline gelmiştir. Esad yönetiminin halk üzerinde orantısız güç kullanmasının ardından Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu Esad ile görüşmüştür. Görüşmelerde hem Başbakan Erdoğan hem de Dışişleri Bakanı Davutoğlu Esad yönetimin şayet reform yaparsa Türkiye'nin destek vereceğini belirtmişlerdir. Bu telefon görüşmelerinin ardından Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 6 Nisan'da Şam'a gitmiş ve Esad yönetiminin reformları gerçekleştirmesindeki önerileri üzerine görüş bildirmiştir. Ancak Esad yönetiminin halk üzerinde kullandığı orantısız güç Nisan ayının sonlarına doğru Türkiye'den sert tepkiyle karşılanmıştır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun ardından MİT Müsteşarı Hakan Fidan Şam'a gitmiş ve Şam'ın yapması gereken reformlar üzerinde Başbakan Adil Sefer ile görüşmüştür. Türkiye'ye dönen Fidan, MGK toplantısında Başbakan Erdoğan'a Şam izlenimlerini aktarmıştır. Türkiye'nin Suriye iç sorununda sorunların büyümemesi adına verdiği brifingler ve sivil halkın bombalanmaması gerektiği yönündeki görüşler, Suriye camiasında iç işlerine karışma olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye yumuşak tavrımı kademe kademe değiştirmiştir ki bu noktada Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun yapmış olduğı açıklamalar Türkiye'nin politika değiştirdiğini göstermiştir. Esad'ın reformları yaptığı takdirde halen şansı olduğunu belirten Davutoğlu, eğer reformlar yapılmazsa, Müslüman kardeşlerin iktidara gelmesi, halka karşı saldırıda bulunan güvenlik güçlerinin hesap vermesi ve yolsuzlukla mücadelenin başlatılması gerektiğini söylemiştir. Bu olayları izleyen süreçte Başbakan Erdoğan Mayıs ayında Esad ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiş ve reformların gerçekleşmesi yönündeki telkinlerine karşı Esad zamana ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Görüşmenin ardından 31 Mayıs'a kadar işlenen suçların genel af şeklinde değerlendirileceğı, yeni partilerin kurulmasına izin verileceğı gibi açıklamalar yapılsa da muhalifler Esad'ın bu sözlerinin zaman kazanmaktan öte olmadığını düşünmüştür. Türkiye ise atılan bu adımları Suriye'deki barış sürecinin başlangıcı olabilir ihtimaliyle olumlu karşılamıştır (İnat ve Telci, 2012:233-235; Özhan, Ete vd., 2011:110-113).

Esad yönetiminin halk üzerindeki baskıları artmış ve bunun sonucunda bazı Suriyeliler evlerini bırakıp Türkiye'ye sığınmak için yola düşmüştür. Mayıs ayı itibariyle başlayan mülteci akınına Türkiye büyük oranda hazırlıksız yakalanmıştır. Suriye'den gelen mülteciler ülke içerisinde farklı şehirlere dağılmış, büyük çoğunluğu ise Hatay'da kurulan konteynır kentlerde yaşamaya başlamıştır. Suriye'de giderek artan şiddet büyük göç dalgalarının Türkiye'ye gelmesine neden olmuş, haziran ayında Türkiye'ye sığınan mültecilerin sayısı ise 12.000 olmuştur. Saldırıların sürdüğü sıralarda kimileri Esad'ın zaman kazanmak için Türkiye'yi kullandığı yönünde açıklamalar yapsa da Türkiye, Esad'ın reformları yapacağına dair teminat verdiğini açıklamıştır. Lakin Esad Türkiye'ye verdiği teminatları yerine getirmemiş ve her geçen gün halk üzerindeki baskılarını artırmıştır. Kadınlara tecavüz edilip öldürüldüğü, ölen kişilerin uzuvlarının kesildiğı, rejim unsurlarından başka unsurların da olaya dâhil olduğı yönünde Türkiye'ye gelen bilgiler, Türkiye'nin Suriye politikasını büyük ölçüde değiştirmiş ve her platformda Esad'ın Suriye'de zulmettiğini vurgulanmıştır. Türkiye'nin Şam Büyükelçiliğı'ne saldırılması ve Türk bayrağını indirme girişimi güvenlik güçlerimiz tarafından engellenmiş olsa da bu olaylar Türkiye'de büyük bir yankı uyandırmıştır. Olayın ardından Esad ile görüşen Başbakan Erdoğan, reformlar noktasında kendisine bahane

uydurmması konusunda Esad'ı uyardırıştır (İnat ve Telci, 2012:235-236; Özhan, Ete vd., 2011:110-113).

Türkiye'nin tüm uyarılarına rağmen Esad yönetimi, ramazan ayı içerisinde de saldırılarına devam etmiş ve yüzlerce kişinin ölümüne sebep olmuştur. Esad yönetimini uyararak Başbakan Erdoğan, halkına ne yapıyorsan gün gelir sen de aynı şekilde muamele görürsün diyerek tepki göstermiş, Suriye'de cereyan eden meseleleri bir iç sorun olarak gördüğünü belirtmiştir. Barıştan ve diplomasiden yana tavır sergileyen Türkiye'nin tüm uyarılarına rağmen Esad, kendisine karşı gösteri düzenleyenleri terörist olarak nitelendirmiş ve onlarla mücadeleye devam edeceğini söylemiştir. Türkiye sınırında yüzlerce muhalifi öldüren Beşar Esad, dönemin Cumhurbaşkanı Gül'ün mektubunda "geriye dönüp baktığında hayıflanmanı görmek istemem" uyarılarına da kulak asmamıştır (İnat ve Telci, 2012:237).

Tüm uyarılara rağmen Esad, iktidarını kaybetmemek için direnmiş ve yüzlerce Suriyelinin ölümüne sebep olmuştur. Türkiye'nin bu noktada sabrı artık taşmıştır ki kasım ayında Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun yaptığı açıklama, Türkiye-Suriye ilişkilerinin resmen kesilmesi anlamına gelmiştir. Davutoğlu bu açıklamasında YDSK'nın askıya alındığını, Suriye'deki halka şiddet uygulayan kişilere seyahat kısıtlaması getirildiğini, Suriye'ye satılan her türlü askeri malzemelerin satışının durdurulduğunu, Suriye'ye Türkiye'nin hava, kara ve deniz bağlantısıyla gelecek malzemelerin uluslararası hukuk bağlamında engelleneceği, Suriye hükümetinin Türkiye'deki finansal varlıklarını dondurmakla birlikte Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin ve Eximbank kredi anlaşmalarının kesileceğini belirtmiştir. Alınan kararlarla Türkiye Esad yönetimi cezalandırılmak istemiştir. Türkiye'nin bu kararları sonrasında bile Esad yönetimi geri adım atmamış ve hatta Türkiye'ye yönelik Türkiye'nin yaptırım kararları gibi bir dizi karar almıştır. Batı, Suriye'de cereyan eden olaylara Arap Birliği ve Türkiye öncülüğünde müdahaleden bahsetmiş olsa da Türkiye, Suriye'ye müdahil olmaya kesin olarak karşı olduğunu belirtmiştir. Suriye'deki saldırıların devam etmesi halinde tüm bölgenin kötü etkileneceği ve bundan dolayı da Esad'ın bu saldırı eylemlerine derhal son vermesi gerektiği vurgulanmıştır (İnat ve Telci, 2012:237-239).

Esad hükümetine karşı ayaklananlar muhalifler; reformcular, Müslüman kardeşler ve Kürt gruplardan oluşmaktadır. Tek bir grup olarak hareket edemeyen muhalifler, 2005 Şam deklarasyonu ve 2007 Ulusal Konsey'in kurulması çalışmaları ile birleşmek istemişlerdir. Lakin Esad hükümetinin hedefinde olmaları neticesinden Suriye'den dışarı çıkarılan muhalifler ülkede aktif politikalar üretememişlerdir. Esad'ın saldırıları sonrasında yaşanan büyük can kayıpları neticesinde bir araya gelmeleri zorunlu olan muhalifler, 2011 yılında Antalya'da Esad rejiminin değişmesi için birlik oluşturmak maksadıyla bir araya gelmişlerdir. Ülkede bir zamanlar etkin olan, STK temsilcileri ve çeşitli kesimlerin temsilcilerinden oluşan 400 kişilik bir muhalifler grubu bir araya gelmiştir. Suriyeli muhaliflerin uluslararası alanda toplandığı ilk yerin Türkiye olması da Esad yönetimince hoş karşılanmamıştır. Türkiye toplantının yapılması için herhangi bir desteğinin olmadığını belirtse de toplantının tertibini engellememesi, Şam yönetimi açısından destek mahiyetinde okunmuştur (İnat ve Telci, 2012:240-242).

Suriyeli muhalifler yaptıkları toplantı sonrasında Türkiye'den bazı talepleri olduğunu açıklamışlardır. Muhalifler Türkiye'den, Esad yönetiminin uyguladığı zulmün durdurulması ve bunun için baskı yapılmasını talep etmiştir. Esad'ın meşruiyetinin kalmadığını uluslararası alanda Türkiye'nin dile getirmesine devam etmesini isteyen muhalifler, Türkiye'de yaptıkları toplantılar sonrasında Geçici Konsey (Ulusal Konsey) kurmuşlardır. Konsey, Esad yönetiminin meşru yollarla iktidardan uzaklaştırılması, milli birliğin korunması, adaletin ve demokrasinin hâkim olduğu bir devletin kurulması gibi amaçlarının olduğunu açıklamıştır. Ulusal Konseyin kurulmasından sonra ekim ayında içerisinde ilk resmi görüşmeler Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nda yapılmıştır (İnat ve Telci, 2012:242-243).

Türkiye'nin tüm insani girişimlerine rağmen Esad yönetiminin yapmış olduğu saldırılar, Türkiye'nin Suriye politikasında Esad'ın gitmesini öncelediği bir hale dönüştürmüştür. Bu kapsamda uluslararası ve bölgesel aktörlerin harekete geçmesi, Esad'ın saldırılarının engellenmesi ve dolayısıyla can kayıplarının önün geçilmesi, saldırılardan kaçıp Türkiye'ye gelen mültecilerin bakımı ve bakım şartlarının sağlanması, Türkiye'nin 2012 yılı Suriye ajandasında yer alan temel başlıklardır. Bundan mütevellit Suriye'de cereyan eden her olay Türkiye tarafından dikkatle takip edilmiş ve Suriye

mesesi Başbakan Erdoğan'ın nitelemesiyle bir iç sorun olmasından dolayı sahiplenilmiştir. Esad rejimi Arap Birliği çatısında sorunun çözülmesi için yapılan girişimleri ve telkinleri reddetmiştir. Türkiye bu dönemde uluslararası bir çözüm arayışında olmuş ve BMGK'ye yaptığı çağrıların yanıtı kalınması gerektiğine inanmıştır. Bu çabalar sonrasında 22 Ocak 2012 tarihinde Arap Birliği'nin Suriye'de demokratik geçişin kolaylaştırılması için almış olduğu karar Fas tarafından BMGK'ye sunulmuştur. Ancak Rusya ve Çin'in vetoları ile bu karar hayata geçirilememiştir. Bu karar sonrasında Rus Devlet Başkanı Medvedev ile görüşen Başbakan Erdoğan vetodan dolayı üzüntü ve endişe duyduğunu dile getirmiştir. Türkiye'nin Suriye'ye politikası, Suriye Dışişleri Bakanı tarafından bir kez daha içişlerine müdahale olarak değerlendirilmiştir (Miş, 2013:231-233).

BM'nin vetolar neticesinde Suriye sorunda aktif/etkin olamamasının ardından "Suriye'nin Dostları Toplantısı" şeklinde yeni bir inisiyatif başlatılmış ve Ulusal Konsey'in Suriye'nin meşru temsilcisi olduğu dile getirilmiştir. Ancak Esad yönetimi bu oluşumu Suriye'nin düşmanları olarak tanımlamıştır. İlk toplantısının, Türkiye'nin tercihiyle, Tunus'ta yapılmasına karar verilmiştir. Arap Baharı ve dolayısıyla ardından gelen ilk serbest seçimlerin yapılması açısından sembol bir anlamı olması nedeniyle ilk toplantı Tunus'ta yapılmıştır. İkinci toplantı ise 1 Nisan 2012 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Toplantıya BM, AB, Arap Birliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi uluslararası veya bölgesel örgüt temsilcileri ile ülkelerle birlikte toplamda 83 yapıdan katılım olmuştur. Toplantı öncesinde Suriye yönetimi 27 Aralık 2011 tarihinde ilan edilen ve Türkiye'nin de dâhil olduğu Birinci Cenevre görüşmeleri bağlamında Kofi Annan Barış Planı'nı kabul ettiğini açıklamıştır. Ancak bu karar Türkiye tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, BMGK'nın aktif olamaması neticesinde böyle bir girişimin gerçekleştirildiğini açıklamıştır. Toplantıda muhalif grupların resmi muhatap kabul edilmesi, Esad yönetiminin Annan Planı'nı kabul etmesi ve parlamenter yeni bir Suriye'nin inşası temel konular olmuştur (Miş, 2013:234-235; 2014:162).

BM ve Arap Birliği Suriye Özel temsilcisi Kofi Annan, 16 Mart'ta altı maddelik bir barış planı açıklamıştır. Ateşkesin yapılması, Suriyeliler tarafından geçici hükümetin kurulması, tutukluların bırakılması, çatışmalardan zarar gören insanlara yardım edilmesi,

barış için yapılan eylem ve yürüyüşlere izin verilmesi ve Batı basınına karşı uygulanan akredite kısıtlaması gibi şartları içeren Annan Planı, 27 Mart 2012 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye Esad rejiminin kabul ettiği bu planın uzun süreli olmayacağını belirtmiştir ki mayıs ayında Hule ve Hama kentlerinde bir dizi saldırı olmuş ve yüzlerce sivil hayatını kaybetmiştir. Bu saldırılarla birlikte 11 Nisan'da açılan ateş sonucu Kilis'te yaşayan Türk vatandaşlarının ölümü Türkiye tarafından bir sınır ihlali olarak değerlendirilmiş ve ardından Türkiye'de görev yapan Suriyeli diplomatların sınır dışı edilmiştir. Bu olayın ardından Rusya'ya ziyaret gerçekleştiren Suriye Dışişleri Bakanı Muallim, Türkiye'ye yönelik sert ifadeler kullanmıştır. Muallim, Türkiye'nin yasadışı birliklere destek verdiği, bunlara silah ve mühimmat sağladığı, üs oluşturma çabasında olduğunu açıklaması Türkiye-Suriye ilişkilerindeki ipleri iyice germiştir (Miş, 2013:235-236; Neciyev, 2019:837).

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerginlik 22 Haziran'da TSK'ya ait bir keşif uçağının Suriye tarafından düşürülmesi sonrasında daha da artmıştır. Suriye, uçağın hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürdüğünü, gerilimin tırmanmaması için uçağın İsrail uçağı olabileceği bahanesini de sunmuştur. Suriye'nin 13 deniz mili çevresinde uçtuğunu ve yanlışlıkla bir hava sahası ihlali olduğunu belirten Türkiye, bu tarz bir yanlışlığın sürekli olduğunu ki son 6 aylık bir süre içerisinde Türk hava sahasının 114 kez ihlal edildiği belirtilmiştir. Suriye'nin Türk uçağını düşürmesini hasmane bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Sıcak bir müdahalenin olması gündeme geldiğinde ise Başbakan Erdoğan'ın zaman ve yöntem değerlendirmesi, kısa vadede müdahalenin olmayacağını göstermiştir. Olayın ardından uluslararası alanda büyük bir diplomatik trafik başlatan Türkiye, NATO'nun 4. maddesine (bir olay karşısında danışma hakkı) binaen NATO Konseyini toplantıya çağırmıştır. Suriye sınırına askeri sevkiyat yapılmış, bu sorunun iki ülke arasında bir sorun olduğu ve bölgesel bir karışıklığa sebep olmaması gerektiği de Dışişleri Bakanı Davutoğlu tarafından açıklanmıştır. NATO ve AB, uçak meselesini ve Suriye'nin son halini değerlendirmek için toplanmış ve toplantılar sonrası yapılan açıklamalarda Türkiye'nin haklılığı vurgulanmış, diğer yandan da bölgedeki tansiyonun düşürülmesi gerektiği açıklanmıştır (Miş, 2013:236-238).

Suriye'nin bu hamlesinden sonra Türkiye, bölgedeki muhalifleri açık bir şekilde desteklemeye başlamıştır. Sıfır sorun politikasının artık işlemediği, bölgeye yaklaşımın barışçıl olduğu dönemlerden sonra askeri konuların ağırlıklı olduğu ve çatışmanın/gerilimin arttığı bir ortamda Türkiye'nin de namluları Suriye'ye çevirmesinden sonra Ak Parti hükümetine yönelik eleştiriler artmıştır. Bu gelişmelere binaen açıklama yapan Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye'nin hem "hard power"ı hem de "soft power"ı vardır. Bunları ne zaman ve ne şekilde kullanılacağı önemlidir. Tüm bunların yanı sıra Türkiye'nin "smart power"ı da vardır. Fevri politikalardan kaçınır ve müdahil olmamız gerektiği zamanda müdahil oluruz mealindeki açıklamaları, Türkiye'nin politika değişikliğine gitmediğini yansıtmıştır.

Keşif uçağının düşürülmesinin ardından Türk-Rus ilişkilerinde de bazı pürüzler baş göstermeye başlamıştı. Çünkü Türkiye'nin Suriye'deki iç savaşa BM'nin müdahil olması gerektiği çağrısı, Rusya ve Çin tarafından veto edilmişti. Vetoyla birlikte iç savaşın başladığı andan itibaren Rusya, Suriye ordusuna büyük oranda destek sağlamıştır. Yine aynı şekilde Suriye'nin hava sahasını korunması için gerekli askeri sistemler Rusya tarafından sağlanmış ve iç savaşın başladığı günden beri askeri desteğin hacmi artmıştır. Rusya'nın bu desteğinde Suriye'nin stratejik konumu ve daha önce de bahsedilen Tartus limanındaki üssünün önemi yatmaktadır. Bu üsteki radar sistemleri ile bölgeyi kontrol eden Rusya için ayrıca Malatya'ya yerleştirilen NATO Patriot sistemleri de kuşku vericidir (Miş, 2013:240).

18 Temmuz'da Başbakan Erdoğan bir Moskova ziyareti gerçekleştirmiş, görüşmelerde Suriye meselesi ele alınmıştır. Görüşme sonrası açıklama yapan Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin Cenevre eylem planını desteklediğini ve bu konuda Rusya ile farklı düşüncelerde olmadıklarını belirtmiştir. Ancak bu süreçten sonra her iki ülke de Suriye meselesinde farklı pozisyonlar almışlardır. Moskova'dan kalkan ve Şam'a giden bir Suriye yolcu uçağı Türk F-16'ları eşliğinde Ankara Esenboğa havalimanına indirilmiştir. Türkiye uçakta askeri malzeme olduğu kuşkusuyla uluslararası hukuka göre uçağın indirilebilmesi hakkını kullanarak uçağı indirmiştir. Bu olaydan sonra Suriye, uçak içerisinde herhangi bir askeri malzeme olmadığını söylese de Rusya uçak içerisinde radar sistemlerinin parçalarının olduğunu açıklamıştır. Bu olay hem Türkiye-Rusya ilişkilerini

hem de Türkiye-Suriye ilişkilerini iyice germiştir. 3 Ekim tarihinde Türkiye'ye ziyaretini ileri bir tarihe erteleyen Putin, enerji anlaşmaları gereğince Türkiye'ye büyük bir tepki ver(e)memiştir. Bu olayla da aslında Türkiye, Suriye konusunda Rusya'nın tarafsız kalması için baskı yapmak istemiştir. Ziyaretini 2 ay erteleyen Putin, 3 Aralık 2012 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Putin'in ziyaretinden önce bölgeye yerleştirilen Patriot füzeleri ilişkilerin hassas bir dengede ilerletilmesi gerektiği izlenimini vermiştir. Bu anlamda Putin, Suriye'nin avukatlığını yapmadığını belirtmiş ve Suriye sorununun çözümünde birlikte çalışmanın devam edeceğini de açıklamıştır. Ayrıca "eğer bir yerde silah varsa mutlaka patlar" diyen Putin için Patriot füzeleri kışkırtma olsa da Türkiye'nin meşru müdafaa hakkına saygı duyulduğu Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov tarafından açıklanmıştır (Miş, 2013:241-242).

Suriye ile gerilen ilişkiler Suriye'nin Türkiye'ye yönelik tacizlerini/saldırılarını da başlatmıştır. 3 Ekim'de rejim güçleri tarafından art arda altı kez top atışı gerçekleştirilmiş, saldırılar neticesinde Şanlıurfa Akçakale'de 5 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiş ve 10 kişi ise yaralanmıştır. Suriye tarafından yapılan bu saldırı sonrası karşılık verilip verilmeyeceği, verilirse nasıl bir sürece evrileceği ise tartışma konusu olmuştur. Haziran ayında gerçekleşen uçak krizindeki diplomatik girişimler yine bu saldırılar sonrasında da izlenmiş, NATO ve BM özelinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. NATO toplantısı sonrasında yapılan açıklamada Şam yönetiminin saldırılara son vermesi gerektiği vurgulanırken girişilen bu eylem şiddetle kınanmıştır. AB ve NATO ülkeleri de Türkiye'yi destekler nitelikte açıklamalar yapmış ve NATO Konseyi Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen Türkiye'ye her türlü desteğin verilmesinde hazır olduklarını açıklamıştır. Bu desteklerle birlikte ABD, AB ve NATO ülkeleri sıcak bir savaştan da Türkiye'nin kaçınması gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu yoğun diplomatik trafikle beraber 4 Ekim tarihinde TBMM'de TSK'nın yurt dışına asker göndermesi konusunda Başbakanlık tezkeresi onaylanmıştır. CHP ve Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) tezkereye yönelik hayır oyu verirken Ak Parti ve MHP evet oyu vermiş ve 320'ye karşı 129 oy ile tezkere TBMM'den geçmiştir. Meclisten bu tezkerenin geçmesi savaşın çıkacağı yönündeki söylentilerinde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak Başbakan Erdoğan savaşın istenmediğini ancak uzakta olmadığını belirten açıklaması,

tezkerenin bir caydırıcılık mekanizması olarak kullanılacağı düşüncesini getirmiştir (Miş, 2013:242-245).

Suriye'deki saldırılar sonrası ortaya çıkan ve Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında büyük yer tutacak olan mülteci sorunu gün geçtikçe daha da büyümüştür. Savaştan kaçan insanları misafir statüsünde ülkeye kabul eden Türkiye, BM'den bu konuda kendilerine yardımcı olunmasını talep etse görüşmelere ABD, Rusya ve Çin'in temsilci dahi göndermemesi Türkiye'yi bu sorunda yalnız bıraktıklarının bir göstergesi olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin mültecilerin barınması için önerdiği tampon bölge oluşturulamamış ve 2012 yılıyla 135 bin olan mülteci sayısı geçen yıllarda birlikte milyonlara ulaşmıştır. 14 Eylül tarihinde BM Yüksek komiseri Antonio Guterres ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği İyi Niyet Elçisi Angelina Jolie Hatay'da incelemelerde bulunmuştur. İncelemeler sonrasında 25 Eylül'de BM Genel Kurulunda Suriye meselesi değerlendirilmiş, Türkiye beklediği desteği görmemiş ve yardımlardan ziyade Türkiye'nin yardımlarına teşekkür edilmiştir (Miş, 2013:249-250).

Türkiye, uluslararası camianın Suriye iç sorununa müdahil olmasıyla sorunun çözülmesinden yana olduğu politikasını sürdürmüş, Suriyeli muhaliflere yönelik desteğine de devam etmiştir. Saldırıları sonrasında yardıma muhtaç insanlara yardım edilmesi ve daha fazla insanın ölmemesi için bölgede güvenli bir alanın oluşturulması için çağrılarını yinelemiştir. Güvenli bölgenin oluşturulmaması, Türkiye'nin mecburen sınır kapılarını açık tutmasına ve iç politikada uzunca bir süre tartışılmaya devam edilecek mülteci sorununa sebep olmuştur. Bu politikalarla birlikte Suriye'den Türkiye sınırına bazen de sınırların içerisine gelecek şekilde saldırılar da olmuştur. Can kayıplarına neden olan bu provokatif eylemler karşısında Türkiye, sıcak bir savaşa girmemek için dikkatle/i politika üretmiştir.

6 Ocak 2013 tarihinde Esad rejimi bir barış planı ilan etmiştir. Bu plan beş aşamalı olup Suriye'deki çatışmaların son bulmasına olanak sağlayacaktı. Planın birinci maddesine göre ilk olarak muhaliflere yönelik uluslararası destek durdurulacak ve birinci madde ile bağlantılı olarak muhaliflerin Türkiye üzerinden Suriye'ye geçişi engellenecekti. Üçüncü madde, muhalifler ile görüşmelerin başlatılacağı ve misakı milli

tertip edilecekti. Üçüncü madde ile bağlantılı olarak kabul edilen sınırlar içerisinde bir milli hükümet kurulacak ve son olarak ülkede genel af ilan edilecekti. Lakin Esad rejimi ilk günden itibaren Suriye halkının taleplerini görmezden gelmiş ve bunun için eylem yapanlara askeri müdahaleyle karşılık vermiştir. Bahsettiğimiz maddeler zaman zaman gündeme getirilmiş ve uygulandığı söylenmiş olsa da Esad rejimi bu tarz hamleleri Türkiye'nin de belirttiği üzere zaman kazanmak için yapmıştır. Hem Türkiye hem de Avrupa, Esad rejiminin uygulamış olduğu zalim politikalara son vermesi için çağrılarda bulunsa da Esad rejimi barış planı adı altında kendi zalim politikalarını uygulamaya devam etmiştir. Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu da (SMDK) Esad'ın uyguladığı politikaların siyasi bir çözüm getirmekten ziyade kendi iktidarını pekiştirmek için olduğunu dile getirmiştir (Miş, 2014:164-165).

İlki 30 Haziran 2012 tarihinde düzenlenen Cenevre konferansına BMGK üyeleri, Türkiye, Irak, Katar ve Kuveyt katılmıştır. Rejimin dâhil edilmeden bir geçiş hükümetinin kurulamayacağını iddia eden Rusya ve Çin'in vetolarıyla Birinci Cenevre Konferansında sadece ateşkesin sağlanması, ölümlerin durdurulması ve toprak bütünlüğünün korunması konuları ortak bildiride yer almıştır. Birincisinden beklenen kararın çıkmaması üzerine ikincisinin tertibi için 2013 Mayısından beri çaba gösterilse de toplantı tarihi sürekli ertelenmiştir. Toplantı tarihinin sürekli ertelenmesinin sebebi ise muhaliflerin yapısal olarak rejime alternatif oluşturabilecek vaziyette olmamasıdır. Bu minvalde Türkiye büyük bir rol üstlenmiş ve İkinci Cenevre konferansının düzenlenmesi için büyük çaba harcamıştır. Dağınık muhalifleri bir araya getirmek ve onların bu süreç içerisinde nasıl bir politika üretmeleri gerektiğine yönelik farklı ülkelerde toplantılar organize etmiştir. Bu toplantı trafiğinde Suriye sorununun tüm bölgeye yayılma riski ve sorundan istifade ederek yeni aşırıci akımların nasıl kontrol edileceği başlıkları da değerlendirilmiştir. Değişen şartlar ve faktörlerden dolayı İkinci Cenevre konferansı 2014 yılında görüşülmek üzere ertelenmiştir (Miş, 2014:165-168).

21 Ağustos 2013'te Esad rejimi tarafından Doğu Guta bölgesine yapılan kimyasal saldırı sonucunda 426'sı çocuk olmak üzere toplamda 1429 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu saldırı Türkiye'nin Suriye meselesindeki haklılığını bir kez daha gözler önüne sermiş olsa da devletlerin yaklaşımlarının farklılığı Suriye'de çözümü getirmemiştir. Saldırıların

ardından ABD tarafından Esad, katil ve eşkıya olarak tanımlanmıştır. Kimyasal saldırının kendisinin kırmızı çizgisi olduğunu belirtmiş ve askeri müdahaleyi gündeme getirmişti. ABD Senato'su Suriye'ye askeri müdahale için askerlerin sevkini onaylanmıştı. Ancak daha sonraki süreçte BM'nin araştırmaları bağlamında hareket etmek için müdahale kararını bekletmiştir. Fransa da askeri müdahaleden söz etse de gönülsüz bir şekilde bahsetmiştir. İngiltere askeri bir müdahaleyi reddetmiş, Rusya ise kimyasal silah kullanıldığına dair “somut deliller” talep etmiştir (Miş, 2014:168-169).

Rusya, Suriye'deki kimyasal silahların toplatılması kararı ile Washington'un askeri müdahalesini engellerken Suriye'de kendisine daha fazla alan açmıştır. Desteklediği Esad'ı kurtaran Rusya için Esad ve Suriye'den ziyade bölgede yer alan deniz ve hava üslerini korumak daha elzemdir. Bu minvalde Rusya'nın teklifi üzerine Esad, uluslararası kimyasal sözleşmeyi imzalayacağını, 31 Aralık 2013 tarihinde ülkede var olan kimyasal ekipmanları ülkeden çıkartılmasını ve 30 Haziran 2014'e kadar var olan tüm kimyasal araçların/gereçlerin imhasını kabul etmiştir. Türkiye ise sadece kimyasal silahların kullanımı ile ölen insanlardan dolayı harekete geçilmemesi aynı zamanda konvansiyonel saldırılar ile ölen insanlar için de uluslararası kamuoyunun harekete geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye kısa zamanlı askeri müdahalelerin Suriye'de barışı getirmeyeceği dile getirmiştir (Miş, 2014:169-170).

Suriye'den yapılan taciz atışları/saldırıları Türkiye'de can kayıplarına sebep olmuştu. Yine aynı şekilde 11 Şubat'ta yapılan saldırılar neticesinde Cilvegözü Sınır Kapısı'nda 13 kişi hayatını kaybetmiştir. Saldırının gerçekleştiği tarihten bir ay sonra yakalanan failler saldırıyı Suriye gizle servisi el-Muhaberat'ın organize ettiğini itiraf etmişlerdir. Bu saldırı Türkiye'yi kışkırtmak adına yapılan ilk ve son saldırı olmamıştır. Nitekim 11 Mayıs 2013 tarihinde gerçekleştirilen Reyhanlı saldırısı sonrasında 53 kişi hayatını kaybetmiş, 100'ün üzerinde yaralı hastanelere kaldırılmıştır. Saldırı sonrasında Başbakan Erdoğan saldırıyı gerçekleştirenlerin Esad rejimi olduğunu söylerken rejim ise bu söylemin doğru olmadığını ileri sürmüştür. Kısa zaman içinde saldırıların yine El-Muhaberat ile bağlantılı olduğunun tespit edildiği Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay tarafından açıklanmıştır. Bununla birlikte daha sonra saldırıyı yapan kişinin Baynas katliamının da sorumlusu olan Mihraç Ural olduğu açıklanmıştır. Bu saldırının Başbakan

Erdoğan'ın Suriye meselesini görüşmek üzere ABD'ye ziyaretinden önce yapılması da ayrı bir dikkat çekici etken olmuştur (Miş, 2014:170-171).

Suriye ve Kuzey Irak bölgesindeki otorite boşluğu muhaliflerin bir arada olmasını engellemekle birlikte yeni oluşumlarında baş göstermesine de neden olmuştur. Örneğin Demokratik Birlik Partisi (PYD) lideri Salih Müslim'e Esad yönetimi ile ilişkilerini kesmesi ve Suriye'deki muhalifler ile ortak bir zeminde buluşması telkinleri cevapsız kalmıştır. IŞİD'in bölgedeki eylemlerinin artışı ve Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (IBKY) ile ilişkilerinin gerilmesi sonrasında Müslim, Türkiye'yi bölgede var olan örgütleri desteklemekle suçlamıştır. Bunun ardından Türkiye, Suriyeli muhaliflerin temsilcisi olarak kabul edilen SMDK ile ilişki kurmuş ve ÖSO'ya askeri yardımda bulunmuştur (Miş, 2014:172-174).

Esad'ın zulmünden kaçan Suriyeliler başta Türkiye olmak üzere Mısır, Irak, Ürdün ve Lübnan'a göç etmiştir. BM'nin verilerinden aktarıldığına göre bu beş ülkeye toplam 1,8 milyona yakın insan ulaşmıştır. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) kurmuş olduğu çadır kentlerde yaşayan ve buranın haricinde kendi imkânları ile Türkiye'de yaşayan toplam mülteci sayısı ise 31 Aralık 2013 itibarıyla 560.129 olmuştur. Artan bu sayı Türkiye'nin iç politikasında bazı tartışmaların cereyan etmesine neden olsa da genel olarak Türk halkı misafir statüsünde olan kişilere yönelik olumsuz bir tutum içerisine girmemiştir (Miş, 2014:175-177).

2014 yılında yapılması planlanan İkinci Cenevre konferansı, barış ve istikrar adına büyük bir çabadır. Bu minvalde Türkiye ve özellikle Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, büyük çaba sarf etmiş ve Suriyeli muhalifleri bir çatı altında toplamak için çalışmıştır. Türkiye, Suriye'de barışın sağlanması adına Esad rejimine karşı muhaliflerin ortak bir zeminde toplanması için çaba harcarken uluslararası mecralara da müdahale için çağrılarını yinelemiştir. Bu süreç içerisinde Hürriyet gazetesi muhabiri Esad rejimince tutsak edilmiştir. 40 gün sonrasında MİT'e bağlı Dış Operasyonlar Başkanlığı tarafından düzenlenen operasyon ile kurtarılmıştır. Batılı medya mensuplarının infazlarının yapıldığı bu süreçte Türkiye'nin operasyonu ise büyük bir başarı olmuştur. Suriye Ulusal Koalisyonu (SUK) ikinci Cenevre konferansına katılmak için bazı kuşkularının olmasına

rağmen Türkiye'nin yönlendirmeleri bağlamında katılımı kabul etmiştir. Bu çabalar sonrasında 22 Ocak 2014 tarihinde Montrö'de (İsviçre) düzenlenmiştir. BM ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi El Ahdar el-İbrahimi'nin başkanlığını yaptığı bu konferansa Arap Birliği, AB, İİT, Kanada, Brezilya, Danimarka, Almanya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Cezayir katılmıştır. Ayrıca konferansa Suriye hükümetinin ve SUK'un bir arada katılması da önemli bir gelişme olmuştur. Ancak bu konferansta tıpkı birincisi gibi genel konular üzerinde uzlaşa sağlansa da Esad'ın gitmesi konusunda herhangi bir karar alınmamıştır (Acun, 2016a:191-194).

Görüşmelerin iyi bir netice ile sonuçlanamamasının ardından Esad rejimi yine bir sınır ihlali gerçekleştirmiştir. 22 Mart tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden uçaklardan biri Türk F-16 uçaklarınca düşürülmüştür. Türkiye değişen angajman kuralları çerçevesinde bu uçağı düşürdüğü ve şayet bir daha böyle bir eyleme girişilirse tokadın ağır olacağı Başbakan Erdoğan tarafından belirtilmiştir. Suriye bu olayı hasmane bir tutum olarak değerlendirmiştir. Suriye haber kaynakları Türkiye sınırının ihlal edilmediğini ve Lazkiye üzerinde muhaliflere yönelik hava harekâtı düzenlediğini iddia etmiştir. Türkiye, Esad rejiminin bu kışkırtma çabalarında dikkatli politika izlemiş ve bu ihlal ve kışkırtmalarda NATO ile birlikte uluslararası mercileri göreve davet etmiştir. Bunlara ek olarak Şam'ın seçime gideceğı kararı da Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Demokratik şartların olmadığı bir ortamda seçimlerin yapılmasının doğru olmadığı ve meşruiyetini uzun zaman önce kaybeden bir rejiminin yapacağı göstermelik seçimlerin kabul edilemeyeceğı belirtilmiştir. 3 Haziran'da yapılan seçimler sonucunda beklenilenin aksi olmamış ve Esad büyük oy oranıyla seçilmiştir. Rejimin destekçisi İran ve Rusya tarafından seçim kabul edilirken uluslararası mecra seçimleri ciddiye almamıştır (Acun, 2016a:194-195).

Bu karışık ortamdan faydalanarak etkinliğini artıran IŞİD, Irak ordusunun kaçarken geride bıraktığı askeri ekipmanlarla Rakka ve Deyr-i Zor gibi bölgelerde etkin olmaya çalışmıştır. Tel Abyad ve Münbiç bölgelerindeki hâkimiyet kuran IŞİD, Türkiye ve ÖSO üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) düşme aşamasına gelene kadar geçen süreç içerisinde aktif olarak IŞİD karşıtlığına geçmeyen ABD, CENTCOM ile saldırılar düzenlemiş ve uluslararası alanda

IŞİD karşıtlığı için çalışmıştır. IŞİD'e karşı ortak deklarasyon çeşitli mecralarda destek görürken Türkiye bu süreçte aktif olarak yer almak istememiştir. Çünkü bu mecralar IŞİD'i bir sebep olarak görürken Türkiye bölgedeki sorunun Esad yönetimi ve IŞİD'in bunun bir sonucu olduğunu dile getirmiştir. IŞİD'le mücadele için kurulan bu uluslararası koalisyonu Suriye rejimi bir avantaj olarak değerlendirmek istemiştir. Terörle mücadelede hava sahasının kullanılmasına izin veren Suriye, uluslararası toplumla iş birliği yapmaya hazır olduğunu göstermeye çalışmıştır. Türkiye IŞİD'e karşı imzalanan ortak deklarasyonu imzalamamıştı. Bunun ardından ABD ve Batı, Türkiye'nin IŞİD'e destek verdiğine dair propaganda başlatmıştır. Maalesef Türkiye'de kimi kesimler de bu propagandanın destekçisi olmuştur (Acun, 2016a:195-198).

Esad rejiminin iktidardan gitmesi için çaba harcayan Türkiye'ye rağmen uluslararası mecra bu politikanın uygulanması için Türkiye'ye destek vermemiştir. Bu anlamda bu politika devam ederken aynı zamanda ölümlerin azaltılması için Türkiye tampon/güvenli bölge oluşturulmasını tartışmaya açmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan Katar ziyaretinin ardından yaptığı açıklamalarda Suriye'de gerekli görülmesi halinde tampon bölgenin oluşturulması üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Bakanların katıldığı güvenlik zirvesi sonrasında yapılacak olan BM Genel Kurul zirvesinde müttefikler ile fikir alışverişine karar verilmiştir. Ancak BMGK'nın 31 Ağustos 2012 tarihli toplantısında politika reddedilmiş ve uygulanamamıştır (Acun, 2016a:198).

Suriye'deki otorite boşluğu belirttiğimiz üzere yeni radikal oluşumlara sebep vermiş ve bazı bölgelerde faal olmalarına neden olmuştur. Bu anlamda PYD ve silahlı grubu Halk Savunma Birlikleri (YPG, Yekîneyên Parastina Gel) Ayn El-Arab, Amude ve Afrin bölgelerini çatışmaksızın ele geçirmişlerdi. Yine aynı şekilde rejim güçleri ve PYD, Kamışlı ve Haseke bölgelerini ortak olarak yönetmekteydiler. Bunlarla birlikte Cezire, Ayn el-Arab, ve Afrin bölgeleri PYD tarafından kanton olarak ilan edilmişti. Radikal örgütlerin çokluğu ve farklılıkları çatışmaların artmasına sebebiyet vermiştir. Bu örgütlerin bölgelere yayılmaları çeşitli çatışmaların meydana gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu çatışmalardan kaçmak isteyen Suriyelilerin durağı Türkiye olmuştur. Büyük çaplı göç dalgalarının Türkiye'ye gelmesi iç politikada çok ses getirmiş ve büyük

tartışmalara yol açmıştır. Göç dalgaları ile birlikte Türkiye’de etnik milliyetçi Kürt hareketi süreci siyasi bir mecraya taşınmış ve Türkiye’nin bazı şehirlerinde halk sokağa dökülmüştür. Türkiye’nin IŞİD’e destek verdiği iddiası bu süreç içerisinde sürekli gündeme taşınmış, KCK ve siyasi uzantıları eylem çağrısı yapmıştır. 6-7 Ekim olayları olarak tarihe geçen bu olaylarda onlarca kişi ölürken yüzlerce kişi de yaralanmıştır. Bazı devlet kurum ve kuruluşları ile özel iş yerleri zarar görmüştür. Nitekim bu eylemler Türkiye’de “analar artık ağlamasın” diyerek başlatılan çözüm sürecine büyük zarar vermiştir (Acun, 2016a:199-200).

Ayn el-Arab bölgesinde faaliyetlerini artıran IŞİD’e karşı birleşen uluslararası koalisyon, PYD ve YPG’ye IŞİD’e karşı desteklemişlerdir. Bu desteğe Türkiye’den sert tepki gelirken Cumhurbaşkanı Erdoğan ABD Başkanı Obama’ya Türkiye’nin bu tavrı kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Aynı şekilde Başbakan Davutoğlu da sınırlarımızda rejim güçleri, IŞİD ve PKK görmek istemiyoruz diyerek PYD’ye destek verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunlarla birlikte TBMM’den Suriye’de ve Irak’ta askeri operasyon yapabilmesi için TSK’ya onay verilmiştir. Suriye bu onayı “saldırı” olarak değerlendireceğini belirtmiştir. ABD, PYD’ye silah desteği vermeye başlayınca Türkiye’de bu desteği dengelemek amacıyla IKBY ve ÖSO’nun Türkiye üzerinden geçmesine izin vermiştir (Acun, 2016a:200-201).

Tüm bunlarla birlikte Türkiye’ye gelen mülteci sayısı her geçen gün artmış ve diğer bölge ülkelerinden ziyade Türkiye’nin insani duruşunun sağlam olması, Türkiye’yi mültecilerin gözünde “cazibeli” bir hale getirmiştir. Nitekim 2014 yılında kurulan konteynır ve çadır kentlerde yaşayan ve kendi imkanları ile Türkiye’nin farklı bölgelerine dağılan Suriyeli mültecilerin sayısı 1,7 milyonu bulmuştur. Mültecilerin sayısının artışı iç politikada güvenlik ve ekonomi konularının çokça tartışılmasına sebep olmuştur.

Suriye ile ilişkilerdeki önemli meselelerinden bir diğeri de elbette IŞİD’e (DAEŞ) karşı mücadeledir. 2015 yılında Türkiye’nin Suriye, Rusya ve ABD ile ilişkilerini büyük oranda etkileyen şey Türkiye’nin DAEŞ’e destek verilmemesi yönündeki ikazlarına rağmen birtakım çevrelerce DAEŞ’e gizli/açık desteğin verilmesidir. Türkiye ve ABD, Suriyeli muhaliflerin eğitilmesi için bir anlaşma imzaladı. Ancak ABD ve Türkiye’nin

anlaşmaya olan farklı yaklaşımları anlaşmanın eksik kalmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin, ABD muhaliflerin seküler olanlarını eğitmek istemiş ve eğitilenlerin ise DAESH'e karşı savaşmasını istemiştir. Türkiye ise sadece seküler olanların değil coğrafyaya uygun olan gruplardan seçilmesi ve sadece DAESH'e karşı savaşma ile de kısıtlanmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu görüş ayrılıkları nihayetinde projenin iptaline neden olmuştur. DAESH'in artan tehdidi sonrasında Türkiye, Süleyman Şah Saygı Karakolu'nu Eşme köyüne taşımıştır. Türbeye yönelik olası saldırı düşüncesi sonrasında gerçekleşen bu taşıma işlemi DAESH ve YPG'nin provokatif eylemlerine alet edilmemesi düşüncesiyle gerçekleştirilmiştir (Acun, 2016b:182-185).

Süleyman Şah Saygı Karakolu operasyonunun ardından DAESH, Türkiye'ye yönelik saldırılar düzenlemiştir. 20 Temmuz Suruç (Şanlıurfa) ve ardından 10 Ekim Ankara Tren Garı saldırıları DAESH tarafından organize edilmiş ve bu saldırılar sonucunda birçok vatandaşımız hayatını kaybetmiştir. DAESH, Türkiye'nin angajman kurallarını değiştirmesi gerekçesiyle saldırılar düzenlediğini açıklamıştır. Bunun ardından DAESH, Türkiye için askeri bir hedef olmuş, bu minvalde sınır hattında gerçekleşen her saldırıya TSK anında karşılık vermiş ve saldırganlar etkisiz hale getirilmiştir. Daha önceden belirttiğimiz gibi bu saldırılar sonrası Türkiye, DAESH'e karşı uluslararası ve devamlı bir baskının olması gerektiği düşüncesini yinelemiştir. Bununla birlikte Esad rejimi de bu terör gruplarına dâhil edilmeli ve etkisiz hale getirilmesi için mücadele edilmeli fikri Türkiye tarafından defaatle söylenmiştir. ABD, DAESH'e karşı PYD/PYG'nin desteklenmesi gerektiğini söylemese de Türkiye ulusal güvenliğine tehdit oluşturan ve adı ne olursa olsun tüm terör örgütlerine karşı operasyonlar düzenlemiştir. Nitekim DAESH'e yönelik başlatılan hava saldırıları bu politikanın bir yansımasıdır (Acun, 2016b:185-186).

Sınır hattında güvenli bir bölge oluşturmak isteyen Türkiye, ABD ile bu bölgenin tesisi için anlaşmak istemiştir. Fakat ABD'nin DAESH'e karşı PYD/YPG'ye desteği ve Rus uçağının düşürülmesinin ardından Rusya'nın da YPG'yi desteklemesi, güvenli bölgenin oluşturulmasını engellemekle birlikte büyük göç dalgalarının Türkiye'ye gelmesine de neden olmuştur. Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı sorunlara karşı Esad rejimine destek veren Rusya ile ilişkiler de gerilmeye başlanmıştır. Uçak krizi sonrasında

Türk-Rus ikili ilişkilerinde büyük bir kriz cereyan etmese de Rusya artık diplomatik çözümden ziyade vekâlet savaşına ağırlık vermiştir. Örneğin, Rusya DAESH'le mücadele kisvesi altında 30 Eylül itibariyle Suriyeli muhalifleri ve sivil yerleşim yerlerini bombalamıştır. Lazkiye, İdlib, Hama ve Halep'te yaşayan insanların yüzlercesi hayatını kaybederken bu bölgelerde yer alan okullar, hastaneler, fırınlar ve daha birçok Kamu hizmeti binası ve özel iş yerleri bombalanmıştır. Bölgelerin cephe gerisindeki yerler olması bombalamaların sorgulanmasına sebep olurken yapılanların asıl amacının bölgenin insansızlaştırılmasına yönelik olduğu ortaya çıkmıştır. Rusya ve İran'ın desteğiyle, Esad rejimi unsurları, İranlı Şii milisler ve Hizbullah'ın oluşturduğu koalisyon Suriyeli muhaliflere karşı saldırı başlatmıştır (Acun, 2016b:188-189).

Rusya'nın DAESH'le mücadele bahanesiyle bölgede operasyon düzenlemesi ve Esad rejimine destek vermesi, Türk-Rus ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bölgede yer alan Rus uçakları birçok kez Türk hava sahasına girerek ihlallerde bulunmuş, bununla birlikte Rusya'nın bölgeye getirdiği hava savunma sistemleri de Türk uçaklarını taciz etmiştir. Rusya'yı hava sahasının ihlal edilmesi konusunda tolere etmeyeceğini belirten Türkiye, 24 Kasım 2015 tarihinde bir SU-24 tipi Rus uçağını düşürmüştür. Bir dizi yaptırım kararı alan Rusya muhaliflere yönelik saldırılarını da artırmıştır. Uçak krizinin ardından NATO'dan gelen desteklerle birlikte Türkiye sınır hattında askeri varlığını artırmıştır (Acun, 2016b:190-191).

YPG, Rusya'nın verdiği hava ve kara desteğiyle 15 Şubat 2016'da Tel Rıfat ve Minnig havalimanını ele geçirmiştir. Aynı şekilde ABD'nin destekleriyle PYD/YPG 16 Ağustos 2016 tarihinde Menbiç bölgesini de ele geçirmiştir. PYD/YPG'ye ABD, Rusya ve Esad rejimlerinin desteği, Türkiye'nin uluslararası destekli bir örgütle karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Tüm bu süreçler içerisinde DAESH ve PKK'nın taşeron örgütlenmesi Kürdistan Özgürlük Şahinleri (TAK, Teyrêbazên Azadiya Kurdistan) tarafından Türkiye'de bir dizi saldırı gerçekleştirilmiştir. Sınırında terör koridoru oluşturulmasına izin vermek istemeyen Türkiye, askeri seçenekleri bu yıllardan itibaren değerlendirmeye almıştır (Acun, 2017:207-212).

15 Temmuz darbe girişimi, Türkiye'nin güvenlik algısında büyük bir değişiklik oluşturmuştur. Bu minvalde Türkiye, 21 Ağustos 2016 tarihinde Gaziantep'te DAESH tarafından gerçekleştirilen saldırı sonrasında bizzat sahaya inmiş ve askeri bir müdahaleyi başlatmıştır. 25 Ağustos 2016 tarihinde Türkiye, Cerablus bölgesini terörden arındırmak için FKH'yı başlatmıştır. Suriye ve İran, FKH'yı bir egemenlik ihlali olarak değerlendirmiş olsa da Türkiye BM'nin 51. maddesi gereğince bu harekâtı düzenlemiştir. FKH önceki bölümlerde belirtildiği üzere bölgede yer alan terör örgütlerinin temizlenmesi amacını gütmektedir. Türkiye defaatle, FKH'da Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu ve topraklarını genişletme gibi bir amacının olmadığını belirtmiş, FKH ile Cerablus, El-Bab, Azez ve Menbiç'ten oluşan bir güvenli bölge oluşturmak istemiştir. Bu girişimle Türkiye hem sınırında terör yuvalarının oluşturulmasını engelleyecek hem de Esad rejiminin zulmünden kaçan insanları bu topraklar üzerinde tutacaktı. Nitekim DAESH'ten Dabık-Savran bölgesi alınmış ve ordu El-Bab'a doğru yönlendirilmiştir (Acun, 2017:213-214).

Suriye'de yaşanan çatışmaların durdurulması için Türkiye, Rusya ve İran 20 Aralık 2016 tarihinde Moskova'da bir görüşme yapmışlardır. Gerçekleşen bu üçlü zirvede taraflar farklı konular üzerinde değerlendirmelerde bulunmuş ve anlaşmaya varmışlardır. Görüşme sonrası taraflar Suriye'nin toprak bütünlüğünde uzlaşa sağladıkları ve BM'nin 2254 sayılı kararı ile siyasi bir çözüm içerisinde oldukları görülmüştür. Suriye'deki zulmün bir an önce durdurulması gerektiğini vurgulayan taraflar 2017 yılında siyasi olarak meselenin çözümü için görüşmelerin yapılmasına karar vermişlerdir. Suriye'deki katliamların durması için yapılan bu zirvede DAESH ve El-Nusra'ya karşı birlikte mücadele edileceği de belirtilmiştir. Lakin bu zirve sonrası açıklanan ortak bildiride PKK, Şii Milisler ve Hizbullah'tan bahsedilmemesi, ilerleyen süreçlerde Türkiye açısından sorunların çıkmasına neden olacaktır. PKK ve PYD'nin bağları bilinirken bu zirvede bu örgütlere karşı bir tutum alınmaması, PKK/PYD kantonuna karşı Türkiye'nin yeni askeri operasyonlarını getirmiştir (Acun, 2017:215-218).

Bahsettiğimiz üzere FKH, Suriye'de huzurun tesisi ve Türkiye'nin sınırında güvenliğinin sağlanması için yapılan bir harekâtı. 2016 yılının ağustos ayında başlayan FKH, yoğun çatışmalar sonrasında 30 Mart 2017 tarihinde Cerablus, Çobanbey ve El-

Bab kentlerini terörden arındırarak sonlanmıştır. DAESH, Türkiye sınırından 40 km güneye ötelenmiş ve PYD'nin Ayn el-Arab ve Afrin bölgelerini birleştirerek terör koridoru oluşturma girişimi engellenmiştir. FKH ile elde edilen başarı düzenlenecek olan Astana görüşmelerinde Türkiye'nin elini güçlendirmiştir. Nitekim Türkiye bölgede cereyan edecek ve ulusal güvenliğine tehdit olacak her türlü eyleme karşı harekâta geçeceğini FKH ile göstermiştir (Şensoy ve Duman, 2018:186-189).

Astana görüşmeleri Suriye iç savaşının son bulması için Türkiye, İran ve Rusya'nın katılımcısı olduğu görüşmelerdir. Bu görüşmelerde taraflar yeni anayasa ve geçiş süreci gibi konular üzerindeki anlaşmazlıklarını bir kenara bırakarak sahadaki çatışmaların son bulması ve bir siyasi çözüm için Astana'da (Kazakistan) toplanmışlardır. Rejim ve muhaliflerinde katılımcısı olduğu Astana görüşmeleri sonrasında ateşkes kararı çıkmıştır. Ancak bu kararda DAESH, YPG ve Şam Kurtuluş Heyeti (HTŞ, Heyet Tahrir el-Şam), üzerinde anlaşılan ateşkesin dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte Cenevre sürecinde, rejimin ve muhaliflerin anlaşmazlık yaşadıkları konuların değerlendirmeye alınması, görüşmelerden kayda değer sonuçların çıkmasını engellemiştir. Astana görüşmelerine sahadaki silahlı muhaliflerin katılımı, görüşmelerden iyi sonuçların alınmasını etkilemiştir. Bölgede kara ve hava unsurları dâhil silahların kullanımının durdurulmasına karar verilmiş, aynı zamanda insani yardımın iletilmesine karar verilmiştir. İkinci ve üçüncü Astana görüşmeleri sırasıyla şubat ve mart aylarında gerçekleştirilmiş, dördüncü Astana görüşmeleri sonrasında ise Hama, Humus, Lazkiye, Halep, İdlib geneli Doğu Guta ve Kuneytra'nın bazı kesimlerinde çatışmasızlık bölgesi oluşturulmasına karar verilmiştir. Ayrıca DAESH ve El Nusra'da tarafların ortak mücadele edeceği örgütler arasına girmiştir. Altıncı Astana görüşmesinde ise İdlib'te kurulacak olan çatışmasızlık bölgesi değerlendirilmiştir. Görüşme sonrasında Türkiye, İdlib çıkartmasıyla gözlem noktalarını kurmuştur. Muhalifler ve rejim arasındaki çatışmaların son bulması da siyasi hedef olarak var olmaya devam etmiştir. Nitekim Astana görüşmeleri, Cenevre'ye göre daha etkin kararların alındığı görüşmeler olmuştur (Şensoy ve Duman, 2018:189-198).

2018 yılında Türkiye'nin Suriye ajandasında ocak ayında düzenlediği ZDH, Astana görüşmelerinin devam etmesi, Almanya, Fransa, Rusya ve Türkiye'nin katıldığı

dörtlü zirve, ABD ile Menbiç Mutabakatı, Rusya ile İdlib Mutabakatı ve Suriyeli mülteciler yer almıştır. FKH'ye ek olarak düzenlenen ZDH, Türkiye'nin Suriye meselesinde barış ve istikrarın sağlanmasında ısrarcı olduğunu göstermektedir. ZDH, Afrin'i, PYD/YPG'den temizlemek amacıyla düzenlenen bir operasyon olup 20 Ocak 2018 tarihinde başlamış ve toplamda 332 bölgenin terörden temizlenmesi sonrası 18 Mart 2018 tarihinde sona ermiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ZDH'den sonra Menbiç için aynı şekilde askeri operasyon düzenleneceğini belirtmiştir.

ABD Başkanı Obama döneminde verilen sözlerin tutulmaması nedeniyle Türkiye sınırındaki terör faaliyetlerine son vermek için harekete geçmiştir. Bunun ardından 4 Haziran 2018 tarihinde ABD Dışışleri Bakanı Mike Pompeo ile Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Menbiç için ortak bir yol haritası çizdiklerini açıklamıştır. Buna göre Türkiye ve ABD, bölgede bağımsız ve koordineli bir şekilde devriye faaliyetlerinde bulunabilecek, YPG'ye verilen askeri mühimmatlar ABD'lilerce toplanacak, terör unsurları ilçeyi terk edecek, Türkiye ve ABD'nin destekleriyle yerel yönetim ve güvenlik kuvvetleri oluşturulacaktı. Bu minvalde toplamda 68 devriye 1 Kasım 2018 tarihine kadar gerçekleştirilmiştir. Ancak Menbiç yol haritasında ABD'nin isteksiz halleri, Türkiye tarafından dile getirilmiş ve karar verilen maddelerin uygulanması için çaba sarf etmesi gerektiği vurgulanmıştır. PYD ve YPG'nin bölgeden temizlenmesi için baskı yapılmasında sonra ABD Genelkurmay Başkanı Joseph Dunford, 35-40 bin kişilik askeri birliğin Fırat'ın doğusunda oluşturulması konusunda açıklama yapmıştır. Fırat'ın doğusuna yönelik askeri operasyonların hazırlığının yapıldığı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 12 Aralık tarihinde yaptığı açıklamayla duyurulmuştur. Bunun ardından Başkan Trump, Suriye'den çekilmeye karar verdiğini belirten bir tweet atmıştır. ABD'nin bölgeden çekilme kararı Rusya tarafından olumlu bir adım olarak karşılanmıştır (Deşilmek ve Duman, 2019:81-89; 94-95).

Astana görüşmeleri sonrasında çatışmasızlık bölgeleri olarak ilan edilen yerlerde İran, Rusya ve destekçisi oldukları Esad rejimi saldırılara devam etmişlerdir. Nitekim bu saldırılar sonrasında bölgeye hâkim olan rejim güçlerinin karşısında muhaliflerin elinde kalan son kale İdlib olmuştur. Bu minvalde 7 Eylül 2018 tarihinde düzenlenen Tahran zirvesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu zirvenin sonuç bildirisine ateşkes ifadesinin de

eklenmesini talep etmesine rağmen bu teklif diğer taraflarca kabul edilmemiştir. Kameralar karşısında gerçekleşen bu olay uluslararası camiada Türkiye'nin haklılığını ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın elini güçlendirmiştir. Bu zirveden de tam manasıyla ortak bir sonucun elde edilememesi 17 Eylül 2018 tarihinde Soçi'de yeni bir zirvenin toplanmasına sebebiyet vermiştir. Soçi mutabakatı ile taraflar gerginliği azaltma bölgesinin İdlib olacağı ve bu çevrede Türkiye'nin kurmuş olduğu gözlem noktalarını güçlendirmesine, Rusya'nın İdlib'te askeri bir operasyonun yaşanmasını engellemesine, 15-20 km'lik bir alan silahsızlandırma bölgesi olmasına ve 15 Ekim tarihine kadar tüm terör örgütlerinin bölgeden çıkarılmasına karar vermişlerdir (Deşilmek ve Duman, 2019:89-92).

Suriye'nin mevcut şartlarını değerlendirilmesi için 27 Ekim 2018 tarihinde İstanbul'da bir zirve düzenlenmiştir. Bu zirveye Türkiye, Rusya, Fransa ve Almanya katılmış ve bu zirve Astana, Tahran ve Soçi zirvelerine Almanya ve Fransa'nın da katıldığını gösteren zirve olmuştur. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da belirttiği üzere Almanya ve Fransa'nın da zirveye katılması Astana'daki sinerjinin daha ileri boyutlara taşınabileceğinin göstergesi olmuştur. Bu minvalde yapılan toplantıda Suriye'nin egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve bu anlamda İdlib mutabakatının da desteklendiği açıklanmıştır. Bölgenin terörden arındırılması gerektiği vurgulanmış, sürecin siyasi yollarla çözülmesi gerektiği, BM'nin denetiminde adil ve şeffaf bir seçimin yapılması gerektiği ve anayasa komitesinin oluşturulması gerektiği beyan edilmiştir (Deşilmek ve Duman, 2019:92-93).

2011 yılından bu yana Türkiye'nin gündeminde yer edinen Suriye meselesinde Türkiye'nin aktif olarak yer alması bir tercih değil, zorunluluktur. Sınırında cereyan eden meselelere karşı aktif politika üretimi kısa zamanlı olmasa da uzun dönemde Türkiye'ye artı bir değer olarak dönecektir. Suriye'de cereyan eden olaylar basit bir iç karışıklık değil, ABD ve Rusya'nın tekrardan Orta Doğu haritası çizme girişimlerinin bir sonucudur. ABD ve Rusya, bölgedeki yer altı kaynaklarını kullanmak, iki kutuplu sistemin ekonomik sömürülerini bölgeden ülkelerinde taşımak ve bu anlamda da dünya liderliği için kendilerine ekonomik güç sağlamak istemekteler. 2018 yılına kadar genel hatlarıyla Suriye meselesi ya da Suriye meselesi ile ilintili olarak analiz ettiğimiz olaylar/eylemler/operasyonlar, Türkiye'nin aktif politika üretiminin tezahürüdür.

Çalışmanın 2002-2018 yılları ile kısıtlanmış olması, bu tarihlerden sonra cereyan eden olayların çalışma içerisinde analizine tabi tutulmasını engellemektedir. Ancak çalışmanın amacı bağlamında ele aldığımız konular, çalışma süresinde ve çalışmanın yıl kısıtlamalarının dışında gerçekleşen olayları da aynı mantık içerisinde değerlendirip çalışmanın temel sorusunun cevabına katkı sağlamıştır.

SONUÇ

Diplomatik (siyasi) ve ekonomik ilişki kurmaya başladıkları günden bu yana bazı dönemlerde yakın ilişki kurmuş olsalar da Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sı ilişkileri genel anlamda hasmane bir şekilde ilerlemiştir. Osmanlı imparatorluğu ve Çarlık Rusya'sının yıkılmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB ilişkileri, Atatürk ve Lenin'in girişimleri ve dönemim emperyalist güçlerine karşı yakın bir çerçevede olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda güdülen yakın ilişkiler İkinci Dünya Savaşı'na kadar bazen pürüzler olsa da normal olarak ilerleme kaydetmiştir. Ancak SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Türkiye'den talep ettiği toprak ve boğazlarda üs, ilişkilerin seyrini 2002 yılına kadar "tehdit" olarak algılanmasına neden olmuştur. Komünizm ve Sovyet tehdidi, Birinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'ın bitimine kadar geçen süreç içerisinde Türkiye'nin dış ve iç politikasını etkileyen faktörler arasında yer edinmiştir.

SSCB'nin dağılması sonrasında iki kutuplu sistem yerini tek kutuplu bir sisteme bırakmıştır. SSCB'nin dağılması sonrasında bağımsızlıklarını kazanan Türki Cumhuriyetler, Türkiye-Rusya ilişkilerinde yeni bir ajanda ol(uştur)muştur. Bununla beraber Kafkaslar ve Balkanlar da 1990'larla birlikte Türkiye'nin dış politikasında yer edinmiştir. "21. Yüzyıl Türk Yüzyılı" ve "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" söylemleri Rusya tarafından kuşkuyla karşılanmış, buna karşılık Rusya Orta Asya'yı "arka bahçesi" olarak gördüğünü açıklamış ve "Yakın Çevre" doktrinini hayata geçirmiştir. Türk-Rus ilişkileri bu konularla birlikte Rusya'nın SSCB bölgelerinde etkisini artırmak için silah artırımına gitmesi, Ermenistan ve Gürcistan'da aykırı söylemleri desteklemesi ya da öncü olması ve Çeçen sorununda Türkiye'nin Çeçenlere destek verdiği gerekçesiyle PKK'ya destek vermesi siyasi düzeyde ilişkileri sıfır düzeyine indirmiştir. Ancak 16 Kasım 2001 yılında dönemin Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Rus Dışişleri Bakanı İgor İvanov, Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı'nı imzalamış ve Türkiye-Rusya ilişkilerinin iş birliği, dostluk ve güven çerçevesinde gelişme kat etmesi için anlaşmaya varmışlardır.

11 Eylül olayları ve dünya genelinde artan terörizme rağmen Türkiye ve Rusya'da yaşanan iktidar değişiklikleri Türk-Rus ilişkilerinde çeşitli iş birliği alanlarının

oluşmasına katkı sağlamıştır. Her iki ülkenin de bu yıllarda kötü olan ekonomik vaziyetleri, iş birliğinin sağlanması açısından ihtiyaç ve arz ekseninde gelişme kaydetmiştir. Türkiye enerji alanındaki gereksinimlerini Rusya'dan karşılarırken Rusya ise giyim, gıda ve Türk inşaat firmalarından gereksinimlerini karşılamıştır. Rusya ilan ettiği doktrinlerde yakın bölgesinde yer alan devletler başta olmak üzere diğer devletlerle ilişkilerini iyi bir çerçevede gütmek isterken Türkiye de sıfır sorun bağlamında hem komşularıyla hem de diğer devletlerle sorunsuz ilişki gütmeye gayretindeydi. İşte bu yaklaşımlar Türkiye ve Rusya ilişkilerinde stratejik ortak söylemlerinin dile getirilmesine etkisi olan politikalardır. Türkiye sıfır sorun ile barış ve istikrar üzerine politikalar inşa ederken Rusya ise ekonomik olarak devrim kazandıktan sonra daha aktif ve yayılcı politikaları için zaman kazanmak istemekteydi. Bundan dolayıdır ki yıllardır Türkiye'de SSSCB/Rusya ile ilişkiler sürekli kuşku üzerinden ilerlemiştir.

2002 sonrası Rusya ile ilişkiler iş birliği temelinde daha iyi bir seviyeye taşınması için çaba sarf edilmiş, karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda çeşitli enerji anlaşmaları imzalanmış, doğal gazın Türkiye'den Avrupa'ya aktarımı konusunda projeler uygulamaya konulmuş Mavi Akım, Türk Akım gibi doğal gaz hatlarının inşası tamamlanmış, iki ülke ilişkilerinin üst düzeyde gelişme kat etmesi için ÜDİK kurulmuştur. Bu üst düzey gelişme kaydeden Türk-Rus ilişkileri bazı sınamalardan geçmiştir. Örneğin, 2008 yılında Rusya-Gürcistan beş gün savaşı, Ukrayna'da cereyan eden halk ayaklanmaları, Kırım'ın ilhakı ve SU-24 Rus uçağının düşürülmesi gibi. Bu alanlar aslında Türk-Rus ilişkilerindeki derinliği lanse etmiştir. Bu konular Türk-Rus ilişkilerinde büyük çaplı bir kriz oluşturmaya da Suriye meselesi etrafından gelişen ilişkiler siyasi ilişkileri ve dolayısıyla ekonomik hacmi de etkilemiştir.

Çalışma içerisinde ele alınan temel konular aslında Türk-Rus ilişkilerinin Suriye meselesi ve Suriye üzerinden gelişen/değişen/dönüşen şeklini anlamamız açısından önem arz etmektedir. Türkiye sıfır sorun bağlamında Suriye ile ilişkileri üst düzeye çıkarma gayretinde olsa da Beşar Esad'ın Arap Baharı sonra uyguladığı zalim politikalar, Türkiye'nin Suriye politikasını ve bu süreç içerisinde Esad'a sahip çıkan Rusya ile politikaların da değişmesine neden olmuştur. Orta Doğu'yu "bataklık" olarak değerlendirenlere karşı demokrasi, barış ve huzurun hâkim olduğu bir alana dönüştürme

niyetinde olan Türkiye'nin politikaları büyük ölçüde engellenmiştir. Tunus'ta başlayan eylemler Suriye'de bir iç savaşa dönüşmüş ve Arap Baharı, Suriye'de istikrarsızlık, huzursuzluk, savaş ve anti-demokratik yönetim ve eylemlere sebep olmuştur.

Suriye'de yaşanan bu gelişmelere karşı Türkiye kayıtsız kalmamış, Suriye'de barışın gelmesi için Esad hükümetinin gitmesi gerektiğini diler getirmiş ve Suriyeli muhalifleri tek çatı altında toplamak için çaba sarf etmiştir. Ancak Rusya'nın, Hafız Esad'a sahip çıktığı gibi Beşar Esad'a da sahip çıkması ve “davet ettirilerek” Suriye'ye asker konuşlandırması, Türkiye'nin Suriye ve Rusya politikasında büyük değişiklikleri getirmiştir. Esad politikaları sonrası Türkiye'ye doğru yaşanan büyük göç dalgası, Türkiye'nin iç politikasında sorunlara neden olurken Esad yönetimi ve bölgedeki teröristler için bir alan olmuştur. Türkiye, Suriye'deki iç savaşın son bulması ve bölgede yer alan teröristlerin yok edilmesi için uluslararası müdahalenin bir an önce gelmesi için BM'ye çağrılarda bulunsa da Rusya ve Çin'in vetoları uluslararası müdahaleyi engellemiştir. Bunun ardından Türkiye Suriye'deki iç savaşın son bulması için Rusya ve İran ile Astana, Soçi ve Tahran zirvelerine katılmış, terör örgütlerini de sınırından uzaklaştırmak için Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı gibi operasyonları düzenlemiştir. Türkiye düzenlediği tüm operasyonlarda Suriye'nin toprak bütünlüğünü gözettiğini belirtmiştir. Bu süreç içerisinde Türkiye hava sahasını da korumak için NATO müttefiki ABD'den Patriot sistemleri ile ilgili görüşmelere başlamıştır. Ancak Senato'nun onay vermemesi, Rusya'dan S-400'lerin alımı sürecini başlatmıştır. NATO üyesi bir ülkenin böyle bir alım yapamayacağına dair değerlendirmeler yapılsa da S-400'lerin Türkiye'ye sevkiyatı gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Suriye'de barıştan yana sergilediği politikaların aksine Rusya, kendisine özerk bir alan oluşturma çabasında olmuştur. Türkiye gerçekleştirdiği operasyonlar neticesinde ABD ve Rusya ile çeşitli mutabakatlar imzalamıştır. İmzalanan mutabakatlar bölgede ardı arkası kesilmeyen saldırılar ve tacizler sonrasında uygulanamamıştır. Özellikle Rusya'nın kışkırtmaları sonrasında Türkiye'ye saldırıya geçen rejim güçleri bu mutabakatların bozulmasına neden olmuştur. Türkiye ve Rusya ilişkilerinde yaşanan iyi-kötü kısır döngüsünü anlatmak/anlamlandırmak için bu alanda çalışanlar Alman filozof Arthur Schopenhauer'in *kirpi ikilemini* örnek göstermektedirler.

Bu ikileme göre soğuk bir kış sabahı yan yana gelen çok sayıda kirpi donmamak için birbirlerine yaklaşmış ancak oklarının batmasından dolayı tekrar uzaklaşmışlardır. Kirpiler ya soğuktan donacak ya da birbirlerinin oklarına tahammül edip ısınacaklardır. Bu örnek genelde ABD ya da Batı ile uzlaşa sağlayamayan Türkiye'nin Rusya ile ilişki kurmaya başladığı zamanlarda ileri sürülmektedir. Kirpi ikilemi sadece Türkiye-Rusya ilişkilerinde mi geçerlidir? ABD ya da Batı ile olan ilişkilerde kirpinin okları yok mu oluyor?

Türk-Rus ilişkilerinde cereyan eden herhangi bir olumsuzluğun güvenlik bağlamında değerlendirilmesi için güvenlik algısının hem Türkiye Devleti/Hükümeti hem de Türk halkınca, nasıl ve neye göre algılanmakta sorusunun cevabı önem arz etmektedir. Bu sorunun cevabını vermek için aslında bazı sorular sormamız gerekmektedir. Bunun içinde çalışmanın birinci bölümü içerisinde değerlendirmeye/analiz etmeye çalıştığımız Dış Politika Analizi çalışmalarının sorularını cevaplandırmak gerekmektedir. İlk soru “başarılı bir dış politika nedir? Bunun kıstası olarak neleri ele almalıyız?” olmalıdır. Çünkü bu sorunun cevabına göre güven(siz)liğin oluşup oluşmadığı anlaşılır olmaktadır. Şöyle ki, bir devlet ya da politika üreticileri tüm olasılıkların dahil edildiği dış politika stratejisi üretse dahi istediği sonuçları ya da hesaplamalarını elde edemeyebilir. Burada ise şu soruları sormamız gerekmektedir. Başarısız bir dış politika bir güvensizlik mi oluşturur? Ya da başarılı bir dış politika uygulamak devleti/yönetimi/halkı güvenli mi kılmaktadır?

Çalışma içerisinde bahsedildiği üzere, Rasyonel aktör modeline göre dış politikada rasyonel tüm seçenekler dahil edildiğinde dış politikanın başarısız olması imkansızdır. Ancak bu modele rağmen dış politika üretiminin, işleyişinin, anlatımının ve uygulamaya koyma içerisinde geçen sürecin dahi dış politikayı başarılı/başarısız kıldığı belirtilmelidir. Örneğin, rasyonel aktör modelinin öne sürdüğü üzere, tüm süreçler rasyonel olarak dizayn edilmiş olsa bile, liderin kendi kimliği ve uygulamak istediği politika danışman veyahut diplomatlar tarafından tam olarak idrak edilememekte ve uygulamaya istenilen şekilde konulamamaktadır. Bu sürecin sonucunda elde edilen veriler planlanan aksine olumsuz bir geri dönüşüm sağlayacak şekilde düşünülse bile sanılan aksine olumlu bir geri dönüşüm dahi alınabilmektedir. İşte burada karşımıza dış

politikayı başarılı ya da başarısız bir şekilde değerlendirmemek gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yine aynı şekilde dış politikanın uygulanma şekli de dış politikayı etkilemektedir. Yani devletin dış politika uygulama araçları küçük/orta/büyük devletlerin kullanmış oldukları şeylere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, çalışma içerisinde de belirtmiş olduğumuz üzere, Türkiye SSCB dağıldıktan sonra Türki Cumhuriyetler ile ilişki kurmaya çalışmış ve burada “büyük abi” rolünü üstlenmek istemişti. Ancak, Türkiye’nin bu yaklaşımı bölge devletlerince farklı anlaşılmış, Türkiye’nin Orta Asya’ya yönelik dış politik atılımı sonraki yıllarda kamu diplomasisi bağlamında ilerletilmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde Türkiye’nin sınırında kurulmaya çalışılan terör koridoru, Türkiye tarafından düzenlenen askeri hareketler ile bertaraf edilmiştir. Burada Türkiye’nin elde etmiş olduğu kazanım, ABD ve Rusya’nın hibrit savaşı olarak yürüttüğü terör örgütlerine karşı olmuştur.

İlk sorumuzun cevabı: bir dış politikanın sonuçları/çıktıları, politikayı başarılı ya da başarısız olarak değerlendirmemiz gerektiği şeklinde olmalıdır. Çünkü dış politika lidere, liderin psikolojik durumuna ve eğitim düzeyine, devlete, dış politika da kullanılan araçlara, ülkenin yeterliliklerine bağlı olarak şekilleneceği/dönüşeceği gibi saymakla bitiremeyeceğimiz bir dizi etkene bağlıdır. Tüm bu süreçler sonrasında çalışmanın temel sorusu olan, Rusya’nın politikalarının Türkiye açısından güvenlik sorunu oluşturup oluşturmayacağı sorusu, dış politikanın uygulanmasında, özellikle sınırlarından uzak bir coğrafyada politika uygulamanın, bölge devletlerinin tutumları ile pozitif bir çerçeveye erişmektedir. Dolayısıyla Rusya’nın politikaları, Türk hükümetinin ya da dış politika uygulayıcılarının algılamasına bağlı olarak değişiklik gösterecektir.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Россия жана Түркиянын коопсуздук багытындагы мамилелери: 2002-2018 жылдар

Түркия Республикасы жана Россия Федерациясы тарыхынын дээрлик жүз жыл. Бул кеңири мезгил аралыгында өлкөлөр бири-бирине карата колдонгон саясат мамилелер, албетте, жакшы же жаман алып келген. Бирок, жалпы мааниде, “согуш абалы” мамилелер колдоого алынган. 2002-жылдан кийин, Түркия жана россия мамилелери стилде “достук өлкө” жана “стратегиялык өнөктөш” мамилелерди түзүүгө аракет кылып, башка доордо кирди. Ушул себептен улам, Түркия менен Рорусия, жакынкы чыгыш, айрыкча, Сирия, улам акыркы өнүгүп жаткан мамилелердин контекстинде чыканак тема болгон. Эки өлкөнүн тыгыз мамилеси Европа менен АКШ тарабынан оң кабыл алынган эмес, Түркия менен Россиянын ортосундагы мамилелерди өзгөртүү же трансформациялоого чакырыктар/реакция болгон эмес. Бирок, премьер-министр/президент Эрдогандын жана Премьер-министр/Путиндин өз ара тыгыз мамилелерине байланыштуу Түркия менен Россиянын ортосундагы мамилелер үстөмдүк кылып турган АКШ/Европага караганда жакыныраак болуп калды.

2002-жылдан кийин Түркия ошондой эле Батыш, Балкан, Кавказ, Борбордук Азия, Жакынкы Чыгыш жана Африкага багытталган саясатты жүргүзө баштаган. Тышкы саясаттын бул кеңири спектри айрым ири державалар менен чыр-чатакташкан саясатка алып келди. Конфликттик тышкы саясат ар бир мамлекеттин коопсуздугун жеке кабыл алуусуна ылайык калыптанган. Демек, бул мамиле, ошондой эле Түркиянын коопсуздук кабыл билдирет. Ошентип, бул изилдөө коопсуздук контекстинде түрк жана орус саясий мамилелердин баа багытталган.

Мамлекет тарабынан түзүлгөн саясат ийгиликтүү экендигин, администрацияга да, коомчулукка да ишенбестигин жана бул кабыл алуу баалана тургандыгын түшүнүү зарыл. Бул изилдөө тышкы саясий анализдин алкагында коопсуздук түрк жана орус мамилелердин азыркы абалы боюнча бир түрк баа берүү жана талдоо маанилүү болуп саналат деген суроого жооп менен жооп катары

тышкы саясат боюнча тышкы саясат менен тыгыз байланышта маалымат талдоо жана талдоо жүргүзүү системаларынын түрлүү маалыматтардын натыйжалуулугун жогорулатат.

Эки мамлекеттин ортосундагы мамилелердин азыркы абалын түрк-орус мамилелеринин тарыхын талдоосуз түшүнүү мүмкүн эмес. 500 жылдык тарыхы бар, азыр “стратегиялык өнөктөштөр” деп аталган эки мамлекеттин саясатын түшүнүү байыркы цивилизациялардагы славяндар менен түрктөрдүн мамилелерин чечүүдөн башталат. Албетте, орустардын жана түрктөрдүн тарыхы, ар бир мамлекетте кандайдыр бир максаттарга жетүү үчүн келип чыккан пикир келишпестиктерден башталды. Мындай билдирүүнүн артында Орусия мамлекет катары өнүп баштаганда Стамбулга берген мааниси турат. Орустар аны “Царград”, Стамбул үчүн “Шаарлардын Шахы” деп аташкан. Бул мамилеге байланыштуу, 20-кылымдын кысыктарындагы каалоолору алардын Стамбулга болгон чексиз каалоолорун көрсөткөнүн көрсөтүп турат. 967-жылы Киев Бей Олег Стамбулду басып алуу үчүн кол салган, бирок кол салган Олег Византиялыктар сунуш кылган ири суммадагы акчаны кабыл алып, тартып алган.

Түрк жана орус мамилелери бул изилдөө менен, коопсуздук контекстинен боюнча соттолот. Бул негизги маселелер боюнча жыйынтыктар түшүнүктүү кылуу үчүн, Түркия менен Россиянын тарыхый карым-эки өлкөнүн тышкы саясатына таасир тышкы жана ички себептерин аныктоого багытталган, жана тышкы саясий талдоо контекстинде ушул маселелер боюнча бардык баа берүү. Акыркы мамилелерди/маселелерди баа берүү Түркия максаттары жана коопсуздук боюнча орус талаптарына ылайык иштеп чыгуу, бул изилдөөнүн негизги багыты болуп саналат. Түркиянын көз карашынан коопсуздук маселесин чечүү, анын критерийлери эмне берген жооп берүүгө багытталган.

Түрктөр менен орустардын мамилелери жалпысынан сүйлөшүүгө эмес, күрөшкө негизделди. Орус тарап эреже түзүү пландарын аткарылышын түрү көз (Осмон империясы жана Түркия) аракеттери тезирээк жооп курамында келген, ал эми дагы түрктөр жана мамиле жасоонун алды. Себеби, орустун пикири боюнча,

үчүнчү рим болгон Москва тарых сахнасына православдык адамдарды жана бардык христиандарды жана Стамбулдун борборун камтыган империя катары кириши керек эле. Бул кыялды карап чыксак, мамилелер өтө ыңгайлуу болот деп күтүлбөйт. Чынында эле, Knezlik мамлекеттин тарыхый жүрүшүндө, Киргизия Россиянын мамлекеттик тарых, белгиленген планды бардык борборунда дээрлик Осмон (азыркы Түркия) ар дайым проблема катары көргөн же узартуу жерде толугу менен чечилет же болтурбай коюуга мүмкүн эмес болгон абалга келтирилиши керек үчүн арналган. Мындан тышкары, миңдеген жылдар бою Азиянын талааларында турган түрк уруулары ушул планга ылайык бааланып, орустардын түздөн-түз бутасына айланган.

Россиялыктарга таандык болгон бул түшүнүк бир гана менеджер менен чектелип калбастан, ар бир административдик мезгилде дагы бир кадам ташталууга аракет кылынды. Башкача айтканда, бул пландар мамлекеттик саясатка айланган жана анын үзгүлтүксүздүгүн камсыз кылууну көздөгөн. Бирок, андан кийин Түркия жагынан чыгып, мындай аракет коюлган да, администратордун планы, администраторладан жатат өзү. Саясаттар султандын же премьер-министрдин/президенттин мөөнөтү менен чектелип, колдонулган. Тараптардын мындай татаал мамилелери эки тараптуу мамилелерди өнүктүрүүгө мүмкүндүк берген жок. Өз ара ишенбөөчүлүк жана байланыштын жоктугу мамилелердин чектелишине жана негизги деңгээлде калуусуна алып келди. Натыйжада Россия алыскы суук держава катары көрүндү жана биздин алдыбызда коркунуч туулду.

Бардык бул Түркияда жер кыртышынын жана кекиртектин негиздери маанилүү бурчка коюлуучу негизги таш болуп калды, суроо-талаптын кийин сталиндик доорду берди Орусиянын отчеттун алдында болгон. Убакыттын өтүшү менен эки мамлекеттин ортосундагы алыскы мамилелер дипломатиялык каналдардын ачылышы менен жакындоого аракет кылынды, бирок бул жолу АКШ тоскоолдуктарга туш болду. Түркия АКШдан көз карандысыз чечим кабыл алууга келгенде, актыга ылайык, анын кызыкчылыктарын мамлекеттик Түркияда аскердик же саясий, кээ бир маселелерди өзгөрүп, кайрадан жетекчилери Аюб колдогон АКШ тарыхы жана бул багыттагы чечим кабыл алынган батынган жок.

Кипр маселеси боюнча АКШ, Орусия эч кандай колдоо ПККнын Түркиянын тышкы саясатындагы маселе заматта чечими, тышкы саясат жана саясат, ички саясаттагы да аны менен өзгөрүп жана ыраатсыз артынан берген болуп дайындалды каалайт алышат. Натыйжада, Түркия Мен Uygul саясаты жок Кошмо Штаттардан келген Түркиянын тышкы саясат деп бул эки күчтүн арасындагы тең салмактуулук жана анын чегинен сырткары Орусия ортосунда чуркап чыккан эмес.

ички себептерден келип чыккан проблемалар тышкары, тышкы себептерден Түркиянын тышкы саясатындагы маанилүү ролду ойногон. Түркиянын парламенттик башкаруу системасы, бир коалиция жибергиси менен гана ички маселелер боюнча түзүлгөн башаламандыктардын керексиз бала, Түркия гана бир партиялуу өкмөт тышкы саясатта активдүү болуп жатат. Бул мезгилдерде ал партиялардын эмес, президенттердин өз огунда жүрдү жана көп учурда алардын ысымдары менен аталып жүрдү. Ошондуктан, жүргүзүлүп жаткан эки тараптуу мамилелер лидерлерден көзкаранды эмес, лидердин мүнөзү жана дүйнө таанымынын өзөгүндө жүрдү. Бул изилдөө, Түркия-Орусия тарыхындагы Түркияда бийликте турган партия болуп саналат жыл 2002-2018 жыл, ортосундагы мамиле, иштеп чыгуу жана бир түрү менен ушул күч коопсуздук контекстин өзүн-өзү баалоо даярдалган.

Чектөө, мисалы, 2002-2018-жылдары, АКШ менен Россиянын 2002-жылы башталган Ак партиянын бийлигиндеги мамилелерин анализдөө мүмкүнчүлүгү бар. Ушул мезгил аралыгындагы өзгөртүү/өзгөртүү, эгерде мамлекеттин же өкмөттүн тышкы саясаттын өндүрүшүнө кириши, эгерде анын улуттук кызыкчылыкка каршы кооптонуу сезими бар болсо, тышкы саясатты кандайча жүргүзөт/жүргүзөт, өзгөрүлүп жаткан эл аралык шарттарга ылайык перспективаны иштеп чыгат жана ушул шарттарда аны коргоого аракет кылат деген суроолорго жооп берүү менен гана чектелет. биз аны чектелген убакыт чегинде чечишибиз керек. Башкача айтканда, башынан бери жүргүзүлүп жаткан саясаттагы өзгөрүүлөрдү/трансформацияларды түшүнүү, түшүндүрүп берүү, ушул жылдар аралыгында бир тараптын жүргүзгөн саясатын өзгөртүү/өзгөртүү/үзгүлтүксүздүк маселесин чечүү зарыл.

Бул изилдөө тышкы саясатты талдоо контекстинде түрк-орус мамилелеринин коопсуздугуна жооп берүүгө аракет кылат, буга чейин бул маселеге байланыштуу болгон окуяларды талкуулаган түрк-орус мамилелеринин дискурсуна кошуп, коммунизм, советтик коркунуч, октун жылышы жана ысык деңизге конуу сыяктуу улуу орус империясын түзүүгө аракет кылган. Түркиянын тышкы саясатындагы саясий окуяларга Ошентип, экономикалык жана коомдук контекстте коопсуздук кабыл жооп чыгарууга даяр. Ушул өңүттөн алганда, изилдөөнүн биринчи бөлүгүндө тышкы саясат жана тышкы саясат жүрүм-туруму сыяктуу негизги түшүнүктөр деген эмне деген суроого жооп берилди, андан кийин тышкы саясатты иштеп чыгуу/өзгөртүү маселелери талкууланды. дагы бир бөлүмдү алып, чет элдик саясатты талдоонун тарыхый өнүгүүсү Бул бөлүмдө бизге негизинде түзүлгөн изилдөөнүн негизги суроолорго жооп табуу үчүн маанилүү суроолорду акыркы бөлүгү бирге Түркия-Орусия тарыхый өнүгүшүн талкуулашты.

Экинчи жана үчүнчү бөлүмдөр тарыхый/хронологиялык тарыхты камтыйт, аларды классикалык саясий тарыхта же тышкы саясат таанууда көрө аласыз. Мындан тышкары, ушул тарыхый/хронологиялык өнүгүүнүн кесепеттеринен улам келип чыккан жана өлкөлөрдүн тышкы саясатына таасир этүүчү ички жана тышкы факторлордун аныктамасы өзүнчө аталыштарда бааланды, анткени биз мамлекеттердин коопсуздукту кабылдоого карата мамилесин баалашыбыз керек. Чындыгында, мындай мамиле биз изилдөөнүн корутундусуна кирген кирпичи дилеммасындагы жебелерди аныктоо болуп саналат. Башкача айтканда, мамлекеттин тышкы саясатына таасир эткен тышкы факторлор кирпичи экинчи тикенек бар экендигин аныктоону жеңилдетет. Муну иш жүзүндө түшүндүрүү үчүн берилген мисал АКШ менен Россиянын салыштыруу жолу менен түшүндүрүлөт.

Төртүнчү бөлүмдө, Түркия жана Орусиянын саясий, экономикалык жана коомдук-маданий мамилелер изилденген. Саясий жана экономикалык жактан гана бааланган эки тараптуу мамилелерде, элдердин бири-бирине болгон мамилесин түшүнүү үчүн, алардын социалдык-маданий мамилелерине кыскача баа берүү керек. Элдердин мамилесин жана алардын бири-бирине кошкон баалуулуктарын изилдөө социалдык камсыздоо жаатында кыскача ниет/демилге менен көрсөтүлөт.

Бирок, алар бешинчи бөлүмдө каралып жаткан жана иш жүзүндө жооп бериле турган суроонун чөйрөсүн камтыган конкреттүү окуялар/аракеттер. Бул иш-аракеттер кыска же узак жол менен сүрөттөлгөн жана коопсуздук рефлексстеринин контекстинде түзүлгөн мамилени түшүндүрүүгө болгон аракетти чагылдырган. Беш бөлүктө түшүндүрүүгө аракет кылган; Биринчи бөлүктө кыскача иштелип чыккан/өзгөртүлгөн тышкы саясатты талдоо жана тышкы саясат изилдөөлөрүнүн контекстинде, экинчи, үчүнчү, төртүнчү жана бешинчи бөлүмдөрдө талкуулаган тарыхый окуяларды эске алганда, тышкы саясаттагы өнүгүүлөр же кабыл алуу аркылуу түрк-орус мамилелериндеги коопсуздуктун чагылышы/кабыл алынышы эмнеде? жооп болуп саналат.

Орустар Стамбулга берген бул мааниде диний, экономикалык, саясий жана маданий себептер турат. Москва Кнезлик өзүн Византиянын ханзаадасы София тарабынан Москванын Кнез Үчүнчү Ивануна үйлөнүп, христиан дининдеги “ишеним абийирине” ылайык үчүнчү рим катары көрсөткөн. Ошондуктан, орустар Стамбулга диний себептер менен барышат деген ишеним бар. Бирок кийинчерээк бул диний кыймыл саясий жана экономикалык себептер менен кооздолгон. Мисалы, Узинин катары бутага Ресенек бул чөлкөмдө жашаган, Кыпчактардын түрк урууларынын жана Алтын Ордонун, Крым жана Осмон империясынын (азыркы Түркия Республикасынын) жетүү үчүн Россия менен тосулуп алынды. Мисалы, 1453-жылы Стамбулдун каратылышы Россиянын булактарында айтылгандай, христиан дининин эң байыркы борборлорунун бири болгондуктан чоң кайгы менен кабыл алынды. Орустар Стамбул бир күнү жеңилет деген ишеним менен бул кайгы-капаны азайтууну каалашты.

15-кылымда Осмон империясынын багыты Жер Ортолук деңизине жана Борбордук Европага багытталган. Ошондуктан Осмон империясы Крым каганаты аркылуу Москва Кнезлик менен болгон мамилесин башкарган жана Москва менен жеке-жеке мамиледе болгон эмес. Осмон империясынын мындай мамилесине карабастан, Россия Осмон империясын тыгыз карманган жана атүгүл ушул мезгилде тышкы байланыштарга байланыштуу элчилердин кеңсесин түзгөн. Бул чөйрөлөрдүн бири Осмон империясынын саясаты менен тыгыз байланышкан жана

ал Осмон империясына мүмкүн болушунча көбүрөөк катышуу жана мамилелерде алдануу деңгээлине чейин саясат иштеп чыгуу болчу.

Аксак Тимур уюштурган экспедициядан кийин Алтын Ордо мамлекети талкаланып, Москвада Кнезлиги бул абалды пайдаланып, 1480-жылы христиан мамлекети катары жашады. Москва Кнезлик 1552-жылы Казанды жана 1556-жылы Астархан (Астрахан) кагандыгын басып алган. Москванын Кнезликтин ушундай прогрестте болушуна таасир эткенине Үчүнчү Иван Фатих Султан Мехмет менен Москва Кнезликти Осмон Империясына үлгү катары кабыл алган. 1569-жыл түрк-орус мамилесиндеги маанилүү учур болду. Казан каганатынын басып алынышы Осмон империясына чоң таасирин тийгизген эмес, Астархан хандыгын басып алгандан кийин, Россия империясы Осмон империясына жакындаган, Түркстан географиясындагы соода экспедициясы жана Осмон империясы орустар менен биринчи жолу белгилүү болгон. Бул жолу Осмон империясы үчүн жакшы натыйжа болгон жок жана Казан менен Астархан хандыктары орустардын колунда калды. Жогоруда айтылгандай, мамилелер ушул убакыттан кийин Крым каганаты аркылуу жүргүзүлө берген. Экспедициянын жыйынтыгында 1681-жылы кол коюлган Бахчесарай келишими биринчи түрк-орус келишими болгон жана келишимге ылайык, орустар Крым хандыгына салык төлөй беребиз деп макул болушкан.

Вена кампаниясында жеңишке жетише албаган Осмон империясына каршы 1683-жылы түзүлгөн Россия дагы Орусияга катышкан. Ушул мезгилде Осмон империясы Чыгыш Европа менен күрөшүп жатканда, Россияда лидер алмашкан. Биринчи Петр 1689-жылы Россиянын тактысына коюлган. Биринчи Петро, Улуу Петро ака (түрктөр тарабынан Дели Петро деп аталган) деңиз флотун түзүүгө дилгирлик менен аракет кылган. Мындай максаттын артында орустардын ысык деңизге чыгуу саясаты турат. 1695-жылы орус аскерлери Азов сепилин басып алышкан. Ал бул акцияга Биринчи Петро шаарында катышкан. Курчоо учурунда Биринчи Петр деңиз күчүнө муктаж экендигин көрдү. Бул талап Биринчи Петрдин деңиз флотун түзүүгө болгон каалоосу менен бириккенде, 1696-жылы 30 аскер кемеси курулган. Аскер-деңиз флотунун орношунун жана Биринчи Петрдин талаптарынын натыйжасында, Азов чебин орустар басып алышкан (1699-жылы

Карлофча келишими менен). Орустардын ушул жетишкендиги менен, 1799-жылдын 3-13-июлунда Стамбул тынчтык келишимине, 1699-жылдагы Карлофча келишиминин уландысы болгон. Келишим менен, биринчи жолу Кара деңиздин жээгинде Осмон империясы менен падышалык Россиянын чек арасы курулган. Кол коюлган кол коюу орустардын Осмон империясын жеңишинин биринчи документи болгону менен, Петр Андреевич Толстой Россиянын Осмон империясынын элчиси болуп дайындалган Россиянын Россиядагы элчиси болуп дайындалган биринчи туруктуу элчи болуп дайындалган. Бирок Россиянын бул жетишкендиктери Крымдын коопсуздугуна коркунуч келтирди.

Балтика деңизи 18-кылымда Швед көлү болгон. Россиянын ысык деңиздерге конуу саясатынан жана Балтика деңизи Европага ачылган деңиз дарбазасы болгондуктан, Россиянын көңүлү Балтикага бурулду. Ошондуктан, Россия падышалыгы Швеция Королдугуна каршы согуш ачты. Ал Швециянын падышасы Петр Петро менен жеңилип калган. Швециянын Экинчи Королунун Осмон империясына баш калкалап, орустардын падышанын кайтып келишин талап кылганы жаңы согуштун келип чыгышына себеп болду. Ушундан улам 1710-жылы орустарга каршы согуш жарыяланган. Согуш учурунда Россия хорваттарга, македониялыктарга жана сербдерге каршы чыккан. Кийинки жылдарда Петронун бул саясаты колдонулуп, христиандар Осмон империясы менен болгон күрөштө колдонулган. 1711-жылы Прут дарыясынын жээгинде жүргүзүлгөн күрөштөн кийин Осмон империясы орустарды жеңген. Бул жеңилүүдөн кийин Эдирне келишимине 1713-жылы 24-июнда кол коюлган.

Кара деңизге түшүү саясаты Биринчи Петро менен чектелип калбастан, 1725-жылы көз жумгандан кийин такка отурган Экинчи Катерина менен (Екатерина, Екатерина) улантылган. Биринчи Петрдин мамлекетти жана армияны модернизациялоо үчүн күрөшү экинчи Катерина мезгилинде уланды. Россияны 30 жылдын ичинде башкарган Катерина Россияны Европанын эң заманбап мамлекеттеринин бири кылды. Осмон империясы менен күрөш Экинчи Катерина мезгилинде уланып, Осмон империясы катуу жеңилүүлөргө учурады. Осмон империясынын катуу жеңилүүлөрүнүн артында Экинчи Катеринанын максаты

Стамбулду басып алуу жана акыры Осмон империясын жок кылуу. Ушул саясаттын натыйжасында Осмон империясынын Кара деңиздеги үстөмдүгү бузулуп, Осмон империясынын курамындагы славяндар да көтөрүлүшкө чыгышкан.

Орустар 1771-жылы Крымды аннексиялап алышкан. Бул жоготууларды каттоо 1774-жылдагы Күчүк Кайнарка келишими. Келишим менен Кара деңиз түрк көлү болуп калбады жана түндүк тарабынан коркунучтардын алдын алуу үчүн стратегиялык позицияга ээ болгон Крым Осмон бийлигинен чыгып кетти (2-берене). Христиан православие темасына өзүнүн патронаттык укугун алган Россия Осмон империясынын ички иштерине кийлигишүү укугун алды (7-берене). Француз революциясы менен күчөгөн улутчулдук сезими Осмон империясындагы славяндардын көтөрүлүшүнө шарт түзгөн. Мындан тышкары, бул келишимди түзүүдө Россиянын талаптарын канааттандырган жок. Бирок Россиянын соода кемелери Босфор аркылуу акысыз өтүштү.

Россиянын Кара деңизде алган артыкчылыгы Улуу Британия жана Франция тарабынан кабыл алынган жок. Ушул себептен, Осмон империясынын кыжырына тийип, Крымды кайрадан басып алуу максатында 1787-жылы Россияга согуш жарыяланган. Осмон империясына каршы согуш аяктаган жана Крым Россиянын кол астында калат деген 1792 кылым келишими менен бекитилген.

1930-жылы Осмон империясы менен падышалык Россиянын ортосунда дагы бир согуш 1828-1829-жылдары болгон. Бул согушту жүзөгө ашыруунун биринчи фактору болуп, падышалык тактада өзгөрүүлөр болуп, Биринчи Николай такка өткөн. Ал православдык христиан болгон, Россиянын Биринчи Николас, Биринчи Петро жана Экинчи Катерина сыяктуу кубаттуу мамлекетке айлангандыгы үчүн күрөшкөн жана анын максаты, башка лидерлер сыяктуу, Осмон империясын талкалап, Стамбулду басып алуу болчу. Экинчиси, орустардын славяндар менен гректерди Осмон мамлекетине каршы чыгышына жана Осмондун ички иштерине кийлигишүүсүнө жол бербөө жана туруктуу тышкы саясат жүргүзүү. Мындан тышкары, британдыктар, орустар жана француздар өсүп келе

жаткан элдерди колдошту. Осмон империясын алсыратуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон орустар 1828-жылы кайрадан Осмон империясына каршы согуш ачышкан, бул согуштун борборунда Стамбулду түрктөрдөн кайтарып алуу максаты болгон. Эрзурумга жеткен орустар Осмон империясын ушул “алсыз мамлекетте” да жеңе албастыгын түшүнүп, 1829-жылы 14-сентябрда Эдирне келишимине кол коюшкан. Макулдашуу менен фронтто жеңишке жетише албаган орустар дипломатиялык жол менен жеңишке жетишти, ал эми сербдер менен гректер көзкарандысыздыктарын жарыялашты. Орустардын соода кемелеринен тышкары, орус порттарына барган жана Осмондуктар менен согушпаган өлкөлөрдүн кемелери да эч кандай тоскоолдуксуз кысыктардан өтүү укугун алышты. Мындан тышкары, 1828-жылы Осмон империясы Түркмөнчай келишимин тааныган жана Азербайжан түрктөрүнүн таанылышына байланыштуу жашаган жеринин бөлүнүшүн кабыл алган.

2002-жылы, АК партиясы бийликке келип, жаңы баскычка Түркия-Орусия кызматташтыгы өтүп жатат. 2002-жылы декабрда премьер-министр Эрдоган Москвага барып, Путин менен жолугушкан. Жолугушууда тараптар эки тараптуу кызматташуунун деңгээлине канааттангандыктарын билдиришти жана экономикалык мамилелерди мындан ары өнүктүрүүгө жана тереңдетүүгө чечим кылышты. Бул сапардын артынан, 2004-жылы февралда, тышкы иштер министри Абдулла Гүл жүз элүү түрк ишкери менен Москвага барган. Россиялык кесиптеши Игорь Иванов менен болгон жолугушууда тараптар эки тараптуу кызматташууну өнүктүрүү үчүн ар башка багытта төрт протоколго кол коюшту.

2004-жылдында Путин Түркияга расмий сапар жасады. Бул 32 жыл өткөндөн кийин орус президенти катары Путиндин Түркия сапары менен биринчи расмий иш сапары менен мамлекет башчысы деңгээлинде биринчи жолу иш сапары менен болду. Путиндин иш сапарынан кийин, Россия жана Түркия Республикасынын ортосундагы достук мамиле көп кырдуу кызматташууну мындан боюнча биргелешкен билдирүүгө кол коюшту. Биргелешкен декларацияга кол коюу мамилелердин жаңы деңгээлине көтөрүлдү. Мындай декларацияга кол коюуда тышкы жана ички факторлор натыйжалуу болду. Россия жана Түркия,

Жакынкы Чыгыш АКШ агрессивдүү аскердик саясат, чечен чыр-чатактар жана Түркиянын Түштүк барууда, ошондой эле Борбор Азиядагы кайрадан көз карандысыз өлкөлөр үчүн саясаты талаш маселелер күн тартибине жана кекиртектин чоордун Black Sea коопсуздук пайда байланыштуу тынчсыздануу билдирди Электр линияларын куруу сыяктуу маселелер көтөрүлдү. Declaration Путин кол билдирүүсүндө, бул документке кол коюу менен, Россия жана Түркия дагы бир жолу саясий, экономикалык жана маданий мамилелер, алар өнүгүүгө болгон умтулуусун ырастады деп билдирди.

2005-жылдын 12-январында Эрдоган Москвага барып, Россиянын борборуна сапарында Эрдогандын кечесине алты жүз бизнесмен катышты. Иш сапардын жүрүшүндө экономикалык маселелер, жаратылыш газын жеткирүү жана Кипрдин абалы талкууланды. Кипрдеги жаңжалга байланыштуу Путин БУУнун баш катчысынын Кипрдеги кырдаалды жөнгө салуу боюнча аракеттерин колдойт (Аннан планы) жана Кипрдин түрк бөлүгүн экономикалык блокада кылуу адилетсиз деп эсептейт. 2005-жылы июлда, Путин жана Эрдоган менен Сочидеги үйүндө жолугушту, Орусия жана Түркия менен бизнес чөйрөлөрүнүн өкүлдөрү менен орус президентинин жолугушуусу да катышты. Жолугушууда экономика, энергетика, аскердик кызматташтык жана аймактык саясат сыяктуу тармактарда кызматташууну өркүндөтүү жолдору талкууланды. 2006 жана 2007-жылдары эки тараптуу мамилелерди бекемдөө жана ар кандай тармактарда кызматташуу максатында жогорку деңгээлдеги көптөгөн сапарлар жасалган.

2009-жылдын Түркия мобилдүүлүктүн орус мамилелер менен бир жыл болуп калды. Быйыл жогорку деңгээлдеги сапарлардын саны көбөйдү жана тараптар Президент, Ассамблея спикери, премьер-министр жана тышкы иштер министри деңгээлинде өз ара сапарларды уюштурушту. Президент Гүл 2009-жылдын 12-15-февраль күндөрү Россия Федерациясына мамлекеттик сапар менен барган. Бул сапардын алкагында Путин Дмитрий Медведев, Мамлекеттик Думанын төмөнкү канатынын президенти Борис Грызлов жана Федералдык Жыйындын жогорку канатынын Федерация Кеңешинин Президенти Сергей Миронов менен жолугушту. Бул “дагы күчөтүү боюнча достук жана өлчөмдүү

өнөктөштүк биргелешкен билдирүү Түркия менен Россиянын жана прогресс карата бир пикирге Республикасынын ортосундагы мамилелери” кол коюлду. Гүл ошондой эле, 14-март күнү Татарстан Республикасынын Казанда өткөрүлгөн Түркия-татарстандык бизнес-Forum ачылышы өттү. Россияга иш сапарында кол коюлган биргелешкен декларация эки мамлекеттин ортосундагы стратегиялык өнөктөштүккө олуттуу кадам болду. Арыз-жылы “Түркия жана Орусия менен кызматташуу ортосундагы мамилелер бир гана эки өлкөнүн кызыкчылыгына кызмат кылып, ал эми ошондой эле Азия жана дүйнөлүк тынчтык, коопсуздук, жана камсыз кылуу туруктуулугу жана өнүгүүсү үчүн маанилүү салымын камсыз кылат деп билдирген.” Президенттин жарыялаган эмес, эки өлкөнүн бир гана каалоо, ошондой эле Түркия-Орусия карым-бир жаңы баскычка өтүү ишке ашыруу боюнча конкреттүү сунуштарды көрсөтүү менен, “так бир документ экен”, деп айтылат.

2012-жылы эки тараптуу мамилелерди курчуткан дагы бир маселе – НАТОнун ракеталык тутумдарын Малатия Эрхач авиабазасына жайгаштырышы. Россияда дагы бир жолу президенттикке талапкер болгон, 2012-жылы мартта президенттикке талапкер болгон Путин шайлоого ракета жайгаштырууга чоң бюджет бөлүп, ассиметриялык жооп кайтарарын убада кылды. Путиндин реакциясын гана жаратпаган бул маселе премьер-министр Медведевдин күн тартибине киргизилген. Бул темада билдирүү жасап, Медведев, эгер бул долбоор ишке ашса, Россия өз системаларын Калининградга жайгаштырат деп жарыялады. Түркия жана Орусия болсо, көп жардам алга эле АКШ жана НАТО менен болгон карым талаш саясатка түшүп жок.

2012-жылы түрк-орус мамилелеринин интенсивдүү өтүшүнө себеп болгон дагы бир маселе- Ирак менен Россиянын ортосунда 4,3 миллиард долларлык аскер келишимине кол коюу. Бул иш контекстинде ПКС жана Түркия-Ирак чек ара иштери, Орусиянын тынчын Түркияда жана Россияда, ошондой эле андан ары Түркия-Ирак карым-терс аба ырайы жогорулаган менен мамилелер. Коррупцияга байланыштуу жокко чыгарылган келишим акыркы 30 жыл ичинде Россиянын курал сатуу боюнча үчүнчү орунда турат. Ирактын кеңеш мүчөсү Замили Түркия

бул окуя каалагандай эмес экендиги түшүнүктүү болгонундай эмне үчүн билдирүү жасашты. Замили бул келишимдин Түркиянын операция сүрөттөлүшү кылдат, Түркия-Ирак карым-тил табыша албай эле жооп кылды.

2013-жылга чейин жогорку деңгээлдеги өкмөттөр аралык сүйлөшүүлөр улантылды. Бул контекстте, жылдын биринчи жолугушуу Түркиянын Тышкы иштер министрлигинин Феридун Синирлиоглу жана Орусиянын тышкы иштер министринин орун басары Михаил Bogdanov ортосунда болуп өттү. Жолугушуунун темасы, албетте, 2011-2012-жылдары эки тараптуу мамилелерди курчуткан Сирия маселеси болду. Маектешүүдөн кийин болуп өткөн окуяларда сүйлөшүү процесси улантылат деген сөздөр айтылды. Түркия-Россия мамилелерине терс таасирин тийгизген дагы бир өнүгүү 2013-жылдын январь айында орун алды. Улам Сириядагы чатак, Түркия аба коргонуу үчүн НАТОдон колдоо издеп жатат. Андан кийин Патриот системалары Түштүк-Чыгыш чөлкөмгө (НАТОдон) жайгаштырылган. Россия менен Түркиянын аба мейкиндигин коргоо ылайык жасалган бул кадам кабыл жок. Бирок премьер-министр Эрдогандын Европа Бирлигинин ордуна Шанхай Кызматташтык Уюмуна (ШКУ) мүчөлүгү эки тараптуу мамилелерди жумшартты. Өкмөт башчы Эрдогандын “Шанхай беш бизди алып, ЕБ унутуп” өндүрүүнү, өлкөнүн менен Түркиянын ортосундагы карым-титиреп алып келет. Эки уюмду салыштырып, премьер-министр Эрдоган ШКУнун күчтүү түзүлүшкө ээ экендигин айтты. АКШ ШКУ релиздерди Түркиянын мүчөлүгүнө каршы, андай мүчөлүк НАТОнун мүчө өлкө кызыктуу болуп жатат болмок.

20-февраль, Түркия жана Россияда 2013-Аккую атомдук реакторунун курулушу үчүн келишимге кол койгон. Ушул кадамдар менен 17-апрелде Орусиянын тышкы иштер министри Лавров Стамбулга келип, ошол учурда тышкы иштер министри Ахмет Давутоглу менен жолугушту. Биргелешкен Стратегиялык Пландаштыруу Топунун алкагында жолугушкан эки тышкы иштер министрлери Кипр, Сирия жана Жакынкы Чыгыштагы учурдагы кырдаалга баа беришти. Сирияда тынчтык орношу үчүн Асаддын кетиши керек деген риторикасын кайталаган Давутоглу, Лавров Сирияны тынчтыктын шарты катары Асадды

көрсөтүү туура эмес деп айтты. Эки тышкы иштер министринин билдирүүлөрүн/баа берүүлөрүн эске алганда, Сирия маселесине карата тараптардын көз караштары боюнча айырмачылыктар келип чыгат. Жолугушуудан кийин бир телеканалда билдирүү жасаган Давутоглу Сирияда эки мамлекеттин ортосундагы саясатта айырмачылыктар бар экендигин айтты. Давутоглу Сирияда болуп жаткан окуяларда макулдашылбаган маселелер болсо дагы, сүйлөшүүлөрдүн үзгүлтүккө учурабашы керектигин жана сүйлөшүүлөрдүн Сирияда дагы бир жолу чечиле тургандыгын айтты. иш, ошондуктан бул маселе түздөн-түз кезекте Түркия туура БУУнун дароо иш-аракет керектигин айткан тоскоол Россия үчүн Македония БУУнун, Сирия, Ахмет көйгөй кетирген каталарына Орусия.

башка жылдардагыдай эле, 2014-Түркия-Орусия карым-маанилүү окуялар болуп турган жыл эле. Ушул шартта 2014-жылы болгон Украина кризиси жана Крым аннексиясынан кийин Орусияга киргизилген экономикалык санкциялар түрк-орус мамилелериндеги соода көлөмүнүн 28 миллиард долларга чейин төмөндөшүнө себеп болду. Россияга колдонулган Түркия, АКШ жана ЕБ чаралар кабыл алууга катышууга. Ошентсе да, бул маселе эки тараптуу мамилелердин түрк-орус экономикалык дисбаланс болгон жок, бул импорт-экспорт дисбаланс Түркияга кайтып болжол менен 18 миллиард доллар экенин билдирди. Россия экономикалык кыйынчылыктар менен күрөшүп жаткан мезгилде, мунайга болгон баанын түшүшү кошулганда, көйгөй тереңдей түштү. Энергетикалык кирешелер Россия экономикасы үчүн чоң орунду ээлегени менен, мунайга болгон баанын төмөндөшү рублдин олуттуу төмөндөшүнө алып келди. Экономикалык санкциялар россиялык экономикада гана эмес, Россияга инвестиция салган түрк компанияларында да кыйынчылыктарды жаратты.

Алар дипломатиялык (саясий) жана экономикалык мамилелерди орноткон күндөн бери бир нече мезгилдерде тыгыз мамилелерди орнотуп келишкенине карабастан, Осмон империясы менен падышалык Россиянын мамилелери негизинен касташып келген. Осмон империясы жана Падышачылык Россия жана Түркия Республикасы менен мамилелерди кулагандан кийин союздук, Ататүрк жана Лениндин демилгеси жана империалисттик күчтөргө каршы жакын

мөөнөттүү алкагында болду. Биринчи Дүйнөлүк Согушта тыгыз мамилелер кадимки жылыштарга жетишкен, бирок Экинчи Дүйнөлүк Согушка чейин кээде катаал болгон. Бирок, СССР жана 2002-жылга чейин Экинчи дүйнөлүк согуш Түркиядан талап топурак жана тамак негиздери, кийин мамилелер “коркунучу” мамлекеттик себеп катары кабыл алынат. Коммунизм жана СССР коркунуч, Биринчи дүйнөлүк согуш, Кансыз согуштун акырына чейин Түркиянын ички жана тышкы саясатына таасир себептердин арасында орду бар.

СССР тарагандан кийин биполярдуу система бир уюлдук система менен алмаштырылган. Түрк Республикасына СССР урагандан кийин, эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин, бул изилдөө боюнча жаңы календар Түркия-Орусия карым-катнаштары. Бирок, Саясат жана Балкан, Түркиянын тышкы саясат менен бирге 1990-жылы орун берген. “21. Кылым түрк кылымы” жана “Адриатикадан Кытайдын Улуу дубалына чейин” Россия тарабынан тосулуп алынган, ал эми Россия Борбор Азияны өзүнүн “короосу” катары көрө тургандыгын жарыялаган жана “Жакын чөйрө” доктринасын ишке ашырган. Түрк-орус карым-катнаштары ушул маселелер менен бирге Орусиянын СССР таасирин жогорулатуу үчүн курал көбөйүп бара жатат, Армения, жана риторика колдоо же прекурсорлорду Грузия жана Түркиянын чечендер чечен маселесин бузуу болуп колдоо мамилелердин саясий деңгээлде үчүн ПККнын колдоо баамдаш үчүн деген негиз берет деңгээлге чейин түшүрүшкөн. Бирок, November 16, 2001-жылдын мөөнөтү, Түркиянын тышкы иштер министри Исмаил Жэм жана орус тышкы иштер министри Игорь Иванов, Азия кызматташтык боюнча Иш-аракеттер планын жана Түркия-Орусия карым-ара кол коюлган достук жана ишеним алкагында эсе жакшыртуу.

Дүйнө жүзү боюнча 11-сентябрындагы жана терроризмге жогорулатуу иш-чаралар менен Түркиянын Орусиядагы бийликке бир өзгөрүү карабастан, түрк-орус мамилелеринде, кызматташуунун ар кандай жерлерде калыптанышына өбөлгө түзгөн. Ушул жылдарда начар болгон эки өлкөнүн экономикалык абалы муктаждык жана сунуш боюнча кызматташуу жагынан жакшырды. Эгер Россия Россия энергетика тармагында Түркия керектөөлөрүнө жооп берген, кийим-кечек, тамак-аш, жана түрк курулуш компаниясынын талаптарын жолугушту. Айрыкча,

жакын доктринанын жайгашкан мамлекеттердеги Орусияны Түркия да нөл көйгөйлөр жагдайды да кошуналары менен башка мамлекеттер менен да, күч-суйдуруп көйгөй-эркин карым-катнаштары болгонун сурап жатканда жакшы алкагында башка мамлекеттер менен карым артынан жарыяланды. Бул таасир, ошол саясат бул Түркияда ыкмаларды жана стратегиялык өнөктөш чакырыкта орус мамилелерин тирилтилет. Түркияда экономикалык күч кийин Россия менен нөл көйгөйлөрдү тынчтык жана туруктуулукка саясатын куруу, ал эми жигердүү жана экспансия саясатынын убакыт табыш үчүн тынчсызданды. Бул Түркия СССР көп жыл бою эмне/Орусия менен мамиле дайыма күмөн топ болуп саналат.

2002-жылдан кийин Россия менен мамилелерди жакшыртканга аракет жасалып, өз ара сапарлар жасалды. Бул жагынан алганда, Көгүлтүр агым ишке ашырылган Европа долбоорлорду Түркиянын жаратылыш газын берүү менен, бир катар энергетикалык келишимдерге кол коюп, мисалы, түрк кыймылы табигый газ түтүктөрүн, курулушун аяктады, биз белгиленген эки өлкөнүн ортосундагы карым-дегээлинин жакшыртууга бүктөө керек. Ушул жогорку деңгээлдеги өнүгүү менен түрк-орус мамилелери бир топ сыноолордон өттү. Мисалы, 2008-жылы Орусия менен Грузиянын ортосундагы беш күндүк согуш, Украинада орун алган элдик көтөрүлүш, Крымды аннексиялоо жана Россиянын СУ-24 учагынын кулашы. Бул аймактар чындыгында түрк-орус мамилелеринин тереңдигин башташты. Бул маселелер түрк-орус мамилелеринде чоң кризис жаратпаса да, Сирия маселесинин тегерегиндеги мамилелер саясий мамилелерге жана натыйжада экономикалык көлөмгө да таасирин тийгизди.

Изилдөөдө камтылган негизги маселелер Сирия маселесиндеги түрк-орус мамилелерин жана анын Сириядагы өнүгүү/өзгөртүү/өзгөртүү жолун түшүнүү жагынан маанилүү. Түркия нөл Асад Араб жазы кийин колдонулат деп Башар катаал саясат да бир күч-Maximize Сирия менен карым-контекстинде проблемалар, Түркиянын Сирия саясатын жетектеген, ошондой эле Асад менен орус саясатындагы бул жараяндарды өзгөртө элек. Жакынкы Чыгыш “Түлстан” соттор Түркиянын саясаты ири өлчөмдө тыюу салынат аймакка айландырууга ниеттенип кылгандардын тынчтык жана бейпилдик менен демократияны баалоо. Тунисте

башталган иш-аракеттер Сириядагы жарандык согушка айланды жана Араб жазы туруксуздукка, толкундоолорго, согушка жана Сириядагы антидемократиялык башкарууга жана аракеттерге алып келди.

Бул, мындан ары кош Түркияга каршы Сириядагы окуялар Сирияда тынчтык алып келди, Асад бир чатырдын астында чогултуш үчүн колунан келген аракетин кылып жатат, өкмөт жана Сирия барып зарылдыгын билдирди. Ал эми Россия, Башар Асад менен болуп чыгып барып, жана сириялык аскерлерди жайгаштыруу үчүн, Түркия, Сирия жана Орусия саясатындагы негизги өзгөрүүлөрдү алып келди. Түркия үчүн-Асадга карата саясаты Түркиянын ички саясат жана террористтер аймактагы маселелердин алып жатканда иммигранттарынын чоң толкуну, Асаддын режимине үчүн бош орун болуп калды башынан өткөргөн. Түркия, Орусия жана Кытай БУУнун эл аралык кийлигишүүгө чакырат да жол бербейт деп Сириядагы жана аймактагы террорчулар жок кылуу үчүн эл аралык кийлигишүүгө чейин бир азга келип жарандык согушка чекит. Бул Түркия менен Сирия, Иран жана Орусия Астана шаарында атуулдук согушту, Сочи аягына артынан Тегеран саммитине катышып жатат, аркы террористтик уюмдун чектөөлөрдү алып салуу үчүн, зайтун сыяктуу бөлүмүнүн катары иш жүргүзгөн. Түркия-нын баардык иш-жылы Сириянын аймактык бүтүндүгүн урматтоого айткан. Бул иш-жылы НАТО союздашы Түркиянын аба мейкиндигин коргоо үчүн АКШнын патриот системасы боюнча сүйлөшүүлөрдү баштады. Бирок, Сенаттын жакпаганы Орусиядан С-400 үлгүлөрүн тартуу процессин баштады. мындай сатып алуу бир НАТОго мүчө өлкөлөр эмес, же жокпу деген баа берүү жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк болду, Түркияда С-400 жөнөтүү ишке аша элек.

Россиянын Сирия боюнча көргөзмө тынчтык Түркиянын саясатынын айырмаланып, бул автономдуу аймакты жаратуу үчүн өзүнүн иш-аракет болуп жатат. Түркия АКШ жана Орусия тарабынан жүргүзүлгөн иш-жылдын жыйынтыгы боюнча ар кандай келишимге кол коюшту. Кол коюлган элдешүү аймакта кол салуулардан жана куугунтуктардан кийин ишке ашкан жок. Айрыкча Түркия режимдин аскерлери Россиянын чагымчылык бул келишимдин начарлашына алып келген чабуул кийин. Түркия жана Германиянын ойчул Артур

Шопенгауэр түшүнүү үчүн, бул тармакта иштеген/жакшы-жаман мыкаачы орус мамилелерин айтып коёюн, алар кирпичи анжы сезишет жашаган. Бул дилеммага ылайык, кыштын суук эрте менен жанаша келген көптөгөн кирпичи тоңуп калбаш үчүн бири-бирине жакындап, жебелеринин чөгүп кеткендигинен улам башка жакка кетишкен. Кирпи сууктан же ысыктан тоңуп, бири-биринин жебелерине туруштук берет. Бул мисал көп, ал Россия менен Түркиянын мамилелерин, Кошмо Штаттарга же Батыш менен элдешти жол бербейт кура баштаганда сунуш кылынат. Кирпи дилемма гана Түркия-Орусия карым-колдонулат? Кирпи жебелери АКШ же Батыш менен болгон мамиледе жоголуп жатабы?

Мамлекеттин жана Түркиянын коопсуздугуна эч кандай терс кабыл болгон түрк-орус карым-катнаштары да түрк элинин коопсуздук контекст / Өкмөтүнө баа берүү үчүн, ошондой эле кабыл негизинде суроонун жообу канчалык маанилүү болуп саналат. Бул суроого жооп алуу үчүн, чындыгында, бир нече суроолорду беришибиз керек. Мында тышкы саясатты анализдөө иш-аракеттеринин суроолоруна жооп берүү керек, биз изилдөөнүн биринчи бөлүгүндө баалоого / талдоого аракет кылабыз. Биринчи суроо: “Ийгиликтүү тышкы саясат деген эмне? Эмнени критерий катары карашыбыз керек?” болушу керек. Себеби, бул суроонун жообуна ылайык, ишеним сизде (сизде) пайда болгону белгилүү болот. Тактап айтканда, өкмөт же саясатчылар бардык мүмкүнчүлүктөрдү камтыган тышкы саясат стратегиясын иштеп чыкса дагы, алар каалаган натыйжаларга же эсептөөлөргө ээ болбошу мүмкүн. Бул жерде биз төмөнкү суроолорду беришибиз керек. Жетишпеген тышкы саясат кооптонууну жаратабы? Же ийгиликтүү тышкы саясат мамлекеттин/администрациянын/коомдук коопсуздугун камсыз кылабы?

Изилдөөдө айтылгандай, рационалдуу актёрлор моделине ылайык, тышкы саясатка бардык рационалдуу варианттар киргизилгенде, тышкы саясат ийгиликсиз болуп калбайт. Бирок, ушул модельге карабастан, тышкы саясатты иштеп чыгуу, иштөө, баяндап берүү жана ишке ашыруу процесси тышкы саясатты ийгиликтүү/ийгиликсиз кылып жаткандыгын белгилей кетүү керек. Мисалы, рационалдуу актёрлордун моделинен көрүнүп тургандай, бардык процесстер рационалдуу иштелип чыккан болсо дагы, лидердин инсандыгы жана ал ишке

ашырууну каалаган саясаты консультант же дипломаттар тарабынан толук түшүнүлбөйт жана каалагандай колдонулушу мүмкүн эмес. Бул процесстин натыйжасында алынган маалыматтар пландалганга карама-каршы терс кайра иштетүүнү камсыз кылат деп ойлосо дагы, оң кайра иштетүүгө болот. Тышкы саясатты ийгиликтүү же ийгиликсиз баалабашыбыз керек экендиги айдан ачык. Ошондой эле, тышкы саясатты жүзөгө ашыруу тышкы саясатка таасир этет. Башкача айтканда, мамлекеттин тышкы саясатын жүзөгө ашыруу куралдары чакан/орто/ири мамлекеттердин колдоно тургандыгына жараша өзгөрүлүп турат. Мисалы, биз изилдөө айтылгандай эле, Түркия СССР таркагандан кийин “чоң бир тууган” ролун алып келген эле түрк тилдүү мамлекеттер менен мамиле түзүүгө аракет кылышкан. Ошондой болсо да, Түркия бул ыкманын мамлекеттер тарабынан ар башкача түшүнүп, Борбордук Азия үчүн келерки жылы Түркиянын тышкы саясий ачылыш элдик дипломатия шартында алдыга аракет кылып келет. Ошо сыяктуу эле, Түркиянын чек ара кызматтарынын башчылары жолукту Түркиянын аскердик иш менен жепчү тарабынан уюштурулган аракет коркунуч түзүлгөн, керек. Мына, мен Түркия, Америка Кошмо Штаттары, гибрид согуш Россия сыяктуу террордук уюмдарга каршы жүргүзүлүп жатат деп натыйжаларга жетиштик.

Биздин биринчи суроонун жообу: тышкы саясаттын натыйжалары саясатты ийгиликтүү же ийгиликсиз деп эсептешибиз керек. Тышкы саясат лидер, лидердин психологиялык абалы жана билим деңгээли, абалы, тышкы саясатта колдонулган куралдар жана өлкөнүн квалификациясына жараша эсептей албай турган бир катар факторлор менен байланыштуу. Изилдөөнүн негизги суроолор, бул жараянга кийин, суроолор коопсуздук Түркия үчүн кыйынчылыктар Орусиянын саясатына, айрыкча чек ара саясатын ишке ашырууга алыскы аймактагы тышкы саясатын ишке ашыруу, түзүү, башкаруу көз карашы менен оң маанай жетет керек. Демек, Россиянын саясаты түрк өкмөтүнүн же тышкы саясатчылардын кабылдоосуна жараша өзгөрүп турат.

KAYNAKLAR

- Acar, K. (2004). Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi. Nobel Yayınları, İstanbul.
- Acun, C. (2016a). Türkiye'nin Suriye Politikası 2014. Türk Dış Politikası Yıllığı 2014. B. Duran, K. İnat, ve A. Balcı, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 189-205).
- Acun, C. (2016b). Türkiye'nin Suriye Politikası 2015. Türk Dış Politikası Yıllığı 2015. B. Duran ve K. İnat, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 181-194).
- Acun, C. (2017). Türkiye'nin Suriye Politikası 2016. Türk Dış Politikası Yıllığı 2016. B. Duran, K. İnat, ve M. Caner, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 207-221).
- Açıkkaya, S. (2010). Çarlık Rusyası Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(28):403-420.
- Adel, L. (2016). Germany warns Turkey from attacking Kurds in Syria. <https://www.iraqinews.com/baghdad-politics/germany-warns-turkey-attacking-kurds-syria/>, (2 Mart 2018).
- Ağır, O. (2018). Türkiye'de Askeri Darbeler Karşısında Siyaset Kurumunun Tutumu. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15:1-26.
- Ağır, O., ve Takar, M. (2016). Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2):285-306.
- Akçakaya, M., ve Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 53(3):922-944.
- Akçalı, P. (2012). Orta Asya'da Etnik Sorunlar: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Orta Asya'da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik. M. T. Demirtepe, (Ed.). USAK Yayınları, Ankara.
- Akçay, E. Y. (2016). Turgut Özal Dönemi Türkiye-Topluluk İlişkileri. The Turkish Yearbook of International Relations, 47:45-58.
- Akengin, H. (2017). Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 4(1):1-11.
- Akgün, S. (2010). Kıbrıs'ta Annan Planı Sonrası Müzakere Süreci ve Bugünkü Durum. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 601-623).

- Akıncı, A. (2013). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2):39-58.
- Aknur, M. (2010). TSK'nın Dış Politika Üzerindeki Etkisi. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 127-149).
- Aksoy, M. (2018a). Alman Vakıfları ve Dış Politika: Tarihi, Etkisi ve Gücü. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Aksoy, M. (2018b). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Dış Politikası [1991-2001]. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası. A. Çaylak ve S. A. Avcu, (Ed.). Savaş Yayınevi, Ankara.
- Aksoy, M. (2018c). Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikası. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası. A. Çaylak ve S. A. Avcu, (Ed.). Savaş Yayınevi, Ankara.
- Aksoy, M. (2020). Rus yayılmacılığının aracı olarak küçük savaşlar. <https://www.star.com.tr/acik-gorus/rus-yayilmaciliginin-araci-olarak-kucuk-savaslar-haber-1513102/>, (8 Şubat 2020).
- Akşemsettinoglu, G. (2014). 50. Yıldönümünde Ankara Anlaşması Perspektifinden Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Kısa Bir Bakış. Cankaya University Journal of Humanities and Social Sciences, 11(2):213-238.
- Aktürk, Ş. (2006). Turkish-Russian Relations after the Cold War (1992-2002). Turkish Studies, 7(3):337-364.
- AlArabiya. (2016). Germany backs Turkey's drive against ISIS and Kurds. <http://english.alarabiya.net/en/News/2016/08/24/Germany-backs-Turkey-s-drive-against-ISIS-and-Kurds.html#>, (24 Ağustos 2016).
- Alım, E. (2019). Rusya'nın Büyük Güç Aktivizminde Çok Kutuplu Dünyanın Önemi. Asya Studies, 2(8):53-65.
- AljazeeraTürk. (2016). Rus uçağından yine ihlâl. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rus-ucagindan-yine-ihlal>, (20 Aralık 2018).
- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar. Bilig, 79:253-272.
- Allison, G. T. (1971). Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis. Little Brown, Boston.
- Allison, G. T., ve Halperin, M. H. (1972). Bureaucratic politics: A paradigm and some policy implications. World Politics, 24:40-79.

- Allison, G. T., ve Zelikow, P. (1999). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Longman, New York.
- Allison, R. (2013). Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis. *International Affairs*, 89(4):795-823.
- Almond, G. A., ve Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press, Princeton.
- AnadoluAgency. (2016). EU states support Turkey's Operation Euphrates Shield to liberate Jarablus. <https://www.dailysabah.com/eu-affairs/2016/08/24/eu-states-support-turkeys-operation-euphrates-shield-to-liberate-jarablus>, (24 Eylül 2016).
- AnadoluAgency. (2018). Türkiye'de OHAL sona erdi. <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/turkiyede-ohal-sona-erdi/1208010>, (19 Temmuz 2018).
- AnadoluAjansı. (2018). NATO Genel Sekreterinden Türkiye ve S-400 açıklaması. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nato-genel-sekreterinden-turkiye-ve-s-400-aciklamasi/1255128>, (14 Eylül 2018).
- Arafat, M., ve Alnuaimy, L. O. M. (2011). The Turkish-Russian Relations in the Era of Akp. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2):103-133.
- Arı, T., ve Pirinççi, F. (2010). Turkish-American Relations in the Context of Iraq War. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 34(1):17-27.
- Arık, U. (2011). Kıbrıs Krizi. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1):3-21.
- Armaoğlu, F. (2018). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980) (25. Basım). Kronik Kitap, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (2019). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914) (18. Basım). Kronik Kitap, İstanbul.
- Aslan, T. (2008). İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Bilig, 47:79-120.
- Ataçay, M. N. (2016). Türk-Çin İlişkileri: Türkiye-Rusya Krizinin Etkileri. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4):37-56.
- Ataman, M., ve Shkurti, G. (2016). Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi. *Adam Akademi*, 6(2):51-73.
- Atılğan, G. (2019). Sanayi Kapitalizminin Şafağında. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat. G. Atılğan, C. Saraçoğlu, ve A. Uslu, (Ed.). Yordam Kitap, İstanbul.

- Aydemir, Ş. S. (1999). Tek Adam: Mustafa Kemal, 1. Cilt (1881-1919) (18. Basım). Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Aydın, G. (2017). Antalya'nın Rus gelinleri evlerine geri döndü. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/antalyanin-rus-gelinleri-evlerine-geri-dondu-40414397>, (19 Aralık 2018).
- Aydın, M. (1999). Determinants of Turkish foreign policy: historical framework and traditional inputs. *Middle Eastern Studies*, 35(4):152-186.
- Aydın, M. (2006a). İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 399-476).
- Aydın, M. (2006b). Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 366-439).
- Aydın, S., ve Taşkın, Y. (2016). 1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aydıntaşbaş, A. (2016). With friends like these: Turkey, Russia, and the end of an unlikely alliance. https://www.ecfr.eu/page/-/WITH_FRIENDS_LIKE_THESE_-_ECFR178.pdf, (15 Mayıs 2019).
- Babacan, A. (2018). AK Parti Dönemi İlk Küresel Karşılaşma: 1 Mart 2003 Tezkeresi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 51:21-38.
- Baharççek, A., ve Ağır, O. (2016). Rusya'nın Başarısız Demokratikleşme Tarihi. *Birey ve Toplum*, 4(8):5-22.
- Bal, İ. (2010). Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 37-61).
- Balcı, A. (2013). Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar. Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Balcı, A., ve Turan, Y. (2017). Eleştirinin Sefaleti: Batı'dan 15 Temmuz Darbe Girişimini Okumak. *Bilgi*, 83:53-77.
- Balta, E., ve Özkan, B. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerine 'Tarih' İle Bakmak. Retrieved from <http://www.dispolitikaforumu.com/wp-content/uploads/2016/11/TR-Ru-iliskilerine-TarihleBakmak.pdf>.
- Barber, J. D. (1972). The Presidential Character: Predicting Performance in the White House. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.

- Başaran, A. (2015). Siyasi İlişkiler-Kültürel İlişkiler Etkileşimi: Türk-Rus İlişkileri Örneği. *Avrasya Etüdleri*, 48(2):101-142.
- Başaran, A. (2019). İktisadi-Siyasi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri (1992-2000). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 14(27):229-260.
- Başıhoş, S., Taşöz, A., ve İtez, C. (2015). Rusya ile Yaşanan Krizin Ekonomiye Olası Etkilerine Nasıl Bakılabilir? https://www.tepav.org.tr/upload/files/1451058729-9.Rusya_ile_Yasanan_Krizin_Ekonomiye_Olasi_Etkilerine_Nasil_Bakilabilir.pdf, (14 Ekim 2019).
- Baykal, S., ve Arat, T. (2006). AB'yle İlişkiler. *Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001)*. B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 326-365).
- Baykal, S., ve Arat, T. (2017). AB'yle İlişkiler. *Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III (2001-2012)*. B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 337-400).
- BBCNews. (2016). Yenikapı'da üç partinin katılımıyla 'Demokrasi ve Şehitler Mitingi'. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37002177>, (7 Ağustos 2016).
- BBCTürkçe. (2018). Zeytin Dalı Harekatı: Türkiye, Afrin'e operasyon başlattı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42758889>, (20 Ocak 2018).
- BBCTürkçe. (2020). TürkAkım: Putin'in isim babası olduğu doğalgaz boru hattı projesi. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51018807>, (8 Ocak 2020).
- Beasley, R. K., ve Snarr, M. T. (2002). Domestic and International Influences on Foreign Policy: A Comparative Perspective. *Foreign Policy in Comparative perspective: Domestic and International Influences on State Behavior*. R. K. Beasley, J. Kaarbo, J. S. Lantis, ve M. T. Snarr, (Ed.). CQ Press, Washington. (ss. 313-339).
- Benhür, Ç. (2004). Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15):325-337.
- Benhür, Ç. (2008a). 1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24:277-313.
- Benhür, Ç. (2008b). Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953). (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Beydilli, K. (1998). Hünkâr İskelesi Antlaşması. In (Vol. 18): TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Bilgin, H. (2010). Stratejik Açından Çin. USAK Yayınları, Ankara.

- Blair, D., ve Henderson, B. (2012). Syria 'shoots down Turkish fighter jet'. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9349777/Syria-shoots-down-Turkish-fighter-jet.html>, (11 Ekim 2018).
- Boynton, C. A. (1971). Little Man, What Now? USA.
- Boynton, G. R. (1991). The Expertise of the Senate Foreign Relations Committee. Artificial Intelligence And International Politics. V. M. Hudson, (Ed.). Westview Press, Boulder. (ss. 291-309).
- Bozkurt, G. S. (2010). Türkiye-Rusya İlişkileri: Tarihi Rekabetten Çok Boyutlu İşbirliğine. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 699-723).
- Bölme, S. M. (2012). İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Brecher, M. (1972). The Foreign Policy System of Israel: Setting, Images, Process. Oxford University Press, Londra.
- Breuning, M. (1995). Culture, History, and Role: How the Past Shapes Foreign Policy Now. 36th Annual Conference of the International Studies Association, Chicago.
- Budak, M. (2016). Bir Osmanlı Diplomatinin Kaleminden Birinci Dünya Savaşı Başlarında Kafkasya ve Sarıkamış Harekâtı -Reşit Şehbender Vekili Tefik Bey'in Raporu. Türkiye Mecmuası, 26:113-131.
- Budak, T. (2013). Orta Asya'da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye. Bilge Strateji, 5(9).
- Bulur, M. (2016). Erdogan's letter to Putin 'does not include apology'. <https://www.aa.com.tr/en/todays-headlines/erdogan-s-letter-to-putin-does-not-include-apology-/599158#>, (28 Haziran 2016).
- Burak, B. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri. History Studies, 3(1):45-67.
- Büyükakıncı, E. (2004). Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Rusya İlişkileri. Türk Dış Politikasının Analizi. F. Sönmezoğlu, (Ed.). Der Yayınları, İstanbul. (ss. 700-701).
- Büyükakıncı, E. (2012a). Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş. Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler. E. Büyükakıncı ve E. Bacanlı, (Ed.). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. (ss. 779-842).

- Büyükakıncı, E. (2012b). Türk Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş. Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler. E. Büyükakıncı ve E. Bacanlı, (Ed.). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. (ss. 779-842).
- Can, E., Özmutlu, S. Y., ve Aykaç, C. (2019). Politik İklim Değişikliklerinin Ülkelerarası Ticaretle İlişkisi: Türkiye Rusya Uçak Krizi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme. Siyasal: Journal of Political Sciences, 28(1):1-18.
- Carr, E. H. (1989). Bolşevik Devrimi 1917-1923, Cilt 1 (O. Suda, çev.). Metis Yayınları, İstanbul.
- Carr, E. H. (1998). Bolşevik Devrimi 1917-1923, Cilt 2 (O. Suda, çev.). Metis Yayınları, İstanbul.
- Carr, E. H. (2007). 1917 Öncesi ve Sonrası (B. Adalet, çev.). Birikim Yayınları, İstanbul.
- Cebesoy, A. F. (1995). Moskova Hatıraları. Temel Yayınları, İstanbul.
- Clarke, M., ve White, B. (Eds.). (1989). Understanding Foreign Policy: The Foreign Policy Systems Approach. Edward Elgar Publishing, Aldershot.
- Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation. (2000). Moscow: Government Printing Office
- Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation. (2008). Moscow: Government Printing Office <http://en.kremlin.ru/supplement/4116>.
- Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation. (2013). Moscow: Government Printing Office https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/122186.
- Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation. (2016). Moscow: Government Printing Office https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248.
- Concept of the Russian Federation's State Policy in the Area of International Development Assistance. (2014). Moscow: Government Printing Office https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/64542.
- Coş, K., ve Bilgin, P. (2010). Stalin's Demands: Constructions of the “Soviet Other” in Turkey's Foreign Policy, 1919–1945. Foreign Policy Analysis, 6(1):43-60.

- Coşkun, B. B. (2010). İran-İsrail Ekseninde, Türk Dış Politikasının Analizi. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 451-467).
- Cottam, R. (1977). Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.
- Cumhuriyet. (2016). İran'dan Türkiye'ye tepki: Suriye'den çıkın. <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/593418/irandan-turkiyeye-tepki-suriyeden-cikin.html>, (1 Haziran 2018).
- Çalışkan, Ü. (2006). Türk Kurtuluş Savaşına Sovyet Rusya'nın Mali ve Askeri Yardımları. Karadeniz Araştırmaları, 9:35-54.
- Çelik, D. (1996). XIX ve XX. Yüzyıllarda Azerbaycan. Bilig, (3):60-79.
- Çelikle, A. S., ve Kakışım, C. (2013). İtalyan Faşizmi ve Tarihsel Gelişimi. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2):83-99.
- Çelikle, M. (2015). Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri. Bilig, (72):117-144.
- Çelikle, M. (2017a). Rusya Federasyonu İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III (2001-2012). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 532-559).
- Çelikle, M. (2017b). "Rusya Gazı Keser Mi?": Son Gelişmeler Işığında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerine Bakmak. Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku ile Komşuluk. G. Özkan, E. Balta, ve B. Beşgöl, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 205-224).
- Çemrek, M., ve Uluer, A. G. (2018). Turgut Özal Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası [1983-1993]. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası. A. Çaylak ve S. A. Avcu, (Ed.). Savaş Yayınevi, Ankara.
- Çiftçi, K. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında ABD: "Rıza"Ya Dayalı "Hegemonya"Dan "İmparatorluk" Düzenine. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 5(10):203-219.
- Çimen, A. (2007). Tarihi Değiştiren Askerler. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Çınar, M. (2012). Antalya'da 18 bin Rus gelin. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/antalyada-18-bin-rus-gelin-19810152>, (19 Aralık 2018).
- Çolakoğlu, E. F. (2018). Soğuk Savaş Dönemi Askeri Darbeleri ve ABD: Türkiye ve Yunanistan Örnekleri. Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, 2(1):76-92.

- Çufalı, M. (2018). Lozan Sonrası Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası [1923-1938]. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası. A. Çaylak ve S. A. Avcu, (Ed.). Savaş Yayınevi, Ankara.
- Çulha, E. (2016). Türk-Rus İlişkilerinin Kronolojisi (1991-2017). Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3(2):287-298.
- Dağdemir, Ö., ve Küçükcalay, A. M. (1999). Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (3):121-138.
- Davutoğlu, A. (2009). Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu. Küre Yayınları, İstanbul.
- Demir, A. O., ve Çınar, A. (2016). Politik İstikrarsızlığın Ekonomik Etkileri: 24 Kasım Sonrasında Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(29):311-323.
- Demirci, Z. (2019). 10 soruda Türkiye neden S-400 alıyor. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/10-soruda-turkiye-neden-s-400-aliyor/1412408>, (5 Mayıs 2019).
- Demirtepe, M. T. (2008). Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası. USAK Yayınları, Ankara.
- Deniz, T. (2013). Suriye'nin Durumu, ABD-Rusya ve Türkiye'nin Tutumu. Marmara Coğrafya Dergisi, (27): 314-332.
- Denizhan, E. (2010). Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2(1):17-23.
- Deşilmek, E., ve Duman, T. İ. (2019). Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2018. Türk Dış Politikası Yıllığı 2018. B. Duran, K. İnât, ve M. Caner, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 81-111).
- Devran, Y., ve Özcan, Ö. F. (2016). Söylemlerin Dilinden Suriye Sorunu. Marmara İletişim Dergisi, (25):35-52.
- Djuvara, T. G. (2017). Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913) (P. Tacar, çev.). İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Dokuyan, S. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri. CTAD, 9(18):119-135.
- Dördüncü, M. (2001). 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1):73-89.

- Duman, M., ve Samadov, N. (2003). Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İktisadi ve Ticari İlişkilerin Yapısı Üzerine Bir inceleme. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2):25-47.
- Durmuş, M., ve Yılmaz, H. (2012). Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası ve Bölgedeki Faaliyetleri. Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler. A. Aydingün ve Ç. Balım, (Ed.). Atatürk Kültür Merkezi, Ankara. (ss. 485-586).
- Efengil, E. (2010). AB'nin Kıbrıs Algılaması. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 625-638).
- Ekici, Y. (2017). Bolşevik İhtilâlinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27(1):265-275.
- Ekinci, F. D. (2019). İnşacılık, Kimlik, 'Üretilmiş' Vatandaşlar: Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'da Vatandaşlık Politikaları. Uluslararası İlişkiler, 16(61):97-109.
- Eren, T. M. (2010). Yunanistan ve Türkiye'nin Avrupa Birliği İle İlişkileri. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 539-554).
- Ergan, U. (2015). Türkiye: Düşürülen uçağın Rus pilotları sağ. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/dusurulen-ucagin-olen-rus-pilotlari-esir-alinmak-istenmis-40018254>, (24 Kasım 2015).
- Ergan, U. (2016). Rus uçağı yine Türk hava sahasını ihlal etti. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/rus-ucagi-yine-turk-hava-sahasini-ihlal-etti-40047390>, (25 Kasım 2018).
- Erhan, Ç. (2006a). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 681-715).
- Erhan, Ç. (2006b). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 522-575).
- Erhan, Ç., ve Arat, T. (2006). AT'yle İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 83-101).
- Erhan, Ç., ve Embel, E. (2015). Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler Bilgi, 72:145-170.

- Erhan, Ç., ve Kürkçüoğlu, Ö. (2006). İsrail'le İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 568-579).
- Erkan, S. (2010). Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (22):93-115.
- Erol, M. S. (2012). Yeni Büyük Oyun'da "Batı'nın İki Ötekisi" Olarak Türkiye ve Rusya'nın Avrasya'da İşbirliği Arayışları. Paper presented at the Siyaset, Ekonomi ve Toplum Üzerine 3. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi: Uyuşmazlık Çözümü, İşbirliği ve Demokratikleşme, Sakarya Üniversitesi Adapazarı.
- Ersen, M. (2015). Türkiye'nin Füze Savunma Sistemi İhale Süreci, Temel Dinamikler ve Aktörler. SETA Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, H. (2018). Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'nin Dış Politikası. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası. A. Çaylak ve S. A. Avcu, (Ed.). Savaş Yayınevi, Ankara.
- Erşen, E. (2012). Zihinsel Kurgular ve Dış Politika: Avrasyacılık Örneği. Mekan, Kimlik, Güç ve Dış Politika. G. Ayman, (Ed.). Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Erşen, E. (2016a). Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3(2):153-171.
- Erşen, E. (2016b). Türkiye'nin Rusya ve Güney Kafkasya Politikası. Türk Dış Politikası Yıllığı 2014. B. Duran, K. İnät, ve A. Balcı, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 355-382).
- Erşen, E. (2017a). Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations. Insight Turkey, 19(4):85-103.
- Erşen, E. (2017b). The Turkish-Russian Dialogue in Syria: Prospects and Challenges. Alsharq Forum Analysis Series.
- Ertem, B. (2010). Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(11):252-273.
- Ertem, B. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri İle Yakınlaşmasına Etkileri. Turkish Studies, 8(7):157-183.
- Euronews. (2019). Türkiye S-400 savunma sisteminin ilk denemelerine başlıyor. <https://tr.euronews.com/2019/11/25/turkiye-s-400-savunma-sisteminin-ilk-denemelerine-basliyor>, (25 Kasım 2019).

- Fedakar, C. (2015). 1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde Kılburun, Özi Nehri ve Hocabey Muharebeleri. Karadeniz Araştırmaları Merkezi, (46).
- Fırat, M. (2006a). Yunanistan'la İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 440-480).
- Fırat, M. (2006b). Yunanistan'la İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 576-614).
- Fırat, M. (2006c). Yunanistan'la İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 716-768).
- Fırat, M., ve Kürkçüoğlu, Ö. (2006a). Arap Devletleriyle İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.), İletişim Yayınları. (ss. 615-635).
- Fırat, M., ve Kürkçüoğlu, Ö. (2006b). Arap Devletleriyle İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001). B. Oran, (Ed.), İletişim Yayınları. (ss. 551-568).
- Fırat, M., ve Kürkçüoğlu, Ö. (2006c). Arap Devletleriyle İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001). B. Oran, (Ed.), İletişim Yayınları. (ss. 124-149).
- Furuncu, Y. (2016). Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı ve Akkuyu Nükleer Enerji Santrali. Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi, 37:198-207.
- Gaytancıoğlu, K. (2010). Son Dönem Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Çerçevesinde Yaşanan Bayrak Krizi'nin Değerlendirilmesi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2(1):43-50.
- Gencer, F. (2015). Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Yansımaları. TAD, 34(58):629-650.
- George, A. (1969). The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision Making. International Studies Quarterly, 23:190-222.
- George, A. L. (1967). The "Operational Code": A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making. RAND Corporation, California.
- Gök, N. (2019). Suriye Krizi'nin Türkiye'ye Yansımaları (2011-2017). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8:77-11.

- Gökay, B. (1997). A clash of empires: Turkey between Russian Bolshevism and British imperialism, 1918-1923. Tauris Academic Studies, London.
- Gökçen, S. (2007). Ankara-Moskova İlişkilerinin Gelişimi ve 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşması. Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 3(3):117-140.
- Gözen, R. (2006). Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Stratejik Algılamalarda Dönüşüm Süreci. Uluslararası İlişkiler, 3(10):115-146.
- Gözen, R. (2010). Türk Dış Politikasında Değişim Var mı? Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 19-35).
- Gözen, R. (2018). 1990'larda Türkiye Siyaseti: Uluslararası Türbülansa Pozisyon Arayışı. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası. A. Çaylak ve S. A. Avcu, (Ed.). Savaş Yayınevi, Ankara.
- Gündoğan, B. (2017). Türkeş, 'başkanlık' istediği için yargılanmıştı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkes-baskanlik-istedigi-icin-yargilanmisti/790390>, (16 Nisan 2017).
- Gürsel, S. (2017). İç Ortam ve Dinamikler, Ekonomi. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III (2001-2012). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 52-70).
- Gürün, K. (1991). Türk-Sovyet İlişkileri, (1920-1953) (Vol. 67). Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Haber7. (2017). Rusya, Türkiye kararını açıkladı. <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/2277815-rusya-turkiye-kararini-acikladi>, (3 Mart 2017).
- Hagan, J. D. (1987). Regimes, Political Oppositions, and the Comparative Analysis of Foreign Policy. New Directions in the Study of Foreign Policy. C. F. Hermann, C. W. Kegley, ve J. N. Rosenau, (Ed.). Allen and Unwin, Boston. (ss. 339-365).
- Hagan, J. D. (1993). Political Opposition and Foreign Policy in Comparative Perspective. Lynne Rienner, Boulder.
- Hale, W. (2013). Türk Dış Politikası 1774-2000 (P. Demir, çev.). Mozaik Yayınları, İstanbul.
- Hale, W. (2014). Türkiye'de Ordu ve Siyaset (A. Fethi, çev.). Alfa Yayınları, İstanbul.
- Hartmann, F. H. (1967). The Relations of Nations. Collier Macmillan, New York.

- Hekimoğlu, A. N. (2007). Rusya'nın Dış Politikası 1. Vadi Yayınları, Ankara.
- Hermann, C. F. (1972). Policy Classification: A Key to the Comparative Study of Foreign Policy. The Analysis of International Politics: Essays in Honor of Harold and Margaret Sprout. J. N. Rosenau, V. Davis, ve M. A. East, (Ed.). Free Press, New York. (ss. 58-79).
- Hermann, C. F. (1978). Decision Structure and Process Influences on Foreign Policy. Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy Studies. M. A. East, S. A. Salmore, ve C. F. Hermann, (Ed.). Sage Publications, Beverly Hills, Calif. (ss. 69-102).
- Hermann, M. G. (1974). Leader Personality and Foreign Policy Behaviour. Comparing Foreign Policies: Theories, Findings and Methods. J. N. Rosenau, (Ed.). Sage-Halsted, New York.
- Hermann, M. G. (Ed.) (1977). A Psychological Examination of Political Leaders. The Free Press, New York.
- Hermann, M. G., ve Preston, T. (1994). Presidents, Advisors and Foreign Policy: The Effect of Leadership Style on Executive Arrangements. Political Psychology, 1:75-96.
- Heuer, R. (1999). Psychology of Intelligence Analysis. Government Printing Office, Washington.
- Hill, C. (2003). The Changing Politics of Foreign Policy. Palgrave, New York.
- Hill, F., ve Taspınar, O. (2006). Turkey and Russia: Axis of the Excluded? Survival, 48(1):81-92.
- Hodaloğulları, Z., ve Aydın, A. (2016). Türkiye ile Rusya Arasındaki Doğal Gaz İşbirliğinin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43):744-755.
- Holsti, K. J. (1970). National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. International Studies Quarterly, 14(3):233-309.
- Holsti, K. J. (1983). International Politics: Framework for Analysis. Prentice Hall, London.
- Holsti, O. R. (1977). The Operational Code as an Approach to the Analysis of Belief Systems. Duke University, Durham.
- Hudson, V. M. (1997). Culture and Foreign Policy: Developing a Research Agenda. V. M. Hudson, (Ed.). Lynne Rienner Pub., Londra. (ss. 1-24).

- Hudson, V. M. (2002). Foreign Policy Decision-Making: A Touchstone for International Relations Theory in the Twenty-First Century. Foreign Policy Decision-Making (Revisited). R. C. Snyder, H. W. Bruck, ve B. Sapin, (Ed.). Palgrave, New York. (ss. 1-20).
- Hudson, V. M. (2005). Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations. Foreign Policy Analysis, 1(1):1-30.
- Hudson, V. M. (2012). The history and evolution of foreign policy analysis. Foreign Policy: Theories, Actors, Cases. S. Smith, A. Hadfield, ve T. Dunne, (Ed.). Oxford University Press, Oxford.
- Hudson, V. M. (2014). Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory. Rowman & Littlefield, Lanham, MD.
- Hudson, V. M., ve Vore, C. S. (1995). Foreign Policy Analysis Yesterday, Today and Tomorrow. Mershon International Studies, 39(2):209-238.
- Hülagü, M. (2004). Kırım Hanlığının kuruluşu ve Türk-Rus ilişkilerindeki yeri (1441–1783). Paper presented at the TİKA I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu, Ankara.
- Hürriyet. (2018). Afrin nerede? Afrin Türkiye'ye yakın mı? İşte konumu ve coğrafi özellikleri. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/afrin-haritada-nerede-yer-aliyor-afrin-neden-onemli-40716890>, (21 Ocak 2018).
- Hürriyet. (2019). S-400 hava savunma sistemi nedir? S-400'lerin özellikleri neler? <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/s-400-hava-savunma-sistemi-nedir-s-400lerin-ozellikleri-neler-41381945>, (15 Aralık 2018).
- Hüseyinov, R. (2004). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- İlter, E., ve Kınık, H. (2017). Türkiye'nin Enerji Denklemi: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı ve Türk Akımı. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi:185-200.
- İmanov, V. (2011a). Türkiye'nin Rusya Politikası. Türk Dış Politikası Yıllığı 2010. B. Duran, K. İnat, ve M. Özcan, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 301-332).
- İmanov, V. (2011b). Türkiye'nin Rusya Politikası. Türk Dış Politikası Yıllığı 2009. B. Duran, K. İnat, ve M. Ataman, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 331-353).
- İnalcık, H. (1999). Osmanlı Rus İlişkileri 1492-1700. Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992. (Ed.). TTK Yayınları, Ankara.

- İnat, K., ve Telci, İ. N. (2011a). Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası 2010. Türk Dış Politikası Yıllığı 2010. B. Duran, K. İnat, ve M. Özcan, (Ed.). SETA Yayınları, Ankara. (ss. 69-138).
- İnat, K., ve Telci, İ. N. (2011b). Türkiye'nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası 2009. Türk Dış Politikası Yıllığı 2009. B. Duran, K. İnat, ve M. Ataman, (Ed.). SETA Yayınları, Ankara. (ss. 93-158).
- İnat, K., ve Telci, İ. N. (2012). Türkiye'nin İran, Suriye, İsrail ve Lübnan Politikası 2011. Türk Dış Politikası Yıllığı 2011. B. Duran, K. İnat, ve A. R. Usul, (Ed.). SETA Yayınları, Ankara. (ss. 207-266).
- İnce, M., ve Koçak, M. C. (2018). Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi İle İlgili Yayınlanan Haberlerde Söylem ve İdeoloji. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7(3):1969-1999.
- İnsel, A., ve Bayramoğlu, A. (Eds.). (2013). Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu (5. ed.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Insider, B. (2016). Iran urges Turkey to quickly end Syria intervention. <https://www.businessinsider.com/afp-iran-urges-turkey-to-quickly-end-syria-intervention-2016-8>, (25 Ekim 2018).
- İşeri, E. (2010). Türkiye'nin Yeni Dış Politika Etkinliğinin Kafkasya'daki Sınırları: Ermenistan Boyutu. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 247-264).
- İyikan, N. (2011). Türk Dış Politikasında Orta Asya'nın Yeri. Dünya Jeopolitiğinde Türkiye. H. Çomak, (Ed.). Hiperlink Yayınları, İstanbul. (ss. 231-260).
- İzmirli, R., Gökbunar, R., ve Özer, B. (2014). Dönüşümlü Bir Lider Olarak Turgut Özal. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (42).
- Janis, I. L. (1958). Psychological Stress: Psychoanalytic and Behavioral Studies of Surgical Patients. Academic Press, New York.
- Janis, I. L. (1972). Victims of Groupthink. Mifflin Company, Houghton.
- Jervis, R. (1970). The Logic of Images in International Relations. Princeton University Press, Princeton.
- Jervis, R. (1976). Perception and Misperception in International Politics. Princeton University Press, New Jersey.
- Kaçmaz, S. (2016). Putin'in Özel Temsilcisi: 14 Temmuz'da uyardık. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/putinin-ozel-temsilcisi-14-temmuzda-uyardik-40238167>, (15 Temmuz 2019).

- Kahneman, D., Tversky, A., ve Slovic, P. (Eds.). (1982). *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge University Press, New York.
- Kanat, K. B. (2018). Türkiye-ABD İlişkileri. 2018'de Türkiye. N. Miş, M. Ataman, M. Yeşiltaş, C. D. Uzun, K. İnat, E. Bayraklı, H. B. Yalçın, N. Gür, A. Arkan, ve İ. Çağlar, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 71-75).
- Kanat, K. B., Diptaş, S., Hannon, J., ve Dudden, L. K. (2017). *US-Turkey Relations Under the AK Party: An Almanac*. SETA Publications, Ankara.
- Kant, I. (1983). *Perpetual Peace and Other Essays* (T. Humphrey, çev.). Hackett Publishing Company, Indianapolis.
- Karaca, İ. (2019). *Tanzimat'tan Sonra Rusça'dan Türkçe'ye ve Türkçe'den Rusça'ya Yapılan Tercüme - Tarihî Türk Romanlarında Rus Kahramanlar. Toplumların Birbirlerine Bakışı Türk-Rus İlişkileri*, Ankara.
- Karaçay, A. B. (2017). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Unutulan İnsani Boyutu. Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler: Kuşku ile Komşuluk. G. Özkan, E. Balta, ve B. Beşgül, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 225-248).
- Karagiannis, E. (2013). The 2008 Russian-Georgian War via the Lens of Offensive Realism. *European Security*, 22(1):74-93.
- Karal, E. Z. (1999). *Osmanlı Tarihi (5. Cilt)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kaynak, B. (2018). Mavi Akım'dan Türk Akım'a Türkiye'nin Rusya'ya Enerji Bağımlılığının Bir Değerlendirmesi. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1):79-90.
- Keleş, E. (2008). Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 23(23):149-194.
- Kemaloğlu, İ. (2015). *Rusların Gözüyle Türkler*. Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Kemaloğlu, İ. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin Rusya'daki Yansımaları. Paper presented at the 15 Temmuz Darbe Girişiminin İslam Coğrafyasında Yansımaları Konferansı, Kütahya.
- Kerman, İ., ve Efegil, E. (2017). Terör Örgütü Pkk/Pyd'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2):162-198.
- Khalidi, A. (2016). Russia expresses 'concern' over Turkish airstrikes on Syrian Kurds. <https://www.kurdistan24.net/en/news/6407f6fc-9fbf-4017-94da-cf015f477997/Russia-expresses--concern--over-Turkish-airstrikes-on-Syrian-Kurds>, (8 Kasım 2018).

- Khong, Y. F. (1992). *Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bien Phu, and the Vietnam Decisions of 1965*. Princeton University Press, Princeton
- Kireççi, M. A., ve Tezcan, S. (2015). *Kırım'ın Kısa Tarihi*. Retrieved from http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/kirimin_kisa_tarihi.pdf.
- Kocabaş, S. (1989). *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi: Kuzeyden Gelen Tehdit*. Vatan Yayınları, İstanbul.
- Koçak, M. (2018). *Türkiye-Rusya İlişkileri. 2018'de Türkiye*. N. Miş, M. Ataman, M. Yeşiltaş, C. D. Uzun, K. İnât, E. Bayraklı, H. B. Yalçın, N. Gür, A. Arkan, ve İ. Çağlar, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 144-147).
- Kolobov, O. A., Kornilov, A. A., Özbay, F., ve Osmanov, E. (2006). *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve İşbirliği Alanları, (1992-2005) (Vol. 10)*. Tasam Yayınları, Ankara.
- Konak, İ. (2015). *Diplomat P. A. Tolstoy'un Elçiliği ve Osmanlı'ya Dair İzlenimleri*. Tarih İncelemeleri Dergisi, 30(2):507-524.
- Koncak, İ. (2012). *Hampering Factors in Relations of Turkey-Turkic Republics*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2):209-226.
- Korhan, T. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari ve Ekonomik İlişkileri Üzerine*. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(1):91-104.
- Kumar, M. (1972). *Theoretical Aspects of International Politics*. Shiva Lal Agarwala, Agra.
- Kumkale, T. (1991). *Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri*. TTK Yayınları, Ankara.
- Kurat, A. N. (1963). *Ayastefanos Buhranı İle İlgili Vesikalar*. Tarih Araştırmaları Dergisi, 4(6):427-503.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar (2. Basım)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kurat, A. N. (1990). *Türkiye ve Rusya. Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara.
- Kurat, A. N. (2011). *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919) (2. Basım)*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kurban, V. (2014). *1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler*. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 14(28):253-282.

- Kuzucu, S. (2016). Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri. Ankara Üniversitesi DTCTF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 35(38):63-83.
- Laçiner, S. (2009). Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri (H. Necefeoglu ve H. S. Özertem Eds.). USAK Yayınları, Ankara.
- Lasswell, H. D. (1936). Politics: Who Gets What, When, How. Whittlesey House, New York.
- Leana, C. R. (1985). A Partial Test of Janis' Groupthink Model: Effects of Group Cohesiveness and Leader Behavior on Defective Decision Making. Journal of Management, 11(1):5-18.
- Levy, J. S. (1992). An Introduction to Prospect Theory. Political Psychology, 13:171-186.
- Lindenstrauss, G., ve Magen, Z. (2016). The Russian-Turkish Reset. <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/FPRI-The%20Russian-Turkish%20Reset.pdf>, (8 Ağustos 2016).
- Maden, T. E. (2011). Türkiye-Suriye İlişkilerinde Suyun Rolü. Ortadoğu Analiz, 3(35):32-61.
- Masumova, N. R. (2018). Russia and Turkey: Resetting Economic Partnership. Perceptions: Journal of International Affairs, 23(2):33-50.
- Mengüç, D. (2019). Rus siyaset bilimci Dugin: ABD yönetimi içinde görüş ayrılığı olmasına rağmen 15 Temmuz'un ardında CIA vardı. <https://www.independentturkish.com/node/51546/haber/rus-siyaset-bilimci-dugin-abd-y%C3%B6netimi-i%C3%A7inde-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9F-ayr%C4%B1l%C4%B1%C4%9F%C4%B1-olmas%C4%B1na-ra%C4%9Fmen-15>, (15 Temmuz 2019).
- Meram, A. K. (1969). Türk-Rus İlişkileri Tarihi. Kitap Yayınları, İstanbul.
- Mevlütoglu, A. (2015). Rus Uçağının Düşürülmesi Olayının 5N1Ş'si. <https://www.siyahgribeyaz.com/2015/11/rus-ucaginn-dusurulmesi-olaynn-5n1ssi.html#more>, (15 Eylül 2019).
- Miş, N. (2013). Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası: Bölgesel Sahiplenme. Türk Dış Politikası Yıllığı 2012. B. Duran, K. İnât, ve U. Ulutaş, (Ed.). SETA Yayınları, Ankara. (ss. 229-258).

- Miş, N. (2014). Türkiye'nin Suriye Politikası. Türk Dış Politikası Yıllığı 2013. B. Duran, K. İnat, ve A. Balcı, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 161-185).
- Miş, N., Ensaroğlu, Y., Ulutaş, U., Ünay, S., Çelik, Z., ve Çağlar, İ. (Eds.). (2014). 2014'te Türkiye. SETA Yayınları, İstanbul.
- Miş, N., Ulutaş, U., Yeşiltaş, M., Uzun, C. D., Karagöl, E. T., Gür, N., . . . Çağlar, İ. (Eds.). (2017). 2017'de Türkiye. SETA Yayınları, İstanbul.
- Miş, N., Ulutaş, U., Yeşiltaş, M., Uzun, C. D., Karagöl, E. T., Ünay, S., . . . Çağlar, İ. (Eds.). (2016). 2016'da Türkiye. SETA Yayınları, İstanbul.
- Miş, N., Ulutaş, U., Yeşiltaş, M., Uzun, C. D., Ünay, S., Çelik, Z., ve Çağlar, İ. (Eds.). (2015). 2015'te Türkiye. SETA Yayınları, İstanbul.
- Modelski, G. (1962). A Theory of Foreign Policy. Pall Mall Press, London.
- Müderrişoğlu, A. (1994). Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 4(13):27-54.
- Müderrişoğlu, A. (2013). Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Neciyev, E. (2019). Cenevre'den Soçi'ye "Suriye" Problemine Çözüm Arayışları. Tarih ve Gelecek Dergisi, 5(3):835-850.
- Oğuzlu, T. (2009). Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi. Ortadoğu Analiz, 1(9):43-50.
- Oğuzlu, T. (2010). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve AGSP. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 521-538).
- Olson, R. (2005). Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri: 1979-2001 (S. Elik, çev.). Orient Yayınları, Ankara.
- Omelicheva, M. (2013). Russian Foreign Policy: A Quest for Great Power Status in a Multipolar World. Foreign Policy in Comparative Perspective Domestic and International Influences on State Behavior. R. K. Beasley, J. Kaarbo, J. S. Lantis, ve M. T. Snarr, (Ed.). SAGE Publications, United States of America. (ss. 94-117).
- Onay, Y. (2010). Jeopolitik Düşmanlıktan Jeoekonomik İşbirliğine: Teorik Tabanda Rusya'yı Anlamak. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 683-698).
- Oran, B. (1996). Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti. Avrasya Dosyası, 3(1):155-172.

- Oran, B. (2006a). 1919-1923: Kurtuluş Yılları. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 97-109).
- Oran, B. (2006b). 1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 479-498).
- Oran, B. (2006c). 1960-1980: Göreli Özerklik-3. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 655-680).
- Oran, B. (2006d). 1980-1990: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 9-33).
- Ozkececi-Taner, B. (2013). Turkish Foreign Policy: Bridge, Buffer, and Barrier. Foreign Policy in Comparative Perspective Domestic and International Influences on State Behavior. R. K. Beasley, J. Kaarbo, J. S. Lantis, ve M. T. Snarr, (Ed.). SAGE Publications, United States of America. (ss. 183-203).
- Öniş, Z., ve Yılmaz, Ş. (2016). Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region. Third World Quarterly, 37(1):71-95.
- Özalp, M. (2017). Türkiye'de Nükleer Enerji Kurulumunun Enerjide Dışa Bağımlılık ve Arz Güvenliğine Etkisi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18(2):175-188.
- Özalp, M. (2018). Türkiye'nin Suriye'ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(18):169-186.
- Özbay, F. (2011a). The Relations between Turkey and Russia in the 2000s. Perceptions: Journal of International Affairs, 16(3):69-92.
- Özbay, F. (2011b). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010. Bilge Strateji, 3(4):35-77.
- Özbay, F. (2014). Türkiye'nin Rusya Politikası. Türk Dış Politikası Yıllığı 2013. B. Duran, K. İnät, ve A. Balcı, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 461-474).
- Özcan, A. (2001). Karlofça Antlaşması. In Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Vol. 24).

- Özcan, B. (2011). 1828-29 Osmanlı-Rus Harbi'nde Erzurum Eyaleti'nden Rusya'ya Göçürülen Ermenilerin Geri Dönüşlerini Sağlama Faaliyetleri. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (46):195-204.
- Özcan, M. (2008). Harmonizing Foreign Policy: Turkey, the EU and the Middle East. Ashgate Publishing Ltd., England.
- Özcan, M. (2010). Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 371-387).
- Özcan, T. (2017). Modern Osmanlı Diplomasisine Geçiş Sürecinde Kıbrıs (1876-1908). Gaziantep University Journal of Social Sciences, 16(2):508-523.
- Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(29):253-269.
- Özdal, H., Özertem, H. S., Has, K., ve Demirtepe, T. (2013). Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine (13-06). Retrieved from USAK Avrasya Araştırmaları Merkezi:
- Özdemir, F. (2011). İstanbul'dan İnsan Manzaraları: Türk Romanında Beyaz Ruslar. Cankaya University Journal of Humanities and Social Sciences, 8(2):215-262.
- Özder, F. (2017). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 60:143-170.
- Özer, Y. (2010). Kıbrıs Meselesinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerindeki Rolü. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 557-576).
- Özersay, K. (2006). Montreux Boğazlar Sözleşmesi. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 370-384).
- Özersay, K. (2017). Kıbrıs Konusu. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III (2001-2012). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 632-689).
- Özertem, H. S. (2017). Turkey and Russia: A Fragile Friendship. Turkish Policy Quarterly, 15(4):121-134.
- Özgöker, U. (2010). Türk Dış Politikasının Kilit Unsuru: Kıbrıs Sorunu. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 577-599).

- Özhan, T., ve Ete, H. (Eds.). (2012). 2012'de Türkiye. Seta Yayınları, Ankara.
- Özhan, T., Ete, H., ve Bölme, S. M. (Eds.). (2011). 2011'de Türkiye. SETA Yayınları, Ankara.
- Özkan, B. (2018). Ak Parti Döneminde Dış Politika I. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası. A. Çaylak ve S. A. Avcu, (Ed.). Savaş Yayınevi, Ankara.
- Öztürk, B. (2019). Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya Politikası. Türk Dış Politikası Yıllığı 2018. B. Duran, K. İnat, ve M. Caner, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 233-260).
- Padelford, N. J., Lincoln, G. A., ve Olvey, L. D. (1967). The Dynamics of International Politics. Macmillan, New York.
- Palabıyık, A. (2018). Ahmet Davutoğlu Döneminde Türk Dış Politikasına Bir Bakış. Social Sciences Studies Journal, 4(16):1190-1203.
- Putin, V. (1999). Russia at the turn of the millennium (Россия на рубеже тысячелетий). <https://pages.uoregon.edu/kimball/Putin.htm>, (19 Aralık 2019).
- Putnam, R. D. (1988). Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-level Games. International Organization, 42:427-460.
- Rabinowitch, A. (2016). Bolşevikler İktidarda, Petrograd'da Sovyet Yönetiminin İlk Yılı (C. Saday, H. Başgüney, ve N. Elmas, çev.). Yordam Kitap, İstanbul.
- Reuters. (2016). NATO chief says welcomes Turkey's efforts against Islamic State: NTV. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-turkey-idUSKCN11F0RV>, (9 Eylül 2016).
- Rivera, J. (1968). The Psychological Dimension of Foreign Policy. Charles E. Merrill Publishing, Ohio.
- Rivera, J. D. (1968). The psychological dimension of foreign policy. Merrill Publishing Company, Columbus.
- Rodee, C. C., Anderson, T. J., Christol, C. Q., ve Greene, T. (1976). Introduction to Political Science. McGraw Hill Higher Education, New York.
- Rosenau, J. N. (1961). Public Opinion and Foreign Policy. Random House, New York.
- Rosenau, J. N. (1966). Pre-Theories and Theories of Foreign Policy. Approaches to Comparative and International Politics. R. B. Farrell, (Ed.). Northwestern University Press, Evanston.

- Rosenau, J. N. (1976). *The Study of Foreign Policy. World Politics: An Introduction.* J. N. Rosenau, K. W. Thompson, ve G. Boyd, (Ed.). Free Press, New York. (ss. 15-35).
- Rosenau, J. N. (1980a). *Comparative Foreign Policy: One-time Fad, Realized Fantasy, and Normal Field. The Scientific Study of Foreign Policy.* J. N. Rosenau, (Ed.). Francis Pinter, London.
- Rosenau, J. N. (1980b). *The Premises and Promises of Decision-Making Analysis. The Scientific Study of Foreign Policy.* J. N. Rosenau, (Ed.). Francis Pinter, London.
- Rosenau, J. N. (Ed.) (1967). *The Domestic Sources of Foreign Policy.* Free Press, New York.
- Rosenau, J. N., ve Hoggard, G. D. (1974). *Policy Behavior in Dyadic Relationships: Testing a Pre-Theoretical Extension. Comparing Foreign Policies: Theories, Findings, and Methods.* J. N. Rosenau, (Ed.). John Wiley & Sons, New York-Londra.
- Sabah. (2019). S-400'ler Türkiye'ye gelmeye başladı! İşte S-400'lerin özellikleri. <https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/s-400ler-turkiyeye-gelmeye-basladi-iste-s-400lerin-ozellikleri>, (7 Temmuz 2019).
- Saçık, S. Y. (2013). Türkiye’de Bavul Ticaretinin Dış Ticaret İçerisindeki Yeri ve Büyüme - Bavul Ticareti İlişkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4):807-815.
- Sadak, N. (1949). Turkey Faces the Soviets. *Foreign Affairs*, 27(3):449-461.
- Sadıgov, R. (2019). Rus Kaynaklarına Göre Sarıkamış Harekatı. *SUTAD*, 46:279-302.
- Sampson, M. W. (1987). *Cultural Influences on Foreign Policy. New Directions in the Study of Foreign Policy.* C. F. Hermann, C. W. Kegley, ve J. N. Rosenau, (Ed.). Allen & Unwin, Boston.
- Sancaktar, C. (2011). Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(2):27-47.
- Sander, O. (1979). *Türk-Amerikan İlişkileri: 1947-1964.* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Sander, O. (2012a). *Siyasi Tarih 1918-1994 (21. Basım).* İmge Kitabevi, Ankara.
- Sander, O. (2012b). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e (23. Basım).* İmge Kitabevi, Ankara.
- Saray, M. (1998). *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi.* MEB Yayınevi, İstanbul.

- Sarı, Y. (2018). Türkiye-Rusya İlişkileri. Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası. A. Çaylak ve S. A. Avcu, (Ed.). Savaş Yayınevi, Ankara.
- Sarı, Y. (2008). Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918). Gazi Akademik Bakış, 1(2):69-105.
- Savrun, E. (2019). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 186 Sayılı Kararından Johnson Mektubuna Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 5(12):1110-1133.
- Schleicher, C. P. (1963). International Relations: Cooperation and Conflict. Prentice Hall of India, New Delhi.
- Semmel, A. K. (1982). Small Group Dynamics in Foreign Policy-Making. Biopolitics, Political Psychology, and International Politics. G. W. Hopple, (Ed.). St. Martin's Press, New York. (ss. 94-113).
- Seydi, S. (2011). Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957–1960). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (14):1-16.
- Seyidoğlu, H. (1999). Türk Cumhuriyetleri İle Olan İlişkilerde Gelişmeler. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (15):171-180.
- Simon, H. A. (1985). Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science. The American Political Science Review, 79(2):293-304.
- Sisk, R. (2016). US Will Continue to Back Kurdish Group Opposed by Turkey: Votel. <https://www.military.com/daily-news/2016/08/31/us-will-continue-to-back-kurdish-group-opposed-by-turkey-votel.html>, (2 Şubat 2017).
- Skidmore, D., ve Hudson, V. M. (Eds.). (1993). The Limits of State Autonomy: Societal Groups And Foreign Policy Formulation. Westview, Boulder.
- Snyder, R. C., Bruck, H. W., ve Sapin, B. (1961). The Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics. International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory. J. N. Rosenau, (Ed.). Free Press, New York.
- Snyder, R. C., Bruck, H. W., ve Sapin, B. (2002). Foreign Policy Decision-Making (Revisited). Palgrave, New York.
- Snyder, R. C., Bruck, H. W., ve Sapin, B. (Eds.). (1963). Foreign Policy Decision-Making: An Approach to the Study of International Relations. Free Press, Glencoe, IL.
- Snyder, R. C., ve Paige, G. D. (1961). The United States Decision to Resist Aggression in Korea: The Application of an Analytical Scheme. International Politics and

- Foreign Policy: A Reader in Research and Theory. J. N. Rosenau, (Ed.). Free Press, New York.
- Sönmez, A. S. (2010). Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası. *Avrasya Etüdleri*, 37:37-76.
- Sprout, H., ve Sprout, M. (1956). *Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics*. Princeton University Press, Princeton NJ.
- Sprout, H., ve Sprout, M. (1965). *The Ecological Perspective on Human Affairs*. Princeton University Press, Princeton.
- Sprout, H., ve Sprout, M. (1969). *Environmental Factors in the Study of International Politics*. *International Politics and Foreign Policy*. J. N. Rosenau, (Ed.). Free Press, New York. (ss. 41-56).
- Sputnik. (2016). McCain: Türkiye'nin Suriyeli Kürtlere saldırıları istikrarı bozuyor. <https://sptnkne.ws/c7Qy>, (28 Ekim 2016).
- Sputnik. (2019). ABD Dışışleri, S-400 alımının Türkiye için taşıdığı 'riskleri' sıraladı. <https://sptnkne.ws/mjpR>, (12 Nisan 2019).
- Stein, J. G. (2008). *Foreign Policy Decision-Making: Rational, Psychological and Neurological Models*. *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. S. Smith, A. Hadfield, ve T. Dunne, (Ed.). Oxford University Press, London. (ss. 130-146).
- Sumner, B. H. (2016). *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu* (E. B. Özbilen, çev.). Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Şen, C. (2006). *Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1923-1953)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Şen, M. (2018). İskoç General Patrik Gordon'un Gözüyle İlk Osmanlı-Rus Savaşı: I. Çehrin Seferi 1677. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(2):339-354.
- Şensoy, A. A., ve Duman, T. İ. (2018). *Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası*. *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*. B. Duran, K. İnat, ve M. Caner, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 185-211).
- Şimşek, H. (2010). *Johnson Mektubu ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi*. Paper presented at the Yeni Dönem Türk Dış Politikası Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri.
- Şimşir, B. N. (1999). *1878-1918 Yıllarında Türk-Rus İlişkileri*. Paper presented at the *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1492-1992)*, Ankara.
- Tanrısever, O. F. (2016). *Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri*. *Bilge Strateji*, 8(17):7-17.

- Tarcan, B. H., Akgüller, H., ve Işık, K. (2018). Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası. Econdar Uluslararası Akademik Dergi, 2(2):250 - 271.
- Tayfur, M. F. (2014). Dış Politika. Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar. A. Eralp, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- TCDB. (2012). No: 173, 24 Haziran 2012, Suriye Açıklarında Düşürülen Askeri Uçağımız Konusunda Bakanlığımızca Atılan Adımlar Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_-173_-24-haziran-2012_-suriye-aciklarinda-dusurulen-askeri-ucagimiz-konusunda-bakanligimizca-atilan-adimlar-hk_.tr.mfa.
- TCDB. (2015a). No: 129, 24 Nisan 2015, Rusya Federasyonu'nun 1915 Olaylarına Yaklaşımı Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_-129_-24-nisan-2015_-rusya-federasyonu_nun-1915-olaylarina-yaklasimi-hk_.tr.mfa, (16 Ağustos 2018).
- TCDB. (2015b). No: 269, 5 Ekim 2015, Rusya Federasyonu'na Ait Uçağın Hava Sahamızı İhlali Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_-269_-05-ekim-2015_-rusya-federasyonu_na-ait-ucagin-hava-sahamizi-ihlali-hk_.tr.mfa, (8 Eylül 2019).
- TCDB. (2016). No: 33, 30 Ocak 2016, Hava Sahamızın 29 Ocak 2016 Tarihinde Rusya Federasyonu'na ait bir Savaş Uçağı Tarafından İhlal Edilmesi Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_33_-30-ocak-2016_-hava-sahamizin-29-ocak-2016-tarihinde-rusya-federasyonuna-ait-bir-savas-ucagi-tarafindan-ihlal-edilmesi-hk_.tr.mfa, (23 Temmuz 2018).
- Telci, İ. N., Efe, İ., Kardaş, T., ve Çağlar, İ. (2017). 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Batı Medyası (86). Retrieved from Seta Yayınları: <https://setav.org/assets/uploads/2017/07/Rapor86.pdf>.
- Tellal, E. (2005). Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği. Uluslararası İlişkiler, 2(5):49-70.
- Tellal, E. (2006a). Sovyetlerle İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 155-177).
- Tellal, E. (2006b). SSCB'yle İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 314-324).
- Tellal, E. (2006c). SSCB'yle İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 499-521).

- Tellal, E. (2006d). SSCB'yle İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.), İletişim Yayınları. (ss. 769-783).
- Tellal, E. (2010). Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(3):186-236.
- Tellioglu, Ö. (2015). Karadeniz'de Osmanlı Hâkimiyeti ve Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Mücadelesi Tarih Okulu Dergisi, 8(21):195-212.
- Terzioğlu, S. S. (2018). Uluslararası Hukuk Açısından Fırat Kalkanı Harekâtının Meşruluğu Sorunu. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 30(134):587-638.
- Tetlock, P., ve Breslauer, G. W. (1991). Learning In U.s. And Soviet Foreign Policy. Westview Press, Boulder.
- Timetürk. (2015). Rus general: O uçağı Putin düşürdü. <https://www.timeturk.com/rus-general-o-ucagi-putin-dusurdu/haber-109909>, (28 Aralık 2015).
- Topsakal, İ. (2016). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3(2):33-53.
- Trenin, D. (2009). Russia's Spheres of Interest, not Influence. The Washington Quarterly, 32(4):3-22.
- Tsygankov, A. P. (2013). Vladimir Putin's Vision of Russia as a Normal Great Power. Post-Soviet Affairs, 21(2):132-158.
- Tsygankov, A. P. (2016). Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity. Lanham, Rowman & Littlefield.
- Tsygankov, A. P. (2018). The Sources of Russia's Fear of NATO. Communist and Post-Communist Studies, 51(2):89-172.
- Tuncer, H. (2014a). 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, H. (2014b). İki Darbe Arasında Türk Dış Politikası (1971-1980). Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, H. (2015). Özal'ın Dış Politikası (1983-1989). Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Turan, A. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Social Sciences Research Journal, 7(3):42-91.
- Turan, N. S. (2015). İmparatorluk ve Diplomasi, Osmanlı Diplomasinin İzinde. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Tüfekçi, Ö. (2017). Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya Politikası. Türk Dış Politikası Yıllığı 2016. B. Duran, K. İnat, ve M. Caner, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 375-396).
- Tüfekçi, Ö. (2018). Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya Politikası. Türk Dış Politikası Yıllığı 2017. B. Duran, K. İnat, ve M. Caner, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 335-354).
- TÜİK. (2020a). Konularına Göre İstatistikler: Dış Ticaret İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (10 Aralık 2020).
- TÜİK. (2020b). Konularına Göre İstatistikler: Turizm İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (10 Aralık 2020).
- Tüleykan, H., ve Bayramoğlu, S. (2016). Türkiye'de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları. The Journal of Academic Social Science Studies, 44(2):401-420.
- Türkeş, H. (2016). Turkey's Syria operation 'not unexpected': Putin. <https://www.aa.com.tr/en/politics/turkey-s-syria-operation-not-unexpected-putin-/641519>, (5 Eylül 2016).
- Tüysüzoğlu, G. (2016). Düşen Uçağın Gölgesinde Rusya-Türkiye İlişkileri. <https://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=206&lang=TR>, (10 Temmuz 2018).
- Uçarol, R. (2005). Siyasi Tarih 1789-1994 (4. Basım). Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Uludağ, M. B. (2010). Gürcistan: Geçmişin Mirasından Geleceğin İnşasına. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 353-368).
- Ulutaş, U., ve Duran, B. (2017). Türkiye'nin DEAŞ'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekatı. Türk Dış Politikası Yıllığı 2016. B. Duran, K. İnat, ve M. Caner, (Ed.).
- Ural, S., ve Topçu, İ. (2016). Soğuk Savaş Dönemi Türk Basımında Sovyet Tehdidi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(44):519-532.
- Urhan, V. C. (2016). Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması. Avrasya Etüdleri, 50(2):235-258.
- Utgauri, S. N. (1999). İki Kültürün Teması. Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992. (Ed.). TTK Yayınları, Ankara.
- Uyanık, N. (2008). Atatürk'ün TBMM Açılış Konuşmaları Işığında Türk-Sovyet Siyasi İlişkilerinin Değerlendirilmesi (1923-1938). Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (20):133-147.

- Uzgel, İ. (2006a). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 34-82).
- Uzgel, İ. (2006b). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 243-325).
- Uzgel, İ. (2006c). Almanya'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 297-307).
- Uzgel, İ. (2006d). Balkanlarla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 167-181).
- Uzgel, İ. (2006e). Fransa'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 277-292).
- Uzgel, İ. (2017). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III (2001-2012). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 249-336).
- Uzgel, İ., ve Kürkçüoğlu, Ö. (2006a). Batı Avrupa'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 258-277).
- Uzgel, İ., ve Kürkçüoğlu, Ö. (2006b). Batı Avrupa'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 139-177).
- Üstün, K. (2019). Türkiye-ABD İlişkileri. 2019'da Türkiye. N. Miş, M. Ataman, M. Yeşiltaş, C. D. Uzun, K. İnat, E. Bayraklı, K. Üstün, N. Gür, A. Arkan, ve İ. Çağlar, (Ed.). SETA Yayınları, İstanbul. (ss. 78-84).
- Walker, S. (1983). The Motivational Foundations of Political Belief Systems: A Reanalysis of the Operational Code Construct. *International Studies Quarterly*, 27:179-201.
- Warhola, J., ve Mitchell, W. (2006). The Warming of Turkish-Russian Relations: Motives and Implications. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 14(1):127-143.
- Weber, M. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization* (A. M. Henderson ve T. Parsons, çev.). The Free Press, New York.

- Wendt, A. (1992). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, 46(2):335-370.
- Winter, D. G. (1973). *The Power Motive*. Free Press, New York.
- Yalçın, O. (2011). İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 47:701-731.
- Yalçın, O. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı İle İşbirliği Yapma Süreci. *Turkish Studies*, 8(5):919-958.
- Yardımcı, O. (2015). Energy Cooperation in the History of Turkish-Russian Relations. <https://www.linkedin.com/pulse/energy-cooperation-history-turkish-russian-relations-okan-yard%C4%B1mc%C4%B1>, (2 Mart 2018).
- Yavuz, M. H. (1998). Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism. *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 7(12):19-41.
- Yeltin, H., ve Işık, K. (2017). Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3):39-50.
- Yeniakit. (2016). Kim bu üst akıl? <https://www.yeniakit.com.tr/haber/kim-bu-ust-akil-200304.html>, (7 Ağustos 2018).
- Yenigün, C. (2010). Türk Dış Politikasında Üçüncü Dalga. Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. C. Yenigün ve E. Efengil, (Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara. (ss. 63-86).
- Yenişafak. (2016). 'Darbe girişiminin arkasında ABD var'. <https://www.yenisafak.com/gundem/darbe-girisiminin-arkasinda-abd-var-2495442>, (17 Temmuz 2016).
- Yenişafak. (2019). Türkiye neden S-400 aldı? İşte dünyadaki en iyi hava savunma sistemlerinden S-400'ün teknik özellikleri. <https://www.yenisafak.com/dunya/turkiye-neden-s-400-aldi-iste-dunyadaki-en-iyi-hava-savunma-sistemlerinden-s-400un-teknik-ozellikleri--3450383>, (12 Temmuz 2019).
- Yeşilot, O. (2008). Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(36):187-199.
- Yeşiltaş, M., Seren, M., ve Özçelik, N. (2017). Fırat Kalkanı Harekâtı Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler. SETA Yayınları, İstanbul.

- Yeşilyurt, N. (2017). Orta Doğu'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III (2001-2012). B. Oran, (Ed.). İletişim Yayınları, İstanbul. (ss. 401-462).
- Yıldırım, S. (2013). 1990 Sonrası Rus Dış Politikasında Batı Karşısında Kimlik ve Statü Arayışları. KHO Bilim Dergisi, 23(2):61-99.
- Yıldız, H. (2013). Türkiye'de Parlamentarizm Uygulamaları. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(1):183-216.
- Yılmaz, E. (2015). Güvenlik ve Ekonomik Boyutuyla Nükleer Enerji Tartışmaları: Akkuyu Nükleer Santrali Örneği. Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 39(1):227-245.
- Yılmaz, H. (2017). Kıbrıs Barış Harekatı ve Sonuçları. İnönü University International Journal of Social Sciences, 6(1):87-98.
- Yılmaz, M. E. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 8(13):27-42.
- Yılmaz, Ö. (2019). Fransız Belgelerine Göre 19. Yüzyılın Başlarında Güney Karadeniz Limanları. Mavi Atlas, 7(1):111-142.
- Yılmaz, S., ve Yakşı, A. (2016). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri. TYB Akademi, 17:9-57.
- Yüce, Ç. K. (2012). Enerji Güvenliği Açısından Türk Cumhuriyetleri'nin Dünyadaki Yeri ve Önemi. Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, 4(15):39-55.
- Yücel, H. (2017). Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Zarakol, A. (2011). After Defeat: How the East Learned to Live with the West. Cambridge University Press, Cambridge.
- Zengin, E. (2015). Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri. Avrasya İncelemeleri Dergisi, 4(1):61-103.
- Zhunisbesk, A. (2019). Russia's Policy in Central Asia During The Putin Era. Eurasian Research Journal, 1(2):39-50.

ÖZGEÇMİŞ

Öğrencinin Adı-Soyadı	Ertuğrul Gazi Aksoy		
Doğum Yeri ve Yılı	Kadışehri	1995	
Öğrenim Gördüğü Kurumlar	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	2009	2013	Yozgat Lisesi
Lisans	2013	2017	Selçuk Üniversitesi
Yüksek Lisans	2018	2020	KTMÜ
Medeni Durum	Bekâr		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Rusça (Orta Seviye) Kırgızca (İleri Seviye) İngilizce (İleri Seviye)		
Yayımlanan Çalışmalar	Ertuğrul Gazi Aksoy, Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Evrimi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 17, Sayı 45, ss 26-39, 2020.		
		Tarih-İmza 30.06.2020 	